

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TARİH EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

**POPÜLER TARİHÇİLİK BAĞLAMINDA NEVZAT
KÖSOĞLU'NUN ESERLERİNDEKİ TARİH ANLAYIŞI VE
TARİH EĞİTİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMRAH AVCI

DANIŞMAN
PROF.DR. AHMET ŞİMŞEK

MAYIS 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TARİH EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

**POPÜLER TARİHÇİLİK BAĞLAMINDA NEVZAT
KÖSOĞLU'NUN ESERLERİNDEKİ TARİH ANLAYIŞI VE
TARİH EĞİTİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMRAH AVCI

DANIŞMAN
PROF.DR. AHMET ŞİMŞEK

MAYIS 2019

BİLDİRİM

Hazırladığım Tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Emrah AVCI

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

'Popüler Tarihçilik Bağlamında Nevzat Kösoğlu'nun Eserlerindeki Tarih Anlayışı ve Tarih Eğitime İlişkin Görüşleri' başlıklı bu yüksek lisans tezi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı /Tarih Eğitimi Bilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK

Üye: Doç. Dr. Hüseyin ÇALIŞKAN

Üye: Dr. Öğretim Üyesi Hülya ÇELİK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

27.06.2019
...../20

Prof. Dr. Ömer Faruk TUTKUN

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Lise tarih öğretmenimin tavsiyesi üzerine popüler bir ürün olduğunu bilmeden okuduğum Abdullah Ziya Kozanoğlu ve Feridun Fazıl Tülbentçi'nin kıymetli eserlerini okuma şerefine erdim. Yüksek lisans ders döneminde saygıdeğer hocam Ahmet Şimşek beyin yönlendirmesi Popüler Tarih serüvenimin başlangıcı oldu. Bu serüvenin her aşamasında saygı değer Ahmet Şimşek hocamın yardım ve yönlendirmeleri, Tarih ve Popüler Tarihçilik düşüncelerimin yeni bir mecraya girmesine vesile oldu. Bu doğrultuda danışman hocam Ahmet Şimşek; eserleriyle topluma yön vermiş fikir adamlarının popüler tarihçilik perspektifinde çalışılması gerektiğini tavsiye etti.

Literatürü taradığımda Ahmet Özcan beyin eserinin dışında hacimli bir çalışma olmadığını gördüm. Bunun yanı sıra Nevzat Kösoğlu'nun eserlerinden hareketle hakkında çalışma yapılmadığını gördüm. Danışman hocamın tavsiye ve yönlendirmeleri neticesinde konumu belirledim.

Uzun soluklu serüvenimde sabır ve anlayışı için saygıdeğer hocam Ahmet Şimşek'e gönülden teşekkür ederim. Kendisinden ders alma şerefine nail olduğum Hüseyin Çalışkan hocama teşekkür ederim. Ders döneminde tanıştığım ve tez döneminde devamlı fikir alışverişi yaptığım Mehmet Güler kardeşime müteşekkirim. Çalışmamı yürütürken ihtiyacım olan eserlere ulaşma konusunda gösterdikleri yardımdan dolayı Cezmi Bayram'a, İSAM ve ŞEHİR kütüphanesine ne kadar teşekkür etsem azdır.

Son ve en önemlisi, tezimi yazarken gösterdiği anlayış ve yardımdan dolayı sevgili eşim Ülkü ve biricik kızımız Neslişah'a minnettarım.

ÖZET

POPÜLER TARİHÇİLİK BAĞLAMINDA NEVZAT KÖSOĞLU'NUN ESERLERİNDEKİ TARİH ANLAYIŞI VE TARİH EĞİTİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Avcı, Emrah

Yüksek Lisans Tezi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Tarih Eğitimi Bilim
Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK

Mayıs, 2019.xvii +227 sayfa

Bu çalışmada, popüler tarihçilik bağlamında Nevzat Kösoğlu'nun eserlerindeki tarih anlayışı ve tarih eğitimine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Nevzat Kösoğlu Milliyetçi/Muhafazakâr bir fikir insanıdır. Toplumda milli bir şuur oluşturmak amacı doğrultusunda; Kültür ve Tarih kavramlarını bir arada ele almıştır.

Çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Öncelikle, Nevzat Kösoğlu'nun eserlerinde tarih görüşleri tespit edilmiştir. Literatürden hareketle, Kösoğlu'nun tarih düşüncesinin kimlerden etkilendiği tespit edilmiş ve yorumlanmıştır. Çalışmanın amacı bağlamında; eserlerinde yer verdiği popüler anlatıları hangi kaynaklardan aldığı tespit edilerek değerlendirilmiştir.

Nevzat Kösoğlu'nun; *Kültürün Kanunları, Tarihin Kanunlarıdır* iddiası vardır. Bu iddiasına göre Kültürün geçirdiği evreler Tarihin geçirdiği evrelerdir. Bu bağlamda Türk Tarihini; *kuruluş, olgunlaşma, durgunluk ve soğuma* olarak dört evreden geçtiğini iddia etmektedir. Nevzat Kösoğlu yapmış olduğu bu tasnifinde, İbn Haldun'un *Tavırlar Nazariyesinden* etkilendiği görülmüştür.

Nevzat Kösoğlu'na göre Tarih; ibret alınması/ders çıkartılması gereken bir alandır. Türk tarihini ibret almak ve ders çıkarmak için okumamız gerekmektedir. Türk tarihinin Selçuklu dönemine kadar gelen süreci *kuruluş*, Osmanlı devletinin kuruluşunu olgunlaşmanın başlangıcı, Fatih Sultan Mehmed dönemini *olgunlaşma*, Kanuni Sultan Süleyman ile Viyana bozgununa kadar gelen süreci *durgunluk* Viyana bozgununu ve sonrasını *Soğuma dönemi* olarak kabul etmiştir.

Nevzat Kösoğlu kaleme aldığı eserlerde Popüler Tarih anlatılara sıklıkla örnekler vermiştir. Bu anlatılar, Osmanlı kronikleri başta olmak üzere dönemin birincil

kaynaklarından alındığı tespit edilmiştir. Ancak eserlerinde yer verdiği popüler tarih anlatıları hangi kaynaktan aldığına dair herhangi bir akademik metodu olmadığı tespit edilmiştir. Anlatılar sayesinde toplumda millî bir bilinç oluşturmanın yanı sıra kendine has bir üslup oluşturmayı amaçladığını söyleyebiliriz.

Nevzat Kösoğlu; Tarih eğitiminde Ziya Gökalp'ten etkilendiğini söyleyebiliriz. Bireyler; tarih eğitimi sayesinde; mensup olduğu millete duygusal olarak bağlanmasını ve güvenmesi sağlar. Tarihi millî bir pencereden anlamlı bir bütün olarak görülebilmesi için Millî bir tarih eğitiminin alınmasını savunmaktadır. Nevzat Kösoğlu; Tarih'i ders çıkarılması gereken bir alan olarak kabul etmektedir. Tarih Eğitimi ise millî bir şuur oluşturulması için en önemli alan olarak kabul etmektedir.

Toplumda millî bir şuur oluşturma ve kendine has bir üslup oluşturma amaçları doğrultusunda; popüler tarih anlatılarını bir araç olarak kullandığını söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Tarih eğitimi, popüler tarihçilik, millî tarih, Nevzat Kösoğlu

ABSTRACT

THE HISTORY CONCEPT IN THE WORKS OF NEVZAT KÖSOĞLU IN TERMS OF POPULAR HISTORIOGRAPHY AND HIS VIEWPOINTS ON HISTORY EDUCATION

Avcı, Emrah

Post-Graduate Thesis, Turkish and Social Sciences Department, History Education
Department

Supervisor: Prof. Dr. Ahmet Şimşek

April, 2019.xvii +227 Pages

In the present study, the history concept of Nevzat Kösoğlu and his viewpoints on history education in terms of popular historiography were examined. Nevzat Kösoğlu is a nationalist/conservative intellectual. He dealt with the culture and history concepts together to create a national consciousness in society.

The Descriptive Screening Model was used in the study. Firstly, the opinions of Nevzat Kösoğlu in his works were determined. Based on the literature, it was determined and interpreted by whom the history concept of Kösoğlu was influenced. In the context of the purpose of the study, the sources of the popular narratives in his works were determined and evaluated.

Nevzat Kösoğlu had an argument like “*the Laws of Culture are the Laws of History*”. In this respect, the stages of culture are also the stages of history. In this context, he argued that Turkish history had four stages, which were *establishment*, *maturation*, *stagnation* and *cooling*. It was observed that in this classification, Nevzat Kösoğlu was affected by the *Tavırlar Nazariye* of Ibn Khaldun.

According to Nevzat Kösoğlu, history is an area that needs to be drawn a lesson with/learned. We need to read the Turkish history to learn and to draw a lesson. The period of the Turkish history that lasted until the Seljukian period was accepted as *the establishment*, the period that lasted until the defeat of Vienna was accepted as *the maturation*, and the period after the Vienna defeat and afterwards was accepted as the period of *cooling*.

In his works, Nevzat Kösoğlu often gives examples from Popular History narrations. These narrations were determined to be taken from the primary sources of the period,

especially from the Ottoman chronicles. However, it was also determined that there were no academic methods about the sources of these popular histories in his works. With the help of the narratives, we may argue that it aims to create a unique style in addition to a national consciousness in society.

We may argue that Nevzat Kösoğlu was influenced by Ziya Gökalp about history education. Thanks to history education, it is provided that individuals attach emotionally and trust their nation. He also argued that a national history education was a must to see history as a meaningful whole through a national window. Nevzat Kösoğlu accepted history as an area that needed to be learned, and considered history education as the most important area for the creation of a national consciousness.

In line with the targets to create a national consciousness and a unique style in the society, we may argue that he used popular narration as a tool.

Keywords: History education, popular historiography, national history, Nevzat Kösoğlu

İÇİNDEKİLER

Bildirim	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Jüri Üyelerinin İmza Sayfası.....	v
Ön Söz.....	vi
Özet.....	vii
Abstract.....	ix
İçindekiler	xi
Tablolar Listesi	xvii
Bölüm I, Giriş	1
1.1 Problem Durumu.....	1
1.2 Önem.....	5
1.3 Amaç.....	7
1.4 Sınırlılıklar	8
1.5 Tanımlar	8
1.6 Simge ve Kısaltmalar	9
Bölüm II, Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi.....	10
2.1 Popüler Tarihçiliğin Tarihsel Serüveni	10
2.1.1 Avrupa’da Popüler Tarihçilik	11
2.1.2 Postmodern Kuram: Tarih ve Popüler Tarihçilik.....	18
2.1.2.1 Postmodern Kuram ve Tarih.....	18
2.1.2.2. Postmodern Kuram ve Popüler Tarihçilik	24
2.2 Türkiye’de Tarihçiliğin Kurumsallaşması ve Popüler Tarihçilik	26
2.2.1 Türk İslam Geleneği ve Popüler Tarih.....	26
2.2.1.1 İslam Tarihçiliği ve Osmanlı Tarih Yazımı	26

2.2.1.2. Osmanlı'nın Dinlediği (Okuduğu) Tarih	28
2.3 Modernleşme Sürecinde Popüler Tarih.....	29
2.3.1 Meşrutiyet Sonrası Tarihin Kurumsallaşması ve Popüler Tarih.....	29
2.3.2 Tarih-i Osmani Encümeni	30
2.3.3 Asar-ı İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni (Encümen-ve Tetkik)	32
2.3.4 Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Yurdu Dergisi ve Türk Ocağı	33
2.4 Cumhuriyet Dönemi ve Popüler Tarih.....	35
2.4.1 Türkiyat Enstitüsü	35
2.4.2 Halkevleri ve Ülkü Dergisi	36
2.4.3 Cumhuriyet Dönemi Popüler Tarih Dergileri	39
2.4.4 Tarihi Roman	43
2.4.5 Radyo, Tv ve Sinema'da Popüler Tarih.....	45
2.4.6 Tarih Eğitimi ve Popüler Tarih	51
2.5 Türkiye'de Popüler Tarih ve Milliyetçi Aydınlar	55
2.5.1 Nevzat Kösoğlu'nun Düşünce Dünyasını Etkileyen Aydınlar	58
2.6 Nevzat Kösoğlu Hayat Hikâyesi	59
2.6.1 Aile Hayatı	59
2.6.2 Çocukluk Yılları ve Eğitim Hayatı	59
2.6.3 Üniversite Yılları.....	61
2.6.4 İş Hayatı	62
2.6.5 Yayıncılık Hayatı	63
2.6.6 İlgili Araştırmalar.....	65
2.6.7 Nevzat Kösoğlu ve Milliyetçi Camia.....	66
2.6.8 Literatürde Nevzat Kösoğlu	68
Bölüm III, Yöntem.....	74
3.1 Araştırmanın Modeli	74

3.2 Örneklem.....	75
3.3 Verilerin Toplama Tekniği.....	77
3.4 Veri Analizi.....	78
Bölüm IV, Bulgular.....	79
4.1 Popüler Tarihçilik Bağlamında Nevzat Kösoğlu'nun Tarihe İlişkin Görüşleri ...	79
4.1.1 Tarih Nedir?	79
4.1.2 İlk Türk Devletleri Hakkında Tespitler.....	83
4.1.2.1 Türklerin Özellikleri	83
4.1.2.2 Sakalar ve Hunlar.....	86
4.1.2.3 Gök-Türkler	87
4.1.3 Türklerin İslamiyet'i Kabulü	90
4.1.4 Müslümanlık Sonrası Türk Devletleri.....	95
4.1.4.1 Karahanlılar.....	95
4.1.4.2 Gazne Türk İmparatorluğu	96
4.1.5 Olgunlaşma Başlangıcı: Büyük Selçuklular	97
4.1.5.1 Tuğrul Bey: "Dünya Sultanı".....	99
4.1.5.2 Alp-Arslan: "Yiğitlerin Babası".....	100
4.1.5.3 Melik-Şah: "Selçuklunun Zirvesi".....	101
4.1.5.4 Sultan Sancar: "Selçuklunun Son İhtişamı".....	102
4.1.6 Yeni Yurt: Anadolu.....	104
4.1.6.1 Anadolu Türk Devleti (Anadolu Selçukluları).....	105
4.1.6.2 Türk-Moğol İmparatorluğu	107
4.1.7 Söğütten Cihan Devletine	111
4.1.7.1 Osmanlı'nın Kuruluşu ve Selçuklu Tahtına Çıkış	112
4.1.7.2 Osman Han Gazi	119
4.1.7.3 Cehennemi Fikir.....	120

4.1.7.4 Murad Hüdavendigâr Han Gazi (1360-1389)	121
4.1.7.5 Kosova Meydan Muhaberesi	122
4.1.7.6 Yıldırım Beyazıt.....	123
4.1.7.7 Niğbolu Muhaberesi.....	124
4.1.7.8 Ankara Muhaberesi	125
4.1.8 Olgunlaşma Dönemi	126
4.1.8.1 Fatih Sultan Mehmet Han	129
4.1.8.2 İstanbul'un Fethi: "İstanbul Feth Olunmadukca Kıyamet Kopmayacak." ..	129
4.1.8.3 Türk Partisi Kaybetti.....	131
4.1.8.4 Otlukbeli Savaşı: "Âl-İ Osman Adın Anmayasuz"	132
4.1.8.5 Beyazıt ve Cem Sultan Çekişmesi: "Çün Ruz-ı Ezelde Kısmet Olunmuş".	133
4.1.8.6 Kırım Hanlığı: Küçük Kardeş	134
4.1.8.7 Yavuz Sultan Selim Han Gazi	135
4.1.8.8 Tacizade Cafer Çelebi'nin İdamı ve İstanbul Yangını.....	137
4.1.8.9 Kanuni Sultan Süleyman Han Gazi (1520-1566)	138
4.1.8.9.1 On Rakamı ve Sultan Süleyman	138
4.1.8.9.2 Mohaç Muharebesi.....	139
4.1.8.9.3 Osmanlı Askeri	140
4.1.8.9.4 Medet, Medet Ki... Şehzadelerin Katli.....	140
4.1.8.9.10 Barbaros Hayreddin Paşa ve Preveze Deniz Savaşı.....	141
4.1.9 Kültürel Soğuma: Osmanlı'nın Duraklama ve Gerilemesi	142
4.1.9.1 Kadızadeli Olayı	144
4.1.9.2 Kanun-i Kadim'in Bozulması	145
4.1.9.3 Viyana Başarısızlığı ve Salakamen Savaşı	147
4.1.10 Yenilenme Çabaları.....	149
4.1.10.1 Lâleler, Lâleler... ..	149

4.1.10.2 Ahir Zaman Olduğu Şüphesizdir...	150
4.1.10.3 Cümlesinin Başı Şapkakalı Firenk Oldu...	150
4.1.10.4 Gâvur Padişah	151
4.1.10.5 Kazan Devriliyor.....	152
4.1.10.6 Hayırlı Düzenlemeler: Tanzimat Fermanı	153
4.1.11 Sultan II. Abdülhamid Dönemi.....	155
4.1.11.1 Tershane Konferansı: Çocuk Oyunağı.....	155
4.1.11.2 Yeni Bir Milâd Gibi: 93.....	156
4.1.11.3 Tebea-i Sâdika: Ermeni Sorunu	157
4.1.11.4 “Şanlı Avcı” nın Hikâyesi.....	159
4.1.11.5 Sultan Abdülhamid’in Kişiliği ve Yöneltilen Eleştirilere Cevaplar	160
4.1.12 İttihat ve Terakki	163
4.1.13 Seferberlik Yahut Harb-i Umûmî	167
4.1.13.1 Sarıkamış Cephesi.....	169
4.1.13.2 Çanakkale Cephesi	169
4.1.14 Milli Mücadele.....	171
4.1.15 Sultan Vahideddîn.....	173
4.1.16 Yenilgi Kabul Etmeyen Neslin Bayraktarı: Şehit Enver Paşa	176
4.1.16.1 Enver Paşa ve Eleştiriler	178
4.1.16.1.1 Alman Hayranlığı.....	179
4.1.16.1.2 Mustafa Kemal ve Enver Bey İlişkileri.....	180
4.1.16.1.3 Turancı mı İslamcı mı?	181
4.2 Tarih Eğitimi Hakkında Görüşleri	183
4.2.1 Tarih Eğitiminin Amacı	185
4.2.2 Kösoğlu’nun Eserlerinde Gerçeklik Algısı	188
4.2.3 Kösoğlu’nun Eserlerinde İbret Alma Düşüncesi ve Temelleri	190

4.3 Milli Tarih Yansımaları Nasıldır?	194
Bölüm V, Sonuç, Tartışma ve Öneriler.....	202
5.1 Sonuç ve Tartışma.....	202
5.2 Öneriler	207
Kaynakça.....	208
Ekler	226
Ek.1 Nevzat Kösoğlu'nun Eserleri.....	226
Özgeçmiş ve İletişim Bilgisi	227

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo.1 Nevzat Kösoğlu'nun Eserleri.....	75
--	----

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, alt problemler, amacı, önemi, sınırlılıkları ve tanımlar üzerinde durulmuştur.

1.1 PROBLEM DURUMU

Ernst H.Gombrich (1936) *Genç Okurlar İçin Kısa Bir Dünya Tarihi* eserinde; Tarihi, kaynağı insan olan bir nehre benzetir. Bir nehre düşen her yağmur damlası gibi insanoğlunun her fiiliyatı; bu nehrin birer kaynağını oluşturur. Tarih yazıcılığı ise bu nehre yön veren işlemdir ve Sümerlerin yazıyı icat etmeleri ile başlar. Tarih yazıcılığı Antik Yunan ve Roma döneminde şekillenmeye başlamıştır. Homeros'un nazım şeklinde yazmış olduğu *İlyada* ve *Odesa* destanları; anlatım öğelerinin kullanımı, yazış yöntemi ve kompozisyon kurulması açısından tarih yazıcılığına katkı sağlamıştır (Demiriş, 2012: 3). Herotodos'un eserlerinde düz yazıyı kullanmaya başlaması; gerek muhteva olarak gerekse biçim olarak ilahların ve kahramanların destansı tarihinden sıyrılarak insanların ve toplumların tarihini ön plana çıkarmıştır (Safran ve Şimşek, 2011: 207).

Herotodos sonrası tarih yazımı Thukydides ile dönüşüm yaşamıştır. Herotodos, tarihi her ne kadar bilimsel doğruluk ideali doğrultusunda geliştirse bile kullanmış olduğu dil şiirseldir (Opperman, 2006: 34). Thukydides düz yazı sanatını en arı bir şekilde kullanarak dinleyiciye keyif veren romantik unsurlara yer vermemiştir. Kütükoğlu; Thukydides'in *Peleponnesos'lularla Atina'luların Savaşı* adını taşıyan eserle gerçek manada tarihçiliği başlattığını ifade etmektedir (Kütükoğlu, 2007:7). Roma döneminde tarih yazıcıları edebiyatçılar vasıtasıyla varlığını devam ettirmiş ve *güzel söz söyleme için kaynak oluşturma* olarak düşünülmüş ve retoriğin bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra Aristoteles'in tarihi şiirin bir alt sınıfı olarak

belirtmesi tarihin bir edebi tür olarak görülmesine yol açmıştır (Demiriş, 2012: 4). Antikçağda tarihin; güzel *söz söylemek için bilgi kaynağı* olarak görülmesi ve şiirin bir alt kolu olarak betimlenmesi onun *anlatıya kayan* yönünü ortaya koymaktadır (Safran ve Şimşek, 2011: 208).

Tarihçinin anlatmış olduğu olayların doğruluğundan ziyade onları güzel bir dille nasıl anlatırım kaygısı, tarihin retorik ile olan ilişkisini açığa çıkarmaktadır. Cicero' ya göre tarihçinin işi gerçeklik, şiirin işi ise zevk vermedir ve her ikisinin de görevi farklıdır. Cicero; tarihin sorununu; *gerçeğin aynasını elinde tutan tarihçinin yanlış bir şey söylememesi gerektiğini her şeyi olduğu gibi belirtmesi gerektiğini* vurgulayarak retorikten epistemolojik alana kaydırmıştır (Opperman, 2006: 33).

Geleneksel anlamda tarih, bir *üst anlatı* olarak benimsenerek 19. yüzyıla kadar sorgulanmamıştır. Leopold Von Ranke bütünsel ve nesnel temellere dayanan *gerçeklik geleneği tarih kuramı* ile tarihin nesnelliğini sorgulayarak edebiyattan ayırmıştır (Opperman, 2006: 36). Ranke tarihi edebiyattan ayırmıştır ama aynı zamanda tarihin yazınsal bir dil olduğu gerçeği değiştirmemiştir. Gerçeklik geleneğinde dil; düşünce ve kavramları, değer ve ölçütleri aktaran bir araç olarak görülmesinin yanı sıra; dil ve yaşananlar arasında birebir ilişki olduğu varsayımı da kabul edilmektedir (Opperman, 2006: 37). Bu durumda tarihçinin kullandığı dilin aynı doğa bilimlerinde olduğu gibi bilimsel olduğu iddiası vardır. Ancak saydam olarak anlatılmaya çalışan gerçeklikte; yazılan dilin değil yazan tarihçilerin oluşturduğu bir anlatım söz konusudur. Tarih diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi bulgularını ve saptamalarını ortaya koymada anlatı yolunu seçmektedir. Bu bağlamda tarihsel metinler de kaçınılmaz olarak çeşitli yorumlara açık anlatı türleri olarak karşımıza çıkar. Diğer bir ifade ile Tarih metinsel bir anlatıdır (Opperman, 2006: 7, 8).

Tarih yazımında anlatı neden bu kadar çekici gelmektedir? Tekeli bu soruya anlatının da tarihinde mitik boyutu olmasından dayandırarak bazı yanıtlar verilebileceğini belirtmiştir. Anlatının gücü, yaşamın kendisi gibi olmasından gelmektedir. Bir gerçeklik etkisi yaratmaktadır (Tekeli, 1998: 66). Yazınsal dil beraberinde *söylemi* de ön plana çıkarmaktadır. Hayatın her alanıyla ilişkili olan söylem dil ile düşünülebilir. Söylem dilin konuşulduğu ve yazıldığı biçimdir. Dilin sembolik işlevi yani tasvir ve temsil etmek zorunda olduğu dünyayı söylem yoluyla göndermeler yapar (Çelik ve Ekşi, 2008) . Ancak tarihçiler gerçek bilginin nesnel gerçeklikle örtüşmesinden oluştuğunu ve bu nesnel gerçekliği *geçmişin fiilen ortaya çıktığı* şekilde kurulması

anlamına geldiğini savunmuşlardır (Iggers, 2016: 2, 3). Bu savunu her ne kadar gerçeklik geleneğini epistemolojik ve ontolojik olarak belli bir zemine oturtsa bile diğer doğa bilimlerinden farklı olarak; gerçeğin yansımalarının yazan kişi olmasından dolayı; bilgiyi yazan kişinin düşüncesini de yansıtmaktadır.

Tarihin edebiyattan ayrılarak yeni bir disiplin haline geldiği düşüncesi kurgusal unsurun ve anlatının yazım geleneğinden olmasından dolayı bu ayrılma tarihçilerin iddia ettikleri gibi olmamıştır. Yeni kurallara göre yazılmayan eserler tartışma konusu haline gelmiştir. Bu eserlerin başında edebi ürün olarak nitelendirilen roman, tiyatro, hikâye gibi türlerin başına “tarih” kavramı konduğunda edebiyatla tarih ilişkisi netleşmekte ve tarih bilgisine dönüşmektedir (Özcan, 2011: 1, 2). Roman, hikâye ve tiyatro ürünler sayesinde yazılan ve canlandırılan tarihsel bilgi toplumun kılcal damarlarına kadar işlemiştir. Toplum tarihsel bilginin “ne” ve “nasıl” olduğunu müellifin anlattığı şekliyle öğrenmiştir. Bu durum tarihsel bilginin epistemolojisini ve ontolojisini tartışılır hale getirirse bile tarihsel bilgi halka ulaşarak popüler bir hale gelmiştir.

Popüler tarihçilik genel hatları ile birbirinden iki tarz içinde tasnif edilmiştir. Bunlardan ilki genel olarak akademik kurumlar tarafından ortaya konmuş tarih bilgisinin ideolojik, aktüel ve ticari kaygılar ile yorumlanıp yeniden üretilmesidir. İkincisi ise akademik ve kurumsal çevrelerin çeşitli sebeplerle ilgilenmediği alanlara yeri geldiğinde akademik çalışmaları destekler mahiyette eserler vererek genel tarih literatürüne katkıda bulunan bir tarz olarak ortaya çıkmasıdır (Özcan, 2011: 21). Bu durumlara örnek olarak; II. Meşrutiyetin ilanı sonrasında ortaya çıkan ve millî bilinç oluşturmak amacıyla kurulan millîyetçi kurumlardır. Başta Türk Ocaklarının yayın organı olan; Türk Yurdu dergisidir. Millî bir bakış açısının geliştirilmesi ve kurumlaşmasında bir okul görevi yapmıştır. Şimşek ve Alasan’a göre (2014: 176) göre Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Fuat Köprülü gibi pek çok Türkçünün yazılarıyla katkı sağladığı Türk Yurdu dergisi; Orta Asya’dan başlatılan millîyetçi tarih anlayışını ortaya koymuş ve geliştirilmesi için yapılan çalışmaları desteklemiştir. Türk Yurdu dergisi; tarihten yararlanırken tarihçiliğin gelişmesine ve popülerleşmesine katkı sağlamıştır (Özcan, 2011: 146).

Popüler tarih eserleri yoğun bir şekilde *söylemi* kullanarak satır aralarında kalmış olanları gün yüzüne çıkarmaktadır. Modern öncesi dönemde *cenkname*, *gazavatname* türünde eserler popüler tarihin ürünlerini oluştururken belirleyici olan din ve dini

motiflerdir. Modernleşme ile birlikte roman, hikâye, dergi, gazete gibi yeni türler ortaya çıkmış ve ürünlerin içerikleri din değil ideolojiler olmuştur (Özcan, 2011: 21, 22).

19.yüzyılda, milliyetçilik, ideolojik açıdan çok zayıf olmasına rağmen edebiyat, tarih gibi alanlarda eserlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Ersanlı, 2009: 76). Birçok tarihçi milliyetçi bir söylem ile eserler kaleme aldı. Bunun yanı sıra II. Meşrutiyetin ilanıyla ivme kazanan milliyetçi tarihçilik, eğitimde İslam-Türk formülasyonu olarak açıklandı (Şimşek ve Alasan, 2014: 182). Bu bağlamda roman ve mecmualar ideolojiler ile halk arasında birer köprü vazifesi görmüştür. Dergi, roman ve mecmualarda kaleme alınan kahramanların öyküsü halkın yenilmişlik duygusundan arındırılarak eski şaşalı günlerini hatırlaması için bir başlangıç olmuştur.

Özcan bu durumu şu örneği verir; “*Türk*” kavramının halk tarafından içselleştirmesi ve bir şuur haline gelmesinde popüler tarih ürünlerinin önemli katkısı söz konusudur. Tarihçinin edebiyatla buluştuğu noktada ortaya çıkan ürünler sayesinde hedeflenen kitleye ulaşmada en önemli basamaktır. Türk kavramı önce dergilerde tefrika halinde sonra romanlar vasıtasıyla okuyucu ile buluşmuştur. Türk kavramı ile yoğrulmuş metinler okuyucunun kavrama yabancı kalmayarak içselleştirmesini sağlamıştır (Özcan, 2012: 560).

Milliyetçi ideoloji ile tarih yazımının gelişmesi birbirine paraleldir. Milliyetçi ideologlar tarafından, milli tarihin yazılması, öğretilmesi ve bunun “*milli bir şuur*” haline getirilmesi amaçlanmıştır (Özcan, 2012: 563). Ahmet Refik, Ahmet Selâhattin Bey ve Efdâlettin bey “*Tarihçinin bilimin dışına çıkmamak kaydıyla milletin terbiyesine hizmet edecek bazı tarihi olayları parlak bir üslupla sunarak bunların sorgulanmasının okuyucuya bırakmak*” düşüncesiyle hareket etmişlerdir. Bunun yanı sıra Celal Nuri ; “*bir millet için milli tarihin yeterli gelmeyeceğini eğer bilimsel tarih ihmal edilir ise fen, ilerleme ve medeniyet durur, dolayısıyla vatan ve millet te yerinde sayar*” düşünceleriyle milli tarihin önemini ortaya koymuşlardır(Şimşek ve Alaskan, 2014: 183). Bu bağlamda; roman ve hikâye ile Ahmet Refik Altınay, Abdullah Ziya Kozanoğlu, Reşat Ekrem Koçu, gibi yazarlar sayesinde milliyetçi tarihçiliğin popüler boyutu ortaya çıktı. Milliyetçilik ve tarih arasında kurulan sıkı bağ dönemin hâkim düşüncesinin göstermesinin yanı sıra tarihçiler önde gelen milliyetçiler idi; Mehmet Fuat Köprülü, Zeki Velidi Togan, Osman Turan, İbrahim Kafesoğlu, M. Halil İnanç,

Bahattin Ögel gibi yazarlar sayesinde Türk tarihinin akademik boyutu literatürde yerini almıştır.

Milliyetçi ve muhafazakâr bir kimliği ile tanınan Nevzat Kösoğlu eserlerinde tarihsel bilgi vasıtasıyla Milli bir Şuur oluşturmayı amaçlamıştır. Bu amacı doğrultusunda Tarihsel bilgiyi bir araç olarak kullanmış; tarihi ibret alınacak bir alan olarak kabul etmiştir. Bu düşünceleri İbn Haldun'un tarih düşüncesi ile örtüştüğü gözlenmiştir. Bilindiği üzere İbn Haldun; tarih ilmini ibret alınması gereken bir alan olarak kabul etmiş ve *tavırlar nazariyesi* düşüncesi ile sistemleştirmiştir. Kösoğlu, “*Kültürün Kanunları Tarihin Kanunları*” önermesinden hareketle kültürün geçirdiği evreleri kuruluş, olgunluk, durgunluk ve soğuma olarak sistemleştirmiştir. Kösoğlu bu sistemleştirmesinde yaşanan hadiseleri ders çıkartılması gereken önemli noktalar olarak kabul etmiştir. Milliyetçi bir düşüncenin açık bir şekilde yansımalarını gördüğümüz eserlerinde, *Türkiye’de Popüler Tarih bağlamında Nevzat Kösoğlu’nun Tarih ve Tarih Eğitimiine ilişkin görüşlerini saptamak ve eserlerinde Milli Tarih düşüncesinin nasıl yansıdığı* belirlemektir.

1.2 ÖNEM

Tarihsel bilginin yaygınlaşmasında popüler tarihçilik bir mihenk taşıdır. Popüler tarihçilik üslup ve konu olarak akademik tarihçilikten farklılık göstermektedir. Akademik tarihçiliğin eserlerde ki soğuk anlatımı ve uzak durmasına karşın popüler tarihçilik akıcı üslup ve merak uyandırıcı konuları eserlerinde işlemiştir. Popüler Tarihçilik kahramanlıklar, zaferler, kişiler ve olaylar üzerinde toplumda kolektif bir hafıza oluşmasını sağlamıştır.

Çalışmanın önemi üçlü bir sacayağı şeklinde düşünülebilir. Bu sacayaklarından ilki popüler tarihçiliğin teknolojinin gelişmesine paralel olarak bir gelişme göstermesidir. Sözlü olarak anlatılagelen destanlar, masallar, hikâyeler; teknolojinin gelişmesiyle beraber dergi, roman, öykü gibi basılı birer edebi ürün haline gelmiştir. Tarihsel bilgi basılı matbuatın yanı sıra görsel medyada yerini almıştır. Kaynağını tarihten alan dizi, sinema, belgesel gibi ürünler yapılmaya başlanmıştır. Popüler tarihçilik geçmişte farklı isimler altında anılsa dahi geçmişin her anında varlığını devam ettirmiştir. Popüler tarihçilik ürünleri ile halen güncelliğini korumaktadır. Güncelliğini koruması ve toplumu doğrudan etkisi altına alması bakımından incelenmesi gereken bir alandır.

Bunun yanı sıra Literatür incelediğinde popüler tarihçilik alanında sistemli ve problematik olarak sadece Ahmet Özcan'ın *Türkiye'de Popüler Tarihçilik (1908-1960)* isimli doktora tezinden başka çalışma görülmemektedir.

Popüler tarihçiliğin yanı sıra çalışmamız diğer ayağını ise Nevzat Kösoğlu'nun eserlerinde tarih anlayışı ve tarih eğitime ilişkin görüşleri oluşturmaktadır. Nevzat Kösoğlu'nun tarihçiliği ve tarih eğitime ilişkin görüşleri hakkında yapılan bir çalışma olmadığı görülmektedir. Ancak Elif Tuğçe Özyalçın tarafından *Türk Milliyetçiliğinin Çağdaş Düşünürü Nevzat Kösoğlu Hayatı ve Fikirleri* (2017) isimli yüksek lisans düzeyinde bir adet çalışma yapılmıştır.

Nevzat Kösoğlu; milliyetçi camianın çalışkan ağabeyidir. Çalışmaları ve fikirleriyle milliyetçi camida adından sıklıkla söz edilmektedir. Kalem aldığı eserlerde 'tarih' ve 'kültür' kavramlarını bir arada işlemiştir. Yapmış olduğu çalışmalarda İbn Haldun'un *Tavırlar Nazariyesi* sınıflamasından etkilenmiştir. Kösoğlu; Kültür'ü kuruluş, olgunlaşma ve soğuma olarak evrelere ayırmıştır. Buradan hareketle; "*Kültürün Kanunları Tarihin Kanunlarıdır*" önermesini savunmuş ve sistemleştirmiştir. Bu bağlamda bir Kültür Tarihçisidir.

Çalışmanın önemi açısından bir diğer ayağını ise Kösoğlu'nun Türk tarihine bakış açısıdır. Türk tarihini Milli Tarih düşüncesi çerçevesinde ele almıştır. Nevzat Kösoğlu idealist bir kişiliğe sahiptir. Toplumda Milli tarih şuurunun oluşmasını toplumun kalkınması için çok önemli bir amil olarak görmüştür. Milli tarih düşüncesinin oluşmasının temelini Tarih Eğitimi ile mümkün olacağını savunmuştur.

Kösoğlu, İbn Haldun başta olmak üzere Ahmet Cevdet, Ziya Gökalp, Erol Güngör, Bahattin Ögel, Zeki Velidi Togan, M. Fuat Köprülü, Osman Turan, Nihal Atsız, gibi birçok mütefekkirin eser ve fikirlerinden faydalanmıştır. Tarih ve tarih eğitime kendi üslubu ve düşünceleri ile yeni bir heyecan katmaya çalıştığı söylenebilir. Milliyetçi ve muhafazakâr camianın özellikle kültür tarihçiliği alanında yeni şeyler söyleyen bir kişidir. Kendi üslubu ile tarih ve tarih eğitimi alanında yeni heyecanlar oluşturma gayreti içindedir.

Nevzat Kösoğlu'nun düşüncelerinin anlaşılması; milliyetçi ve muhafazakâr camianın kültür ve tarih kavramlarına anlamamıza olanak sağlayacaktır. Ayrıca, tarih eğitimi alanında milliyetçi camianın bakış açısını ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Bunların yanı sıra milliyetçilik ve tarih düşüncesinin bir arada

yorumlanması açısından ayrı bir önemi olduğunu söyleyebiliriz. Genel bağlamda görüldüğü üzere Nevzat Kösoğlu'nun popüler tarihçilik bağlamında tarihçiliğini ve tarih eğitimine ilişkin görüşleri incelememiz sadece Kösoğlu'nun özelinde değil aynı zamanda etkilendiği kişi ve grupların düşüncelerini anlamamıza olanak sağlayacaktır. Popüler tarihçilik alanına katkı yapmasının yanı sıra yeni çalışmaları teşvik edeceği düşünülmektedir.

1.3 AMAÇ

19. Asır akademik tarihçilik bir dönüm noktası olmasının yanı sıra Popüler tarihçilik içinde ayrı bir önem oluşturmaktadır. Tarihsel bilginin akademik metodlar çerçevesinde ele alınması popüler tarih ürünlerinin de yazılı hale gelmesini sağlamıştır. Filhakika, Avrupa'da roman ve dergicilikle başlayan gelişmeler her yerde olduğu gibi Osmanlı'da da etkisini hissettirmiştir. Milliyetçiliğin gelişmesine paralel olarak tarihsel bilgi; toplumda “*millet oluşturma*” amacı doğrultusunda kaleme alınmaya başlanmıştır. Özellikle son iki yüzyılda meydana gelen siyasi olaylar neticesinde milliyetçilik ve tarih bir arada düşünülmektedir. Çok uluslu devletler toplumda kolektif bir bilinç oluşturmak amacı ile tarihi bir araç olarak kullanmışlardır. Bu bağlamda milliyetçilik ve tarihin bir bütünü olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Özellikle Yusuf Akçura'nın *halkın anlayabileceği bir şekile tarih yazılması* üzerine getirdiği eleştiriler sonrasında; Ahmet Refik, Ali Emiri ile dergi ve romancılıkla başlayan sonrasında Abdullah Ziya Kozanoğlu, Feridun Fazıl Tülbentçi, Nihal Atsız gibi yazarların dergi ve romanlarıyla devam süreçte neticesinde tarihsel bilgi popüler bir hâl almıştır. Popüler Tarihçilik dergi, roman, öykü gibi basılı matbuatın yanı sıra günümüzde kaynağını tarihten alan dizi, sinema filmi tarzında ürünler şeklinde tezahür etmektedir. Ancak günümüzde akademik gelenekten gelip muhtelif sebeplerden dolayı popüler eserler kaleme alan yazarların hangi sınıfta değerlendirileceği ayrı bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir.

Popüler tarih, ideolojik amaçlar doğrultusunda kaleme alınan popüler tarihi eserler; toplumda kendi düşünceleri doğrultusunda bir bilinç veya kimlik oluşturmayı amaçlamaktadır. Milliyetçi ideologlar tarafından savunulan Milli Tarih düşüncesi

toplumda millet şuurunu oluşturma amacını savunmaktadırlar. Bu bağlamda bireye milli ve manevi duyguları tarih eğitimi ile aktarılacağını savunmaktadırlar.

Çalışmamızın temelini oluşturan Nevzat Kösoğlu; Milliyetçi düşünceye sahip bir mütefekkiridir. Eserlerinde popüler bir üslup kullanarak toplumda milli bir bilinç oluşturmayı amaçladığı görülmektedir. Bu amacını gerçekleştirebilmenin yolunun Tarih eğitiminden geçtiğini altını çizmektedir. Bu bağlamda çalışmamızın amacı milliyetçi bir kimliği ile tanınan Nevzat Kösoğlu'nun eserlerinde popüler tarihçilik bağlamında tarih, tarihi eğitimi ve milli tarih yansımalarının nasıl olduğunu incelenmiştir.

Araştırmanın genel amacı çerçevesinde şu sorulara cevap aranacaktır;

1. Türkiye’de popüler tarihçilik bağlamında Nevzat Kösoğlu’nun tarihe ilişkin görüşleri nasıldır?
2. Türkiye’de popüler tarihçilik bağlamında Nevzat Kösoğlu’nun tarih eğitimine ilişkin görüşleri nasıldır?
3. Nevzat Kösoğlu’nun eserlerinde milli tarih düşüncesinin yansıması nasıldır?

1.4 SINIRLILIKLAR

Araştırmanın amacı bağlamında geçerli ve güvenilir sonuca erişmesi için sınırlılıklarının olması önemlidir. Buradan hareketle araştırmanın konusu aşağıdaki gibi sınırlandırılmıştır:

1. Nevzat Kösoğlu’nun eserlerinde Popüler Tarihçilik açısından Tarih Anlayışı ve Tarih Eğitimi ile ilişkili görüşleri ile sınırlandırılmıştır.
2. Nevzat Kösoğlu’nun eserlerinde Milli Tarih Düşüncesine İlişkin Görüşleri ile sınırlandırılmıştır.

1.5 TANIMLAR

Anlatı: bir tarihsel eser oluşturulurken birbirinden kopuk olayları ve olguları bir bütün haline getirmek için kullanılmış olan yaklaşımdır (Tekeli, 1998).

Popüler: TDK’da Halkın arasında yaşayan motiflere, ögelere yer veren, onlardan yararlanan, halkın zevkine uygun, halk tarafından tutulan. Herkesçe tanınan bilinen.

Popüler Tarih: geçmişte insanla ilgili olayları ele alan, fakat kendi tarzıyla yeniden inşa eden bir anlatı, yazım, gösterme türü ve tarihe dair bilginin yaygın görünümü” olarak tanımlayabiliriz (Özcan,2011).

1.6 SİMGE VE KISALTMALAR

A.e.g.: Adı geçen eser

A.g.m.: Adı geçen makale

Bkz: Bakınız

C: Cilt

S: Sayfa

T.B. M.M: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDVA: Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi

T.D.K.: Türk Dil Kurumu

TİKA: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı

TTK: Türk Tarih Kurumu

ÜKD: Üniversiteliler Kültür Derneği

Yay. : Yayınları

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1 POPÜLER TARİHÇİLİĞİN TARİHSEL SERÜVENİ

Bilimsel anlamda tarihçilik 19. yüzyılda meydana gelen değişimlerden doğrudan etkilenmiştir. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Ranke'nin çabaları neticesinde 19. yüzyıl “*tarihçilerin asrı*” olarak değerlendirilmiştir. Bilimsel anlamda tarihçilik diğer devletlerde de etkisi hissedilecek böylece tarihin bir bilim dalı olduğu kabul görecektir. Ancak bilimsel anlamda ki bu gelişmeler de tarihin konusu sadece iktidarların tarihi olarak sınırlı kalacaktır. İktidarların veya mevcut gücün dışında bir tarihin yazılmaması neticesinde popüler tarih yazımı gelişme göstermeye başlamıştır. Özellikle matbaa teknolojisinin gelişmesiyle okuma yazma oranında artış meydana gelmiş ve matbuata olan ilginin artmasına vesile olacaktır. Böylece başta haftalık dergi ve gazetelerde ki tarihsel hikâyeler başta olmak üzere toplumun temel taşı olan ailelere kadar girmeyi başarmıştır. Söz konusu edebî ürünler vasıtasıyla (hikâye, roman vs) tarihsel bilgi popüler hale gelmeye başlamış ve toplumlar tarafından kabul görmüştür. Bu durumun en bariz örneklerinden biri Almanya’da yayımlanan *Die Gartenlaube*, dergisi öncelikle eğlendirme amacı taşıyacak sonrasında ise Alman ideolojisine hizmet edecektir.

Osmanlı’da ise sarayın görevlendirdiği vakanüvistlerin yanı sıra toplum içinde sözlü kültür içinde popüler ürünler varlığını devam ettirmiştir. Tanzimat döneminde bilimsel anlamda tarihçilik de bir sıçrama görülmüştür. Bunun yanı sıra popüler ürünlerin ilk örnekleri de bu dönemde karşımıza çıkmaktadır. Avrupa’daki benzer olarak popüler tarihçilik bilimsel tarihçiliğin gölgesinde gelişme göstermiştir. Bilimsel tarihçilerin ele almadıkları konulara değinecektir. Popüler tarihçilik özellikle II. Meşrutiyetin ilanı ve Türkçülük düşüncesinin gelişme göstermesiyle tarihi konuları ele alan; tefrika, dergi, hikâye, roman olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemin özellikle Ahmet Refik başta

olmak üzere dönemin aydınları ideolojik bir kaygıyla geçmişte yaşamış olan kahramanları ön plana çıkartacaktır.

Cumhuriyetin ilanı ile beraber yeni kurumlar kurulmuştur. Bunun yanı sıra Anadolu'nun her yerinde teşkilatlanmış olan Türk Ocaklarını bünyelerine katmışlar ve Halkevlerini kurmuşlardır. Halkevlerinde kurulan dil ve tarih şubeleri sayesinde tarih alanında bilginin yaygınlaşması sağlamıştır. Bu dönemde Türk tarihçiliği üzerine çalışmalar artmış aynı zamanda popüler tarih ürünlerinde de artış gözlenmiştir. 1960 yıllardan itibaren ortaya çıkan post-modern düşüncenin sorgulamaları neticesinde popüler tarih ürünlerinde de etkisini göstermiştir.

Günümüzde radyo, sinema, dizi, internet gibi kitlesel iletişim araçlarının kullanımı Popüler Tarih için ayrı bir dönüm noktası niteliğindedir. Özellikle 1990'lardan itibaren küreselleşmenin etkisiyle popüler tarih bilgisinde de yaygınlık kazandığı gözlenmektedir. Artık popüler tarih; dergi, roman gibi edebi ürünlerin yanı sıra dizi, sinema filmi gibi dönemin ulaşılması kolay ürünleriyle topluma ideolojik anlamda mesajlar vermektedir.

2.1.1 Avrupa'da Popüler Tarihçilik

Tarih nerededir? Tarih nasıl tezahür eder? Öncelikle tarih her yerdedir. Farklı durumlarda farklı zeminlerde insanlığa hizmet etmek için ortak bir şeyler ifade etmektedir (Sjöland, 2015: 223). Her toplum için farklı bir anlam ifade etse dahi insanlığın ortak mirasıdır. Antik Yunan'dan tarihin bir bilim olarak metodolojisi kazanmasına kadar geçen 19. Yüzyıl'a kadar edebi ürünlerin veya dini öğretiler içinde anlatılagelmiştir.

Profesyonel anlamda tarihçiliğin gelişimi 19. Yüzyılda Avrupa'da meydana gelen siyasi olaylarla ile doğrudan ilişkilidir. Fransız İhtilali, Napolyon'un Yükselişi ve Kutsal Roma- Germen İmparatorluğunun yıkılışı ve Viyana kongresi sayabiliriz. Özellikle Viyana kongresi sonrasında Almanya devletleri tarihi yapıları üzerine tekrardan odaklanmaya ve araştırmaya başlamışlardır (Paletschek, 2011: 34).

“*Vatansever*” bir kişilik ve “*Ulusal kimlik*” oluşturma amacı ile Göttigen üniversitesi tarihçileri August Ludwig Schlözer ve Johann Chritoph Gatterer profesyonel anlamda tarihçiliği oluşturmanın ilk adımlarını atmışlardır. Bunlar için bilimsel tarih; siyasi amaca hizmet eden bir bilim olarak kabul edilmiştir. Erken 19.yüzyıl da profesyonel

Alman tarihçiliği filozoflar Fredrich August Wolf, Barthold Georg Niebuhr ve klasik akademisyenlerin öncülük ettiği hermeneutik-filolojik metodu tarihsel araştırmalarda kullanmaya başlamışlardır. 1820’li yıllarda Ranke’nin Berlin üniversitesine atanmasıyla tarih yazımının profesyonelleşmesi bir dönüm noktası olmuştur (Berger, 2012: 13). Ranke temeli on sekizinci yüzyılda Aydınlanma tarihçileri tarafından temelleri oluşturulan (Jean Mabillon, Johann Martin Chladenius) metodolojiye şekil vermiştir. Ranke’nin profesyonel tarih yazımı metodolojisi ; “*Gerçekte Nasıl Oldu?*” sorusuna cevap vermek için birincil kaynaklara ulaşılması, mümkün olduğunca fazla literatür araştırılması, kaynakların nesnelliğinin eleştirilmesi ve yardımcı bilimlerin kullanılması temellerine dayanmaktaydı (Berger, 2012: 13).

İngiliz tarihçileri akademik tarihçiliği küçümsemişlerdir. Oxford ve Cambiridge’de 1724’de kurulan “*The Regius Professorships of History*¹” isimli grup 19.yüzyılın ikinci yarsına kadar değer verilmeyen bir grup olarak kaldı, bu grubun görevlileri çok az miktarda tarih üretmişler ve onların ürettiği tarih üniversitelerde çok az öğretilmiştir (Bergeri 2012: 14,15). Profesyonel anlamda tarihçiliğin gelişiminin diğer bir dayanak noktası ise matbaa faaliyetlerinde ki gelişmelerdir. Yazılan eserin kısa sürede çoğaltılması ve piyasaya sürülmesi yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra okur-yazarlık oranının da ki artış, refah seviyesinin artması gibi temel unsurlar ile doğru orantılı olarak tarihe ve tarihe verilen önemi artırmıştır (Paletschek, 2011: 7).

Tarih bugün ve dün için bir anahtar olarak görülmüştür. 19. Yüzyıl tarihçileri sadece tarihin bilimsel yönünde faaliyet göstermemişlerdir. Tarihçiliğin yanı sıra siyasetçi, gazeteci, konuşmacı ve yazar idiler. Bu tarz tarihçiler bir yandan da tarihin popülerleşmesine katkı sağlamışlardır (Berger, 2012: 17). Popüler tarih profesyonel tarihin paralelinde ve onun içinde gelişme göstermiştir. Profesyonel anlamda çalışmalarının ilk örneklerinin görüldüğü bu dönem aynı zamanda Popüler tarzda ürünlerinde ilk örneklerini karşımıza çıkarmaktadır. İskoç yazar Walter Scott’ın kaleme aldığı; *Ivanhoe* (1820) gibi tarihsel romanlar geniş kitlelere tarihsel konuları ulaştırmıştır. Scott’ın romanlarının yanı sıra Fransa, Rusya, İtalya’da tarihsel konuları ele alan romanlarda kaleme alınmıştır. Alessandro Manzoni’nin (1785-1873),

¹ Regius Professorships; Kraliyet himayesinde kral tarafından görevlendirilen Profesörlere verilen unvandır. 1497’de İskoç Kral IV. James tarafından oluşturuldu. İlk Regius Profesör Tıp alanındadır. Sonradan birçok bilim dalında ataması yapılmıştır. 1724 yılında Oxford ve Cambridge Üniversitelerinde Tarih alanında İngiliz Kral I.Georg tarafından oluşturuldu. Günümüzde halen saygınlığını korumaktadır.

Nişanlılar (1872); Aleksandr Puşkin'in (1799-1837), *Yüzbaşının Kızı* (1836) ; Fransız Devriminin Paris ve Londra çerçevesinde ele aldığı *İki Şehrin Hikâyesi* (1859); gibi romanlar bu dönemde ortaya çıkmıştır (Uygun, 2014: 25). Bu dönemde yazılan popüler tarih kitapları öncelikle din adamları, öğretmenler, ordu mensupları ve devrimciler tarafından yazılması dikkat çeken diğer bir noktadır. Bu dönemde yazılan popüler eserlerin içeriği “vatansever” bir tarih anlayışı ile yazılmıştır. Milliyetçi bir söylem ile yazılan bu eserler bireysel ve kolektif kimliğin şekillenmesinde etkili olmuştur (Paletschek, 2011: 34).

Popüler tarihte dergicilik faaliyeti bir mihenk taşı niteliğindedir. Popüler anlamda ilk tarih dergileri on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Almanya ve İngiltere karşımıza çıkmaktadır. Almanya’da 1853 ‘te Leipzig’de eski devrimce Ernst Keil tarafından hazırlanan *Die Gartenlaube* haftalık en popüler Alman aile dergisi olmuştur (Paletschek, 2011: 40). Bu dergi/gazete aynı zamanda Almanya’da basılan ve haftalık yayınlanan ilk süreli dergi/gazete yayını olarak bilinmektedir. Görselliğin ön planda olduğu dergi de tarihin popüler sunumu için bir araç olarak düşünülebilir. Birincil amacı tarihi alanı da dâhil olmak üzere eğlendirmektir. Bu nedenle birinci sayı “*hakiki, iyi yazılmış anlatılar aracılığıyla sizi ve insanların tutkularına ve halkların tarihine ve geçmiş zamanların mücadelelerini tanıtmak istiyoruz*” diye belirtmiştir (Paletschek, 2011: 40,41). Derginin içeriğinin yüzde yirmilik bir kısmını tarih, tarihsel figürlerin biyografileri, kültürel tarihle ilgili konular oluşturmuştur. Bunun yanı sıra doğa, tıp, ekonomik konular diğer kısımlarını oluşturmuştur. Yayın hayatına girdikten kısa bir zaman sonra iki milyona yakın Alman ailesine ulaşmış böylece modern “ulus bilincinin” oluşmasına tarihsel katkıları olmuştur. Bunun yanı sıra Alman ulus tarihinin hoşgörülü ve öğretici bir şekilde popülerleşmesini sağlamıştır (Paletschek, 2011: 42).

Günümüzde olduğu gibi akademik tarihin egemenliğine paralel olarak gelişen popüler tarihin sunumları toplumun belleğinin merkezinde yer almıştır. *Die Gartenlaube* ilgili önemli olan nokta; güncel tarihle ilgilenmesidir. Bugün tarihsel dizi ve filmlerin toplum belleğinde önemli bir yer edinmesi gibi *Die Gartenlaube*’de aynı şekilde Alman toplumunda yer edinmiştir.

İngiltere’de yayınlanan *Household Words* ve *All The Year Round* dergileri popüler tarih dergilerinin İngiltere örneğini oluşturmaktadır (Korte ve Paletschek, 2012: 68). Charles Dickens’in editörlüğünde yayınlanan bu dergiler İngiliz Popüler Tarih

dergiciliğinin en önemli ikilisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Household Words 30 Mart 1850 yılında Dickens editörlüğünde yayınlanmaya başlanmıştır. Haftalık olarak yayınlanan dergi 24 sayfa olarak neşredildi. Haftada 40.000 gibi bir tıra erişmiştir. *Household Words*; eğitim ve eğlencenin yanı sıra sosyal reformu savunarak işçilerin durumunu hitap etti. Dickens, ağırlıklı olarak bilgilendirici nitelikteki parçalarını asla sıkıcı ve kuru –soğuk- olmamasına özen gösterdi. Ele aldığı konuların başında; işçi sınıfının durumu ve tarihi, sosyal reformlarının yanı sıra geçmişte yaşamış olan İngiliz kralları VIII. Henry zulümlerini konu edindi. Genç okurlara yönelik olarak eski çağlardan o günlere İngiliz ulusunun tarihini anlatmıştır. Ayrıca kaleme alınan konular yalnızca şimdiki zamanın değil aynı zamanda geçmişinde yankısı olacak şekilde kaleme almıştır (Korte ve Paletschek, 2012: 86-87). Dickens'in editörlüğünde yayınlanan diğer bir Popüler tarih dergisi *All The Years Round*'dur. 1859 yılında farklı yayınevinden yayınlanmaya başlanan dergi *Household Words*'un prensipleriyle başarılı bir şekilde yayınlanmıştır. Her iki dergide tarihi konuları cömert ve seçkin bir şekilde ele almışlardır. Okuyucularına farklı tarihsel olaylar ve şahsiyetler hakkında makaleler sunmuş; aynı zamanda Londra'da tarihi şehir yürüyüşleri, müze ziyaretleri ve ulusal anıtlarda ki tarihi dokuyu görebileceklerini ve keşfedeceklerini sıklıkla tekrarlamışlardır (Korte ve Paletschek, 2012: 88). Söz konusu dergiler kültürel tarihe odaklanarak; biyografi ve fıkra ile tarihi kişiselleştirmiştir. Bugün ve geçmiş arasında bağlantıları ortaya koyarak okuyucuların kendilerini tarihle nasıl aktif olabileceklerini gün yüzüne çıkarmışlardır. Tarihin eğlenceli yönünü ortaya çıkarma girişimleri İngiliz ailesinde yer etmiş ve çağdaşı olan aile dergilerinden *The Leisure Hour Tract Society* daha çok okunur olmuşlardır (Korte ve Paletschek, 2012: 89). *Household Words* dergisi 1859 yılına kadar, *All The Years Round* ise 1895 yılına kadar yayın hayatına devam etmiştir. Her iki dergiyi de İngiltere özelinde popüler tarihin gelişimine önemli katkılar sunmuştur.

Almanya'da yayınlanan *Die Gartenlaube* ve İngiltere yayınlanan *Household Words* ve *All The Years* dergilerinin içerik ve biçim olarak farklılıklar ve benzerlikler olduğu göze çarpmaktadır. Her biri birer aile dergisi niteliğindedir ve orta sınıfların siyasi ve ideolojik sempaticileri açısından da birbirlerine çok uzak değillerdi; çoğunlukla bakış açıları laik ve liberalizmi ya da sosyal reformlar yayıyorlardı (Korte ve Paletschek, 2012: 89,90). Tarihsel makale, tarihsel biyografiler, gayri resmi hikâyecik, okura kişisel ilgi uyandırma, duygusallaştırma ve kendi bağları ile ilgisini çeken kültürel

tarih materyalleri sunması dergilerin ortak özellikleridir. Her ne kadar makyajları benzer gibi görünse de içerikte göze çarpan etkileri vardır. *Die Gartenlaube*'de; resimli bir dergidir ve resim-metin ilişkisi oluşturmuştur. Çok fazla eğlendirme isteği görünse bile didaktiktir. *Household Words* ve *All The Years Round* dergilerinde görsellik ön planda değildir ve resim-metin ilişkisi kurulmamıştır. Tarihin sunumu esprili ve hayalidir, tarih sunmanın orijinal yollarını arar ve okuyucuların tüm duygularına hitap etmeyi amaçlamıştır (Korte ve Paletschek, 2012: 909). Dönemin milliyetçilik düşüncesi *Die Gartenlaube*'de konu edinilmiştir. Alman milliyetçiliğinin federal doğasını hesaba katabilen devlet ve bölge tarihine önem vermişlerdir. *Household Words* ve *All The Years Round* dergilerinde sanat ve bilimde ki İngiliz başarılarından gurur duyan “vatansever” bir ruh olarak karşımıza çıkmaktadır.

19. yüzyıl boyunca tarih; dünyadaki gelişen olayların yorumlanmasında bir paradigma haline gelmiştir (Paletschek, 2011: 35). Modern anlamda ortaya atılan tarihçilikle popüler anlamda ortaya çıkan tarihçilik arasında tartışmada bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. Modern tarihçilik deneysel anlamda tezahür ederken popüler görünümünden kendisini kesin çizgilerle ayırdığı görülmektedir. Bunun sonucu olarak akademik tarihçiliğin eğlence boyutunu kaçırmaması ve daha da önemlisi bazı temel sorunlara cevap verememesi şeklinde olmuştur. Genelde gözlemlenen durum şu şekildedir; akademik tarihçilik cevaplardan çok “sav” oluşturduğu ve gerek bilgi gerekse metod bakımından sağlam temellere dayanırken popüler görünümde ki tarihçilik basit cevaplar sağlamaya yöneliktir (Paletschek, 2011: 4, 5). Bunun yanında tartışmaların diğer bir boyutu Tarihi bir bilim olarak görmenin geniş bir kitleye ulaşmak için çok girift ve teknik olduğunu ifade edilmektedir. Profesyonel tarihçiler popüler tarihçileri amatörlükle suçlamışlar buna karşılık popüler tarihçiler çalışmalarında kendi bilimselliklerini ön plana çıkartarak savunmuşlardır. Bu dönemin en çarpıcı örneği romancı Gustav Freytag popüler tarih kitaplarında ki bilgilerin en son yapılan bilimsel tarih çalışmalarına dayanmasını istemesidir (Berger, 2012: 18). Her ne kadar bu ve benzeri örnekler karşımıza çıksa dahi profesyonel tarihçiler sadece popüler ürünler veren yazarları değil aynı zamanda kadın tarihçi yazarlarda dışlanmış ve ihmal edilmiştir.

20. yüzyıl boyunca profesyonel ve popüler tarihçiler arasındaki ilişki düzelmeyen bir biçimde kaldı, profesyoneller çoğunlukla popüler tarihçileri “şarlatan” olarak adlandırdılar. Popüler tarihçiler nerede başarılı olursa kesin bir eleştiri yediler. Emile

Ludwing (1881-1948) örnek alınacak olursa; kendisi savaşlar arası dönemin Almanya'sının en önemli tarih ve biyografi yazarlarından. Ludwing'in kaleme aldığı Napolyon, Wilhem II ve hepsinden öte Bismarck biyografileri toplumda büyük bir başarı görmüştür. Ancak kitapları muhafazakâr-milliyetçi profesyonel tarihçiler tarafından eleştirilmiştir (Berger, 2012: 21).

Popüler tarihe karşı olan eleştiriler devam etse bile varlığını dergiler vasıtasıyla devam ettirdiğini görmekteyiz. 1930'lardan itibaren *Bbc History* ve *İngiltere Tarih Derneği* himayesinde 1938 yılında kurulan *Historian* dergileri bunlardan biridir. II. Dünya Savaşı tarihçilik açısından kırılma noktasıdır. Savaş sonrasında başta İngiltere ve Almanya olmak üzere bütün dünyada dergicilik faaliyetlerinde ciddi bir artış gözlemlenmiştir. Özellikle İngiltere'de kurulan *History Today* ve *Bbc History* dergileri bunun örnekleridir. *History Today* Brendan Bracken tarafından 1951 yılında Londra merkezli kurulmuştur. Aylık olarak yayımlanan bu dergi dünyanın önde gelen akademisyenleri tarafından kaleme alınan tarihin tüm dönem, bölge ve temaları hakkında yayın yapmaktadır. Yazılan makaleler keyifli ve bilgilendirici olacak şekilde düzenlenerek yayınlanmaktadır (History Today, 2017). 1969 yılında yayın hayatına giren ve tarih öğretmenleri için özel olarak hazırlanmış olan *Teaching History* bir diğer popüler tarih dergisidir (Haydn, 2015: 278).

20. Yüzyılda meydana gelen iki dünya savaşı sonrasında popüler tarihte artış gözlenmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan popüler tarih dergilerinin konuları içinde; Napolyon Savaşları, Amerikan-İngiliz sivil savaşları, İkinci dünya savaşı sonrası başta Hitler olmak üzere dünya savaşları başlıca ilgilendikleri konulardır. Bunun yanı sıra erkek üstünlüğü kalıplaşmış bir kural gibi dergilerde yerini almıştır (Thorp, 2015: 103). İngiltere özelinde *Bbc History'nin* dergi ve radyoculuk faaliyetleri hızlı bir şekilde yaygınlaşmıştır. *Bbc History* tarihçilere kaynak oluşturabilecek 250.000 civarında ses kaydı bulunmaktadır. Ele alınan konuların başında Hitler Almanya'sı, İngiltere'nin savaş kahramanlıları, kültürel ve sanatsal faaliyetleri gelmektedir. Dergi kapakları renklidir ve kapakların büyük çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. *Bbc History*; tarihçilere yönlerini öğretmek için pratik bir araç olmanın yanı sıra topluma/okuyucuya ikinci bir öğretmendir (Haydn, 2015).

20.yüzyılda tarihçilerin bir taraftan çok özel konularda uzmanlaşarak içine kapandığı gözlenmiştir. Katı belgesel araştırmaya dayalı tarih çalışmaları hakkında meslekten tarihçi olan "*The Origins Of the Second World War*" adlı popüler eserin yazarı olan

A.J.P.Taylor'ın sıkı profesyonel tarihçiler için söylediği farz edilen “*yüzde yüz doğru yüzde yüz yararsız ifadesi*” teknik tarihçiliğe popüler tarihçilik açısından bir eleştiri olarak ifade edilebilir. Taylor gibi II. Dünya Savaşı sonrası İngiliz tarihçiliğin otoritelerinden kabul edilen Hugh Redwald Troper Rooper geniş kitlelerin ilgisini çekebilecek şekilde tarih yazmanın önemini vurgulamıştır (Durgun, 2016). Rooper; “*yararlı olmayan tarih, insanları cezbetmeyen tarih, antikacılıktır tartışılmayan tarih ölü bir tarihçiliktir. Ne ölü bir tarih ne de antikacılık üniversitelerde kürsüleri hak eder*” demiştir. Kamunun beklentilerini ihmal etmek ve aşırı derecede uzmanlaşmak tarihi öldürmektir demektir (Durgun, 2016).

İkinci Dünya Savaşı sonrası tarihe ve tarihçiliğe verilen önemde hissedilir bir artış vardır. Toplumun beklentilerinin göz önüne alınması gerektiği tarihçiler tarafından vurgulanmaktadır. Her ne kadar Almanya özelinde 1970'lere kadar ciddi bir gelişme kayda geçmese dahi İngiltere'de dergi, radyo ve tv gibi kitle iletişim araçlarıyla her eve girilmiştir. Artık 19. Yüzyılın ikinci yarısında dergilerle başlayan popüler tarihçilik TV programlarında da karşımıza çıkmaktadır. Yaşadığımız dönemde bütün dünyayı kapsayacak şekilde tarihin popüler kullanımları ciddi boyutlarda artmaktadır. Tarihçi Justin Champion'a göre; İngiltere'de tarihle alakalı televizyon programları gün geçtikçe başarılı bir formatta artış göstermektedir. Winter'e göre ise bu eğilim 80'lerden başlamış 1990'lı yıllarda zirveye ulaşmıştır (Paletschek, 2011: 4, 5). Almanya'da ise bu eğilim tarihi sergilere ve müzelere olan ilginin artmasıyla gözlenmiştir. Bunun yanı sıra 70 li yıllar Almanya'sında gündelik yaşam tarihinin yükselmesidir (Berger, 2012). Benzer şekilde II. Dünya savaşı ile alakalı tartışmalar Alman toplumunun hep ilgisini çekmiştir. Özellikle 1970'lerden sonra artan tarih çalıştayları ve kadınların oluşturduğu tarih grupları tarihin popülerleşmesini katkı sağlamıştır. Televizyon programlarının popüler tarih bakımından taşıdığı önem yadsınamaz seviyededir. Bunun yanı sıra son yirmi yılda kurgusal, biyografik veya otobiyografik kitapların, popüler dergilerin internet kaynaklarının hatta oyunların arz ettiği önem hayli yüksek seviyededir.

Yeniden sahneleme tekniği ile tarihi tekrar yaşatmak tema parklarıyla tarihe adeta dokunmak suretiyle yaşamak popüler tarih görünümü daha etkileyici olmasını sağlamıştır. Paletschek, tarihteki yükselen yeni eğilimi “*ikinci modernite*” olarak değerlendirmektedir. İnsanların geleneklerinden yaşam tarzlarına, yaştan mesleklerine kadar her şeyde bakış açılarını hızla değiştiği özellikle son yirmi- otuz yıllık süreçte

ayrı düşünmek de mümkün değildir. Böyle bir dönemde tarih; milli, bölgesel ya da bireysel kimliklerin oturması bakımından önemli bir işlev görecektir (Paletschek, 2011).

Genel bağlamda görüldüğü üzere Avrupa’da bilimsel/akademik tarihçiliğin yanı sıra başında gelişme gösteren popüler tarihçilik roman ve dergiler vasıtasıyla ortaya çıkmıştır. Özellikle matbuat teknolojisinin gelişmesiyle beraber haftalık veya aylık basılan dergiler ortaya çıkmıştır. Söz konusu durum çağdaşı olan toplumlarında yakından etkileme başlamış, 19. yüzyıl tarihçilerin asrı ifadeleriyle tanımlanmıştır.

II. Dünya Savaşından sonra popüler tarih, ele aldığı konuların içeriği değişmemekle birlikte biçimde değişiklik göstermiştir. Topluma anlatılan konular savaşta yaşanmış olaylar başta olmak üzere, Nazi karşıtı propogandanın ele alındığı bir alan haline gelmiştir. Bunun yanı sıra popüler tarih teknolojinin bütün nimetlerinden faydalanmıştır. Özellikle televizyon yayınlarının artmasıyla beraber İngiltere’de savaş kahramanların hayat hikâyeleri, belgesel türünde savaş dizileri veya savaşı içinde ve dışında gelişmiş olaylar radyo ve televizyon ile hayatımıza girmiştir. Bunun yanı sıra Amerika’da Marvel gibi çizgi roman yeni kahramanların oluşturulması bir diğer örnektir. Bunun yanı sıra İnternetin hayatımıza girmesiyle beraber bir tık ile bilgiye ulaşma imkânı olmuştur. İnsan yaşantısını doğrudan etkileyen bütün konular hakkında bilgi bulunabilen internetten tarihte nasipini almıştır. Tarih içerikli internet siteleri başta olmak üzere, sosyal medyada tarihsel bilgiye ulaşmak hayli mümkün hale gelmiştir. Ancak bu gelişme yanı sıra başında karşımıza çıkan bilgi ne kadar doğru ve gerçeği yansıtmaktadır? Sorusunu da yanında getirmektedir. Kanaatimizce bu soru tartışılmaya devam edecektir. Bunun yanı sıra gerçeklik üzerine tartışmalar altmışlı yılların başından itibaren tartışılmaya başlanmış ve *post-modern teoremi* olarak karşımıza çıkmıştır.

2.1.2 Postmodern Kuram: Tarih ve Popüler Tarihçilik

2.1.2.1 Postmodern Kuram ve Tarih

Postmodernizm ilk defa 1960’lı yıllarda New York’lu sanatçılar ve eleştirmenler tarafından ortaya atılmıştır. 1970’lerde Avrupa’ya geçmiştir (Yıldız, 2005). Postmodernizm tanımı üzerine araştırmacıların tam olarak uzlaşmaya vardığı söylenemez. Çünkü Postmodernizmin değişken yapısı, belli bir çevre ait sistematik bir

teori veya akım olmaması ve önde gelen temsilcileri tarafından tanımının yapılmamış olması başlıca sebepleridir (Yılmaz, 2013). Tanımı yapılamamasına rağmen, aydınlanma projesinin felsefi ve ideolojik temelleri ile birlikte modernizmin temel varsayım ve kavramlarının sorgulanması, eleştirilmesi, tartışmaya açılması ve yeniden betimlenmesi olarak tasvir edilebilir (Yılmaz, 2013). Postmodernizm 1970'lerden itibaren müzik, sanat, mimari, edebiyat ve tarih gibi bütün alanlarda etkisini hissettirmiştir. Tarih ile olan karşılaşmasında, tarihe bir yön ve anlam veren, evrensel genel-geçer açıklamalar yapan kuramsal çerçevelerin, anlatıların (*narrative*) veya üst anlatıların (*meta-narrative*) artık günümüz şartlarını ve gelişmelerini açıklamada yetersiz kaldığını ileri sürmektedir (Yılmaz, 2013).

Tarih kavramı genel olarak iki farklı anlamda kullanılır. Birincisi geçmişin ya da olmuş zamanın ifadesi olarak tarih, ikincisi de bu geçmişi belirli bir yöntem çerçevesinde ele alan bilimin ifadesi olarak kullanılan tarih kavramıdır. Özcan çalışmasında farklı anlamları olan tarih kavramını zaman içinde insanla ilgili olayları kendi metodolojisi çerçevesinde yeniden inşa eden bilim olarak kabul etmektedir (Özcan, 2011: 21).

Popüler tarih veya popüler tarihçiliği ise “*geçmişte insanla ilgili olayları ele alan fakat kendi tarzıyla inşa eden bir anlatı, yazım, gösterme ve tarihe dair bilginin yaygın görünümü*” olarak belirtmiştir. Bilim olarak Tarih ve bir tarih anlatma veya inşa biçimi olarak popüler tarih arasındaki ayrım büyük ölçüde kullanılan üslup ve kullanım alanlarıyla ilgili olarak ortaya çıkar (Özcan, 2011:21).

Bu yönüyle popüler tarihçiliğin edebiyata ve gazeteciliğe benzeyen tarafları öne çıkar. Popüler tarihçi çoğu zaman edebi söylemi tercih eder ve tarihe dair bilgiyi roman, hikâye, şiir, tiyatro gibi yazılı-sözlü türlerle ifade etmeyi seçer. Zemin olarak akademik tarihçiliğin kurumsal çerçeveye dayalı genel olarak devlet merkezli yapılanmasının dışında faaliyet alanı bulurken, bu amaçla kurulmuş kurumların dışında gelişme göstermiştir (Özcan, 2011: 21).

Bilimsellik, profesyonel ve popüler tarihçiler arasında ayrım noktası olmuştur. Metodoloji profesyonel tarihçilerin en önemli silahıdır ve popüler tarihi soyutlamaktadır. Ancak post yapısalcılığın gelmesiyle/ortaya çıkmasıyla profesyonel tarihçilerin en önemli silahı körelme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Hayden White ve Michel Foucault' un eserleri bilimsellik içerisinde büyük bir boşluk oluşturmuş

(Berger, 2012: 22). Bunların yanı sıra, J.F Lyotard, Alun Munslow gibi tarihçiler de kaleme aldıkları eserle ile bilimselliği tarihin doğasını sorgulamaya açmışlardır. Post modern kuramcılarının başlıca sorgulamaları, anlatı, dil ve söylem üzerine yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla tarih bilimini epistemolojik ve ontolojik varlığının sorgulanmasına neden olmuştur

Postmodern durumun sistematik bir akademik ilginin kaynağı haline ilk getiren J.F Lyotard diyebiliriz. Lyotard *Postmodern Durum* adlı eserinde, edebiyat ve güzel sanatlar gibi bilim dallarındaki değişim ve dönüşümleri *postmodern* kavramı içinde *anlatı(narrative)* ve *üst-anlatılar* bağlamında incelemiştir (Lyotard, 1997). Lyotard modern çağın meşrulaştırıcı söylencelerine (*üst anlatılar*) bilim aracılığıyla insanlığın ilerlemeci özgürleşimini ve evrensel olarak geliştirilmiş geçerli insanlık bilgisini öğretebilmek için gereksinim duyulan birliği, insana felsefenin sağlayabileceğine şiddetle karşı çıkar. Postmodern kuram bu anlamda evrensel bilginin ve temelciliğinin eleştirisiyle tanımlanır hale gelmiştir. Lyotard ortada tek bir us değil çeşitli usların olmasından ötürü bütünleştirici bir us düşüncesi hakkında konuşamayacağımıza inanır (Sarup, 1995). Lyotard bütün üst anlatıları reddeder tavrı pek çok eleştirmen tarafından karşı çıkmıştır. Lyotard'ın anlatıların hepsini bir sayma eğiliminde olması ve hepsinin dağıldığını iddia etmesi eksik bulunmuştur. Safran ve Şimşek'e (2011) göre; kimi anlatıların meşru kılınmaları kuşkulu görünse de büyük anlatıların hepsini reddetmek zorunda olunmadığı belirtilmiştir. Çünkü büyük anlatılar, hala bilgiyi meşrulaştırma sürecinde toplumsal işleyişe sahiptir.

Lyotard (1997: 49); *Anlatısal Bilginin Pragmatikliği* bölümünde *Anlatımı* birden daha çok ananevi bilginin gizli içimi olarak tanımlamış ve bunları dört kategoride incelemiştir; Bunlardan ilkinin popüler hikâyeler olumlu ya da olumsuz olarak isimlendirilebilecek çıraklıklar (*Bildungen, yetiştirme*), başka bir deyişle kahramanın yaptıklarını kutlayan başarı ya da başarısızlıkları sıralamaktadır. İkincisi; *anlatısal* form bilgi söyleminin gelişmiş biçimlerinin aksine büyük bir dil oyunu olarak görmektedir. Üçüncüsü; anlatıların aktarımıyla ilgili kısımdır. Dördüncü olarak zaman üzerinde ki etkisidir. Nihayetinde *anlatısal* biçime öncelik veren bir toplum artık kendi geçmişini hatırlamak zorunda kalmaktan dolayı anlatılarını resmileştirecek özel işlemlere kuşkusuz ihtiyaç duyarlar. Diğer bir anlamda insanlar (halk) yalnızca anlatıları gerçekleştirenlerdir: insanlar anlatıları sadece tafsil ederek değil, aynı zamanda dinleyerek ve bunlarla kendilerini tafsil ederek bunu yaparlar. Başka bir

deyişle kendi kurumlarında anlatıları “oyuna” koyarlar (Lyotard, 1997: 49, 58). Toplum kendi anlatısını kendi kurar. Diğer bir ifade ile anlatılar ile kendi dünyalarını kendilerini inşa edebileceklerini söyleyebiliriz.

Sarup bu durumu şu şekilde izah eder; geleneksel toplumlarda *anlatısal* biçimin üstünlüğü söz konusudur. Anlatılar (popüler öyküler, söylenceler, efsaneler ve masallar) hem toplumsal kurumlara meşruluk kazandırırılar hem de yerleşik kurumların bütünleşmesine dair olumlu ya da olumsuz örnekleri temsil ederler (Sarup, 1995). Lyotard’ın temas ettiği diğer bir nokta ise anlatının iktidar kullanımıyla ilişki olduğudur. Bu noktada Foucault’ da Lyotard ile aynı düşüncededir (Sarup, 1995: 91,92). Devlet bilimin kendisini bir epik olmaktan kurtarması için büyük para sarf eder, oysa devletin kendi güvenilirliği, karar vericilerin ihtiyaç duyduğu kanıtsal onayı elde etmek için kullandığı bu epiğe dayalıdır (Lyotard, 1997: 68).

Postmodernizimden etkilenen ve düşünceleri *Tarihin Yapısökümü* isimli eserinde dile getiren bir diğer bilim insanı Alun Munslow’dur. Munslow; Tarihin bilimselliğinin sorgulanmasının başında epistemolojik olarak fizik bilimleri gibi doğrudan doğruya bilimsellik iddiasında bulunamayacağını çünkü tarihin hipotez-deney sırasını izlemediğini, tümünden gelimci mantığı kullanmadığını ve tartışmasız olgular üreten deneysel ve nesnel bir süreç olmadığını iddia etmiştir (Munslow, 2000: 14).

Munslow, tarihin edebiyat ile olan ilişkisini tartışmaya açmıştır. Temelde ki farkın görüldüğü kadarıyla göndermeyle ilgili olduğunu belirtmiştir (Munslow, 2000: 16). Burada ki iddiasını anlatıya dayandırmış ve anlatının; geçmişte fiili olarak neyin olduğuyla ilişki kurmasına imkân veren kesinlik ve geçerlilik kıstasları olarak belirtmiştir. Lemon’ın ileri sürdüğü gibi edebiyat tamamen “referanssız/göndermesiz” değilse tarihsel metine aynı anlamda *referanslı /göndermeli*” değildir önermesinden hareketle; demek ki yazılı tarih edebiyatla aynı şey olmadığı gibi geçmişle de aynı şey değildir sonucuna ulaşmıştır. Munslow; bunu dikkate almadığımızda geçmişini yaratmanın getirdiği zorlukları göz ardı etmiş olacağımızı belirtmiştir. Tarihin ister siyasi hareket veya ekonomik süreç isterse bir olay olsun geçmişle doğrudan yüz yüze gelemeyeceğimiz için anlatıyı ikili bir işlevi yerine getirmesi için kullanıldığını iddia etmiştir. Bu bağlamda hem geçmişin yerine geçmesi hem de geçmişle girdiğimiz etkin ilişkide bir mübadele aracı olarak kullanılacağını ve dolayısıyla tarihin bir çeşit edebiyat olduğunu iddia etmiştir (Munslow, 2000: 16,17).

Munslow; tarihçilerin anlatıyı kayıt tutma aracı olarak kullandığını ama genellikle onun yaptığımız işin bir parçası olarak görmeyiz. Analitik tarih, felsefecilerini çoğuna göre tarihsel anlayışın özü, bir anlatıyı—yani elde edilen delil temelinde kurulan bir hikâyeyi- tanıma kurma ve izleme yetisidir. Bir tarihsel anlatı ayrı olayları anlaşılabilir bir düzene sokan bir söylemdir: Lemon’ın dediği gibi “*bu oldu öyleseyle şu*” böylesi bir anlatı geçmiş olayların ve/veya insan deneyimleri ya da eylemleri hakkında tekil önermelerin anlaşılır bir sıra takip etmesidir. Munslow bütün bu anlatıların olayları kurgular ve niçin olduklarını açıklar ama nedenselliğin doğasını etkileyen kuvvetler hakkında tarihçiler tarafından savunulan varsayımlarla üzerleri örtülür. Anlatı nihai olarak ne yanlış ne de doğru olan karmaşık bir yorum faaliyetidir (Munslow, 2000: 24).

Safran ve Şimşek (2011), Munslow’un (2000: 16); eleştirdiği noktada şu tespite yer vermiştir; tarih ancak ve ancak tarihçiler onu anlatı formunda tasavvur ettiklerinde müzakere edilebilir bir şey olduğu için tarihyazımında anlatı olmaksızın bir metin oluşturmak mümkün görünmediğinin altını çizmektedirler. Bu durumun tarihyazımı ve dil ilişkisini yeniden gündeme taşıdığını belirtmişlerdir (Safran ve Şimşek, 2011). Tarih yazımı ve Dil ilişkisini Opperman (2006: 37); *Postmodern Tarih Kuramı* adlı eserinde şu şekilde ele almıştır; gerçeklik geleneğinin şekillenmesinde en önemli işlev dilindir. Dil; düşünce ve kavramları, değer ve ölçütleri aktaran bir araç olarak görülmesinin yanı sıra dil ve yaşananlar arasında birebir ilişki olduğu varsayımını da kabul edilmektedir. Bu durumda tarihçinin kullandığı dilin aynı doğa bilimlerinde olduğu gibi bilimsel olduğu iddiası vardır. Ancak saydam olarak anlatılmaya çalışan gerçeklikte; yazılan dilin değil yazan tarihçilerin oluşturduğu bir anlatım söz konusudur. Bu bağlamda; tarihyazımı yazarın anlatımına dayalı olmasından dolayı nesnelliği olmadığı iddia edilmektedir. Bunun yanı sıra dil beraberinde *söylemi* de ön plana çıkarmaktadır. Hayatın her alanıyla ilişkili olan söylem dil ile düşünülebilir. Söylem dilin konuşulduğu ve yazıldığı biçimdir. Söylem bugün içinde gerçekleşir dil ise zaman dışıdır. Dilin sembolik işlevi yani tasvir ve temsil etmek zorunda olduğu dünyayı söylem yoluyla göndermeler yapar (Çelik ve Ekşi, 2008). Söylem dilin söylemediklerini söylemesidir. Bu bağlamda Post Modernist yaklaşım dilin söylemediği *şeyleri* söylem yoluyla ifade edildiğini belirtmektedir. Diğer taraftan Iggers, gerçek bilginin nesnel gerçeklikle örtüşmesinden oluştuğunu ve bu nesnel gerçekliği *geçmişin fiilen ortaya çıktığı* şekilde kurulması anlamına geldiğini

savunulmaktadır (Iggers, 2016: 2, 3). Bu savunu gerçeklik geleneğini epistemolojik ve ontolojik olarak belli bir zemine oturtsa bile diğer doğa bilimlerinden farklı olarak; gerçeğin yansımalarının yazan kişi olmasından dolayı bilgiyi yazan kişinin düşüncesini de beraberinde getirmektedir.

Postmodern kuramcılardan Jenkins ise hakikat kavramını sorunlaştırarak onun üzerinden temellenen “yöntem, özsellik, kesinlik, nesnellik ve tarafsızlık”, kavramlarını şüpheli ve temelsiz kılar. Böylelikle bu kavramlarla anlam kazanan bilimsellik anlayışını ve bu anlayışın iktidar ve otorite ile ayrılmaz birlikteliğinin altını çizer (Anlı, 2012: 29).

Paletschek, sosyal gerçeklik içinde yer alan gruplar (işçi sınıfı, kadınlar, zenciler) kendilerine otorite tarafından sunulan kurguları kabul etmediğinin altını çizer. Onlara şimdiye kadar verilen “bilimsel” tarihte kendilerinin bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde dışarıda tutula bir tarih olduğunu belirtmiştir (Paletschek, 2011).

Tarih yazımının temelleri, bu talepler doğrultusunda sorgulandıkça ulaşılan sonuç, bu taleplerde bulunanlar için de talepleri ilineksel olarak görüp reddedenler için de bir temel var olmadığıdır. Bu temelsizlik, istenilen her şeyin tarih istenilen her yöntem ve yönelimle yazılabilir. Çocukların tarihi, popüler-hafıza tarihleri, yasaklı tarihleridir. Tüm bu tarihler eksiklerinin tamamlanmaması ve göreliliklerinin farkında oldukları sürece aynı düzlemde varlıklarını sürdürebilirler (Anlı, 2012: 30).

İlhan Tekeli *Tarihyazımı Üzerine Düşünmek* isimli eserinde tarih yazıcısının çok sayıda olayı, olguyu, bilgiyi izlenebilir, anlaşılabilir bir düzene koymak için tutacağı yolun belirlenmesi aşamasında seçtiği epistemolojik konumun etkili olduğunu belirtmiştir (Tekeli, 1998). Tekeli tarih yazıcısının epistemolojik olarak dört konumda söz etmiştir bunlar; *anlatı formunda, idiografik formda, açıklayıcı ve anlayan tarih* konumunda ele alınmasıdır. Tekeli bu yollardan birinin ise *anlatı* olduğunu ifade etmiştir. Anlatının tarihin edebiyattan farklılaşmamış olduğu dönemdeki geçmişiyle yakından ilgili olduğunu ve onun bir uzantısı olarak düşünülebileceğini ifade eden Tekeli; geçmişin zaman sıralamasına uygun olarak yaratıcı bir biçimde yeniden kurulması, betimlenmesi bir ölçüde de anlamda kurulan duygudaşlık içinde yorumlanması olarak ele almıştır (Tekeli, 1998:67).

Peki, tartışmaların tam ortasında yer alan *Anlatı Nedir?* Anlatı neden bu kadar ilgi çekici gelmektedir? Tarih yazımının en yağın tekniği olarak kabul edilen anlatı;

geçmişini yeniden yaratmanın en geçerli ve başarılı yolu olarak algılanmıştır. Anlatı, belirli bir zaman dilimi içindeki gerçek ya da kurgusal olayların ve durumları ele alan söylem türüdür (Safran ve Şimşek, 2011). Neden bu kadar ilgi çekici gelmektedir?

Tekeli bu soruya anlatının da tarihinde mitik boyutu olmasına dayanılarak bazı yanıtlar verilebileceğini belirtmiştir. Anlatının gücü, yaşamın kendisi gibi olmasından kaynaklanmasının yanı sıra bir gerçeklik etkisi yarattığını belirtmiştir (Tekeli, 1998). Postmodernizimin getirdiği yıkıcı etkiye karşı Tarih; kendine bir mevkisini koruma gayreti içine girdiği görülmektedir. Ancak küçük anlatılar vasıtasıyla tarihi gerçeklik sorgulanmaya başlamıştır. Çünkü küçük anlatıların tezahür alanı popüler tarih'dir.

2.1.2.2. Postmodern kuram ve popüler tarihçilik

Tarihin, edebiyattan ayrılarak yeni bir disiplin haline geldiği düşüncesi kurgusal unsurun ve anlatının yazım geleneğinden olmasında dolayı bu ayrılma tarihçilerin iddia ettikleri gibi bir ayrılma olmamıştır. Yeni kurallara göre yazılamayan eserler popüler tarihçilerin malzemesi olmuş ve edebiyatla iç içe geçmiş *anlatılar* yazılmaya başlanmıştır. Popüler tarihçilik akademinin içine almadığı veya ilgilenmediği konulara odaklanmıştır. Toplumun kılcal damarlarına kadar inmiş onların tarihini anlatmıştır. Bu bağlamda yaşamın her alanın da kendine yer bulması özellikle yakın tarihte akademik tarihide etkisi altına almıştır.

Popüler tarih eserleri yoğun bir şekilde *anlatı* formunu kullanarak satır aralarında kalmış olanları gün yüzüne çıkarmaktadır. Popüler tarihçi çoğu zaman edebi söylemi tercih eder ve tarihe dair bilgiyi roman, hikâye, şiir, tiyatro vb. yazılı-sözlü türlerle ifade etmeyi seçmiştir. Anlatı formunda karşımıza çıkan popüler ve bilimsel tarih metinleri kronolojik zaman içinde farklı anlatı ve metinlerle beslenen yapıdadır. Anlatıların birbirinden ayrı olması üslup ve işlev ilgilidir. İdeolojik anlamda bir ayrılıktan ziyade birbirini tamamlayan birliktelik vardır (Özcan, 2011: 25). Burada ortaya çıkan eserler toplumun ihtiyacı olan kahramanlar veya bütünleştirici düşünceler ihtiyaç duyulan dönemlerde iktidar tarafından kullanılmıştır. Bu noktada Popüler tarihin diğer bir yaşama alanı bulduğu nokta ise ideolojilerdir. Tarihin, büyük adamları yarattığı ve sonunda o büyük adamların da tarihi yarattığı gibi, ideolojiler de Tarihi yaratıp biçimlendirir (Arı, 2010: 849,863).

Burada yaratılan *büyük adamların Tarihi* ne kadar gerçektir? Postmodern tarih görüşünde kültürel ve öznel görünümle içinde ortaya çıkan gerçek, sürekli olarak bozulan ve yeniden kurulan bir kavramdır. Tarihyazımında olguların eldeki kanıtsal belgelerin niteliği her zaman sorunsaldır. Zira eldeki belgesel kaynakların nasıl kullanıldığına dikkat çekilir. Anlatı içinde nesnellikleri sorgulanır çünkü yorum kaçınılmaz olarak anlatıyı biçimlendirmektedir (Opperman, 2006: 41).

Popüler tarih, anlatı formunu kullanarak dışarıda kalmış olanların sesi olmuştur. Diğer bir ifade ile akademik tarihin araştırmadığı konuları ele almış, öykü, hikâye ve roman olarak gün yüzüne çıkarmıştır. Bu noktada postmodern kuramcılarının sorgulamaları doğrudan popüler tarihide etkisi altına aldığı söylenebilir.

Opperman, postmodern kuramı; epistemolojinin sınırlarını sergileyen bu yaklaşımla aslında tarihin kuramsallaştığını ve büyük anlatı olma özelliğini yitirdiğini iddia etmiştir. Opperman tarihin küçük anlatılara bölündüğünü bu bağlamda okurun; tarihyazımcı postmodern romanların sunduğu tarihsel boşlukları dolduran alternatif tarihleri merakla okuyarak geçmişe dönebileceğini iddia etmiş yeni tarihselci eleştiri içinde tarihin kendisinin de postmodern bir gerçekliğe dönüştüğünü ifade eder (Opperman, 2006: 110).

Göründüğü gibi bu noktada tarih ve edebiyat ürünlerinin aynı olduğunu iddia eden post-yapısalcı, yeni tarihselci veya post modern kuramcılar kadar tarihçide yaptığı işi yeniden sorgulamak durumuna gelmiştir. Çünkü geleneksel anlamda bir olgu aktarıcılık ve koleksiyonculuğu şeklinde süre giden ve ifade ettiği gerçeklikten emin gelenekselleşmiş bir anlatı tarihçiliği pek çok sorunu taşımaya devam edecektir (Safran ve Şimşek, 2011).

Günümüz dünyasında tarih ve tarih aktarımı görsel imgeler üzerinden oluşmaktadır. Bunun en belirgin örneği popüler tarih ürünleri içinde sayabileceğimiz tarihsel sinema ve dizilerdir. Postmodern kuram yukarıda da izah ettiğimiz üzere hemen her alanda etkili olduğu gibi sinema alanında da etkisini hissettirmiştir. Tarih sinemacılar için her zaman bir çekim alanı ve bir kaynak olmuştur. Görsel, işitsel ve düşünsel çekiciliği barındırmasının yanı sıra “kahraman” “çatışma” gibi sinemasal anlatımın temel öğelerini içinde barındırmaktadır. Sinema insanlığın dramını ele alır İnsanoğlunun yaşadığı en büyük dramlar tarihte hazır malzeme olarak bulunmaktadır (Erkılıç, 2005: 80). Postmodern kuramın üst anlatıları reddetmesi, tarihi küçük anlatılara ayırması ve

bütünlüğünü yıkması kendini sinema alanında da hissettirmiş. Postmodernizm 80'li yıllarla birlikte sinemaya girmesinin ardından ise artık kahramanlık imgesinde değişmeye başlamıştır. Güçlü, savaşçı ve baba-erkil vb. niteliklerle özdeşleştirilen kahraman tipi, yerini daha çok kargaşa içinde yaşayan zayıf şizofrenik ve güvensiz karakterlere bırakmıştır (Erdemir, 2011: 30,31).

Postmodern kuramın tarihi küçük anlatılar olarak bölmesi günümüzde ortaya çıkan dizilerde tezahür ettiği görülmektedir. Bilis (2013) yapmış olduğu çalışmada, Munslow'dan (2000) hareketle bir tarihçinin en temel işlevi geçmişteki olaylara insan amaçları ya da faillik arasında ki bağlantıları anlama ve bunları yazı bir biçimde açıklamak olduğu belirtmiştir. Bilis, bir televizyon dizisinin işlevi ise tarihsel bir olgu ya da olaya ilişkin failler arasındaki ilişkilerin çeşitli çatışma unsurları üzerinden televizyonun temsil güvü ve imkânların kullanarak yeniden yaratılmasını sağlamaktır. Bu noktada tarihsel gerçekliği anlama kaygısından ziyade kahramanlıkların, zaferlerin, entrikaların, gizli ilişkilerin, hainliklerin ön plana çıkarıldığı ilgi çekiçi bir dramatisasyon yaratma gayesi yer almaktadır (Bilis, 2013: 26, 27). Bu bağlamda ortaya çıkan kahramanlar, olaylar, toplumda o günkü olay gibi konuşulmakta alternatif tarih akışları oluşturulmaktadır.

2.2 TÜRKİYE'DE TARİHÇİLİĞİN KURUMSALLAŞMASI VE POPÜLER TARİHÇİLİK

2.2.1 Türk İslam Geleneği ve Popüler Tarih

2.2.1.1 İslam tarihçiliği ve Osmanlı tarih yazımı

İslam tarihinde tarihle ilgili ilk çalışmalar Kur'anın toplatılmasıdır (Şeşen, 1998: 18). Bu toplatma işlemi belli kaideler göz önüne alınarak olaylar ve ayetler tasnif edilmiştir. Bu durum başlı başına bir tarih çalışmasıdır. İslam Tarih yazımında ahbar ve hadis tarih yazımının temelini oluşturur. Ahbar (haber/ler); her türlü bilgiyi (ikinci el bilgi) geniş bir anlamda ifade etmesinden dolayı hadis ilmimi de kapsar. Yalnız her haber hadis değildir. Erken dönem İslam tarihçiliğini tanımlayan ahbar ilmi günümüz tarihçiliğinden daha geniş kapsamlı olup coğrafya, jeoloji, edebiyat ilimlerini içerebilmiştir. İslam tarih yazımında tarih, habere dâhil bir bilgi türü olup bütünsel

olarak Kuran'ı anlamaya hizmet etmektedir (Özcan, 2014: 83,85). İslam tarih yazımında başta *siyer ve megaziye* dair eserler tabakat ve tarih kitapları sayılabilir. *Siyer ve Megazi*'nin yanı sıra hadislerin toplatılması dönemin olaylarını ve erken dönem İslam tarih yazımının temelini oluşturan diğer bir temel taşıdır. İlk başta şifahi olarak toplatılan hadisler sonrasında yazılı hale gelecektir (Fayda ve Küçükaşçı, 2011: 74, 75). İslam tarih yazımında diğer bir nokta ise ayetlerdeki mana itibarıyla edebi hayat boyutu ve bunun tarih yazımında döngüsel bir zaman anlayışının kabul edilmesidir. Bu öngörü İslam tarih yazımında döngüsel bir zaman anlayışının oluşmasını sağladığı düşünülebilir. İslam tarih yazımı genel olarak başta dünya tarihi yazma geleneği olan umumi tarihçilik Hicri 4. yüzyıl (MS.10) yüzyıldan sonra gelen tarihçiler mutlak ve umumi tarihçilikten sınırlı bir tarih telakkisine yönelerek zaman ve mekân daraltmışlar metodolojik olarak yorum sentez tahlil ve tenkide dayalı tarihçilik düşüncesinin oluşmasına öncülük etmişlerdir. Bu düşünce İbn Haldun döneminde zirveye ulaşacaktır (Fayda ve Küçükaşçı, 2011: 105).

Osmanlı dönemi tarih yazımı inancın çerçevesinde nakil ve rivayet üzerine inşa edilmiştir. Osmanlı devleti tarihine ait ilk örnekler *Menâkıbnâmeler* dir. Bu dini ve hamasi edebiyatın kökenleri bir taraftan popüler Türk destanlarında diğer taraftan *megazi, siyer ve Menâkıbnâme* edebiyatıyla ilgili İslam geleneğine dayanmaktadır (İnalcık, 2000: 100,101). *Menâkıbnâme* tarzı Fatih döneminde de devam etmiştir. Farsça *Gazaname-i Rum*, II. Beyazıt devri için *Kutbname*, Kanuni Süleyman için *Şehnameler* belli başlı örnekleridir (İnalcık ve Arı, 2011: 112). Hanedan ailesinin hayatını anlatan *Tevârih-i Âl-i Osman* eserleri de benzer özellikler göstermektedir. Bu dönem de ortaya çıkan ilk örnekler sade bir üslupla yazılan popüler epik türler olmanın yanı sıra sade yazılı olmayan sözlü geleneğe dayanmaktadır (İmber, 2000: 40). II. Beyazıt döneminde tarih yazıcılığı için önemli bir dönüm noktası olmuştur. İdris-i Bitlis bu tarzı örnek olarak farsça kaleme alınan *Heşt Bihişt* ve aynı dönem İbn Kemal tarafından kaleme alınan *Tevârih-i Âl-i Osman* tarih yazıcılığının gelişmesine katkı sağlamıştır. II. Beyazıt zamanında Sultan için yüksek ve edebi bir üslupla yazılan eserlerinin yanında bazı sultanları tenkit eden satırların bulunduğu; halk ve askerler için basit bir dille özetleyen anonim *Tevârih-i Âl-i Osman* 'lar mevcuttur (İnalcık ve Arı, 2011: 1159).

Megazi geleneğinin devamı olarak *Gazavatname* Osmanlı döneminde de karşımıza çıkmaktadır. *Gazavatnameler* basit ve anlaşılır bir Türkçe ile yazılmıştır. Bunun yanı sıra yüksek inşa diliyle yazılan sultanların her seferi için ayrı ayrı ve minyatürlerle

süslenen saray kitaplığına mahsus *Şehnameler* kaleme alınmıştır. *Menâkıbnâmeler*, *Tevârih-i Âl-i Osman Şehanamecilik* gibi tarih yazım geleneklerinden beslenen bu birikim *vaka'anüvisliğe* dönüşecektir (Özcan, 2011: 28). Hükümdar saraylarının dar hayatını dile getiren kaynağın güvenilir olup olmadığını üzerinde durmadan hakikati arama yerine ahlaki telkinleri hedef alan yeni bir tarz tarih yazıcılığı olan *vaka'anüvislik* Osmanlı bürokrasinin bir parçası olacaktır (Kütükoğlu, 1994: 27). Yinanç'a göre vakanüvistlerin ortaya koyduğu eserde vakıaları nakil ve izah ve hatta tenkit etmiş olmakla beraber nakilci ve hikâyeci ve tasvirici birer tarihçi olmaktan ileriye geçemediklerini bu durumun Tanzimat'a kadar devam ettiğini belirtir (Yinanç, 2017: 60).

2.2.1.2. Osmanlı'nın dinlediği (okuduğu) tarih

Tarih milletlerin tecrübeleri sonucu oluşan hafızasıdır ve kaynağını insandan alır. Bu tecrübeler sözlü ve yazılı olarak aktarıla gelmiştir. Bu aktarım toplumların inançları çerçevesinde şekillenerek tarihsel bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır. İnanç çerçevesinde şekillenen bilgi, inanca dayandığı gibi inancın gölgesinde dönüşüme uğrar ve işlevsellik kazanır (Özcan, 2011: 39). İşlevsellik kazanan bilgide halkın kendinden bir şey bulduğu tarihsel olaylar veya olgular yaygınlaşarak popüler hale gelir. Popüler tarihte olgular tek başına bir anlam ifade etmez olgular bir kahraman etrafında şekillenerek ortaya çıkar (Özcan, 2011: 39). Söz konusu popüler tarih ürünleri içinde ilk başta ele alabileceğimiz eserlerin başında *Gazavatname* ve *Fetihname* türü eserlerdir. Basit bir Türkçe ile kaleme alınan eserlerde, gerçek kişiler gerçek olaylar anlatılırken resmi tarih yazımının söylemine yakın bir çizgide yer alınmıştır (İnalçık ve Arı, 2011: 214). Dini, edebi ve tarihsel örgü içinde kaleme alınan bu eserler de muhteva olarak; Padişahların hayatlarını odak noktası olarak ele alanların yanı sıra vezirlerin ve ünlü komutanların kahramanlıkları konu edinilmiştir (Mercan, 2013: 122). Kahramanlıkları içeriğinde barındıran bu eserler muhteva olarak din ağırlıklı konuları içermektedir. Söz konusu eserlerde zaman ve kahramanlar değişmekle birlikte içerik olarak benzerdirler.

Yazılı popüler tarih ürünlerinin yanı sıra sözlü olarak köy odalarında, aile içi sohbet toplantılarında anlatılan tarihi hikâyeler popüler ürünler içinde sayılabilmektedir. Sözlü tarih insanlar tarafından kurulmuş bir tarih türü olduğunu söyleyebiliriz. Hayatı tarihin içine sokar kahramanları yalnız liderler arasından değil çoğunluğu oluşturan ve

o ana kadar bilinmeyen insanlar arasından seçer. Ortak anlamları ortaya çıkartarak tarihçiye ve sıradan insanlara bir zaman ve mekâna aidiyet duygusunu ön plana çıkartır (Artun, 2005: 55).

Mesela, Milli Mücadele Dönemi Karadeniz yöresinde ki köylere Rum çetelerinin baskınları ve buna karşılık Topal Osman Ağa'nın bunlarla mücadelesi yöremiz olması hasebiyle büyüklerimiz tarafından anlatıla gelmiştir. Bu olay tarihsel bir gerçek olmanın yanı sıra Topal Osman'ın nevi-i şahsına münhasır bir kahramanlık hikâyesi olarak anlatılmaktadır. Kollektif hafızanın bir ürünü olarak ortaya çıkan bu ve benzeri anlatımlar toplumda bilinç oluşturmada etkili birer amildir.

Kollektif hafızanın popüler olarak yansıdığı sözlü kültür ürünleri olan destanlar, mitler, kahramanlar kutsallık atfedilen mekânlar modern zamanlarda ulusal kimliklerin oluşturulmasında tanımlayıcı ve belirleyici bir rol üstlenmişlerdir (Artun, 2005: 56). Popüler tarih ürünleri içinde değerlendirebileceğimiz destan ve destansı hikâyelerde toplumu bir bütün olarak görürüz. Kahramanlar bu bütün adına iş görür. Destanın kahramanı soylu kişilerdir. Toplumu yöneten ve onun adına iş gören savaşan bu kişilerin şanını yüceltmek amacını güder (Boratav, 2000: 50). Bunun yanı sıra destansı hikâyeler ön plana çıkmaktadır. Macerası bir türküye ve bu türkünün bir çeşit açıklaması olarak anlatılması adet olan hikâyeye konu edinmiş olan Genç Osman efsanesidir. Efsanede; Genç Osman'ın IV. Murad'ın Bağdat kuşatması esnasında surlara karşı yapılan saldırılar sırasında kesilmiş başını koltuğunun altına alarak savaşmış bir kahraman olarak niteliğinde anlatmıştır (Boratav, 2000: 125). Türküler, halk şiirleri, destansı hikâyeler halk arasında her zaman söylene gelmiştir. Halk her olağan dışı durum karşısında ağıt, türkü, destan formlarında söylem geliştirmiştir. Geliştirilen bu söylemler yazılmadık tarihi yazmış böylece mevut boşluğu doldurmuştur.

2.3 MODERNLEŞME SÜRECİNDE POPÜLER TARİH

2.3.1 Meşrutiyet Sonrası Tarihin Kurumsallaşması ve Popüler Tarih

Türkiye'de popüler tarihçiliğin temelleri Osmanlının son dönemini yaşadığı 19. yüzyılda atıldı. Milliyetçilerin asrı olarak değerlendirilen bu yüzyılda yaşanan siyasi hadiseler neticesinde aydınlar arasında devletin çözülmeye başlaması kanaati yaygındı. Bu aydınlardan Ahmed Cevdet Paşa, geçmiş hataları tekrarlamamak ve

tarihten yararlanmak için devlet adamlarının tarih bilimini bilmek zorunda olduklarına inanıyordu (Ersanlı, 2009: 76).

Milliyetçilik ideolojisi, 19. yüzyıl Osmanlı siyasi hayatında zayıf olmasına rağmen edebi ürünlerin yazılmasında etkili bir güç oldu (Ersanlı, 2009: 76). Bu dönem aydınlarından Namık Kemal, Ahmed Mithat ve Mustafa Nuri Paşa kültürel ve siyasi hadiseleri halka öğretmek amacıyla bazı eserler kaleme aldı. Bu eserler ilk popüler tarih eserleri olarak kabul edilebilir (Ersanlı, 2009: 64).

Avrupa’da ortaya çıkan “*Tarih Kuramı*” 19. Yüzyılda Osmanlı tarihçileri arasında etkisini göstermiştir. Bu etki 20.yüzyılın ilk çeyreğinde tarih ve tarihçilik alanında devlet tarafından desteklenen kurumların ortaya çıkmasına vesile oldu. Bu doğrultuda II. Meşrutiyetin ilanı sonrasında bir taraftan devlet eliyle tarih çalışmalarına hız verilirken diğer taraftan dergi ve romanlar vasıtasıyla tarih içerikli eserlerde artış meydana gelmiştir. Devlet desteği ile kurulan kurumlar tarihin kurumsallaşmasında etkili olmuştur.

2.3.2 Tarih-i Osmani Encümeni

Tarihi Osmani Encümeni, devlet desteği ile kurulan ve tarihin kurumsallaşmasında etkili olan bir kurumdur. İkinci Meşrutiyetin ilanı ile birlikte ön plana çıkan Osmanlıcılık akımının ve Osmanlı tarihini çağdaş bilimsel ölçütlere uygun biçimde yazma düşüncesinin etkisiyle kurulmuştur. Encümen Hüseyin Hilmi Paşa’nın önerisi ve Sultan Mehmed Reşat’ın iradesiyle resmen 27 Kasım 1909’da kurulmuştur. Encümenin amacının, “*Devlet-i Osmaniye’nin mükemmel bir tarihini vücuda getirmek ve tarih-i Osmaniye ait resail ve evrak kuyudatı tab’ ve neşr etmek*” olduğu açıklanmıştır (Oral, 2006: 91, 92). İlk başkanı Son vakanüvist Abdurrahman Şeref Efendi olarak atanmış ve Osmanlıcılık ideolojisi çerçevesinde mufassal bir Osmanlı tarihi kaleme alacaktır ama yaşanan siyasi hadiseler yazılan eserin devamını sağlamayacaktır (Demiryürek, 2003: 92, 99). Haftada bir toplanan encümen *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* namıyla iki ayda bir kere seksen sayfalık bir mecmua yayınına karar vermiştir. Bu mecmua Türkiye’de yayınlanan ilk tarih dergisi olacaktır (Özcan, 2011: 116). II. Meşrutiyet ilanı sonrasında ideolojik düşünce Osmanlıcılık gibi görünse bile Türkçülük resmi ideoloji içinde gizli, sivil alanda açıktan hâkimiyeti göstermeye başlamıştır (Özcan, 2011: 116).

Encümenin Eylül 1913’de ortaya koyduğu askeri, siyasi, idari ve diplomatik konular çerçevesinde ele alınan program; Akçura tarafından ağır şekilde tenkit edilmiştir. Akçura; “*her tarihte olduğu gibi Osmanlı tarihinde de halkın ihmal edilmesi büyük bir eksikti*” ifadeleriyle eksik olan yöne temas edilmesi gerektiğini savunmuştur. Diğer bir eleştirisi ile “*tarihte sıradan insanların yeri olduğu çağırışı*” sonrasında bu minvalde eserler verilmeye başlanmıştır (Oral, 2006: 100, 101).

Encümenin çalışmalarına Akçura’nın benzeri bir diğer eleştiri ise Fuat Köprülü tarafından dile getirilmiştir. Köprülü; padişah iradesiyle kurulan encümenin halen bir cilt eserle yetindiğini encümen üyelerinin “*tarihi telakki*” itibariyle aralarında benzerlik olmadığını bu durumu çalışmaların neticesiz kaldığını belirtmiştir (Köprülü, 2011: 32). Köprülü’nün diğer bir eleştiri ise bir milletin tarihi sadece siyasi hadiseler ibaret olmadığını dini, hukuki, ahlaki müesseslerinin göz önüne alınarak eski devrin muhtelif unsurlarını yerli yerine koyup geçmiş hayatı mazide olduğu gibi yaşatmak olduğunu dile getiriyor (Köprülü, 2011: 126). Akçura’nın halkın ihmal edilmesi eleştirisi sonrası Ahmet Refik tarafından hakkında içinde olduğu eserler kaleme almaya başlamıştır. Bu tür eserleri ilk kaleme alan ve tarihin halk tarafından sevilmesini ve yaygınlaşmasını sağlayan Ahmet Refik Altınay’dır. Ahmet Refik’e göre tarih; vatanına ve milletine bağlı insanlar yetiştirmek için oldukça önemli bir araçtır. Bu aracı etkili bir şekilde kullanabilmek için halkla aynı dili konuşmakla mümkündür (Üstün, 2004: 34). Ahmet Refik Altınay’ın 1915’te kaleme aldığı Lale Devri isimli kitabının yayınlanmasıyla popüler tarihçilik büyük rağbet görmüştür. Vakanüvis tarihçiliğin tek düzeyliğine karşı yeni bir bakış açısı meydana getirmiştir. Aynı zamanda popüler tarih yazıları, Akşam, İkdam gibi gazete ve dergilerde boy göstermeye başlamıştır (Günaydın, 1999: 11). Ahmet Refik; II. Meşrutiyet ve sonrası dönemle ölümüne kadar geçen süreçte tarihçi denilince ilk akla kişilerdendir. Türkiye’de popüler tarihçiliğin informel bir yapı olarak kuruculuğu Ahmet Refik’in öncülüğünde olmuştur (Özcan, 2011: 118). Her ne kadar Fuat Köprülü Ahmet Refik ’ide eleştirse dahi Yahya Kemal; Ahmet Refik’in “Tarihi Simalar” eserinden hareketle “*matbuat-ı garbiyede mükemmel numuneler*” olarak Ahmet Refik’in eserlerini övdüğü gözlenmiştir (Oral, 2006: 108). Encümen çalışmalarına harp döneminde de devam etmeye çalışmıştır. Yalnız gelişen siyasi olaylar sonrası Osmanlılık düşüncesinin etkisini kaybetmesini sağlamıştır. Aynı zamanda ilkel bir iktidar-tarih ilişkisi

yaşanmıştır. Meydana gelen gelişmeler Tarih-i Osmani Encümeninin hürmetini büsbütün ortadan kaldırmıştır (Oral, 2006: 108,109). Encümen popüler tarihçiliğin gelişmesinde iki ayda bir çıkarmış olduğu mecmua ve Osmanlı tarihi adlı eseri en başta gelmektedir.

2.3.3 Asar-ı İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni (Encümen-i Tetkik)

Meşrutiyet sonrası meydana gelen ve toplumda derin yaralar açan siyasi gelişmeler diğer taraftan Türkçülük düşüncesinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Türkçülük düşüncesinin halk nazarında kabul görmesinin en önemli etmen ise gelişen tarihçilik düşüncesidir. Bunun yanı sıra dönemin şartları göz önüne alındığında Türkçü aydınlar kendi düşüncelerini anlatmak için çeşitli kurumlar kurmak için teşebbüslerde bulunmuştur. Bu kurumların başında *Asar-ı İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni* gelmektedir. Söz konusu Encümen-i Tetkik Encümeni Darülfünun reformu çerçevesinde Fuat Köprülü'nün gayretleri sonucu Padişah iradesi ile kurulmuş bir araştırma merkezidir (Oral, 2002: 63). Encümen-i Tetkik Cemiyeti ilk toplantısını 4 Nisan 1915 Cumartesi günü Darülfünun'da “*daire-i mahsusa*” toplanmışlardır. Bu toplantıda encümen başkanlığına Ali Emiri, kâtipliğine Fuat Köprülü, yönetim kurulu üyeliklerine Ahmet Ağaoğlu ve Ziya Gökalp seçilmişti. Bu toplantıda, “*Milli Tetebbular Mecmuası*” adlı iki aylık bir dergi çıkarılması kararlaştırılmış ve ayrıca encümene iki üye daha kabul edilerek kurul üye sayısı on biri bulmuştur (Oral, 2002: 64). Mecmua 1331'de bir yıl içinde iki cilt halinde beş sayı yayınlanmıştır. Mecmua iççinde telif niteliğindeki yazılar tercümelere nispetle azdır. Telif yazılar Ziya Gökalp, Fuat Köprülü ve Rauf Yekta tarafından yazılmıştır (Özcan, 2011: 123).

Encümen-i Tetkik, Türkçü tarih anlayışına sahip bir kuruldur. Encümen “*asar-ı İslamiye ve milliye hakkında tedkikat*” yapmak amacıyla kurulmuştur (Oral, 2006: 118). Bunun yanı sıra Türkçü aydınlar Milli Tetebbular Mecmuasının yazar kadrosunda da yer almıştır. Mezkûr dergi Türkçülük örgütlenmesi ve gelişen milliyetçiliğin ilmi alandaki yansımalarının bir tezahürü olmanın yanı sıra yukarıda söz ettiğimiz Türk Birliği Derneğinin devamı niteliğindedir.

Encümeni Tetkik “*Milli Tetebbular Mecmuası*”nın İslam medeniyeti ve Türk kültürü araştırmaları açısından ciddi bir yayın organı olmasını amaçlamıştır. Derginin ilk sayısı Temmuz 1915'te beşinci sayısı 1916 yılı sonunda yayımlanmıştır. Fakat

Encümen-i Tetkik, Birinci Dünya Savaşı sonunda etkinliklerini yitiren diğer enstitüler gibi kültür ve düşünce hayatımızdan kaybolup gitmiştir (Oral, 2006: 117).

2.3.4 Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Yurdu Dergisi ve Türk Ocağı

Meşrutiyet öncesinde Türk Milliyetçiliğinin; dil, tarih ve edebiyat sahalarında çalışmalarla kültürel temelleri atılmıştır. Milletın hayatında din kadar önemli olan ikinci faktör olan milliyet duygusunda önem kazanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Türkçi fikirler meşrutiyetin ilanı sonrasında Osmanlı'nın siyasi ve cemiyet hayatında ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Türk Derneğidir (Sarıay, 1993: 80). Kasım 1908 yılında İstanbul'a gelen Yusuf Akçura, Necip Asım ve Veled Çelebi öncülüğünde 25 Aralık 1908 yılında Türk Derneği kurulmuştur. Derneğin amacı:

Türk diye anılan bütün kavimlerin mazi ve altında bütün kavimlerin mazi ve haldeki asar, ef'al ahvalini ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak, Türklerin tarihini, lisanlarını, avam ve havas edebiyatını etnografya ve etnologiyasını, toplumsal durumunu araştırıp ortaya çıkarmak" olarak özetlenebilir (Erkan, 2014: 113).

Söz konusu dernek amacını geliştirmek için gazeteler, risaleler, kitaplar yayımlayacak konferanslar tertip edecektir. Yayın organı olarak öncelikle *Sırat-ı Müstakim* dergisini kullanırken daha sonra *Türk Derneği* dergisini çıkartmışlar ancak 7 sayı yayınlanabilmiştir (Sarıay, 1993: 81). Yalnız maddi yetersizlikten dolayı derneğin ve derginin ömrü uzun soluklu olmamış dernekte üyelerin büyük çoğunluğu Türk Yurdu ve Türk Ocağı'na geçmişlerdir (Erkan, 2014: 117).

Meşrutiyetin ilanı sonrasında Türkçülük hareketinin kurduğu ikinci önemli cemiyet 31 Ağustos 1911 yılında kurulan Türk Yurdu Cemiyetidir. Bu cemiyet Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Ahmet Açoğlu, Dr. Akil Muhtar ve Yusuf Akçura gibi Türkçülük hareketinin önde gelen kişileri tarafından kurulmuştur (Sarıay, 1993: 97). Türk Yurdu Cemiyeti ; "*Türklerin zekâ ve irfanca seviyelerinin yükselmesine, varidat ve teşebbüs sahibi olmalarına hizmet etmek üzere*" bir gazete çıkarmayı ve Türk çocukları için bir pansiyon açmayı amaçlamıştır (Sarıay, 1993: 97). Bu cemiyet Türk Ocaklarının kuruluş hazırlıklarının yapıldığı için mezkûr kurucular Türk Ocakları içinde yer almıştır. Cemiyetin en büyük hizmeti daha sonra Türk Ocaklarının yayın organı haline gelecek olan Türk Yurdu Dergisi'ni çıkarmasıdır ki bu dergi Türk milliyetçiliği fikrinin oluşması sistemleştirilmesi ve yaygınlık kazanmasında önemli rol oynayacaktır (Sarıay, 1993: 99). Türk Yurdu Dergisinin

imtiyazı Mehmet Emin'in üzerine almasından kısa bir süre sonra Erzurum valiliğine atanmıştır. Bunun üzerine derginin imtiyaz ve müdürlüğü Yusuf Akçura'ya devrolunmuştur. 30 Kasım 1911'de ilk sayısını yayınlayan Türk Yurdu Dergisi ; "*Türklerin faidesine çalışır*" amacıyla yayın hayatına girmiştir. Türkçülük fikrine halkçı bir muhteva kazandırılmasında ve milli iktisat fikrinin oluşmasında öncülük eden Türk Yurdu dergisi, çağdaşlaşmayı Türkler için bir hayat meselesi olarak kabul etmiştir. Türklerin kültürel manada birliğine önem vermesi, her sahada milli konular ele almasıyla, bütün Türklerce makbul olabilecek bir ideal yaratmaya çalışmıştır. Uzun soluklu yayın hayatı olan Türk Yurdu Dergisi; bütünüyle İttihat Terakki'nin kontrolünde olmayan bu dönemde kapatılmayan nadir yayın organlarından biri olarak varlığına devam etmiştir (Sarıay, 1993: 99, 103).

Osmanlı içinde ki milliyetçilik faaliyetlerinin yaygınlaşması ve milli varlığın tehlikeye düşmesi, Osmanlıcılık düşüncesinin başarısızlığa uğraması neticesinde Türk Ocağının kurulmasında etkili olan amillerin başında sayabiliriz (Erkan, 2014: 121, 122).

Osmanlı'nın siyasi ve sosyal gidişatından kaygılanan Askeri tıbbiye öğrencileri Türk Ocaklarının kurulmasında etkili olmuştur. Öncelikle kendi aralarında teşkilatlanmışlardır. Kaleme aldıkları beyannamede; Türk milletinin çökme durumunda olduğunu bu duruma kayıtsız kalmayacaklarını ve hayatın bir mücadele olduğunu bu mücadele başarısının eğitim ve okullardan geçtiğini belirtmişlerdir. Buna ek olarak amaçlarını gerçekleştirmek için her türlü fırka ihtilaflarının üstünde her türlü siyasi hareketlerin dışında yeni bir hareket olarak belirtmişlerdir (Sarıay, 1993: 109). Askeri tıbbiyeli gençlerin bu girişimi başarıya ulaşmıştır. Bu çağrıya kulak veren Mehmet Emin, Ahmet Ferit, Mehmet Ali Tevfik, Emin Bülent, Ahmet Açoğlu, Yusuf Akçura ve Dr. Fuat Sabit'in katılımıyla bir toplantı yapmışlardır. Bu toplantıda Fuat Sabit'in önerisi ile bu cemiyete Türk Ocağı ismi verilmesi kararlaştırılmıştır. Ocağı ilk nizamnamesini hazırlamışlardır. Türk Ocağı resmen 12 Mart 1328 (25 Mart 1912) tarihinde kurulmuştur. Bunun yanı sıra Türk Derneğinin ömrü uzun olmamış cemiyet üyeleri Türk Ocaklarına katılmışlardır. Türk Yurdu Dergisi ve Türk Ocakları kader birliği yapmıştır (Erkan, 2014: 162). Kösoğlu ise Türk Ocakları hakkında şu tespiti hayli ilgi çekicidir; I. Cihan harbinde Osmanlı ordusu mucizevi bir ruh hali içinde ayağa kalkmıştır. Ordu'ya ruh veren diğer bir kaynak ise 1912 yılında kurulan Türk Ocakları çevresinde yükselen Türkçü-Turancı ülküdür. Kösoğlu'nun gözünde Türk

Ocakları sadece bir dernek değil aynı zamanda devletin zor zamanında iç dinamikleri yani halkı ayağa kaldıran örgütlenmedir (Kösoğlu, 2008: 235).

Türk Ocakları hem dünü hem de bugünü gören bir tecrübeli bir örgütlenmedir. Bu örgütlenme hem Meşrutiyet dönemi havasını teneffüs etmiş hem de Cumhuriyet dönemi havasını müşahede etme fırsatını bulmuştur. Bu tecrübe birikimi ve dönemin mevcut şartları gereği ocakların bu tecrübesini Mustafa Kemal isteği üzerine Halkevlerine aktarılması uygun görülmüştür (Toksoy, 2007: 23, 25).

Türk Ocakları yayın organı Türk Yurdu, Meşrutiyet sonrası kurulan ve Cumhuriyet öncesi ve sonrasını gören bir dernektir. 1931 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiş bu süreçte yayımladıkları dergi ve kitaplar vasıtasıyla tarih alanında özgün araştırma ve çalışmaların sayısını artırmışlardır. Böylece tarih yazıcılığının gelişimine ve popülerleşmesine katkıda bulunmuşlardır (Özcan, 2012: 146).

2.4 CUMHURİYET DÖNEMİ VE POPÜLER TARİH

Osmanlı tarih yazıcılığının Cumhuriyet tarihçiliğine doğrudan yansıyan en önemli özelliği tarihin siyasal meşruluk için yazılmış olmasıdır. Meşruluğu sağlamanın en kısa ve sağlam yolu ise tarihi yapanla yazanın aynı kişiler olmasıdır (Ersanlı, 2009: 67). II. Meşrutiyet sonrası kurulan kurumlar Cumhuriyetin ilanı sonrasında isim değiştirerek çalışmalarına devam etmiştir. Bu kurumlar tarihçiliğin kurumsallaşmasında ve tarih çalışmalarının hız kazanmasında etkili olmuştur. Bunun yanı sıra yeni kurumlarda kurulmuştur. Özellikle yeni kurulan kurumlar vasıtasıyla toplumda inkılapların anlatılması, okuma yazma oranının artırılması, yeni rejimin meşruluğunu artırılması başlıca amaçları içindedir. Diğer taraftan dil ve tarih çalışmalarında gözle görülür bir artış sağlanmıştır. Yayın hayatına yeni giren dergiler renkli kapakları ve akıcı üslupları ile halk nazarında kabul görmüştür. Dolayısıyla tarihin popülerleşmesi katkı sağlamışlardır.

2.4.1 Türkiyat Enstitüsü

Türkiyat Enstitüsü, *Encümen-i Tetkik* araştırma merkezinin devamı sayılabilir. Encümen-i Tetkik Birinci Dünya Savaşı sonrasında etkinliğini yitirmiş ve dönemin

devlet adamları tarafından kapatılmıştır. Kurtuluş savaşı sonrasında ki gelişmeler, bu kurumların yeniden faal hale gelmesi için uygun ortamın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu ortamda Mehmed Fuat Köprülü'nün gayretleri neticesinde ilk kurumlardan biri Türkiyat Enstitüsü'dür. Enstitü için ilk teşebbüsler 20 Mart 1923 yılında Darülfünûn Edebiyat Medresesi Müderrisler Meclisi'nin toplantısında Necip Asım, İsmail Hakkı ve Fuad Köprülü'nün imzasıyla bir taktir okunmuştur. Aynı yılın Ağustos ayında Kültür Genel Müdürlüğü'nün oluşturulması ve kurum bünyesinde ulusal kültür açısından çeşitli enstitülerin kurulması gerektiği ifade edilmiştir (Oral, 2006: 193, 194).

Enstitü, Vasıf Çınar'ın Maarif Nazarlığı ile Fuat Köprülü'nün Maarif Müsteşarlığı döneminde kurulmuştur. Fuat Köprülü; Enstitünün 12 Kasım 1924'te resmen kurulmasından sonra görevinden istifa etmiş yerine İsmail Hakkı Baltacıoğlu müsteşarlığa atanmıştır. Enstitü, Mustafa Kemal'in himayesinde Fuat Köprülü'nün başkanlığında bir Türkoloji Kongresi düzenlemek istemiştir. Ancak benzer teşebbüs Sovyet Rusya tarafında da yapılmış; Sovyet Rusya'nın kontrolünde Bakü'de kongre yapılmıştır. Bu durum iki devlet arasında adı konulmamış bir rekabeti ortaya çıkarmıştır (Oral, 2006: 197).

Enstitünün yayın faaliyeti içerisinde uzun soluklu ve günümüze kadar gelen Türkiyat Mecmuasıdır. Türkiyat Mecmuası, II. Meşrutiyet sonrasında çıkmaya başlayan Türk Yurdu'ndan sonra Türkiye'nin en eski mecmuası olarak günümüze kadar gelmiştir. Mecmuanın il sayılarında tarih incelemeleri ağırlıkta görülmektedir. Bunun yanı sıra Thosen ve Barthold'dan çeviriler, Azeri kökenli bilim adamlarının Türkoloji alanında ki çalışmaları dikkat çekmektedir. Türkiyat Enstitüsü faaliyetleri ilk zamanki heyecanını Bakü kongresinden sonra kaybetmiş olarak 1924-1939 yılları arasından Köprülü'nün idaresinde devam ettirmiştir. Enstitü 1981 yılından itibaren Türkiyat Araştırmaları Merkezi adını almış, 1991 yılında Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü olarak yeniden yapılanmıştır (Özcan, 2011: 127, 128).

2.4.2 Halkevleri ve Ülkü Dergisi

Mustafa Kemal'in çıktığı halk gezilerinden birinin dönüşü sonrasında basında ilk defa halkevleri ile ilgili yazılar görülmüştür. Cumhuriyet Halk Fırkasının 10-18 Mayıs 1931 kongresinden sonra *Millet Okulları* çalışmasının ağır işlemesi üzerine bu boşluğu

kapatmak için Halkevlerinin kurulması kararı alındı. Bu karar doğrultusunda Türk Ocaklarının Cumhuriyet Halk Fırkasına katılmasına ve mal varlığının devredilmesine kabul edilmiştir (Taşdemir, 2000: 5,6).

Söz konusu kongrede Halkevlerinin açılış gayesi açıklanırken memleketin kültür sahasında milli medeniyette teşkilatlanmasını temin edecek bir kurum olarak vasıflandırılmıştır ve milli teşkilatın esasını halkevlerinin temin edeceği düşünülmüştür (Toksoy, 2007: 32). Halkevleri yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti devletinin halk ile buluştuğu *Türk milletinin medeniyet safında layık olduğu mevkie çıkarmak* olarak kendine amaç olarak benimsemiştir. Bu amaç doğrultusunda da Halkevleri dokuz şube olarak teşkilatlanmıştır. Bu şubeler içinde yer alan dil-edebiyat ve tarih şubesi başta olmak üzere kültür faaliyetleri çalışmalarına başlamıştır.

Tarih alanında yapmış olduğu çalışmaların başında dil-edebiyat ve tarih şubesi üzerinden yürütülmüştür. Dil ve tarih şubesinin görevleri şöyle özetlenebilir; Halk sanatlarının, gelenek ve göreneklerini araştırmak ve ortaya çıkarmak. Türk dilinin unutulmuş söz varlıklarını derlemek, o yöredeki insanların kültürünü yükseltmek yolunda sohbet ve konferanslar düzenleme, sanat ve edebiyat alanında genç yetenekleri bulup yetiştirmek ve bu bağlamda eser ve dergiler yayınlamak olarak özetlenebilir (Huyugüzel, 2000). Toksoy (2007: 50, 51); Tarih alanının özelinde; dil, edebiyat ve tarih şubesinin memleketin uzak ve yakın bütün köşelerinde milli tarihin sağlam temeller üzerinde yükselmesi için çalışma birliği sağlayacağını ve temin edeceğini belirtmiştir. Hülasa bu şubenin başta gelen görevleri arasında; içinde bulunulan toplumsal çevrenin bilgi düzeyini yükseltmek için muhasebeler ve konferanslar düzenlemek, vatandaşlık duygusunu güçlendirmek olarak sayılır (Gümüšoğlu, 2003).

Popüler tarihçilik bağlamında düşündüğümüzde; Halkevlerinin söz konusu şubesi vasıtasıyla Anadolu'nun edebiyat alanında tarama ve toplama Türk halk edebiyatı ve Türk folkloruna dair bütün Anadolu sathına yayılan geniş bir tarama ve derleme faaliyetlerini de gerçekleştirmiştir. Halkevlerinin edebiyatımıza katkısı açısından belki de en önemli hizmeti bu olmuştur. Tarama-derleme çalışmaları sonucunda Popüler tarihin de ürünleri olarak değerlendirebileceğimiz; halk oyunları (cirit, karagöz) , halk destanı, masal, hikâye ve türküleri, halk inanmalarını, gelene ve görenekleri konusunda birçok malzeme derlenmiş eski halk şairleri hayat ve eserleri hakkında makale ve eserler yayınlanmıştır (Huyugüzel, 2000).

Halkevleri, tarih çalışmalarında Türk Tarih Kurumuna bağlı kalarak devam etmiştir. Konferanslar, Seminerler, Piyesler gibi sosyal etkinlikler düzenlemiştir. Nahiye teşkilatlanmaları dâhil olmak üzere bölgelerde görev yapan tarih öğretmenleri dil-tarih şubelerinde gönüllü olarak görev yapmışlardır (Toksoy, 2007: 185). Bunların yanı sıra birçok Halkevi tarih gezileri ve mahalli tarih çalışmaları yapmıştır. Mahalli tarih çalışmaları özellikle Afyon Halkevi ve Gaziantep Halkevi tarafından Milli Mücadelenin dönemine ilişkin yapılmış ve savaş yıllarının hatıralarını not etmeye çalışmışlardır (Toksoy, 2007: 183, 184).

Tarih ve dil konusunda yapılan inkıpların geniş kitlelere yansımaları okullar dışında halkevleri vasıtasıyla olacaktır. Tarih şubeleri Türk milletinin köklü medeniyetini dünyada zaman ve mekân durumuna göre sürekli ve yaygın izlerini halka tanıtacak, ortaya çıkan milli tarihin görüntüsünü dergiler vasıtasıyla halka tanıtacaktır.

Halkevlerinin gaye ve mefkûresini ortaya koyan Ülkü isimli dergi kurulmuştur. İsmi bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından “*Ülkü'den öz ülkümüzü yaratmak için, kutlu verimler beklerim*” sözleri ve imzası ile Ülkü ismi konulmuştur (Gümüsoğlu, 2003: 124). Ülkü dergisi Halkevleri'nin mecmuası olarak ayda bir defa yayınlanacaktır. Derginin başına Mehmet Fuat Köprülü getirilmiştir (Doğan, 1991: 248). Halkevleri ve mecmuası olarak kurulan Ülkü dergisi mezkûr dergiler içinde en uzun ömürlü olanıdır. Ülkü dergisi; Türk Tarih Tezinde ortaya konulan düşünceleri, kılcal damarlara kadar inerek anlatmaya çalışmış bunu milli bir vazife sayarak ilke ve inkıpları halka anlatmayı ve tanıtmayı kendine gaye edinmiştir.

Ülkü dergisi; edebiyat ve dil (şiir, hikâye, roman), güzel sanatlar, tarih, içtimaiyat ve felsefe, iktisat ve ziraat, halk terbiyesi, yurt koruma, kadınlık ve fen gibi birçok alanda halkı bilinçlendirme için yazılar kaleme alınmıştır (Doğan, 1991: 250). Bu yazılarda Türk tarih tezinde ortaya konulan düşünceler halka anlatılarak yazılan tarihin meşruluk kazandırılmaya çalışılmıştır.

Ülkü dergisinin yanı sıra Aksu, Çorumlu, Gediz, Halkevleri, Taşpınar ve Ün dergisi bu dönemde çıkarılan dergilerdir. Söz konusu süreli yayınlar Halkevlerinin kontrolünde yurdun çeşitli bölgelerinde çıkartılmıştır (Taşdemir, 2000: 118, 125). Bu dergiler topluma yeni rejimi anlatmanın yanı sıra çıkartıldıkları bölgelerin yerel tarihinin araştırılmasında da katkı sağlamışlardır. Dergiler vasıtasıyla ortaya atılan söylemler ve anlatılar; rejime bağlı bilinçli nesiller yetiştirmenin yanı sıra halkın

rejime bağılılığını artırmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda milli temada yıldönümü kutlamalarının yanı sıra; Dil Bayramı, Toprak Bayramı, Kabotaj Bayramı, Lozan Günü gibi kutlamalar yer aldı (Taşdemir, 2000: 227, 228).

Halkevleri, Türk Ocaklarının kurmuş olduğu sistem üzerine organize olmuştur. Yeni rejimi anlatmak ve bilinçli bir nesil yetiştirme gayesi yolunda ilerlemiştir. Bu gaye doğrultusunda; başta dergiler vasıtasıyla halka yaşadıkları bölgenin tarihini anlatmada ilk yerel tarih çalışmalarının birikimini oluşturmuşlardır (Taşdemir, 2000: 228).

Yeni rejimin oluşturmak istediği tarih düşüncesine birden fazla görev yüklenmektedir. Bu bağlamda görkemli bir tarih oluşturmak istenirken öte tarafta muhalif tarihçiler veya kesimler popüler tarih vasıtasıyla ötekileştirilen tarihin kahramanlarını hikâye, roman gibi edebi ürünler vasıtasıyla yazılmamış olanı yazmaya başlamıştır.

Halkevlerinde dil-edebiyat ve tarih şubeleri vasıtasıyla yapılan çalışmalar sayesinde; yurttun dört bir köşesine ulaşılmıştır. Böylece popüler tarihin birer ürünü olarak değerlendirilebileceğimiz; halk hikâyeleri, halk inanmaları, öyküler, kahramanlılar, destanlar gibi sözlü eserin yazılı hale gelmesinde katkı sağlamasının yanı sıra tanınmasına katkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra yapılan çalışmalar rejimin isteği doğrultusunda oluşması neticesinde mevcut duruma muhalif tarih çalışmalarının ortaya çıkmasına ve artmasına neden olmuştur. Nitekim 40'lı yılların sonlarına doğru popüler tarih dergi ve romanlarında ciddi bir artış olduğu gözlenmektedir.

2.4.3 Cumhuriyet Dönemi Popüler Tarih Dergileri

II. Meşrutiyetin ilanı sonrasında *Tarih Orucu* bozulmuş başta Tarih-i Osmani Encümeni'nin çıkarmış olduğu *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, Asar-ı İslamiye ve Tetkik Encümeninin çıkardığı *Milli Tetebbular Mecmuası* tarih alanının da akademik alanda ilk ortaya çıkan dergilerdir. Kısmen popüler diyebileceğimiz Türk Yurdu Dergisi ve kuruluşu Meşrutiyet sonrasına dayanan Türkiyat Enstitüsü'nün *Türkiyat Mecmuası* gibi dergilerde modern tarih ve Türk edebiyatı alanında çalışmalar yer almıştır (Özcan, 2011: 176).

Bu dergiler akademik bir kimliğe sahip olmanın yanı sıra belli bir ideolojinin temsilci olarak karşımıza çıkar. Popüler tarihçiliğin ana hattını oluşturan popüler tarih dergileri ise tarih literatürüne ideolojik bakmaktan ziyade pratik katkılarıyla dikkat çekmişlerdir. Popüler tarih dergileri tarih yazımı konusunda kendi içinde tutarlı bir yol

takip ederek ideolojik tartışmalardan genellikle uzak durmuşlar asıl gayenin halka ulaşmak olduğu bilinci ile hareket etmişlerdir. Popüler tarih dergileri akademik dergilerden ayıran en önemli özellik biçimsel yapılarıdır. Muhteva ve üslup bundan sonraki ana belirleyici olarak karşımıza çıkar. Renkli kapaklar, renkli resimler ve edebi anlatım okuyucunun ilgisini çeker ve yaygınlaşmasını sağlar (Özcan, 2011: 182).

Meşrutiyetin ilanından Cumhuriyetin ilanına kadar geçen süreçte karşımıza Popüler anlamda mecmualar çıkmıştır. Bu mecmualardan; I. Dünya savaşı yıllarında yayın hayatına başlayan *Donanma mecmuası* popüler tarihçiliğin denizcilik tarihi ile ilgili öncüsü olmuştur. 1920’li yıllara doğru *Sevimli Ay*, *Resimli Ay*, *Resimli Perşembe*, *Büyük Gazete*, *Güneş* gibi dergilerde popüler tarih yazılarına rastlanmaktadır. Bu dergiler yeni rejimin savunuculuğunu yaparken saltanat karşıtı paradigmanın tarihi arka planının oluşmasında etkili olmuşlardır (Özcan, 2011:179). 1920 yılların başlarında dönemin popüler tarih yazarları diyebileceğimiz Ahmet Refik, Ercümen Erkem, Sermend Muhtar’ın kaleme yazılarının bulunduğu *Anadolu Mecmuası ve Aydabir* isimli mecmualarda karşımıza çıkmaktadır (Doğan, 1991: 1). Mecmuada *Anadolu Tarihi* bir köşe bulunmaktadır. Ahmet Refik Altınay’ın muhasebe isimli köşesi bulunmaktadır ve Osmanlı tarihi üzerine yazıları bulunmaktadır (Doğan, 1991: 59,60). Popüler tarih mecmuası olarak ortaya çıkarılan ilk mecmua Ali Emiri efendinin *Osmanlı Tarihi ve Edebiyat* isimli mecmuasıdır. 31 Mart 1334 (1918)- 1338 (1922) yılları arasında ayda bir defa olmak üzere 36 sayı olarak çıkmıştır. Her sayı başlığının altında; “*Mülk ve milletin menfaati için tarih, edebiyat, fen, iktisat gibi yeni hadiseler faydalı manalı konularla alakalı ince, kibar bir mecmuadır*” ifadesi yer alır (Günaydın, 1999: 63).

Cumhuriyetin ilanı sonrasında; 1928 yılında yayın hayatına başlayan *Muhit* magazinden ideolojiye iç içe geçmiş birçok konuyu bünyesinde barındırmıştır. Bu dergide Ahmet Cevat’ın ve Enver Behnan (Şapolyo) gibi popüler tarih yazarlarının yazıları yer almıştır. 1930-1940 yılları arasında ortaya çıkan dergilerde bunların içinde; *Yarım Ay*, *Yeni Mecmua*, *Yenigün*, *Yedigün*, *Modern Türkiye* dergilerde popüler tarih yazarlarının hemen hepsini görmek mümkündür.

Modern yayıncılık, imkânlarını kullanma ve biçim olarak popüler tarih dergilerinin başlangıcı olarak kabul edebileceğimiz dergi *Tarihten Sesler* isimli dergidir. 15 Ocak 1943 Mayıs 1945 yılları arasında 25 sayı olarak yayınlanmıştır. Kurucusu İskender Fahreddin Sertel’dir. Sertel’in ölümü sonrasında imtiyaz sahibi Yavuz Abadan yazı

işleri müdürü Tarık Zafer Tunaya olmuştur (Özcan, 2011: 184). Onun açtığı yoldan 1950 sonrasında birçok derginin yayın hayatına hızlı bir şekilde geçmiştir (Öksüz, 2005: 10). *Tarihten Sesler*'in kesintiye uğraması sonrasında Ocak 1950 ile Aralık 1956 yıllarında yayın hayatında kalan *Resimli Tarih Mecmuası* popüler anlamda diğer bir tarih mecmuasıdır. Mecmuanın sahibi Babıali'de küçük yaşlardan itibaren yazmakta olan Servet İskit'tir. Renkli içeriğe sahip olan dergi 6 yıl boyunca kesintisiz olarak yayın hayatına devam etmiştir (Öksüz, 2005: 18, 20).

Dönemin ilgi çekiçi bir diğer dergisi ise *Tarih Dünyası*'dır. 15 Nisan 1950 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Popüler tarih dergilerinin ikincisi olarak yayın hayatına başlayan bu derginin Niyazi Ahmed Banoğlu ve İbrahim Atis takma ismiyle yazan İbrahim Hakkı Konyalı tarafından çıkarılmıştır (Özcan, 2011: 190). 50 yılların zor şartları altında çıkan dergi kendinden sonra çıkan dergilere öncülük etmiştir. 38 sayı yayınlanan dergi 26 Şubat 1953 yılında yayın hayatından çekilmiştir (Öksüz, 2005: 63). *Tarih Dünyası*'nın yayından kalkmasının sonra devamı niteliğinde olan *Yeni Tarih Dünyası* isimli yeni bir dergi Niyazi Ahmed Banoğlu tarafından yayın hayatına dâhil edilmiştir. 22 sayı çıkan dergi Ağustos 1954'te yayın hayatından çekilmiştir (Özcan, 2011: 193).

1950 li yıllarda yayın hayatına giren bir diğer dergi ise *Tarih Hazinesi* isimli dergidir. İbrahim Hakkı Konyalı tarafından çıkartılan bu dergi yayın hayatında sık sık kesintiye uğramıştır. 17 sayı olarak yayınlanmış olan dergi 1953 yılında yayından kalkmıştır. *Tarih Hazinesi* dergisinde diğer popüler tarih dergilerinden farklı olarak siyasal tartışmalara girilmiştir. Hakkı Konyalı tarihçilik üzerine yazılarında tarih problemlerini geçmiş iktidara yüklemiştir komünizm tehlikesi karşısında Türk-İslam ve milliyetçilik üzerine konular yayınlanmıştır (Özcan, 2012: 200). 50 yıllarda bir kısmını kısaca tanıttığımız dergilerin dışında; *Tarih Orduya Sesleniyor, Dün ve Bugün, Tarih Aynası, Tarihin Sesi, Yeni Tarih Dergisi, Tarih ve Coğrafya* gibi popüler tarih dergileri yayınlanmıştır.

1950 sonrası popüler tarih dergiciliği hız kesmeden devam etmiştir. Bu dergilerin başında; “*Yakın Tarihimiz, Tarihin Sesi, Tarih Konuşuyor, Tarih Dünyası, Hayat Tarih Mecmuası, Sohbetler, Belgelerle Türk Tarihi, Dün/Bugün/Yarın, Tarih ve Toplum, Toplumsal Tarih ve Tarih Medeniyet*” dergileri gelmektedir (Günaydın, 1999: 57,97). Söz konusu dergiler içinde en uzun soluklu olanlarından bir *Hayat Tarih Mecmuası*'dır. 1 Şubat 1965 yılında Şevket Rado tarafından aylık tarih ve kültür

dergisi olarak çıkarılmaya başlanmıştır. Neşriyat müdürü Yılmaz Öztuna, Yazı İşleri Sorumlusu Orhan Ş. Yüksel'dir (Öksüz, 2005: 129). Popüler tarih dergileri sadece dönemin bilinen popüler yazarları değil aynı zamanda akademik tarihçilerden de destek gördü. Aynı zamanda kimi dergiler yayıncısının adıyla tanındı. Mesela yapmış olduğu yayımlar ile milli tarih bilincini oluşturulmasında etkisi olan Yılmaz Öztuna'dır (Özcan, 2012: 566). Öztuna ve *Hayat Tarih Mecmuası* bir arada anılmaktadır. Durmaz'ın *Hayat Tarih Mecmuası* üzerine Yılmaz Öztuna ile yapmış olduğu röportajda, Mecmuanın kesin bir ideolojik düşüncesi olmadığını ama makul bir seviyede Türk Milliyetçiliği yapmış olduğu ucuz popülizm yaparak hakikatlerden sapmadıklarını belirtmiştir (Durmaz, 2006: 4). Mecmuada tabir-i caizse okuyucuyu da işin mutfağına alınmış onlara da “*Okuyucu Mektupları*” adlı bir köşe verilmiştir (Durmaz, 2006). Bu köşe günümüzde bile devam eden bir geleneği oluşturmuştur. *Hayat Tarih Mecmuası* bu dergiler içinde okuyucunun ilgisini çekmeyi fazlasıyla başarmış ve tarihin popülerleşmesine çok önemli katkıları olmuştur.

1980 yıllardan günümüze gelindiğinde popüler tarih dergileri olgunluk dönemi yaşamaktadır. *Toplumsal Tarih Dergisi*; Tarih Vakfı bünyesinde Ocak 1994 yılında yayın hayatına başlamıştır. Sahibi Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı adına; İlhan Tekeli, sorumlu yazı işleri müdürü ve yayın yönetmeni Mete Tunçay'dır. Günümüzde ayda bir defa yayınlanmak üzere yayın hayatına devam etmektedir (Öksüz, 2005: 430). Günümüze yakın bir zaman kadar varlığını devam ettirmiş olan *Popüler Tarih Dergisi* Haziran 2000 ile Şubat 2007 arasında yayın hayatında kalmış ve 78 sayı çıkarabilmiştir. Günümüzde Popüler nitelikte düşünebileceğimiz *Derin Tarih* dergisi de Popüler Tarih dergileri kategorisinde sayılabilir. *Tüm Bildikleriniz Tarih* olacak sloganıyla Nisan 2012'de yayın hayatına giren dergi ayda bir yayınlanmaktadır. Popüler tarih dergileri ve kitapları tarih bilgisinin halka ulaştırılmasında akademik kitapların sıkıcı anlatısının sınırlarının dışında renkli resimler ve edebiyatın incelikleri kullanılan metinleriyle okuma duygusunu harekete geçiren bir alan oluşturmuştur (Özcan, 2012: 565). Bu bağlamda popüler tarihin temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Dergiler biçimsel olarak “çarpıcı” kapaklarının olmasından dolayı okuyucuda merak uyandırmış, ele aldığı konuları halkın “diliyle” anlatmıştır. Nitekim geniş kitlelere ulaşarak tarih hakkında sorular sorulmasına vesile olmuş böylece tarihsel bilginin yayılmasını sağlamıştır.

2.4.4 Tarihi Roman

19. yüzyıldaki siyasi ve kültürel dönüşümler her alanda olduğu gibi Edebiyat ve Tarih alanında da kendini hissettirmiştir. Fransız İhtilali ve Sanayi İnkılabı etkisiyle ortaya çıkan tarihi roman Fransa, Rusya ve Almanya'da yaygınlaşmıştır. Tarihi romanın miladı 19.yy başlarında *Walter Scott*'ın romanlarıyla başlatılır (Uygun, 2014: 25). Osmanlı'da ise Tanzimat döneminde Ahmet Mithat'ın *Yeniçeriler* ve Namık Kemal'in *Cezmi* adlı eserleri ilk tarihi romanlar olarak kabul edilir (Erol, 2012: 63). Tarihin edebiyatla kesiştiği bu noktada; tarih veya tarihçi, genelde insanlığın, özelde toplumların geçmişte karşı karşıya kaldığı önemli olayları ayrıntısına girmeden konu edinir. Edebiyat ise daha çok tarihin anlatmadığı sıradan kişi ve olaylarla, bunların bıraktığı izlerin ayrıntılarıyla ilgilenir. Tarih, pek çok savaştan sebep-sonuç ilişkisi içinde söz ederken; edebiyat bu savaşların toplum hayatında yarattığı acıları örnek olaylardan kesitle kurgulayıp canlandırarak ele alır (Erol, 2012: 61,62).

Bu canlandırma hayatın gerçeği ile sanatın gerçeği arasında ki farkı göz ardı etmeden bu iki disiplinin müspet ilişkisinden yararlanabilir². Bu bağlamda romancı belgenin yetmediği yerde kurgu ve anlatının gücünü kullanması tarihçilikten uzaklaştırıyordu ama tarih geçmişin bilgisini vermiyor muydu?(Özcan, 2011: 215). Ayrıca Anlatının olanaklarını kullanarak yazılan her eser roman denmiyorsa tarihi bir konuda yazılmış her popüler tarih kitabına roman denilebilir mi? (Uygun, 2014).

Özcan (2011) bu tartışmaların dışına çıkıldığı zaman tarihi romanın halkın tarih bilgisinin kaynaklarından biri olarak karşımıza çıktığını bundan dolayı Türkiye'de tarihi romanın zaman içinde ki seyri popüler tarihçiliğin tarihi içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Halkın tarih bilgisi anlatıla gelmiş bu anlatım romanda vücut bulmuş oluyordu. Bunun yanı sıra Çetindaş (2006: 87) tezinde; *Tarihi Roman ve Popüler Tarihi Roman* sınıflandırmasını yapmıştır. Tarihi romanlar öncelikle romandırlar. Onları tarih sanmak ve onlardan bilgi edinmeye çalışmak çok da doğru değildir. Ancak tarihi macera romanı dediğimiz popüler tarihi romanlarda, okuyucu eğitmek iddiasında bulunulduğu için yazarlar öğreticiliği de yer vermektedir. Bunun yanı sıra Uygun'un hazırlanmış olduğu tezde (2014: 48); popüler tarih

² Tarih-Edebiyat ilişkisi çerçevesinde epistemolojik tartışması üzerine; Serpil Opperman'ın *Post-Modern Tarih Kuramı* bu alanda başvuru kaynağı niteliğindedir. Bunun yanı sıra Ahmet Özcan'ın *Türkiye'de Popüler Tarihçilik 1908-1960, TTK, Ankara, s.215*, adlı eserinde de muhtelif noktalarda değinmiştir.

kitaplarına “ ara tür” olarak belirtmiştir. Çünkü söz konusu kitapların tefrika olarak kalmış ya da küçük fasiküller halinde yayınlanmış diğer örnekleri yok saymamak açısından önemli gördüğü belirtmektedir (Uygun, 2014).

Ortaylı *Tarih Romana Dair* isimli yazısında; Roman nedir? Roman bir kere çevre ile insanı bir arada ele alan anlatım olduğunu dile getirmiştir. Ortaylı; çevre ile insanı bir arada ele alan, diyaloga sokan anlatımın tarihi bir malzeme ile ele alınmasını tarihi roman olarak tanımlamaktadır (Ortaylı, 2013).

Tarihi roman, başlangıç ve sonucu geçmiş zaman içerisinde gerçekleşmiş hadiselerin, devirlerin ve bu devirlerde yaşamış olan insanların hikâyelerinin edebi ölçüler içerisinde yeniden inşa edilmesidir (Argunşah, 2007: 22).

Argunşah, klasik tarihi roman başlığında romanların kolektif şuuraltının inşa yolu olarak görüldüğünü, ideolojik bir derinliğe sahip olmalarından kişilerin inşası önemli hale geldiğini savunmaktadır (Argunşah, 2007: 133). Argunşah farklı bir çalışmada; tarihçinin geçmişi kurmakta, tarihi roman yazarı ise tarihçinin kurgulamış olduklarını yeniden yorumlamakta yani ikinci bir kurgulamayı gerçekleştirmektedir. İkisinin arasında ki farkın kurmaca olan yaklaşım olduğunu belirtmiştir (Argunşah, 2002: 19).

Tarihçi; post-modernistlerin getirmiş oldukları eleştirilere rağmen, bilim adamı kimliği ile objektif olmak çabasıyla kurguyu arka planda bırakmıştır. Ancak tarihi roman yazan kişinin böyle bir endişesi yoktur. Sanatın kendine vermiş olduğu özgürlük ile rahatlık la hareket edebilir hatta post-modern düşüncesinin tarih ve roman anlayışının getirdiği gerçeğin birden fazla olabileceği düşüncesiyle alanı rahatça kullanarak suçlama ve tenkitlerden uzaklaşmış olur (Argunşah, 2002: 20).

Popüler tarihi romanın yükselişi II. Meşrutiyet ilanı ile beraber matbuattaki artışla doğru orantılı olarak artış göstermiştir. Yaşanan siyasi ve sosyal hadiseler toplumda ciddi sarsıntılara yol açmıştır. Bu dönemde yazılan ve basılan roman, dergi ve gazete gibi edebi ürünler; dönemin düşünce akımlarının fikir ve anlatı dünyası haline gelmiştir. Devletin kurtuluş reçetesi olarak düşünülen Osmanlıcılık düşüncesi Balkan harpleri sonrası etkisini yitirmiştir. II. Meşrutiyetin ilanı sonrasında açıktan açığa söylenen roman ve dergilerde yeşermiş olan Türkçülük dönemin belirleyici ideolojisi haline gelmiştir. Toplumda oluşan derin çöküntüyü “ eski” ve şaşalı” günlerin “yazarın kalemiyle” o güne gelmesi toplumun halet-i ruhiye sine su serper niteliktedir.

Cumhuriyetin ilanı ile beraber Türkçülük ideolojisi Cumhuriyetin esas dayanağı olmuştur. Yeni rejimin anlatılması ve devletin meşrutiyetin sağlanmasının yegâne aracı Orta Asya olarak görülmüştür. Osmanlı'nın Türk olmadığı ve Osmanlı'yı ayakta tutanın Türkler olduğu bu dönemde işlenen tezlerin başındadır. Popüler tarih kitap ve yazıları yazan Ahmet Refik, Ahmet Rasim gibi yazarların kitaplarının konusu Osmanlı Devleti üzerine olmuştur. Tarihi romanın konusu olarak bütün romanlarda pejoratif bir şekilde tasvir edilmemiştir (Uygun, 2014: 81). Bu tespitten hareketle bu dönemde yazılan tarihi romanların konuları yeni rejimin ortaya attığı Türk Tarih Tezine bir nevi cevap niteliğindedir. Zira Osmanlı aleyhtarlığı yaygın bir söylem olsa bile Osmanlı tarihinden seçilen kahramanlar etrafında oluşan metinler okuyucuya cazip gelmiştir. Metinlerin içeriği ise devrin Osmanlı hanedanına sıcak bakmayan atmosferi ile uyumlu idi. 1940 lı yıllarda Tarihi roman yazarlarının öne çıkan ismi Abdullah Ziya Kozanoğlu Orta Asya bozkırlarından seçtiği kahramanların yerini Osmanlı Türkün'e dönen bir tarih anlayışına doğru bir değişme geçirmiştir (Özcan, 2012: 564). Bunun nedeni dönemin değişen siyasi ve sosyal ortamı ile doğrudan alakalı idi. Roman, dergi ve gazetelerde; Türk, milli şuur, milli tarih gibi söylemler yoğun bir şekilde kullanılarak toplumda bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu gaye ve inanç doğrultusunda yazılan romanlar tarihsel bilgiyi halkın huzuruna çıkartarak popüler bir hâl almasını sağlamıştır.

Popüler tarihi romanlar halk ile geçmiş arasında bir köprü kurmuştur. Savaş, yenilgi, zafer ve afet gibi toplumu derinden etkileyen hadiseler kulak kabarttı ve onları halkın dilinden anlattı. Buradan hareketle milliyetçi aydınlar yazdıkları her roman ile halkın nabzını tuttu ve topluma “millet” olma bilincini bu eserler sayesinde aşıladı.

2.4.5 Radyo, TV ve Sinema'da Popüler Tarih

Popüler tarih her yerdedir ve teknolojinin bütün nimetlerinden faydalanarak varlığını sürdürügelmiştir. 19. yüzyılda dergi ve romancılıkla gelişme gösteren popüler tarih, teknolojinin gelişimine paralel olarak 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren radyo, televizyon, sinema ve dizi programlarında varlığını devam ettirmiştir.

1926-1927 yıllarında Ankara ve İstanbul radyolarının ilk yayına başlamıştır. Her ne kadar söz konusu radyoların teknolojik olarak yetersiz kalması ve sonrasında geliştirmesiyle beraber radyo Türk ailesinin bir parçası haline gelmiştir (Erbaş, 2011:

8, 9). Radyolarda Müzik yayınlarının oranını yüksek olsa bile *Söz Yayınları* altında; haber-siyaset, manevi, kültür ve sanat yayınlarının yanı sıra eğitici yönü ağır basan yayınlarda büyük oranda yer almıştır. Radyoda eğitici yayınlara yer verilmiş ve düzenli olarak yayınlanmıştır. İlk olarak 1937 yılında Ankara ve İstanbul radyolarında; Mahmut Esat Bozkurt, Recep Peker gibi rejimin sözcüleri tarafından halk evlerinde ve üniversitelerde “İnkılap Dersleri” radyolardan naklen yayınlanmıştır (Kocabaşoğlu, 2010: 211). 1940 ‘lı yıllara gelindiğinde eğitici yönü ağır basan yayınlar ağırlığını korumuştur. Bu yayınlar; *İktisat Saati*, *Geçmişte Bugün*, *Hukuk Konuşmaları*, *Pazar Sohbetleri* yayınlanmıştır. Bu programlar içinde 2 Mayıs 1943’te yayına başlayan *Geçmişte Bugün* programı tarihsel konulara yer vermiştir. Feridun Fazıl Tülbentçi tarafından hazırlanan ve her gün 5 dakika süren *Geçmişte Bugün* programı halkın en sevdiği programlardan biri olmuştur. *Geçmişte Bugün* dinleyiciye ansiklopedik tarih bilgileri aktarmayı amaçlamış ve uzun yıllar yayınlanmıştır (Kocabaşoğlu, 2010: 276, 277). *Geçmişte Bugün* programı 1951 yılında yayından kaldırılmıştır. Bu programın yerine *Tarihten bir Yaprak* programı aynı yayın kuşağı içinde yayına sokulmuştur. 1952 yılının ilk beş ayında program Türk Tarih Kurumu tarafından hazırlanmıştır. Adil Kürşat’ın okuduğu program Ankara radyosunun sevilen bir programı haline gelmiştir (Kocabaşoğlu, 2010: 372). Radyonun kurulması ve radyonun evlere girmesi ile süreli yayınlarda ki arkası yarın şeklinde radyoya entegre ederken yetmişli yıllarda televizyonun yaygınlaşması ile hem radyo hem de gazetelerdeki tefrika gücünü azaltmıştır (Özcan, 2017: 244).

Süreli yayından; radyo ve televizyona geçiş dönemlerinde televizyon en etkili üretici olmuştur. Bu bağlamda görsellik üzerine kurulmuş olan günümüz dünyasında insanın hemen her tür algısının etkilendiği gibi tarih algısı da görsel mesajlardan etkilenmektedir. Kitle iletişim araçları ile özellikle en fazla etkileme potansiyeline sahip televizyon; tarih ile günümüz arasında farklı anlamların çıkarabileceği bir söylem inşa etmektedir (Demir ve Çencen, 2015: 14).

Televizyon; hayatı doğrudan (haber programları, belgeseller, reality showlar) veya dolaylı olarak (filmler, diziler, kurgusal canlandırmalar) temsil etme iddiası olan bir kitle iletişim aracıdır. Televizyon dördüncü kuvvet olarak medyanın en önemli parçalarından biridir ve zamanın egemen ideolojileri ile ilişki içerisindedir (Bilis, 2013: 23,24). Nitekim Althusser de televizyonu devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak değerlendirmekte ve medyanın, iktidar tarafından sunulan yaşam biçimlerini

meşrulaştırıcı işlevlerine dikkat çekmektedir (Bilis, 2013: 25). Türk televizyonculuğu için dönüm noktası TRT ‘nin kurulmasıdır. TRT ‘nin kurulmasıyla birlikte sinema, belgesel ve dizi film yayıncılığı da başlamıştır. TRT’nin ilk yayını 19.15’de TRT yazısı ve sinyal müziği ile başlar. Televizyonda yayınlanan ilk program Profesör Afet İnan'ın konuşmacı olarak katıldığı Devrim Tarihi başlıklı bir kültür belgeselidir (Erbaş, 2011: 46). 1978 yılında Belgesel Programları Müdürlüğü’nün Eğitim ve Kültür Programları Müdürlüğü’nün bünyesinden ayrılarak yeni bir müdürlük olması sonrasında Belgesel Programlarında ciddi bir ivme kazanmıştır. Türklerin eski kültürü eserlerinden, tarihi coğrafyalarına; Anadolu’daki yaban hayatından, Orta Asya ve Balkanlardaki Türk topluluklarına kadar pek çok konuya dair çalışmalar yapılmıştır (Erbaş, 2011: 92). Erbaş’ın yapmış olduğu çalışma incelediğinde 1978-2008 yılları arasında yapılan Belgesellerden 30 tanesi seçilmiş ve bu belgesellerin doğrudan doğruya toplumsal bilinç oluşturma amacına hizmet ettiği görülmektedir (Erbaş, 2011: 182).

Susam’ın yapmış olduğu diğer bir çalışma 2000-2010 yılları arasında yayınlanan yaklaşık 403 adet Toplumsal bellek konulu belgeselin belli konuların etrafında toplanmakta olduğu tespit edilmiştir. Devlet eliyle yapılan veya yaptırılmış filmlerin resmi tarih tezlerini güçlendirir ulus-devlet inşasını güçlendirir nitelikte olduğu söylenebilir (Susam, 2015: 181). Yapılan belgeseller; Kurtuluş Savaşı, Balkan Savaşları, Osmanlı İmparatorluğu’nun çeşitli dönemleri konu edinmiş ve belgesel film olarak yayınlanmıştır. Söz konusu belgeseller tarihsel kırılmalar ve dönüm noktaları resmi tarih düzleminde konular ele almış ve belleğin yeniden üretilmesinde canlı tutulmasında önemli bir katkı sağladı söylenebilir (Susam, 2015: 182).

Demir ve Çencen (2015: 14): Sinema bir sanat dalı olarak insanlığın tarihsel geçmişini konu aldığını ve tarihin sinemanın konusu olması toplumların kültürünü de sinemanın çalışma alanına dâhil ettiğinin altını çizmişlerdir.

Çağımızın sanatı ve en büyük endüstrilerinden biri olan sinema “hatırlamak” ve “anlatmak” gereksinimlerinin gerçekleştirildiği bir platform olarak tarih ya da geçmişle yakın bir bağ içerisindedir. Tarih duygusunu, “ hatırlama” ve “anlatma” yoluyla sürekli yenilemekte ve var etmektedir (Erkılıç, 2005: 74). Tarih sinemacılar için her zaman bir çekim alanı ve bir kaynak olmuştur. Görsel, İşitsel, düşünsel çekiciliği barındırmasının yanı sıra “kahraman” çatışma” gibi sinemasal anlatımın temel öğelerini de içinde barındırmaktadır. Sinema insanlığı dramını ele alır. İnsanoğlunun yaşadığı en büyük dramlar ise tarihte hazır malzeme olarak

bulunmaktadır (Erkılıç, 2005: 80). Tabi ki de filmler tarihin yerini tutmaz. Amacı da tarih yapmak değildir. Tarihi inşa eden öznelerin bakış açılarını değiştirmek yâda farkındalıklarını, bilinçlerini güçlendirmek temel işlevlerinden bir kaçı olarak sayılabilir. Tarih anlaşmalar protokol maddeleri üzerinden okunmaya çalışılsa da belgeseller bu maddelerin insan hayatı üzerinde etkisi nedir, ne olmuştur sorularını görsel olarak yorumlayarak insanların karşısına getirir (Susam, 2015: 187). Diğer taraftan tarih ile ilgili sinema filmleri ve televizyon dizileri tarih ders kitaplarından ve akademik tarih makalelerinden daha fazla ilgi görmekte ve daha geniş kitleler tarafından takip edilmektedir. Geçmişte yaşanmış bir konu ile ilgili bir tarih kitabını yâda akademik makaleyi okumaktansa onunla ilgili bir film seyretmenin daha cazip ve kolay geldiği gerçeği ile karşı karşıya kalınmaktadır (Öztaş, 2011: 801).

Bu noktada tarihi filmlerin belge olarak kabul edilip edilmeyeceği konusu da yarı bir tartışma konusu olmuştur. Özcan'ında (2011: 210) belirttiği üzere; 1960 lı yılların başında filmleri bir belge olarak inceleme ve böylelikle toplumun bir tür karşı-çözümlemesine doğru yönelme fikrinin gelişmesi akademik çevrelerin canını sıkıştır. Ancak altmışlı yıllarda akademik camia tarafından kabul görmese bile bugün film, araştırmalarda olduğu gibi arşivlerde de kabul görmektedir (Ferro, 2017: 11).

Bu bağlamda tarihsel film yâda daha genel haliyle tarih filmi nedir? Tarihi filmin, geçmişi şimdileştirme ve yeniden zihnimizde oluşturma (*reimaginer/reimagination*) çabası olduğu bilinmektedir³ (Ayan, 2005). Söz konusu şimdileştirme kavramı Özcan (2011) ve Öztaş'ın (2007) ; yapmış olduğu çalışmalarda da değinilen bir noktadır. Öztaş, tarihi filmi; konusu ve kişilerini geçmiş zamandan alan gerçek ve kurmaca karakterlerle, dönemin olaylarını/durumlarını o günün şartları içerisinde vermeye çalışan, dönemin insanlarını yaşam anlayışlarıyla birlikte (konu aldığı geçmiş dönemin dilinden tutunda halkın kıyafetlerine kadar) doğru bir şekilde yansıtmaya çalışan film türü olarak tanımlanabilir (Öztaş, 2007: 41). Bunun yanı sıra Ferro'nun tanımıyla; tarihsel film yâda daha genel haliyle tarih filmi, başkaları tarafından tertiplenen tarih görgüsünün filmsel bir suretinin oluşturulmasıdır (Ferro, 2017: 155). Film yapımcıları tarihçi gibi gerçeklere bağlı kalmayıp geçmişi senaryo ile hayallerindeki şekilde

³ Sinematografik anlatımda olaylar olgular kahramanlar sosyolojik birimler hangi zaman diliminden getirilir ise getirilsinler film günün bireysel ve kültürel birikiminde geçmişi şimdileştirmeye yeniden zihnimizde oluşturmaya çalışmaktadır. Böylece tarihi film aslında sadece olay ve kahraman olmaktan çıkarak işlenen olgu ve izleyicideki psiko-kültürel bütünlüğe yönelmektedir.

yeniden canlandırabilmektedir. Oysaki tarihçi geçmişi ortaya koyarken iddialarını belgelere dayandırmak zorundadır (Öztaş, 2007: 42). Buradan hareketle şu soruyu sorabiliriz; Sinemada, ortaya konulan film gerçek olanı ne kadar doğru bir şekilde izleyiciye sunmaktadır? Sinema bir sanat dalıdır ve hayal gücünü işe koşar ve kurmacanın unsurlarından faydalanabilir. Yalnız tarihçi sebep- sonuç ilişkisi içinde belgelere bağlı kalarak nesnel olanı ortaya koymaya çalışmaktadır (Öztaş, 2007: 42). Erkılıç; tarihsel filmlerde ki kurmaca ve oluşan gerçeklik arasındaki bağlantıyı şu şekilde değerlendirmiştir;

Kurmaca filmler dramatik yapının unsurluları, öyküleme, çatışma, kahramanla özdeşleşme gibi nedenlerle daha geniş kitlelerin ilgisini çekmektedir. Dolayısıyla izleyicilerin belleklerinde tarihsel bir dönem olay ya da kişiye ait imgelerin oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Tarihsel filmlerin birçoğunda kurmaca öğelerle gerçek belge görüntülerinin bir arada yer alması bu imgelerin hafızalara daha derin kazınmasını ve nesnel gerçeklik duygusunun güçlenmesini sağlamaktadır. Bu açıdan tarihi olaylara ait belleklerimizdeki birçok görüntü, imge sinema yoluyla oluşmuştur (Erkılıç, 2005: 76).

Buradan hareketle izleyicide oluşan imgeler tarihsel gerçeklikle örtüşmekte ve hafızalarda daha derin bir şekilde yer edinmektedir. Aynı durumu günümüzde yayınlanan popüler tarih dizileri içinde geçerlidir.

Günümüzde gerek özel gerekse devlet televizyonlarında tarihi ele alan birçok dizi film bulunmaktadır. Bilis'in yapmış olduğu çalışmadan hareketle; Aktay bu durumu "*tarih patlaması*" olarak ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Aktay (2010); tarih bilgisinin alabildiğince çeşitlenerek hayatımızda her zamankinden çok dâhil olduğununun altını çizer. Bu durum tarihle ilgili ezberimizi bozacak bir sürü yeni bilginin sunulduğu bir toplumsal düzenin oluştuğunu belirtmektedir.

Tarih bilgisinin alabildiğine çeşitlendiği, bu bilginin hayatımıza her zamankinden çok dâhil olduğu, tarihle ilgili ezberimizi bozacak bir sürü yeni bilginin sunulduğu bir toplumsal düzenin oluştuğunu belirtmiştir (Aktay, 2010).

Ancak "*televizyon dizilerinin çoklu dünyası, estetizmi, geçiciliği, betimlemedeki sığılı ve büyüleyici anlatılarının postmodern olduğunu*" ifade edilmektedir (İmançer, 2003: 246). Televizyon dizileri tarihsel bir dönem ya da olay hakkında izler kitleye çeşitli bilgiler aktarırken bu dizilerin yol açtığı toplumsal ilgi yeni tarih programlarının, belgesellerin ve kitapların ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır (Bilis, 2013). Tarihi film ve dizilere getirilen postmodern eleştirilerinin yanı sıra filmler ve

diziler; tarih öğretiminde kullanımında katkılarına dair literatürde birçok çalışma vardır⁴.

1990'lı yıllarda TV'de özel kanalların ortaya çıkması sonrasında medya güçlenmiş buna paralel olarak tarihin popülerleşmesi ivme kazanmıştır (Özcan, 2017: 300). Özellikle 2000' li yılların başından itibaren televizyonda tarihin konu edildiği programlara yoğun talep görmeye başlamıştır. Rekabet halinde ki televizyonlar birbirine benzer programlar düzenledilerse de bunların arasında Murat Bardakçı'nın *Tarihin Arka Odası* program reytingde hepsinin önüne geçmiştir. Bu programın dışında *Tarihin Bilinmeyen Yüzü*, *Derin Tarih*, *Sıra dışı Tarih*, *Eski Defterler*, *Sıcak Tarih*, *Tarihin Peşinde*, *Tarih ve İnsan*, *Gündem Ötesi* ve daha birçok televizyon programı ve konukları tarih üzerine konuşmayı içeren programlar yapmıştır ve yapmaktadır (Özcan, 2017, s.388). Söz konusu programlar izleyiciyi kendisine çeken merak ve ilgi uyandıracak şekilde isimlendirilmiş konu ve konukları ile popüler bir hal almıştır.

Yayınlanmış veya yayınlanan diziler Popüler tarih açısından incelediğinde; Elveda Rumeli (2007-2009), Muhteşem Yüzyıl (2011-2014), Filinta (2014-2016), Bir Zamanlar Osmanlı (2012-2012), Kurt Seyit ve Şura (2014-2014), Muhteşem Yüzyıl Kösem (2015-2017), Vatanım Sensin (2016-), Yüzyıllık Mühür “Genç Kahramanlar” (2016), Diriliş Ertuğrul(2014-), Payitaht Abdülhamit(2016-), Mehmet Bir Cihan Fatihi(2018) ve Mehmetçik Kut'ül Amare(2018-) dizileri karşımıza çıkmaktadır. Bu dizilerin başında Diriliş Ertuğrul ve Payitaht Abdülhamit ülke gündemine oturacak şekilde popülerleşmiştir.

Dizi filmlerin isimlerinden de anlaşılacağı üzere içeriklerini Osmanlı devletinden esinlendikleri aşikârdır. Bu bağlamda günümüzün siyasi ve sosyal atmosferine hitap eden konular ele alındığı gözlemlenmiştir. Diziler de dile getirilen söylemler bağlamında toplumun genelinde kolektif bir hafıza oluşturulması hedeflendiği söylenebilir.

19. yüzyılda profesyonel anlamda tarihin içinde gelişme gösteren popüler tarihçilik; milliyetçiliğin etkisi ile beraber dergi ve romanlar vasıtasıyla toplumda popüler tarihçilik ivme sağlamıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde başta radyo ve sonrasında

⁴ Tekeli (1998), Kaya(2005), Öztaş (2007), Demircioğlu (2007), Çoban (2011), Aktekin ve Çoban (2012), Öztaş, Anıl ve Kılıç(2013), Özmen, Er ve Ünal (2014) , Demir ve Çencen(2013) başlıca sayabileceklerimizdendir.

televizyon ve sinemanın her eve girmesiyle paralel olarak; popüler tarihte ayrı bir safhaya girmiştir. Meşhur tarihçilerin radyo ve televizyonlarda program yapmaları tarihin popülerleşmesine başlıca katkılarından sayabiliriz.

19. yüzyıl popüler tarih dergilerinde yer alan “arkası yarın” bölümleri; radyolarda, ünlü tarihçiler tarafından 5 dakikalık kısa konuşmalar olarak karşımıza çıkmıştır. Bunun yanı sıra tarihsel romanlarda yer alan “kahramanlar” artık sinema filmi veya televizyon dizisi olarak yayınlanmıştır. Yalnız işlenen konularda çok değişiklik olmadığı başta Osmanlı devleti olmak üzere Türk tarihi üzerine konuların anlatıldığı veya yayınlandığı söylenebilir. Buna ek olarak diziler de aşk, entrika, kahramanlık gibi merak duygusunu perçinleyen alt konular işlenmiş ve dizilerin toplum tarafından takip edilmesi sağlanmıştır.

Popüler tarih teknoloji ile beraber teknolojiye ayak uydurarak kendine her dönemde yaşama alanı bulduğu söylenebilir. Ekonomik veya ideolojik kaygılar ile ortaya çıkarılan ürünlerde içerik olarak değişiklik göstermektedir. Ekonomik bir kaygı ile oluşturulan dizi ve ya sinema filmlerinde aşk, ihanet ve entrika gibi izleyiciyi doğrudan cezbeden konular işlenmektedir. İdeolojik amaç ile çekilen dizi veya filmlerde aşk, entrika, ihanet gibikonuların yanı sıra kahramanlıklar vasıtasıyla devlete bağlılık oluşturma amacı güdülmektedir. Bu bağlamda tarih; günümüzde popüler bir şekilde radyo, televizyon ve sinema marifetiyle doğrudan yaşantının içine girmiştir. Diğer bir ifade ile dergiciliğin yerini artık teknoloji ile ortaya çıkan popüler ürünle almaktadır.

2.4.6 Tarih Eğitimi ve Popüler Tarih

Türkiye’de tarih öğretimi 19. yüzyılın ikinci yarısından başlamış ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan günümüze kadar süregelmiştir. Tarih dersi 1869’da Osmanlı’da “*Maarifi Ummiye Nizâmnâmesi*” ile Maarif Vekâleti’nin programına alınarak her dereceli okulda okutulmaya başlanmıştır. Başlangıçta tarih ders kitaplarının ağırlık noktasını Osmanlı hanedanı ve İslâm tarihi teşkil etmiştir. II. Meşrutiyetin ilanı ve sonrasında devletin yıkılışını ancak eğitim kurtarır temel sloganı olmuştur. Bu bağlamda tarih eğitimine ayrı bir önem vermiştir. Özellikle Türkçülük düşüncesinin gelişmesinde tarih derslerinin müfredatına yansıdığını söyleyebiliriz. Tarih dersleri “*milli ve vatan terbiye*” aracı olarak görülmüştür.

Cumhuriyetin ilanı ile beraber Tarihi eğitiminin amacını şu şekilde özetlemektedir;

Milli devletlerde milli kültür ve milli kimliği sağlanmanın en cazip araçlarından biri milli eğitimle birlikte ele alınan tarih eğitimi olduğunu ve bunun yanı sıra Tarih eğitimi, tarihin millileştirilmesi ve siyasi yasal kaynak olarak eğitimle birlikte değerlendirildiğini belirtmektedir (Köken, 2014: 183).

Cumhuriyetin ilanı ve sonrasında eğitim alanında çalışmalarda da düzenlemeler yapılmıştır. Türk Tarih Tezi bu düzenlemenin bir ürünüdür. Şimşek; Türk Tarih Tezi'nin ortaya çıkmasında görünen ve görünmeyen olarak iki sebep olduğunu belirtmiştir. Görünen sebep, batıda hâkim olan oryantalistlerin Türkler hakkında barbar ve kan dökücü bir ırk eleştirilerine cevap vermek maksadı ile oluşturulmuştur. Görünmeyen asıl sebep olarak ise Cumhuriyet rejimi Türk toplumunda yeni bir ruh oluşturma amacı olduğunu belirtmektedir (Şimşek, 2017).

Cumhuriyet döneminde tarih eğitimi yaşanan siyasi olaylardan doğrudan etkilenmiş ve iktidarların “*makbul vatandaş*” yetiştirmesi için bir araç olarak görülmüştür. Tarih eğitimi özellikle 1990'lı yıllardan sonra ayrı bir önem kazandığını söyleyebiliriz. 1990 yıllarda tarih eğitimi hakkında yazılan ilk tezler, Tarih Vakfının kurulması ve bunlara paralel olarak yerel, sözlü ve mikro tarih gibi alanların oluşması bunun birer örneğidir. 2000 'li yıllarda eğitim programları düzenlenmeye başlamıştır. Bu düzenlemenin pratiğe ilk yansması 2004 yılında ilköğretim programlarının yapılandırma anlayışına göre yeniden düzenlenmesi olarak karşımıza çıkmıştır. 2007 'de ortaöğretimde programları yeniden düzenlenmeye başlamıştır. Ancak ortaöğretim düzeyinde etkisi beklenen seviyede olmamıştır. 2016 yılında yeni bir eğitim program taslağı ilan edilmiştir. Söz konusu taslağın tematik olarak düzenlenen içeriğinin eleştirisi üzerine “*kronolojik ve tematik anlayışların bir araya getirildiği bir yaklaşımla*” tekrardan düzenlenmiştir. Bu programda öncekinde yer alan tarihsel düşünme becerilerinin yerleri korunurken bu becerilerin yanına geçmişe ve geçmişteki insanların bakış açılarıyla bakabilme ve tarihsel empati, neden-sonuç ilişkisi kurma, değişim ve sürekliliği algılama gibi becerilerde eklenmiştir (Yazıcı, 2017: 374).

Türkiye'de tarih eğitiminin geçirmiş olduğu süreçleri göz önüne aldığımızda tarih iktidarlar için “*makbul bir vatandaş*” yetiştirmek için bir araç olarak kabul görmüştür. Ancak bunun dışında popüler tarihçilikle birlikte ortaya çıkan bir tarih düşüncesi vardır ve kitleleri doğrudan etkilediğini söyleyebiliriz.

Popüler tarih; tarihin hemen yanında varlığını sürdürmüştür. Sözlü kültür içinde anlatılagelen epik ve didaktik ürünler ile toplumda kolektif bir hafıza oluşmasına katkı sağladığını söyleyebiliriz. Popüler tarih; yazılı eserlerin ortaya çıkmasına paralel

olarak dergi, roman, öykü gibi yazılı anlatılara evrilmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte radyo, tv, sinema filmleri şeklinde devam ettirmektedir. Popüler tarihin bir ürünü olan tarihsel romanlar tarih eğitiminde karşımıza çıkmaktadır. Tarih romanın bir eğitim materyali görülmesi üzerine Amerikalı araştırmacı Linda Levist'in çalışması dikkat çekicidir. Levist; Amerikalı çocukların roman tarzından yazılmış tarih ile karşılaşmaktan hoşnut olduğunu göstermiştir. Levist Amerikalı çocukların tarihi romanlara ilgisinin nedenlerini şöyle sıralamaktadır; birinci günlük hayatın ve insanların hislerinein tasviri gibi insancıl ayrıntılar, çocukların ilgisini çekmektedir. İkincisi tarihi romanlarda ki çatışma daha çok ahlaki değerlerin etrafında olmaktadır. Böylece çocuklar ahlaki çelişkiyle karşılaşan roman karakteri ile kendilerini özdeşleştirirler. Üçüncüsü, roman, insan deneyiminin “*sınır bölgelerini*” keşfe yöneliktir. Çünkü tarih ders kitapları, siyasal nedenlerden dolayı pek çok tartışmalı konuya yer vermemektedir (Ata, 2000: 160, 161). Bunun yanı sıra tarihsel romanların eğitimsel değerini bilişsel (zihinsel) ve duyuşsal (duygu ve hisler) alanlarda değerlendirmenin mümkün olduğu belirtilmiştir (Şimşek, 2006). Şimşek (2006) yapmış olduğu çalışmada tarihsel romanların ergenlerin bilişsel ve duyuşsal alanlarında pek çok olumlu etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Ancak tarihsel romanın olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri ve sınırlılıkları da söz konusudur. Bunların başında tarihsel romanı okuyan çocuğun sürekli olarak muhayyilesine yöneldiği için bazı konuların gerçek/hayal ayrımından yanılgıya düşmesi de ihtimal dâhilindedir. Bunun yanı sıra tarihsel bir romanın öznel bir dünyaya bakışın ürünü olması sebebiyle çocuğun eleştirel bir düşüncesini sekteye uğratabilir. Bir diğer olumsuz yanı ise öğrencinin/okuyucunun yazarın gözüyle bakma tehlikesini beraberinde getirmektedir. Yazarın gözünde oluşturulan iyi ve güzel gibi bir takım olumlu değerler yüklenen “biz” ile bunun karşısında olabildiğince olumsuz “öteki” nin ortaya çıkması muhtemeldir diyebiliriz (Şimşek, 2006).

Tarih eğitiminde popüler tarihin bir diğer ürünü olarak tarihsel filmlerin kullanımında söyleyebiliriz. Konusunu tarihten alan filmler olarak tanımlayabileceğimiz tarihsel filmler eğitimde kullanılmaktadır. Tarih filmlerde ki amaç; geçmişteki bir dönemi/olayı geçmişteki yaşamış kişileri vb. psikolojik unsurunu da işin içerisine katarak yansıtmayı amaçlamaktadır. Kısaca tarihi filmin amacı “*tarihi görselleştirmektir*” (Öztaş, 2007: 105). Tarihi filmler eğitimde ilk defa 1907 yılında İngiltere’de kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Osmanlı’da ise okullarda ilk defa

film gösterimlerinin ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte Sigmund Weinberg tarafından okullarda film gösterimleri yapıldığı bilinmektedir (Öztaş, 2007: 119). Türkiye’de ise eğitim filmleri konusunda ilk önemli çalışma 1951 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından görsel-işitsel eğitim araçlarının üretilmesi ve çoğaltılması amacıyla *Öğretici Film Merkezi* kurulmasıyla başlanmıştır. 1968 yılında televizyonun da günlük hayatımızda yer alması üzerine *Film-Radyo ve Televizyon Eğitim Merkezi* olarak ismi değiştirilmiştir. 1998 yılında *Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü* adını almıştır (Yakar, 2013).

Görsel ve işitsel özelliklerin ön plana çıkması öğrencide öğrenme oranını artırmaktadır. Öztaş, 2007 yılında yapmış olduğu doktora çalışmasında eğitim materyali olarak tarihi filmlerin katkısının önemini belirtmiştir. Bunun yanı sıra yine Öztaş; Edgar Dale’nin hazırladığı *Yaşantı Konisi* modelinden hareketle 2008 yılında yapmış olduğu çalışmasında; öğrenim sürecine ne kadar çok duyu organı katılırsa o kadar iyi öğreneceğini ve geç unutacağını belirtmiştir (Öztaş, 2008). 2009 yılında yapılan “*Sınıf Öğretiminin Geliştirilmesinde Popüler Filmlerin Kullanımı*” isimli diğer bir araştırmada; 9 popüler tarih filmi ve bu filmler için yazılmış 800’er kelimelik metin kullanılmıştır. Yapılan araştırmada filmi seyreden öğrencilerde seyretmeyenlere göre konunun akılda kalıcılığı %50 oranında yüksek çıkmış ve özel uyarı alan gruplarda ki bilgi yanlışlığının etkisi önemli ölçüde azalmıştır (Yakar, 2013: 28). Eğitimde materyal kullanımı dersin verimliliği açısından çok önemlidir. Bu materyallerden biri de filmlerdir. Filmler, ses, müzik, renk gibi duyu organlarına doğrudan hitap eden unsurları içerisinde barındırmaktadır. Öğrenciye bilinçli bir şekilde film izletmek öğretimi tamamlar ve böylece öğrenimi tamamlar nitelikte olacaktır (Öztaş, 2007).

Popüler tarihin bir ürünü olarak kabul edebileceğimiz; tarihi romanlar ve tarih içerikli basılı eserlerin öğretmen rehberliğinde kullanılabileceğini söyleyebiliriz. Popüler tarihin diğer bir ürünü olarak kabul edeceğimiz tarihi film ve diziler de görselliğin ön plana çıkması görsel ve işitsel duyu organlarına doğrudan hitap etmesi neticesinde öğrenme kalıcı hale gelebileceğini ve eğitimde kullanılabileceğini söyleyebiliriz.

2.5 TÜRKİYE'DE POPÜLER TARİH VE MİLLİYETÇİ AYDINLAR

19. yüzyıl, tarihçilerin yüzyılı olmasının yanı sıra milliyetçilik yüzyılı olarak bilinmektedir. Fransız ihtilalinin bir olgusu olarak ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesi çok uluslu imparatorlukların parçalanmasına neden olmuştur. Tarihçilerin yüzyılı denilmesini nedeni ise, ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısından itibaren Tarih alanında yapılan çalışmaların artması, tarihçinin iktidarlar tarafından himaye edilmesi olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra iki kavram görünüş itibarıyla bir anlam ifade etmemektedir ancak son iki yüz yılı; millet, milliyetçilik ve tarih kavramları ele alınmadan işlenmez. Milliyetçilik; toplumsal bir olgudur ve bilim olarak tarihin konusu olması tabiidir. Yalnız son iki yüzyılı tarihini anlamak için millet ve milliyetçilik kavramları dikkate alınmadan anlaşılabilir ve işlenemez (Özcan, 2012: 559).

Tarih ve milliyetçilik arasında ki ilişkinin temelini “millet” kavramı oluşturmaktadır. Güngör bu bağlantıyı şu şekilde izah etmektedir; milliyetçiliğin doğuşu bir bakıma milli tarihin doğuşudur.

Bazen bu tarih objektif gerçeklerden çok efsanelerden ve arzulardan ibaret olsa bile daima aynı fonksiyonu görür: İnsanları millet denen soyal bütünün parçaları olduklarına inandırmak böylece onlar arasında birlik ve dayanışmayı sağlamak (Güngör, 2010: 65).

Güngör; millet ile tarih arasındaki ilişki milliyetçilik için iki bakımdan önem taşıdığının altını çizmiştir. Birincisi; tarihin millet hayatında objektif bir önemi, ikincisi ise sübjektif önemidir. Birincisini geçirmiş olduğumuz dönemlerdir. Fakat tarihin millet için önemi sübjektif manasında olduğunu belirtmiştir. Bu manasını *Tarih Şuuru* olarak tanımlamaktadır. Tarih Şuuru; millet fertlerinin kendi tarihleri hakkını tarih şuurunun herkeste veya büyük çoğunlukta bulunmasına bağlıdır (Güngör, 2010. Kösoğlu ise milliyetçiliği; millettten yana olmaktır ve bir olgu olarak tarihin içinde yer aldığını belirtmektedir (Kösoğlu, 2013).

Özcan; tarih ve milliyetçiliğin arasında sıkı bir bağ olduğunu belirtmiştir. Tarih ve milliyetçiliğin anlaşılabilirliği için öncelikle millet kavramının tanımlanması yapıldığını belirtmektedir. Bizi “biz” yapan yani öteki milletlerden ayıran özellikler ön plana çıkartılarak milli tarih inşasında kullanıldığını ifade etmiştir. Ortaya konulan eserler sayesinde yeni kahramanlıklar oluşturularak, bir taraftan millete moral ve motivasyon

sağlanmıştır. Bunun yanı sıra diğer medeniyet üzerine kurulu modern dünyada milletin katkısı öne çıkarılmıştır (Özcan, 2012: 561, 562).

Milliyetçi düşünce gelişme gösterirken ortaya çıkan tarih yazımı da milliyetçi bir kimliğe bürünmüştür. Milliyetçi ideolojiler kendi fikir ve düşüncelerini temellendirebilmek için tarihi bir araç olarak kullanmışlardır. Her ne kadar Osmanlı aydınları; devlet için Osmanlıcılık, İslamcılık gibi akımları oluşturmaya çalışsa bile yaşanan siyasi hadiseler bu akımları etkisiz hale getirmiştir. Meşrutiyetin ilanı ve sonrasında yaşanan bu süreçte Türk milliyetçisi aydınlar; milliyetçilik üzerine düşünce dünyası oluşturmaya başlamışlardır. Yusuf Akçura, Necip Asım, Veled Çelebi gibi milliyetçi aydınlar vasıtasıyla ortaya çıkan Türk derneği, Türk Yurdu ve Türk Ocakları gibi kurumlar hızlı bir şekilde yurdun her bir köşesinde yayılmaya başlamıştır. Özellikle dönemin milliyetçi aydınlarından olan Ziya Gökalp milliyetçiliği imparatorluğu parçalayan bir “mikrop” olarak görmektedir ve bu mikrobun panzehirinin de Türk Milliyetçiliği olarak kabul etmektedir.

Milliyetçi aydınlar; 1908 yılında Türk Derneğini kurmuşlardır. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere bu derneğin yayın organı olarak Türk Yurdu dergisi çıkartılmıştır. Türk Derneği ve Türk Ocağı çevresinde toplanan aydınlar; Türk tarihinin milli bilinç oluşturmak bakımından işlevinden yararlanırken tarih yazıcılığının gelişimine ve popülerleşmesine katkı sağlamışlardır (Özcan, 2011: 146).

Türk milliyetçisi aydınlar Yusuf Akçura, Mehmet Fuat Köprülü, Ahmet Refik ve tarihçi olmamasına rağmen Ziya Gökalp “*Milli Tarih*” hakkında çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Milli tarih anlayışının temellerinin atılmasında Yusuf Akçura milli hareketin temellerinden birinin tarih olduğunu vurgulamıştır. Örnek olarak, Slav milliyetçiliğini oluşumunda tarihsel araştırmalarının önemine işaret etmiştir (Vurgun, 2016: 63). Fuat Köprülü ise, Tarih-i Osmani Encümeni bağlamında *Milli Tarih Akademisi* kurulması gerektiğini savunmuştur (Oral, 2006: 152). Köprülü başka bir makalesinde ise milli tarihin asıl gövdesini teşkil eden edebiyat tarihi, hukuk tarihi, ahlak tarihi gibi şubelerin açılmasını ve burada çalışacak adama ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir (Köprülü, 2011: 128). Dönemin milliyetçi aydınlarından Ziya Gökalp ise tarihi *Şen’i ve Milli* olarak ikiye ayırarak; Şen’i tarihi milletin hafızası, milli tarihi ise milletin vicdanı olarak değerlendirmiştir. Tarihin millileşme sürecinde ki rolünü çok iyi kavrayan Gökalp ilim ve kültür hayatında tarihe ilk planda yer vermiştir. Şen’i (Objektif) tarih yazımı için kaynakları sayarken; vesikalar, abideler ve ananelerden bahsetmiştir. Gökalp’e göre ananeler içlerinde hakikat barındıran ama halkın kıymet

aşılıyarak meydana getirdiği yaşattığı destan, menkıbe, masal, efsane, çeşididir. Popüler Tarih ürünleri içinde ele alabileceğimiz bu türler Gökalp'e göre hakikati yansıtmayabilir. Zira menkıbede anlatılan kahraman ile tarihin tanıdığı kahraman farklı olabilir. Lakin bunlardan istifade edilmesi bilinir ise hakikate ulaştırabilir (Şimşek, 2011). Popüler tarihçilik milli tarih düşüncesinin içinde ve paralel olarak varlığını sürdürmüştür. Milliyetçi aydınlardan Ahmet Refik Altınay popüler tarzda eserler kaleme almıştır. Meşrutiyet döneminde vatanperver gençlerin yetişmesi ve halkın tarihi sevmesi için tarihi roman ve gazete makaleleri yazmıştır. Hem Osmanlı dönemini hem de Cumhuriyet dönemini görmüş olan Ahmet Refik, tarih ders kitapları kaleme almıştır. Cumhuriyet döneminde Türkiye tarihi isimli *Milli Tarih* derslerini anlattığı eser bunlardan sadece bir tanesidir. Osmanlı aşığı olan müverrihin görüşleri her ne kadar Cumhuriyet döneminde ortaya atılan tezle uyuşmasa bile ters düşecek yazılar kaleme almamıştır (Üstün, 2004: 44, 52). Milliyetçi aydınlardan olan Necip Asım'da eserleri ve çalışmalarıyla popüler tarihin gelişmesine katkı sağlamıştır. Necip Asım'ın en kapsamlı tarih çalışması Mehmet Arif'le kaleme aldıkları Osmanlı Tarihi'dir. Necip Asım vakanüvistiler dışındaki tarih yazarlarının da olaylara tanıdıklık ettiklerini dolayısıyla bu yazarların eserlerinin de ortaya çıkarılması gerektiğini belirtmiştir. Kaleme aldıkları eserde her türlü vesikayı değerlendirme çalıştığını, Osmanlı tarihinin sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel bütün yönleri ile ele alınmaya çalışılacağını vurgulamıştır (Sarıay, 2012: 56, 57). Necip Asım halkın tarihe merak ve ilgisini uyandırmaya çalışmış ve milli şuurun oluşması için çaba göstermiştir. Necip Asım ve Ziya Gökalp; Türk tarihinde bir sürekliliğin varlığını kabul ederler. Meşrutiyet yıllarında Türklük vurgusu şuurlu bir şekilde milliyetçi aydınlar tarafından yapılıyordu. Cumhuriyetin ilanı sonrasında Osmanlı aleyhtarlığı yaygın bir söylem olsa da Osmanlı tarihinden seçilen kahramanlar etrafında oluşan metinler okuyucuya cazip geldi. 1930 yıllarda Türk Tarih Tezi, Osmanlı yerine Türklük vurgusunu yerleştirme kaygısı söz konusudur. 1940'lardan itibaren dönüş yaşandı. Bu durum milliyetçi aydınların kaleme aldıkları popüler eserlerde de kendini gösterdi. Eserlerde, Orta Asya kahramanlarından Osmanlı kahramanlarına belirgin bir dönüş oldu. Örneğin, dönemin önde gelen Türk-Turancı kimliği ile tanınan Nihal Atsız; Orta Asya merkezli roman kahramanlarından Osmanlı tarihinin kahramanlarına dönüş yaptı (Özcan, 2012: 563, 564).

2.5.1 Nevzat Kösoğlu'nun Düşünce Dünyasını Etkileyen Aydınlar

Her insanın zihin dünyasında çocukluk yıllarından kalan anılar vardır. Çocukluk yıllarında köy odalarında dinlenen hikâyeler, destanlar veya ilk defa yenilen zeytinin tadı. Belki bunlar bir çocuk için gayet normal birer anı lakin idrak edilmeye başlandığında zihin dünyasında fırtınalar kopartan birer soru olarak karşımıza çıkar. Nevzat Kösoğlu yaşadığı dönemi, mekânı, anıları bunların hepsi bir araya geldiğinde karşımıza milliyetçi bir aydının halet-i ruhiyesini anlamak için bir basamak olarak karşımıza çıkar.

Nevzat Kösoğlu muhafazakâr ve milliyetçi aydınların içinde kendini yetiştirmiş bir mütefekkindir. Düşünce dünyasının oluşmasında babasından dinlediği tarihi anekdotlar, Muğdat dayının dükkânında dinlediği tarihi hikâyeler ve çocukluk yıllarında başta Abdullah Ziya Kozanoğlu ve Nihal Atsız'ın eseri onun fikri dünyasının birer temel taşıdır. Zihin dünyasını şekillendiren aydınların başında aynı eserleri okuduğumuz dediği Ziya Gökalp gelmektedir. Dava arkadaşı ve ağabeyi olan Galip Erdem, Dündar Taşer, Necip Fazıl Kısakürek, Nihal Atsız, Erol Güngör'ün fikirlerinden gerek doğrudan gerekse eserleri vasıtasıyla istifade etmiştir. Dönemin sağ görüşlü aydınlarını ve öğrencileri bir araya getiren *Marmara Kiraathanesi* bir eğitim ocağı vazifesi görmüş ve Kösoğlu'nun boş vakitlerinde en uğrak yeri haline gelmiştir.

Kösoğlu'nun düşünce hayatında Peyami Safa ve Yahya Kemal'in yeri yadsınamazdır. Saydığımız bu isimlerin yanı sıra ilgi çekici olanı Aziz Nesindir. İlk okuduğu yazarların başında Aziz Nesin gelmektedir. Nesin'in yazıları üniversitenin ilk yıllarından çok yakından takip etmiş yazdıkları okumuş ama Peyami Safa'dan yana olmuştur (Çakır, 2010: 447, 448). Ayrıca bir söyleşide Orhan Pamuk hakkında fikri sorulduğunda; Orhan Pamuk'un bu millete Noel Hediye etmiş bir insan olduğunu, Yaşar Kemal'inde şiir gibi roman yazdığını ve Türkçenin en güzel örnekleri verdiğini ifade etmiştir (Yılmaz, 2012: 295). Özyalçın'ında tespit ettiği üzere farklı ideolojik görüşlere sahip olan kişileri ve olayları değerlendirirken çok yönlü olarak ele almaya çalışmış ideolojilere göre yorumlamalardan kaçınmıştır (Özyalçın, 2017: 117).

Kösoğlu'nun tarih ve tarih eğitimine ilişkin görüşlerini şekillendirenlerin başında Osman Turan, İbrahim Kafesoğlunu sayabiliriz. Aynı zamanda çağdaşı sayabileceğimiz Yılmaz Öztuna ile kültür, medeniyet ve tarih şuuru düşünceleri benzer nitelikte olduğunu söyleyebiliriz. Turan'ın ve Kafesoğlu'nu tarihçiliği ve tarih düşüncesinden etkilenmiş “tarih şuuru” olarak kavramsallaştırmıştır. Kösoğlu, Türk

milletinin tarih boyunca temsil ettiği milli, İslami ve insani yuce değerleri ve bu değerlerin tarihimiz içinde ki yansımaları vurguladıklarının belirtir (Kösoğlu, 2013: 209).

Milliyetçiliği ve tarihçiliği bir arada gelişen Kösoğlu, yukarıda kısaca değindiğimiz mütefekkirlerden etkilenmiştir. Kendisine onların hayatlarını örnek alarak “*vatan kurtarma*” mücadelesinde safını; eserleriyle, konuşmalarıyla ve duruşuyla safını ortaya koymuş bir ülkücüdür. Kösoğlu’nun Tarih ve Tarih düşüncesini oluşumunda etkisi olanlar; Ziya Gökalp, Osman Turan, Bunların Ziya Gökalp, Osman Turan, Halil İbrahim Kafesoğlu, Mümtaz Turhan, Erol Güngör ve ağabeyim dediği Galip Erdem başlıca gelenlerdir.

2.6 NEVZAT KÖSOĞLU HAYAT HİKÂYESİ

2.6.1 Aile Hayatı

Nevzat Kösoğlu resmi kayıtlarda 7 Ekim 1941 doğumlu olarak görülmekle birlikte aslında 7 Ekim 1940 İspir kasabasına bağlı Cimil’in yaylasında dünyaya gelmiştir. Kayıtlarda ki farklılığın nedeni, Liseyi bitirdiği sene üniversiteye devam edememiştir. Askere çağırılmaları üzerine mahkeme kararı ile yaşını küçültmüştür (Çakır,2010: 21,22). Babası Dava Vekili Tayyip Bey, annesi Reyhane hanımdır. Aslen İkizderelidir. Babası 1930’da İspir’e yerleşmiştir (Özyetkin, 2016).

Kösoğlu’nun babası iki defa evlenmiş ve bu evlilikten altı çocuk dünyaya gelmiştir. İlk eşinden Mustafa, Nazmiye ve Melahat isimli çocuklar dünyaya gelmiştir. İlk eşinin vefatı sonrası Kösoğlu’nun annesi ile evlenmiş, Ahmet, Nevzat ve Kenan isimli çocuklar dünyaya gelmiştir (Çakır, 2010: 25).

Kösoğlu’nun eşi Nurşen Hanım; annesinin köyü Cimilli’den dir. 1976 yılında evlenmişler ve nikâh şahitliğini Alparslan Türkeş yapmıştır. Üç çocuğu dünyaya gelmiştir; Fatih, Tayyip ve Elif (Çakır, 2010: 267, 268).

2.6.2 Çocukluk Yılları ve Eğitim Hayatı

İlkokul ve Orta Okulu 1955 yılında İspir’de birincilikle bitirdi (Çakır, 2010: 47). Paralı yatılı olarak Erzurum Lisesine girdi. Lisenin ilk yılını Erzurum’da ikinci ve üçüncü

sınıfları Karabük Demir Çelik Lisesinde okuyarak buradan mezun oldu (Özyetkin, 2016).

Kösoğlu'nun tarihe olan merakı çocukluk yıllarından başlar. Çevresinde Osmanlı dönemini görmüş olan büyükler olmasının yanı sıra tarih konusunda babasının anlattığı anekdotlar tarihe olan merakının oluşmasında etkili olmuştur. Babasının Yıldırım Beyazıt ile Timur arasında ki mücadeleyi anlatması çevresin de kurtuluş savaşını görmüş olanlardan dinlediği kahramanlıklar tarih merakının oluşmasında katkı sağlamıştır (Çakır, 2010: 29).

Tarihe olan merakının oluşmasında etkili olan en önemli bir amillerin başında dinlediği ve okuduğu kitaplardır. Bunlardan en ilgi çeken ise çocukluk yıllarında Muğdat dayıdan dinlediği Nizamettin Nazif'in *Kara Davud* isimli eseridir (Kösoğlu, 2013: 54). Tarihe olan merakının belki de en önemli sebebi okuduğu kitaplardır diyebiliriz. Babası ile beraber Erzurum'a gittiğinde Vehip Atalay kitapevinden aldığı Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Kızıl Tuğ, Gültekin ve Kolsuz Kahramanı* ve ortaokul kütüphanesinden aldığı Nihal Atsız'ın *Bozkurtların Ölümü*; Kösoğlu'nun hayatında yeni ufukların açılmasına ve dünyasının zenginleşmesine vesile olmuştur.

Kösoğlu'nun tarihe olan merakı ile milliyetçilik duygularının tezahürü çocukluk döneminde paralel olarak gelişme göstermektedir. Zira yaşadığı çevre ve ailesi onun zihin dünyasının şekillenmesinde en önemli katkıyı sağlamıştır. Bu durumun en çarpıcı örneği Ağabeyi Ahmet ile yaşadığı şu olayda karşımıza çıkmaktadır;

İlkokuldayım; ağabeyim Ahmet ortaokulda. Onun Büyük Atlası vardı. Atlasın içinde ırkların dağılımını gösteren haritalar vardır. Türkler kırmızı renkle gösteriliyor. Onları gördüğüm zaman dikkatim çekti. Türkler bu kadar çok mu diye ağabeyime sordum. Ağabeyim de bir kalemler onları birleştirmiş. Türklerin olduğu yerleri. Nedir bu dedim. İşte bu Turan dedi. Bütün Türkler bir arada. Mademki bunların hepsi Türk; bütün Türklerin bir arada olması doğal geldi bana. Turan fikri cazip geldi yani. Gökalp'i filan duymadığım bir zamanda. Oradan kafamda bir Turan fikri oluştu. Fakat tarihe merakım vardı (Çakır, 2010: 37).

Lise yıllarında tarihe olan merakı biraz daha artmıştır. Dönemin lise yönetmeliği gereği Lise son sınıfta fen ve edebiyat diye son sınıflar ayrılmaktadır. Kösoğlu sınıfının ekâbirtakımı (ileri gelenleri) ile beraber edebiyat sınıfına geçmiştir. Lakin okulun matematik öğretmenin yapmış olduğu sınavda cebir sorusunu çözünce fen şubesine istemeden de olsa geçmek zorunda kalmıştır. Lakin fenne yönelik becerisinden dolayı istemeyerek de olsa fen sınıfına girmesine neden olmuştur (Çakır, 2010).

Karabük lisesinden birincilikle mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra üniversite imtihanları için ilk defa İstanbul'a gitmiştir. Burada birden fazla fakültenin sınavına girmiştir. Tıp Fakültesini kazandığı halde arzu etmediğinden kayıt yaptırmamıştır. İspir'e geri dönmüş ve bir yıl sonra İstanbul Hukuk Fakültesine kayıt yaptırmıştır (Çakır, 2010: 66).

2.6.3 Üniversite Yılları

Kösoğlu, hukuk fakültesine Ekim 1959 yılında kayıt yaptırmıştır. Üniversitenin ilk yıllarından itibaren vatan kurtarma heyecanı içindedir. Hukuk fakültesinde Mehmet Niyazi Özdemir, Celal Türkoğlu, gibi yakın arkadaşlarıyla tanışmıştır (Çakır, 2010: 68). Üniversiteye başladığı dönem öğrenci hareketlerinin başlamıştır. 28-29 Nisan öğrenci olayları ve akabinde 27 Mayıs İhtilali. Kösoğlu üniversitenin ilk yıllarında siyasi olarak uzak durmuştur. Sosyal hareketlerin içinde ve hep önünde bulunmuştur (Çakır, 2010: 80). Mehmet Niyazi, Rasim Cinisli, Celal Türkoğlu gibi milliyetçi arkadaşlarıyla dernek ve cemiyet faaliyetlerin de aktif rol almıştır. O dönemlerde derneklerin bir araya gelerek Milli Türk Talebe Birliğini kurmuşlardır. Bu derneklerin kongrelerinde seçilen delegeler kongrede M.T.T.B Genel başkanını ve yönetim kurulunu seçerdi. Bunun yanı sıra Fakülte cemiyetleri bir araya gelip Üniversite birliklerini oluşturur bu birlik kongrelerinde seçilen delegelerin oluşturduğu kongrede Türkiye Milli Talebe Federasyonunun başkan ve yöneticilerini seçerlerdi. Kösoğlu ve arkadaşları ikinci sınıfta "*Hür Hukuklular*" grubunu kurarak Hukuk fakültesini Halk Partililerden almışlardır(Çakır, 2010: 77, 80). Kösoğlu dernek ve cemiyet çalışmalarına üniversitenin son yılına kadar aktif olarak devam etmiştir. Hukuk fakültesi derneğinden başlayan bu çalışmalar 1963 yılında ki M.T.T.B başkanlığına Rasim Cinisli'nin seçilmesine kadar sürmüştür (Çakır, 2010: 111).

Kösoğlu bir taraftan öğrenci dernek ve cemiyet faaliyetleri ile uğraşırken diğer taraftan ise kendini geliştirmeyi ihmal etmemiştir. Okuduğu kitapların başında Hüseyin Nihal Atsız, Peyami Safa, Mümtaz Turhan, Necip Fazıl ve Nurettin Topçu'nun eserleridir. Bunların yanı sıra Milliyetçi camianın Galip Erdem, Dündar Taşer gibi mütefekkirlerini yakından tanıma ve onlardan istifade etme fırsatı olmuştur. Bunun yanı sıra Marmara kıraathanesi ayrı bir yer tutmaktadır. Esasında o dönemde yaşamış olan bütün sağ görüşlü öğrencilerin, yazarların, mütefekkirlerin bir araya geldiği yer

Marmara kiraathanesi'dir (Çakır, 2010: 97). Marmara kiraathanesi günümüze fikirleriyle damgasını vurmuş birçok mütefekkirin yetiştiği bir eğitim ocağı niteliğini taşıdı.

Kösoğlu bir teşkilat insanıdır. Vatani kurtarmanın okumaktan ve yayın çıkarmaktan geçtiği bilinci içinde; Mehmet Niyazi, Rasim Cinisli, Ali İhsan Yurt, Ahmet Nuri Yüksel, Özer Ravanoğlu ve Fehim Üçışık ortaklığında Ötüken Yayınevi'ni kurmuşlardır (Çakır, 2010). Ötüken yayınevi ilerleyen yıllarda ANDA dağıtım şirketini kuracak ve Türkiye'de bir ilki gerçekleştireceklerdir. Kösoğlu yoğun ve verimli bir üniversite hayatından sonra 1964 yılında Hukuk bölümünden mezun olmuş Gazetecilik bölümünü bitirmemiştir. Üniversite hayatında tanıştığı dava arkadaşlığı ilerleyen süreçte de daha kapsamlı bir şekilde devam edecektir.

2.6.4 İş Hayatı

Kösoğlu, üniversite yıllarında iken iş hayatına girmiştir. İlk işi dayısı ile beraber başladığı odunculuktur. Abisinin askerden gelmesinden sonra odunculuk işinden ayrılmıştır. Ağabeyinin odunculuk işinden ayrılarak Ankara'da abi bakkal dükkânı alması ve buraya taşınması sonrasında Kösoğlu'da abisinin yanına gitmiştir. Çok geçmeden babasının hastalanması ve kardeşlerinin ihtiyacı olmasından dolayı ailecek Ankara'ya taşınmışlardır. Kösoğlu bu dönemde yaklaşık bir yıl Devlet Planlama Teşkilatına ve Maliye Bakanlığına girme teşebbüslerinde bulunmuş ama sonuçsuz kalmıştır. Bu teşebbüslerinin devam ettiği sürede İstanbul merkezli *Bab-ı Âlide Sabah* isimli gazetenin kurulması üzerine gazetenin Ankara bürosunda iki yıla yakın bir süre çalışmıştır. Gazeteden kovulduktan sonra askere gitmiştir (Çakır, 2010: 144, 149). Askere gitmeden önce 1967 yılında Söğüt dergisinin çıkarmaya başlamış ve orada yazılar yazmıştır. Askerlik dönüşü serbest Avukatlığa başlamıştır. Aynı zamanda Ocak araştırma, inceleme dergisinin yöneticiliğini yapmıştır. Bu dönemde Üniversite Kültür Derneğinde aktif olarak bulunmuş diğer taraftan Ötüken Yayınevi'nin editörlük işleriyle ilgilenmiştir (Özyetkin, 2016.) Askerlik döneminde kurmuş oldukları Söğüt dergisinde *Peyami Turan* müstear takma ismiyle yazılar kaleme almıştır.

Kösoğlu bir taraftan Avukatlık yaparken öte taraftan Üniversiteliler Kültür Derneği aktif olarak bulunmuştur. Ayvaz Gökdemir, Acar Okan Nuri Gürgür ÜKD'nin başlıca ağabeyleri konumundadır. ÜKD'de seminerler yapılır, kitaplar okunurdu. Kendi

aralarında belirledikleri aktüel kitapları herkes okur müşterek bir tartışma, konuşma ortamı meydana gelirdi. Bu çalışmalardan Alparslan Türkeş'in de haberi olmuş bir an evvel partiye gelmeleri zorlamıştır. ÜKD bir kadro hareketi olarak düşünülmüştü ve bu hareket Türkeş'in isteği üzerine 1973 yılında partiye arkadaşlarıyla partiye girmiştir. Böylece Kösoğlu'nun aktif siyaset hayatı başlamış olmuştur. Kösoğlu partide Genel Sekreter Yardımcısı olarak göreve başladı (Çakır, 2010: 161,173). Aktif siyaset hayatına devam ederken yayıncılık işlerinde faal olarak bulunmuş ve ticarete girmiştir. Süleyman Ateş'in Kur'an meali çalışması için Ötüken ile ortaklık kurmuş mealin bastırılmasını sağlamıştır.

Aktif olarak siyasî hayatı her ne kadar 1977 seçimleriyle başlasa bile MHP Genel Sekreter Yardımcısı olduğu dönemde parti içinde ve dışındaki faaliyetlerde yer almıştır. Sosyal ve Kültürel konular başta olmak üzere dış politika ve terör gündemi konularında basın toplantıları düzenleyerek şahsının ve MHP'nin görüşlerini kamuoyuyla paylaşmıştır. 1977 seçim çalışmaları döneminde Gün Sazak'ın teşvikleriyle Erzurum'dan milletvekili adayı olmuştur. 5 Haziran 1977 genel seçimlerinde 37 yaşında iken 16. Yasama döneminde Erzurum milletvekili olarak meclise girmiştir (Özyalçın, 2017: 22).

Milletvekilliği yaptığı dönemde 12 Eylül 1980 ihtilali meydana gelmiştir. Diğer dava arkadaşları gibi tutuklanarak Kirazlıdere'ye götürülmüştür (Çakır, 2010: 294). MHP ve Ülkücü Kuruluşlar davasının 7 numaralı sanığı olarak 586 arkadaşıyla beraber Mamak Sıkıyönetim Mahkemesinde yargılanmıştır (Çakır, 2010: 303). On altı aylık tutukluk süresinden sonra cezaevinden 14 Kasım 1981 yılında tahliye olmuştur. Serbest Avukatlık mesleğine geri dönen Kösoğlu "*vatan kurtarmaya*" ve "*Mamak'takileri kurtarmaya*" devam etti. Tahliyeden sonrasında Siyasetten uzaklaşmış ve yayıncılık hayatına girmiştir. Her ne kadar kendisine dönemin siyasi partilerinden teklif gelmiş olsa reddetmiştir (Çakır, 2010: 326).

2.6.5 Yayıncılık Hayatı

Kösoğlu yetmişli yıllarda İstanbul- Ankara arası gidip geldiği zamandalar da bir duası olmuştur; "*Benim rızkımı kitaplardan ver diye. Galiba tutturmuşum...*" sözleriyle hayatını nasıl idame ettirdiğini belirtmiştir (Çakır, 2010: 338). Kösoğlu'nun yayın yapma ve yayıncılık faaliyetleri İş hayatının ikinci safhası olarak değerlendirebiliriz.

Şair Eşrefin de dediği gibi ; “*Niyeti halis olunca kişinin hayrolur akıbeti her işinin*”. Kösoğlu ve arkadaşlarının niyeti halistir ve bundan dolayıda akıbetleri hayr olmuştur. Kösoğlu’nda “*Vatan Kurtarma*” düşüncesi yayın yapma olarak tezahür etmiştir diyebiliriz. İlk olarak Söğüt ve Ocak dergilerinde yazmış olduğu yazıları *Kitap Şuuru* isimli eserinde toplamış ve 1984 yılında yayınlanmıştır.

Kösoğlu’nun düşünce hayatının istinadı diyebileceğimiz “*Kitabına değil kitaba(Kur’an) uydur*” düşüncesinin bir yansıması olan bu eser; Müslümanların ve özellikle Türk milletinin Kur’an’a olan bağlılığı ve tüm hayatını ondan aldığı ölçü ve ilkelere göre düzenleme duyarlılığıdır (Özyetkin, 2016). Bizzat kendi gayretleri ile *Büyük Türk Klasikleri* isimli hacimli eser için çalışmaya başlamış ve bu minvalde Söğüt Limited Şirketini kurmuştur (Çakır, 2010: 333). İlk başlangıçta fasikül fasikül çıkarma düşüncesiyle başlattığı bu girişim sonrasında ansiklopedi olarak devam etmiştir. Şirketi fesh ederek Ötüken ile ortaklığa girmiştir. İlk etapta 12 cilt olarak düşünülen çalışma 2000 yılların başlarında eklemeler ile 14.cildi çıkarmıştır. Mezkûr Ansiklopedi, Türk edebiyatının en eski dönemlerinden 20.yüzyıla kadar olan tüm nesir örneklerini toplayan bir antoloji olarak edebiyat tarihine büyük katkı sağlamıştır (Özyetkin, 2016).

Klasikler kitabının çalışmaları yapılırken bir taraftan kendi de *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti* isimli hacimli eseri üzerine yoğunlaşmıştır. Çocukluktan beri gelen tarih, kültür, medeniyete ilgisi onun bu çalışmaya yoğunlaşmasını sağladı. Bunların yanı sıra psikiyatri ve psikanalizle daha yakından ilgilenmesi, Kur’an üzerine okumaları ve tasavvufa olan yakın ilgisi neticesinde *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler* eserini ortaya çıkarmıştır (Çakır, 2010: 339). Kösoğlu; tarih, kültür, medeniyet başta olmak üzere yirmiyi aşkın eser kaleme almıştır.

1990 yıllarda Kültür Bakanlığı projesi kapsamında *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları* serisini yönetimini üstlenmiştir. *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi* adıyla hazırlanan ve ansiklopedik boyda 32 cilt olarak çıkan bu çalışma sayesinde Türkiye dışında ki Türk edebiyatları Türkiye’de tanıttı ve Türk dünyasının bütün bölgelerinde bunların okunmasını ve öğrenilmesini sağladı. Aynı proje kapsamında T.C. Başbakanlık Fonu desteğiyle seçki beş ciltlik ansiklopedik eser hazırlanarak Türk Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı, TİKA ve Türk Büyükelçilikleri vasıtasıyla; Azerbaycan, Kazakistan,

Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan dillerinde yayınlanarak bu ülkelere dağıtılmıştır (Özyetkin, 2016). Kösoğlu bu çalışmalara devam ederken Türk Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı'nın kurucuları içinde yer almış aynı vakıf bünyesinde kurulan Türk Yurdu Okulları'nın kurucusu olmuştur (Özyetkin, 2016).

Kösoğlu hayatını rızkını kitaplardan sağlamış ve devamlı yazmış yayınlamış ve mücadele etmiş bir ülküçüdür. Türk diline ve kültürüne yaptığı çok önemli katkılardan dolayı 2009 yılında TBMM tarafından “*Türk Kültürüne Hizmet Ödülü*” verildi. Türk Ocakları 41.Olağan Kurultayı'nda “*Hamdullah Suphi Tanrıöver Kültür Ödülü*” takdim edildi. 2011 yılında Türk diline ve Kültürüne yaptığı hizmetlerden dolayı Elginkan Vakfı tarafından *Türk Kültürünü Araştırma Ödülü* ve 2012 yılında Uluslararası Türkçe Derneği tarafından *İsmail Gaspralı Türk Dili Ödülü*'ne layık görüldü (Özyetkin, 2016).

İman-amel-ahlak çerçevesinde bir hayat süren Kösoğlu, 10 Ekim 2013 tarihinde vefat etmiştir.

2.6.6 İlgili Araştırmalar

Ulusal Tez Merkezinde, “Popüler Tarih” başlığı ile yaptığımız tarama da bu başlık altında 17 adet sonuç karşımıza çıkmıştır. Bu çalışmalardan 6 tanesi doktora düzeyindedir. Yapılan tezlerden Ahmet Özcan'ın “*Türkiye’de Popüler Tarihçilik (1908-1960)*” isimli eseri konu sekmesinde sadece Tarih bölümünde yapıldığı görülmüştür. Geri kalan 5 adet doktora düzeyinde ki tezler, Türk dili ve edebiyatı, biyografi, gazetecilik ve iletişim bilimleri konuları içinde tasnif edildiği görülmüştür. Aynı araştırmada 11 adet yüksek lisans düzeyinde tez yapıldığı tespit edilmiştir. Konu sekmesinde 5 tanesi tarih başlığı altında değerlendirilmiştir. Diğerlerini konu bazında tasnif ettiğimizde; 5 tanesini türk dili ve edebiyatı ve 1 tanesini de gazetecilik ile bağlantılı olduğu görülmüştür. Tarih konulu yapılan yüksek lisans tezleri popüler tarih dergiciliği ve popüler roman başlığı altında yer almıştır. Popüler tarih tez düzeyinde 2004 yılından itibaren başladığı görülmüştür. Yapılan çalışmaların genelini Türk dili ve edebiyatı bilim dalı tarafından yapıldığı görülmüştür. Makale düzeyinde yapılan çalışmaların başında Emre Kongar'ın *Yaygın Tarihçilik* (1977), Ahmet Özcan'ın kaleme aldığı “*Milliyetçilik ve Popüler Tarih*” (2012) ve “*Muhafazakâr Tarihçiliğin Popüler Yüzü İnanmıyorum Bana Öğretilen Tarihe*” (2011). Toplumsal Tarih

Dergisinde Zafer Toprak tarafından kaleme alınan “*Yavuz Karakışla'nın Ardından Mikro-Tarihten Popüler Tarihe*” (2017), ilk karşımıza çıkan çalışmalardır.

Nevzat Kösoğlu hakkında literatür taraması yaptığımızda; Nevzat Bey hayatta iken Osman Çakır'ın yazdığı *Hatıralar Yahut Bir Vatan Kurtarma Hikâyesi* (Çakır, 2010) adlı çalışması Nevzat beyin zihin dünyasını anlamak için başvuru kaynağı niteliğindedir. Vefatı sonrası Türk Yurdu dergisinde hakkında yazılan yazılar Ötügen yayınevi öncülüğünde; *Nevzat Kösoğlu'nun Ardından* isimli çalışma olarak toplanmıştır. Bunun yanı sıra Ayşe Melek Özyetkin hanımefendinin Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisinde yazmış olduğu *Nevzat Kösoğlu* (Özyetkin, 2016) maddesi ilk karşımıza çıkanlardandır. Vefatı sonrası Ötügen yayınevi tarafından hatırasını yaşatmak için hakkında yazılan yazıları bir araya toplayan *Nevzat Kösoğlu'nun Ardından* (2014) isimli eser başvuru niteliği taşımaktadır. Eserde vefatı sonrasında hakkında yazılan yazılar bir araya toplanmış dava arkadaşlarının gözünden Kösoğlu anlatılmıştır. Ulusal Tez Merkezinde Nevzat Kösoğlu başlığı ile tarama yaptığımızda; Elif Tuğçe Özyalçın'ın Yüksek Lisans düzeyinde yaptığı “*Türk Milliyetçiliğinin Çağdaş Düşünürü Nevzat Kösoğlu Hayatı ve Fikirleri*” (Özyalçın, 2017) isimli biyografik çalışması karşımıza çıkmaktadır.

2.6.7 Nevzat Kösoğlu ve Milliyetçi Camia

Nevzat Kösoğlu Türk Milliyetçisi birisidir. Onun zihin dünyasında milliyetçilik düşüncesinin oluşumunda ağabeyi Ahmet'in etkisi vardır. Henüz Ziya Gökalp ve Osman Turan'ı okumamış iken ağabeyinin atlasında Türk devletlerini bir kalem ile birleştirerek “*işte burası turan!*” ifadesi Kösoğlu'nun milliyetçi bir düşünceye sahip olmasında doğrudan etkili olmuştur (Çakır, 2010). Kösoğlu'nun milliyetçilik düşüncesinin pekişmesi üniversite yıllarındadır. Öncelikle ailesinin muhafazakâr /milliyetçi bir aile olması arkadaş ve çevre seçiminde doğrudan etkili olmuştur. Bunun yanı sıra İstanbul'da olması hasebiyle dönemin muhafazakâr ve milliyetçi aydınlarını yakından takip etme fırsatı bulmuştur. Diğer taraftan aynı düşünce çerçevesinde siyasi ve sosyal faaliyetlerde bulunmuştur. Özellikle üniversite yıllarında öğrenci derneklerine aktif görevler üstlenmiştir. Ayrıca muhafazakâr ve milliyetçi aydınların sıklıkla bir araya geldikleri marmara kiraathanesinin de bulunmuş ve buranın havasını teneffüs etme fırsatı bulmuştur. Bunun yanı sıra idealist bir kişiliktir. Hukuk fakültesinin yanı sıra gazetecilik bölümünü okumuştur. Kösoğlu idealist birisidir.

Üniversite yıllarından beri devletin gidişatı hakkında yakın arkadaşları ile devamlı olarak görüşmüşlerdir. Sonrasında bu arkadaşların bir kısmı Milliyetçi Hareket Partisinin kurucu ekibi içinde yer alacak bir kısmı ise Ötüken yayınevini kuruluşunda aktif olarak bulunacaktır.

Kösoğlu milliyetçi camia içinde yazdıkları onun camia içindeki etkisini artırdığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda Kösoğlu'nun etkisini iki bölümde değerlendirebiliriz. Bunlardan ilki Kösoğlu'nun kısa bir dönemde siyasette yer almasıdır. 1977 seçimlerinde Erzurum vekili olarak seçilmiştir. 1980 darbesine kadar vekillik yapmıştır. Darbe sonrasında Alparslan Türkeş ve partinin ileri gelenleri Kirazlıdere cezaevine hapsedilmiştir. Kösoğlu'nun, Mamak mahkemesinin ilk duruşmasında yapmış olduğu konuşma ve sonrasında ki savunması mahkemenin gidişatı değiştirir nitelikte olmuştur. Hatta o konuşma sonrasında Alparslan Türkeş boynuna sarılarak ; *“insanların demek ki ne zaman ne işe yarayacağı belli olmuyormuş”* demiştir (Çakır, 2010). Kösoğlu bu döneme kadar siyasette aktif olarak bulunduğunu söyleyebiliriz. Cezaevinden çıktıktan sonra ikinci dönemi başlamıştır. Cezaevinden sonra *Vatan Kurtarma Mücadelesini* yayıncılık faaliyetleri devam ettirmiştir. Kösoğlu'nun mücadelesi darbe sonrası ortamında devam etmiştir. Özellikle 80'li yılların ortasında çıkartmış oldukları dergi ve buna yapmış oldukları masrafi eleştiren ve buparanın Mamak'ta kalanlara verilmesini isteyen Galip Erdem'e ; *“Sen orası için başka yerlerden para bulabilirsin fakat bu dergiden birkaç genç şair yetişecek, birkaç yazar yetişecek”* ifadesi onun karakterini ortaya koyar niteliktedir (Şeker, 2014).

Kösoğlu'nun kendinden sonra nesile bırakmış olduğu bir miras ise Türk Yurdu okullarıdır. Kösoğlu hayatına rehber edindiği yeni bir heyecan yaratma düşüncesi burada tam anlamı ile karşımıza çıkmaktadır. Kösoğlu; kendi arkadaşları biraraya geldiklerinde sık sık eğitimden bahis açıldığını ama herhangi bir teşebbüse girmediklerini eleştirmiştir. Yine buna benzer bir görüşmede daha öncesinden desteklediği İsem okullarının Türk Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfına alınmasında öncülük etmiştir (Çakır, 2010). Kösoğlu eserlerinde ve konuşmalarında her fırsatta eğitime atıfta bulunmuş bir mütefekkindir. Toplumla yatırım yapılacak ise öncelikle milli bir eğitim veren okulların olması gerekliliğini vurgulamıştır. Kösoğlu ve milliyetçi camia için okul açm ak fikri yeni heyecanların doğması için ayrı bir önem taşımaktadır.

Kösoğlu camia için de çalışkan bir ağabey olarak bilinmektedir. Onun çalışkanlığı ilkokul yıllarından itibaren başlamış ve vefatına kadar devam etmiştir. Bu bağlamda Kültür Bakanlığı'nın desteklediği “*Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Anatolojisi*” isimli çalışmanın öncülüğünü yapmış ve 32 ciltlik külliyyatın oluşmasında başından sonuna kadar yer almıştır. Kendi teşebbüsleri ile 14 cilt *Büyük Türk Klasikleri* ansiklopedisini hazırlamıştır. Arkadaşlarının ifadesi ile eserleriyle halen konuşmaya devam etmektedir (Karakılıç, 2014). Ayrıca kaleme aldığı eserler onun fikir dünyasını dünden- yarına taşımaya devam edecektir.

Kösoğlu'nun camia içinde ki en önemli bir diğer katkısı halen varlığını sürdüren Ötüken yayınevidir. Ötüken yayınevi vatan kurtarma mücadelesinin vücut bulmuş halidir. Yayınevinin kurulması okul arkadaşı Mehmet Niyazi'nin öncülüğünde gelişen bir olaydır. Mehmet Niyazi bir gün Nevzat Kösoğlu'nun yanına gelerek “*Vatan kurtarmanın en iyi yolu kitap yayınlamaktır. Bizim camiada hiç yayınevi yok*” ifadeleriyle; yayınevinin kurulmasına öncülük etmişlerdir (Çakır, 2010). Kösoğlu ve arkadaşlarının bu faaliyetleri onlar için bir kıvılcıktır diyebiliriz. Ötüken'in kurulması 1960'lı yılların milliyetçi camiası için bir dönüm noktasıdır. Çünkü düşünceleri sadece söz ile değil fiiliyata dökerek inanmış oldukları fikirleri yazı ile anlatma marifetine sahip olduklarını ortaya koymuşlardır. Ötüken yayınevi halen varlığını devam ettirmektedir ve milletimizin hizmetindedir.

Kösoğlu ve arkadaşları çevresinde meydana gelen bu gelişmeler aynı zamanda kendilerinden sonraki nesiller için yol gösterici niteliktedir. Özellikle kuruluşunda katkısı olduğu Ötüken yayınevi yeni yazar ve şairlerin yetişmesi için bir liman ve Türk Yurdu okulları ise gelecek kuşakların yetiştirilmesi birer ocak olarak varlığını devam ettirmektedir.

2.6.8 Literatürde Nevzat Kösoğlu

Nevzat Kösoğlu hakkında literatürü tarandığımızda Osman Çakır ile yapmış olduğu “*Nevzat Kösoğlu Söyleşiler Hatıralar Yahut Bir Vatan Kurtarma Hikâyesi*” isimli eseri hayatı hakkında neredeyse bütün bilgileri öğrenebilecek başlıca eserdir. “Vatan Kurtarma” terimi 60' lı yıllardan itibaren bir kuşağın milliyetçi gayretlerine verdiği isimdir (Çakır, 2010). 2012 yılında Hüseyin Raşit Yılmaz yapmış olduğu “Nevzat Kösoğlu ile Söyleşi “*En Geniş Manasında Ülkücülük Kendi Nefsini Aşmak Cehdidir*”

adlı söyleşi; bizzat kendisinin hayatını anlattığı “*Geçmiş Zaman Peşinde Yahut Vaizin Söyledikleri*” isimli başlıca karşımıza çıkanlardır (Kösoğlu, 2013).

Kösoğlu'nun vefatının hemen sonrasında Türk Yurdu dergisi 315. Sayıyı *Hüzünlü Hazan* başlığında (2014) ; Nevzat Kösoğlu, Necati Gültekin, Eriman Topbaş, Cemal Sofuoğlu'nun anısına ithafen hazırlanmıştır. Söz konusu sayıda Kösoğlu hakkında ilkyazılar; Nuri Gürgür, Mehmet Öz, Orhan Kavuncu, Hüseyin Erdem, Cezmi Bayram, Osman Çakır, Abdulkadir İlgen, Muhsin İlyas Subaşı, Mehmet Cemal Çiftçigüzel tarafından kaleme alınmıştır. Söz konusu sayıda Kösoğlu'nun düşünce dünyası başta olmak üzere onun hakkında düşüncelerini ve tesptlerini kaleme almışlardır. Bu sayıda yayınlanan eserler Kösoğlu'nun anısına Ötügen tarafından hazırlanan *Nevzat Kösoğlu'nun Ardından* (2014) isimli eserde bir araya derlenmiştir. Eserde Kösoğlu'nu hemen her yönüyle ele alınmıştır. Bunların başında Cezmi Bayram tarafından kaleme alınan yazıda şu tespitlere yer verilmiştir;

Kısa zaman önce ebediyete intikal eden Nevzat Ağabeyim, hiç tereddütsüz bu rütbeyi hak etmiştir. Elbette, ona bir çok sıfatlar verilebilir: Mütfekkir,mürşit, yazar, yayıncı gazeteci, siyasetçi, eğitimci, ansiklopedist vs.. Bunların hepsi, onun bir cephesini veya meşguliyetlerini bir yanını ifade edebilir. Hepisidir ve hepsinde de sıradanlığın ötesinde başarılıdır. Ancak, bütün bu vasıflar ve bu vasıfların uygun görülmesine mesnet teşkil eden gayretlerinin tamamı, temel bir hususiyetinin çeşitli teahürlerdir. Bu temel hususiyeti, bütün bir ömrün gayesi, sebebi olarak addedilecek hususiyet; dava adamlığıdır (Bayram,2014).

Bayram'ın dikkat çekici bir diğer tespiti ise vatan kurtarma mücadelesine başladıklarında hem talebe hem hoca olduklarını belirtmiştir. Bayram; Kösoğlu ve arkadaşlarının dönemin ilim adamlarından istifade ettiklerini ama tercihlerinde tamamen hür olduklarını belirtmiştir (Bayram,2014).

Eserin önsözünde Nuri Gürgür; Kösoğlu'nu şöyle tanımlamıştır;

Ziya Gökalp ile başlayan, Mümtaz Turhan ve Erol Güngör ile devam eden “Kültür Milliyetçiliği” çizgisinin son dönemlerde ki en önemli mütfekkiridir. Büyük rüyalar gördü, bütün ömrünü daima kible ve bayrak istikametinde yaşadı. İlmi ile amelini birleştiren, ilmini amele dönüştüren, bilgisini eyleme döken bir insandı. Çünkü “*o iman ateşi amelle parlar*” diyor ve “*asıl eksiğimiz harekete geçirici bir iman ve iradenin eksik olmasıdır*” diyordu (Gürgür, 2014).

Mezkûr eserde dikkat çeken diğer bir tespit ise Subaşı tarafından kaleme alınmıştır. Subaşı; *Ülküsünü Kuran'la Anlatan Adam* yazısında Kösoğlu'nun Türk milli kültürünün önemli bir ismi olduğunu Milliyetçiliği bir hayalî bir sığınma duygusu olarak değil, Türk milletinin var eden değerler manzumesi olarak anladığını ve anlattığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra Ziya Gökalp'in mirasını daha manevi bir

zemine çekerek sosyolojik terkipleri ortaya koymasına rağmen daha çok Erol Güngör'e yakın olduğunu belirtmiştir (Subaşı, 2014).

Mezkûr eserde Bolay, kültür ve medeniyet düşünceleri üzerine tespitlerde bulunmuştur. Kösoğlu'nun milliyetçilik konusunda Ziya Gökalp'ı takip ettiğini ama kültür ve medeniyetinin ayrı olduğunu belirtmektedir. Kösoğlu'nun kültür ve tarih felsefesi konularında düşüncesinin temel kavramının "iman" olduğunu belirtmektedir. Kösoğlu'nun; hayatı yapan medeniyetli kuran şey düşünceler değil eylemlerdir. Eylemlerin temelini de inançlar oluşturduğunu; en küçüğünden en büyüğüne kadar hayatımızı yapan eylemlerinin hepsinin bir inanca bağlı olduğu inancına sahiptir (Bolay, 2014).

Bolay'ın Kösoğlu'nun tarihçiliği üzerine tespiti ise şu şekildedir; Kösoğlu tarihin determinizmini metafizik bir bağlamda görür ve şöyle anlatır; tarihte geçen çok küçük insani yahut doğal bir takım olaylar vardır ki bunlar insanlığın akışını değiştirirler. Bolay (2014); Kösoğlu'nun tarih düşüncesi hakkında şu düşüncesi dikkate değerdir; tarihin determinizmini metafizik bir bağlamda görür ve şöyle anlatır;

Tarihte geçen çok küçük insani yahut doğal bir takım olaylar vardır ki bunlar insanlığın akışını değiştirirler. Mesela; Salankamen savaşında o gün rüzgâr, o anda rüzgârın esiş yönü ve hızı tam o şekilde olmasaydı, karşıdan atılan kurşun Fazıl Mustafa Paşa'yı şehit etmeyecekti ve sonraki gelişmeler bütün Avrupa tarihi için çok farklı olacaktı (Bolay,2014: 33).

Kösoğlu bu düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır; bu küçük görüntüler veya tesadüf dediğimiz, rüzgârın hızı gibi şeyler ve Kırım Han'ın kararı tarihi yapan sebepler değil, asıl sebebi perdeleyen ve sadece kendi neticelerinin sebebi olan görüntülerdir. Evet, Kırım Hanı'nın kararı Leh Kırallı'nın köprüyü geçmesinin sebebidir; rüzgâr o kurşunun Paşa'ya gelmesine sebep olmuştur; fakat tarihin öyle gidişine sebep olmamışlardır (Kösoğlu, 2012: 151).

Kösoğlu; tarihi yapan gücün bu akışı şekillendirirken çok büyük olaylar için pek ufak vesile ve görüntüler kullandığını iddia etmiştir. Biz bu vesileler üzerinde düşünerek ve görüntüleri sebep yerine kullanmaya çalıştığımız için doyurucu bir determinizm kuramadığımız ve daima yanıldığımızı ifade etmektedir. Bunun yanı sıra küçük şeylerin nispetiz neticelerini yahut bazı büyük olayların beklenen sonuca ulaşmamasını anlayamadığımız belirtmektedir. Tarihin görüntüleri sebepler olarak düşündüğümüz sürece bu düzenlemelerdeki ölçüleri ve muayyeniyeti kavrayamayacağımızı özellikle belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 151). Kösoğlu bu noktada Osman Turan'dan etkilenmiştir. Bu bağlamda tarih metafiziği büyük oranda tarihin

belirli bir amaca ve hedefe göre okunmasıdır diyebiliriz. Bizdeki en güzel örneği Osman Turan'ın *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* isimli eseridir (Fazlıoğlu, 2016: 57).

Bolay'ın dikkat çektiği bir diğer nokta ise Kösoğlu'nun *Eğitim ve Kimlik* üzerine düşünceleridir. Kösoğlu; çocuğa kişilik ve kimlik kazandırmada özellikle Türkçe, tarih, din, edebiyat ve müzik eğitimlerinin önemine dikkat çeker. Kösoğlu'na göre tarih; çocuğun, Türk kahramanların kişilikleriyle özdeşleşmesini sağlayacak biçimde heyecan unsurunu kesinlikle ihmal etmeden anlatılması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca, kuru tarih bilgilerinin verilmesi tarihin eğitim gücünü kıracağı görüşünü savunmaktadır (Bolay, 2014). Bolay'ında dile getirdiği bu düşünce tarih eğitimi bölümünde detaylıca incelenecektir. Kösoğlu kimliği öznel ve nesnel olarak ayırdığını belirten Bolay, Kösoğlu'nun nesnel kimliği dıştan bir bakış bir tanıtım olarak değerlendirdiğini, öznel kimliği ise içeriden bir bakış olduğunu belirtmektedir. Öznel kimlik içeriden bir bakıştır; *Türkçe konuşuyorum, Müslümanım, Türkü söylüyorum öyleyse ben Türküm* (Bolay, 2014).

Mezkûr eserde, Özbacı'da, Kösoğlu'nun "*Tarih Şuuru*" düşüncesini Bolay'ınkine benzer şekilde açıklamaktadır. Özbacı, Kösoğlu'nun arkasında şanlı bir tarihi, çok güçlü ve köklü bir devlet ve medeniyet tecrübesini zengin bir kültürel birikimi barındırdığına inandığı milletimize güveninin sonsuz bir Türk aydını olduğunu ifade etmiştir (Özbacı, 2014).

Kösoğlu'nun vefatı sonrası kaleme alınan bir diğer eser ise Altan Çetin tarafından 2016 yılında hazırlanan "*Tarihten Tefekküre; Nurettin Topçu, Erol Güngör, Nevzat Kösoğlu'nda Tarih*" adlı eseri dikkat çekicidir.

Çetin, Nevzat Kösoğlu'nun geniş ve renkli tefekkür dünyasının esas itibarıyla ; "*iman-amel birlikteliği ve kültürün sıcak ve soğumuş*" hallerine dayandığını düşünmektedir. Çünkü Kösoğlu yapmış olduğu analizlerinin merkezinde bu temel kavram yer almaktadır (Çetin, 2016). Çetin'in yapmış olduğu tespitlerin başında; tarihi felsefi bir bakışla yaklaştığını ve kendince bir kavramsallaştırmaya çalıştığını belirtmektedir. Topçu'nun "*Felsefesi olmayan bir milletin mektebi olmaz*" sözlerinde ki yaklaşımın Kösoğlu'nun tefekküründeki tarih yaklaşımında bir yönüyle görüldüğünün altını çizer (Çetin,2016: 101). "*Tarihi anlamak yahut anlatmak için zorunlu olarak bir tarihi felsefesine yahut anlayışına sahip olmak gerekir.*" Aksi takdirde tarihi belge ve

bulguların hiçbir yorumu tarihi belgelerin ve bulguların hiçbir yorum ve seçimi yapılmaksızın toplanması ve okuyucunun önüne yığılması gerekir ki, bu da tarih değil belki belge bulgu arşivi olur (Çetin, 2016). Çetin'in diğer bir tespiti ise, *Tarih Şuuru*, tarihin akışı hakkında belli bir görüş ve anlayışa sahip olmak demektir. Tarih anlamlı bir bütün olarak görülebildiği zaman tarih şuuru kazanılmış demektir. Çetin bu bu ifadelerin Güngör'ün tarih anlayışının Nevzat Kösoğlu'nda tefekkürüne akseden bir iz gibi olduğunu belirtir (Çetin,2016). Çetin; Topçu'da olduğu gibi Kösoğlu'nda da tarih; şahsiyetin oluşmasında esastır. Tarihe bakış açımızın bu yöne evrilmesi tarihle düşünmek ve şahsiyet inşa etmek adına hayati bir önem sahiptir. “*Geleceğin yeniden inşası geçmişin ve özün yenilenmesi ile mümkündür*” ifadeleriyle Kösoğlu'nun tarihle ne düşündüğünü ortaya koyar (Çetin, 2016). Çetin'in dikkat çeken bir diğer tespiti ise Kösoğlu'nun tarihi bir varoluş alanı olarak gördüğünü belirtir. Tarihten nal toplamak ve tarihin mezar taşı olmamak adına millet imanla tarihin mecrasına akmaktadır. Kösoğlu'nun tarih düşüncesinde de inceleyeceğimiz üzere varoluşun temelini insan unsuru oluşturduğu savunmaktadır (Çetin, 2016).

Çetin'in yapmış olduğu çalışmada; Kösoğlu'nun *Kültür ve Tarih* alanında Güngör ve Topçu'dan etkilendiğini dile getirilmektedir. Özellikle Bolay'ın tespit ettiği üzere Güngör'e yakın olduğu belirtmektedir. Kösoğlu; tarih, bir şuur kaynağı ve geleceği yeniden kurma vasıtasıdır. Tarih bilgisi ve eğitimide bu yöndeki gelişmeye hizmet etmelidir. Topçu ve Güngör'de olduğu gibi Kösoğlu gelecek perspektifi olan bir mütefekkindir. Mazi geleceğe hizmet ettiği ve fonksiyonel olanı güne taşıdığı oranda değerlidir (Çetin, 2016: 122).

Kösoğlu hakkında Ulusal Tez merkezi tarandığında Elif Tuğçe Özyalçın (Özyalçın, 2017) tarafından Yüksek Lisans düzeyinde hazırlanmış olan *Türk Milliyetçiliğinin Çağdaş Düşünürü Nevzat Kösoğlu Hayatı ve Fikirleri* tez başlığıyla hazırlanmış olduğu bir adet yüksek lisans tezi vardır.

Özyalçın'ın; Kösoğlu'nun hayatı Kuran'ı Kerimle yorumlamış olduğunu ve dinin insanları güzelleştirici yönünü dikkate alarak, insanı düşünce dünyasının merkezine koyduğunu belirtmiştir. *İnsanı yaşat ki devlet yaşasın* düşüncesini benimsediğini ve insana yatırım yapmanın önemini vurguladığını belirtmiştir (Özyalçın, 2017).

Özyalçın, Kösoğlu'nun tarihi kalıplaşmış öğretiler dışında değerlendirdiğini kimlikli ve şahsiyetli olmanın yolunu tarih şuurunda gördüğünü belirtmiştir. Toplumdaki

bireyler arasındaki bağı tarih şuurunun verdiği hissiyatla oluşabileceğini belirtmiştir (Özyalçın, 2017).

Kösoğlu bir ağabey, öğretmen, talebe olarak hayatını Türk kültürü ve medeniyeti için vakf etmiş Milliyetçi bir aydındır. Vefatı sonrası kaleme alınan yazılarda herkesin hem fikir olduğu nokta; tarihle beraber düşündüğünü, tarih ve tarih eğitimi bireyin yetişmesi, geleceğin inşası için hayati bir vasıta olduğudur.

Çalışmada Nevzat Kösoğlu'nun eserlerinde tarih ve tarih eğitimine ilişkin görüşleri Popüler Tarihçilik bağlamında ele alınarak literatüre katkı yapmaya çalışılacaktır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, örnekleme, veri toplama ve verilerin analizi ile ilgili konular açıklanmıştır.

3.1 ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama Modelleri geçmişte yâda halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlamaya çalışılır. Onları değiştirme ve etkileme çabası gösterilmez (Karasar, 2007: 77).

Çalışma Nitel bir araştırmadır. Araştırmada 21 adet tarih ve tarih eğitimine ilişkin eserlerde söylem analizi yapılmıştır. Nitel araştırmalar; gözlem, görüşme ve doküman anazlizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği bir araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 39). Nitel araştırmalara getirilen en önemli eleştiri ise, nicel araştırmalarda olduğu gibi yaygın kullanılan tanımların yöntemlerin ve testlerin olmayışısır. Nitel araştırmalarda gerek güvenilirlik gerekse geçerlilik ile ilgili alınan birtakım önlemler vardır. Ancak bu yöntemler nicel araştırmalardan önemli ölçüde farklılık gösterir. Bu farklılık nitel araştırmanın temel varsayımlarından ve sosyal olayların araştırılmasında dikkat edilmesi gereken bazı öğelerden kaynaklanmaktadır. Nitel araştırma daha çok bir olgunun varlığına ve anlamına yönelirken, nicel araştırma bir olgunun “ne derece var olduğuna” yönelmektedir. Nitel araştırmada; araştırılan olgunun veya olayın niteliği ön plana çıkarken, nicel araştırmada sayısal özellikler ön plana çıkmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 255).

3.2 ÖRNEKLEM

Nevzat Kösoğlu hayatı boyunca 21 adet eser kaleme almıştır. Eserleri örneklemini oluşturmaktadır.

Tablo 1. Nevzat Kösoğlu'nun Eserleri

	Eser Adı	Yayınevi	Kaçıncı Basım	Baskı Yılı
1	Kitap Şuuru	Ötüken Neşriyat	2.Basım	1994, İstanbul
2	Milli Kültür ve Kimlik	Ötüken Neşriyat	3.Basım	1997, İstanbul
3	Türk Kimliği ve Türk Dünyası	Ötüken Neşriyat	2.Basım	1998, İstanbul
4	Küreselleşme ve Milli Hayat	Ötüken Neşriyat	2.Basım	2006, İstanbul
5	Milliyetçilikte Yeni Arayışlar Yahya Kemal	Ötüken Neşriyat	1.Basım	2009, İstanbul
6	Şehit Enver Paşa	Ötüken Neşriyat	2.Basım	2008, İstanbul
7	Millet Meclisi ve Askeri Mahkemelerde Tarihe Konuşmalar	Ötüken Neşriyat	3.Basım	2010, İstanbul
8	Dündar Taşer	Ötüken Neşriyat	2.Basım	2010, İstanbul
9	Galip Erdem	Ötüken Neşriyat	2.Basım	2010, İstanbul
10	Peyami Bey	Ötüken Neşriyat	1.Basım	2011, İstanbul
11	Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler Kültür, Tarih ve Türk Tarihi-1	Ötüken Neşriyat	1. Basım	2012, İstanbul

12	Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler Tarihin Türk Asırları -2	Ötüken Neşriyat	1. Basım	2012, İstanbul
13	Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler Zirvede Yüzyıl ve Gündönümü -3	Ötüken Neşriyat	1. Basım	2012, İstanbul
14	Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler Zor ve Yoğun Bir Yüzyıl -4	Ötüken Neşriyat	1. Basım	2012, İstanbul
15	Türk Milliyetçiliği ve Osmanlı	Ötüken Neşriyat	3. Basım	2013, İstanbul
16	Hukuka Bağlılık Açısından Eski Türkler'de İslam'da ve Osmanlı'da Devlet	Ötüken Neşriyat	3. Basım	2013, İstanbul
17	Türk Olmak Ya da Olmamak Milli Kültür Mozaik Kültür ve Etnisite	Ötüken Neşriyat	3. Basım	2013, İstanbul
18	Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı	Ötüken Neşriyat	1. Basım	2013, İstanbul
19	Bediüzzaman Said Nursi	Ötüken Neşriyat	4. Basım	2013, İstanbul
20	Geçmiş Zaman Peşinde Yahut Vaizin Söyledikleri	Ötüken Neşriyat	2. Basım	2013, İstanbul
21	Türk Milliyetçiliğın Doğuşu ve Ziya Gökalp	Ötüken Neşriyat	3. Basım	2013, İstanbul

Eserlerinde tarihi örneklere sıklıkla yer vermiş olup eserlerinin tamamında tarihi bilgilere yer vermiştir. Örnekleme oluşturan eserlerin başında *Kitap Şuuru* isimli eseri gelmektedir. Eserde tarih konulu denemeler kaleme almıştır. *Türk Dünyası ve Medeniyeti Üzerine Düşünceler* isimli eseri ilk defa hacimli bir eser olarak basılmıştır. Ancak 2012 yılında söz konusu eser; dört cilt olarak düzenlemiş ve tekrardan okuyucunun beğenisine sunulmuştur. Mezkûr eser kültür ve tarih kavramlarını bir arada yorumlanmış ve tarihçiliği hakkında bütün ipuçlarını elde etmemizi sağlamıştır.

Hacimli eserinde kaleme alınmış olan tarihsel örnekler diğer eserlerine de kaynaklık ettiğini söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra *Şehit Enver Paşa* isimli eser her ne kadar biyografik bir eser olarak görülse dahi Osmanlı'nın son dönemine ışık tutar niteliktedir. *Medeniyet Tasarımı, Milli Kültür, Mozaik Kültür ve Etnisite* isimli eserlerinde tarih eğitimi hakkında görüşleri tespit edilmiştir.

3.3 VERİLERİN TOPLAMA TEKNİĞİ

Araştırmamızda veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelenmesi ile araştırılan araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır. Kültürler, gelenekler, yaşantılar ve devlet politikaları yazılı araçlar yoluyla gelecek nesillere aktarılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 187).

Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken bilgi kaynaklarıdır. Tek başına bir veri toplama kaynağı olabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleri ile de kullanılabilir. Araştırmanın amacı çerçevesinde Nevzat Kösoğlu'nun eserlerinde tarih ve tarih eğitimi ilişkin görüşleri ve milli tarih düşüncesi popüler tarihçilik perspektifinde incelenmiştir.

Öncelikle birinci problem cümlesinde; Kösoğlu 'nun eserlerinde tarih tanımları tespit edilmiştir. Tarih tanımlarında yer alan ifadeler onun düşünce dünyasını etkileyen görüşlerin ve kişilerin neler ve kimler olduğuna dair tespitler yapılmış ve yorumlanmıştır. İkinci problem cümlesinde tarih eğitime ilişkin görüşleri tespit edilerek; günümüzde tarih eğitiminin durumu kısaca irdelendikten sonra Kösoğlu'nun tarih eğitimi hakkında görüşlerinin neler olduğuna dair tespitler açıklanmıştır. Üçüncü Problem cümlesi olan eserlerinde milli tarih düşüncesinin yansıması nasıldır? Sorusundan hareketle; literatürde milli tarih düşünceleri hakkında görüşlere yer verilmiştir. Bu bağlamda Kösoğlu'nun eserlerinde milli tarih düşüncesinin nasıl yansıdığına dair tespitler yapılmıştır.

3.4 VERİ ANALİZİ

Nitel araştırmalarda veri analizi; yaratıcılık ve esneklik anlamına gelir. Her nitel araştırma bir takım özellikler taşı ve veri analizinde bir takım yeni yaklaşımlar gerektirir. Alanyazında çeşitli farklı kavramlar ve yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Walcott veri analizinde üç yol önermektedir. Birinci yol toplanan verinin özgün formuna mümkün olduğu kadar sadık kalarak ve gerektiğinde araştırmaya katılanların söylediklerini doğrudan alıntı şeklinde bir okuyucuya sunulur. İkinci yol ise birinci yaklaşımı da içeren bir biçimde azı nedensel ve açıklayıcı sonuçlara ulaşmak için sistematik analiz yapmaktır. Veriler betimsel bir yaklaşımla sunulur ve ek olarak belirlenen bazı temalar ve temalar arası ilişkiler belirlenir. Bu yaklaşımda araştırmacı veri analizini bir adım öteye götürerek ek analizler yapmaktadır. Üçüncü yaklaşımda ise araştırmacı kendi yorumlarını da dâhil eder ve yorum ve anlayışı ile daha etkin bir rol üstlenir (Yıldırım ve Şimşek,2011: 219, 224).

Araştırmada verilerin analizi aşamasında betimsel analizden yararlanılmıştır. Nevzat Kösoğlu'nun eserlerinde popüler tarihçilik bağlamında tarih ve tarih eğitimi hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda tespit edilen görüşler; literatürden hareketle, farklı görüşlere yer verilmiş, neden-sonuç ilişkileri irdelenmiştir. Bunun yanı sıra zihin dünyasının oluşmasında etkilediği kişiler ve onların düşünceleri arasında ki benzerlikler tespit edilerek yorumlanmıştır.

Betimsel analizde amaç elde edilen bulguların düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda elde edilen veriler önce sistematik bir biçimde betimlenir. Daha sonra yapılan bu betimlemeler açıklanır, yorumlanır neden-sonuç ilişkileri irdelenir ve bir takım sonuçlara ulaşılır. Ortaya çıkan temaların ilişkilendirilmesi, anlamlandırılmadı araştırmacının yapacağı yorumların boyutları arasında yer alır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 224).

Bu bağlamdan hareketle; Araştırmamız Türkiye'de popüler tarihçilik bağlamında Nevzat Kösoğlu'nun tarihe ilişkin görüşleri nasıldır? Türkiye'de popüler tarihçilik bağlamında Nevzat Kösoğlu'nun tarih eğitimine ilişkin görüşleri nasıldır? Problem sorularımız çerçevesinde Nevzat Kösoğlu'nun eserlerinde yer alan tarih ve tarih eğitimine ilişkin görüşleri popüler tarihçilik çerçevesinde analiz edilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bulgular kısmı üç problem cümlesi kapsamında olarak ele alınmıştır. Birinci problem cümlemiz olan; Türkiye’de popüler tarihçilik bağlamında Nevzat Köseoğlu’nun tarihe ilişkin görüşleri nasıldır? İkinci problem cümlesi Türkiye’de popüler tarihçilik bağlamında Nevzat Köseoğlu’nun tarih eğitime ilişkin görüşleri nasıldır? Üçüncü problem cümlesi olan Nevzat Köseoğlu’nun eserlerinde milli tarih tarih düşüncesinin yansımaları nasıldır? Soruları çerçevesinde ele alınmıştır.

4.1 POPÜLER TARİHÇİLİK BAĞLAMINDA NEVZAT KÖSEOĞLU’NUN TARİHE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

4.1.1 Tarih Nedir?

Köseoğlu’nun dört farklı eserinde doğrudan tarih hakkında tanım yapmıştır. Karşımıza çıkan tarih tanımları eserlerinin yazıldığı tarihler göz önüne alınarak kronolojik olarak tasniflenmiştir.

- 1) Tarih’in sadece bir hikâye den ibaret değildir. Tarih’ten asıl beklenilenin onun yorumundan elde edilenlerdir. Bu yorumlama yapılırken yapan kişinin “tarihçinin” yorumun taalluk ettiği devreye karşı sempati ile bakması devreye –döneme-hâkim olması gerekir. Böylece anlatılan hikâye olmaktan çıkar (Köseoğlu, 1994: 89). Asrımızda milletler yarışında asıl güçlük, büyük ve yüklü bir tarihe sahip olan milletler içindir. Bunlar ilme ve kültürün iç kanunlarına saygılı olmayı bilmedikleri sürece tarihleri ve eski büyük kültürleri ayaklarına vurulmuş pranga olur (Köseoğlu,1994).
- 2) İnsanlar, toplumun buhranlı zamanlarında çıkış yolu ararken, özellikle tarihe eğilirler, geçmişte bulunacak bir modelden hareketle şimdiki sorunlarını çözmeyi ümit ederler. Böyle dönemlerde Erol Güngör’ün “gelenekçi ütopyacılar” dediği bir kısım insanlar geçmişin, bir altın çağ olarak hasretine düşüp, geçmişi yaşamaya kalabilirler. Bir kısım insanlar da, gelecekteki bir altın çağ ütopyasına kapılabilirler. Her ikisinde yanlış olmakla birlikte, geçmişe özlem duymak, günü sıkıntılarından bir kaçış olarak değerlendirilmelidir. “Geçmişe hasretle bakmanın sebebi... Daha iyi bir dünya

kurmaktır” Yani geçmişini özlemi aynı zamanda mutlu bir gelecek arzusunu içeren, aktif bir bakıştır; bir ihtiyarın kendi gençliğini düşünmesi değildir (Kösoğlu,2001).

- 3) Tarih bire bir olayların bütünü değildir; tarihi/hayatı bütünüyle ve tek tek insanlarıyla sadece Allah bilir ve değerlendirir. Biz geçmişe kırk yönden bakabiliriz ve nasıl bakarsak öyle görebiliriz. Ancak, bu tarihi akışın ilkeleri olmadığı anlamına gelmez; tarih felsefesi yapanlar boşuna uğraşmamıştır (Kösoğlu,2008: 19).
- 4) Kültür-Amel-İman kavramları çerçevesinde tarih ve kültür kavramlarını açıklamıştır. Kültür’ün Kanunları tarihin kanunlarıdır. Kültür, belli üslupta yaşanan hayat olduğuna göre, tam bir tarih, toplum hayatının maddi, manevi bütün tezahürlerini kapsamalıdır... Kültürün Kanunları tarihin kanunlarıdır. Kültürü belirleyen, cemiyetin motive edilmiş ruh gücü yani iman, tarihin akışını da belirler (Kösoğlu,2012: 26).
- 5) Tarih, gelecek tasavvurumuzun kaynağı bizim güç kaynağımızdır (Kösoğlu, 2013: 119).

Kösoğlu farklı eserlerinde yukarıda tespit ettiğimiz tanımları yapmıştır. Bu tanımlar öncelikle kronolojik olarak sıralanmıştır. Fikir dünyasının özeti olarak kabul edebileceğimiz “*Kitap Şuuru*” adlı ilk eserinde tarihin bir hikâyeden ibaret olmadığını altını çizmiştir. Tarihin “*nasıl*” yorumlandığını ve tarihçinin incelediği döneme hâkim olması gerektiğini belirtmiştir. Öğretici bir tarih düşüncesi benimsediği tarihçinin yorumlamasının toplumun kültürel yapısına aykırı olmamasını altını çizmiştir. *Şehit Enver Paşa* isimli eserinde yaptığı tanım düşünce dünyasının temelini oluşturmaktadır. Tarihi hayatın bütününe sadece Allah’ın bilebileceği düşüncesi Kösoğlu’nun tarih’e bakış açısını tamamen ortaya koyar niteliktedir. Tarih hakkında yapmış olduğu tanım; teolojik tarih düşüncesi ile birebir örtüşmektedir. Teolojik tarih düşüncesi; geçmişte koskoca bir tarih olduğunu ve pek çok olayın meydana geldiğini belirttikten sonra esasen bunların hepsini bilen Tanrı’ya mahsus hal olduğu savunmaktadır. Kösoğlu yapmış olduğu tanımın sonunda bakış açısını ortaya koyar nitelikte “*tarih felsefesi yapanlar boşuna yapmamıştır*” ifadesi fikir verici niteliktedir (Uçar, 2010: 31).

Kösoğlu’nun tarihi yorumlamasının diğer bir örneği, *Türk Dünyası ve Medeniyeti Üzerine* adlı hacimli eserinde karşımıza çıkmaktadır. Bu eserinde tarih düşüncesi İbn Haldun’cu görüşün yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. İbn Haldun’un *Tavırlar Nazariyesinden* hareketle; Kösoğlu tarih düşüncesini *Kültür ve Tarih* kavramları ile harmanlamıştır. Bu harmanlama İbn Haldun’un devlet görüşünde ki ile benzerlik oluşturmaktadır. Bu bağlamda İbn Haldun’un kısaca düşünce dünyasına değinmek faydalı olacaktır.

İbn Haldun'un fikir dünyasında devletin tabii ömrü meselesi ve nazariyesini uzviyetçi bir yaklaşımla ele aldığı görülmüştür. Haldun devleti; canlı bir organizma şeklinde gördüğü ve uzuvdaki özellikleri ve nitelikleri hanedanlığa da tatbik ettiği kabul gören görüşler arasındadır. Fikir dünyasında devletin ömrünü 120 yıl olarak kabul etmektedir ve üç devirde incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Üç devirden ilki sinn-i tezâyüd (neşv ü nema) , ikincisi sinn-i vukuf, üçüncüsü sinn-i inhitât olarak sınıflandırılır. Üç merhale olarak ele aldığı bu sistematüğını değişik bir şekilde ele alınması, Tavırlar Nazariyesi karşılaştırır (Haldun, 1982: 508).Tavırlar Nazariyesini beş tavrı olarak sistemleşirmiştir.

Birinci tavrı; “*zafer tavrı*”dır. Henüz siyasi iktidarda mutlakıyet meydana gelmemiştir, asabiyet devam etmektedir. Bu tavrıda devletin sahibi halkının önderidir ve her konuda rehberdir (Haldun,1982).

İkinci tavrı; “*istibdat ve infirad tavrı*”. Devletin başında ki şais, kendine taraftar toplamaya, azatlılar ve devşirmeler edinmeye ve bunları artırmaya önem verir. Mutlakıyet yerleşmiş ve devlet sahibi ile kavmi arasında ayrımlar oluşmaya başlamıştır (Haldun, 1982).

Üçüncü tavrı; “*ferağlık*” tavrıdır. Bu tavrıda insan tabiatının meyletmekte olduğu servete, eserlerin ebedileştirmesine ve yaygın bir şöhretekavuşmak gibi mülkün semerelerinden olan hususlar elde edilmiştir. Medenilik tüm olgunluğu mimaride, zanaatlarda ve güzel sanatlarda karşımıza çıkar. Mutlakıyet tavrı huzur devrine kavuşmuştur (Haldun, 1982).

Dördüncü tavrı; “*Kanaat, müsâlemet ve sulh*” tavrıdır. Devlet sahibi öncekilerin tesis ettiği şeye kanaat eder, akranı ve emsali olan hükümdarlarla sulh içinde yaşar. Kendinden öncekileri taklit etme, töreyi takip etme esasının dışına çıkmaz. Kanun-i Kadime sıkı bir şekilde bağlanır (Haldun,1982).

Beşinci tavrı; “*israf ve tebzir*” tavrıdır. Devlet sahibi zevkleri ve hazları yolunda eş dost, meclisinde bulunan, sohbetinde bulunan düşük karakterli arkadaşlar ve çevresinde toplanan dalkavuklar için servetini telef eder. Devlet müzmin bir hastalığa yakalanır ve nihayet ölür (Haldun, 1982).

Kösoğlu *Kültür, Tarih, Amel, İman* örgüsünü şu şekilde açıklamaktadır; Kültürün kanunları tarihin kanunlarıdır. Kültür ise hayattır. Hayatı yani kültürü yapan “şey”in

ise amellerimiz olduğunu, amellerimizin ise bütün eylemlerimiz olduğunu ileri sürmektedir.

Kösoğlu; eylemlerimizin yönü ve ölçüsünün kaynağını iman olduğunu iman sayesinde ise anlam kazanacağını belirtmektedir. Toplumlarda potansiyel olarak mevcut olan hayat enerjisi bir iman hareketi ile sosyal gerilim halinde ortaya çıkabileceğini ifade etmektedir. Bu durumu; toplumun motive edilmiş eylem gücü olarak tanımlar. Medeniyeti kuran, bu gerilim; yıkılışına sebep olan da bunun zayıflamasıdır. İmanın şiddeti ile muhtevası medeniyetin gücünü ve üslubunu tayin edeceğini belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 15, 19). Bu noktadan hareketle Kösoğlu her kültürün imanın şiddeti ile belirlenen ve tezahürleri farklı üç ana safhadan geçtiğini belirtmektedir. Kültürün geçirdiği safhalarını; *kuruluş, olgunluk, durgunluk ve soğuma* olarak sınıflandırmıştır. Kültürün ilk safhası; *Kuruluş* tur; ilk ve ateşli iman devresidir; kültürün dünya görüşüne ve bakış açılarına, mukaddeslerine ölçülerine ateşli bağlantısıdır. Bu dönemde canlı ve yaratıcıdır; problemlerden ve kültürel karşılaşmalardan çekinmez ataktır. Hoşgörülüdür ve karşısına çıkan yeni hayat meselerine çözümler üretir (Kösoğlu, 2012: 17).

İkinci safha; *olgunlaşmak ve giderek durgunlaşma* dır. Bu safhadan önce kültür hayatın her alanında karşılaştığı meseleleri çözüme kavuşturmuştur. Kültür bu safhada yine yaratıcıdır ama iman, kuruluş devresinde ki kadar ateşli değildir. Bu safhada yine kendine güven ve müzahama vardır ama başka kültürlerle alış veriş azalmıştır. Kültür kendi dünyası ile sınırlanmaya başlamıştır (Kösoğlu, 2012: 20, 21).

Üçüncü safha ise *soğuma devresi* dir. Bu dönem de iman zayıflamaya, amelleri motive etme gücünü gittikçe artan biçimde kaybetmektedir. Bu dönemde iman-amel çelişkisi doğar, kişi söyledikleri ile eyledikleri arasında ki fark edemez durumda olur ve bu, iman –amel aykırılığı onu rahatsız etmez olur. Soğuma dönemi diğer bir ifade ile karşılaşılan sorunların çözülemez bir hal alması demektir (Kösoğlu, 2012: 21, 25).

Kösoğlu; gelecek tasavvuru olarak tanımladığı tarihi “*geçmişten alınacak dersler*” olarak kabul etmektedir. Tarihi hikâye olarak görmenin doğru bir düşünce olmayacağını ondan çıkartılacak dersler olduğunu vurgulamaktadır. Kültür-İman-Amel üçgeni içinde tarihin bir ruhu olduğu bu ruh halinin dün ve bugün arasında bağ kurma üzerine inşa edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Esasında oluşturulacak ruh hali

“geçmişe hasretle bakmanın sebebi. Daha iyi bir dünya kurmaktır” sözü Kösoğlu’ nun halet-i ruhiyesini anlamamızda fikir verecek niteliktedir (Kösoğlu, 2012).

Kösoğlu, İbn Haldun’un düşüncelerinden etkilenmiştir. Bu etkileşim kendini kültürel alanda ortaya koymuş ve kültür tarihçisi olarak bilinmesinin yolunu açmıştır.

4.1.2 İlk Türk Devletleri Hakkında Tespitler

4.1.2.1 Türklerin özellikleri

Kösoğlu Türk tarihine Kültürel bir perspektiften baktığı düşünülmektedir. Türk Kültür tarihinde öncelikle Bahattin Ögel’in *Türk Kültürüne Giriş* eseri başta olmak üzere muhtelif eserlerden istifade ettiği görülmüştür. *Türk Dünyası Tarihi ve Medeniyeti* isimli eserinde Türklerin genel özelliklerine ana hatları değinmiştir. Bunların başında hareket kabiliyeti ve atın kullanımınıdır.

Türk tarihinin ilk ve en önemli özelliği olarak *hareket kabiliyetinin* olduğunu ifade etmektedir. Türklerin hareketli olmalarının temelini *atı* kullanma marifetlerine dayandırmıştır (Kösoğlu,2012: 27). Kösoğlu; Kaşgarlı Mahmud’un *Divanu Lugati’t –Türk* adlı eserinden yer alan “*At Türkün Kanadıdır*” ifadesinde hareketle; Atı; “*Tarih yapan hayvan*” olarak tanımlamıştır. Kösoğlu ‘nun böyle bir tanımlama yapması arka planında Ögel’in ve Sümer’in düşünceleri olduğu düşünülmektedir. Ögel; at ve Türk kimliğini tamamlayan birer öge olduğunu belirtmektedir. Tarihin çeşitli medeniyetlerinde de at görüldüğünü ama Türklerin yiyeceği, giyeceği ve bütün varlığı ile bir bütün olduğunu ifade etmiştir (Ögel, 1979: 17, 18). Sümer ise Kaşgarlı Mahmud’un sözünden hareketle; ufukları, görünmez engin bozkırları atları üzerinde kolayca dolaşmışlar, yüksek sıra dağları aşip geniş ırmakları geçip akın ve fetih hareketlerini onlar vasıtasıyla yaptıklarını belirtmiştir (Sümer, 1983: 1,17). Bunların yanı sıra Kafesoğlu ise; Türklerin *at ve demir* ile kendilerine has bir bozkır kültürü ortaya koyduklarını Türklerin bu sayede uzun mesafeleri kısa zamanda ulaşmaları, at üzerinde kendilerine güvenli üstün hissettiklerini ifade etmiştir (Kafesoğlu, 1985: 95, 96).

Kösoğlu; Kafesoğlu’nun tespitlerinden hareketle, at ve demirin bir bütün olarak ele aldığını söyleyebiliriz. Demir kültürünün; milattan önce iki bin yılına kadar çıktığı kabul edildiğini ve mesleğin kutsal bilindiğini belirtmektedir. Kafesoğlu; Türklerin

geniş sahalara hükmedebilmeleri, sür'at ve bakımından at'ın sağladığı üstünlüğün yanı sıra vurucu silah olarak demirden yapılmış silahlar etkili olduğunu ifade etmektedir (Kafesoğlu, 1999: 269, 270). Bunun yanı sıra Ögel (1989) Türk Mitolojisi eserinden hareketle mesleğin kutsal bilindiğini Türklerin demircilik sayesinde esaretten kurtulduğuna inanıldığını belirtmektedir. Kösoğlu her ne kadar bu bahsi açmasa bile atıfta bulunmuştur. Ögel; Ergenekon destanında geçen “demir dağı” demirci bir milleti esaretten kurtardığını belirtmektedir. Türkler bir kadın ve erkek kaldıkları bu dağda türeyip büyüdüklerini ve dağa sığamadıklarında büyük körükle kurarak dağı eriterek yeniden türediklerini ifade etmiştir (Ögel, 1989: 38, 40). Kösoğlu ‘da benzer şekilde demircilik mesleği kutsal bilinir; demircilik sayesinde esaretten kurtulduğuna inanılır. Kurganlardan çıkan eğri kılıçlar üzeri altın işlemeli keçeler bunların birer örneği niteliğindedir (Kösoğlu, 2012: 48).

Hareket kabiliyetinin bir diğer göstergesi olarak; Bilge Kağan'ın şehirlere çekilelim düşüncesine veziri Tonyukuk'un karşı çıkması ve göçebeliğin verdiği hareket üstünlüğünü anlatır; “*Çinliler ordu toplayana kadar biz vurur ve geri çekiliriz*”. Tonyukuk'un vermiş olduğu bu öğüt kendinden altı yüz yıl sonra devlet kuracak olan Osman beyin oğluna verdiği “*oturarak olmayasuz*” öğüdü ile aynıdır (Kösoğlu, 2013: 112).

Kösoğlu aynı eserin farklı bir yerinde; Türk tarihinin özelliklerini ve Türk kültürünün özellikleri olarak ifade etmiştir. Türk kültürünün temelinde disiplinli bir hareket kabiliyeti olduğunu ifade etmiştir. Bu duygunun *töreye sadakat şuurunu* besleyen en önemli kaynaklar biri olduğunu belirtmiştir (Kösoğlu, 2013: 112).

Kösoğlu, Türklerin karakteristik özellikleri olarak; utangaç, saf ve kolay inanan insanlar olarak kaynaklarda geçtiğini belirtmiştir (Kösoğlu, 2012). Benzer ifadelere Kafesoğlu ‘na da karşımıza çıkmaktadır; Türklerin dikkat çekici ahlaki bir özelliği ise “utangaç” bir millet oluşudur. Şatfat içinde yaşmaktan, böbürlenmekten, öğünmek ve öğülmekten, yalan söylemekten utanırlar idi (Kafesoğlu, 1985: 94,95). Kafesoğlu, eski yunan düşüncesi ile Türk kültürünü kısaca karşılaştırarak; yunan düşüncesinde hırsızlığın mübah görüldüğünü ama Türklerde “utanma” duygusunun en büyük fazilet olarak görüldüğünü belirtmiştir (Kafesoğlu, 1985: 95). El Cahız ise *Türklerin Faziletleri* adlı eserinde Türklerin; yaltaklanma, yaldızlı sözler, münafıklık, kovuculuk yapma, riya, bid'at nedir bilmediklerini ve çeşitli fikirlerin onları bozmadığını belirtmiştir (Cahız, 2012).

Kösoğlu Türklerin karakteristik özellikleri içinde *Bağımsızlık ve Vatan bilincinin* çok yüksek olduğunu ifade etmiştir. Kafesoğlu devlette gerçek istiklal düşüncesinin sadece idari zümre tarafından istenmesi ile değil halkın istemesi ile olabileceğini belirtmektedir. Türklerde bağımsızlık düşüncesinin her şeyden önce Türk Kültüründe yattığını aktarmaktadır. Kafesoğlu bu düşüncesinin temelinde şu şekilde; bozkırlı Türk önce her zaman yer değiştirme imkânına sahipti. Bu imkân onu karın doyurma ihtiyacı karşısında ne olursa olsun toprağı terk etmemek, zaruretinin pençesi altında ki “köylü” durumuna düşmekten uzak tuttuğunu, her hangi bir baskı karşısında rahatlıkla atını başka bir coğrafyaya sürdüğünü belirtmektedir (Kafesoğlu, 1987).

Kösoğlu'nun bahiste eserinde temas ettiği Mete Han'ın ünlü hikâyesine de atıfta bulunmuştur. Kösoğlu bağımsızlık ve vatan sevgisi konularını Mete Han'ın meşhur hikâyesinden örnekler vererek değinmeye başlamıştır. Mete'nin Çin'in istediği her şeyi vermiş fakat kıraç bir vatan toprağına sıra gelince “*Toprak milletin köküdür; onu nasıl verebilirim?*” demiştir (Kösoğlu, 2013: 114). Söz konusu hikâye Salim Koca'nın Türkler Ansiklopedisinde yazmış olduğu *Büyük Hun Devleti* makalesinde karşımıza çıkmaktadır (Koca, 2002: 1059). Mete Han'ın zor duruma düşmesine rağmen, milletin kökü olarak değerlendirdiği toprak yani vatanın verilemeyeceğini bu bilincin Türklerde Hunlardan beri var olduğunu belirtmektedir.

El Cahız ise, vatan sevgisi bütün insanları ve bütün memleketleri kapsayan bir hususiyet olmakla beraber, Türklerde diğer milletlerden daha fazla ve köklü olduğunu belirtmektedir. Bunun yanı sıra vatan üzerine titreme ona iştihak ve arzunun Kur'an da yer aldığını; Türk'ün vatanına duyduğu arzunun diğer milletlerden daha fazla şiddetli olduğunu belirtmektedir (Cahız, 2002). Kösoğlu; Türklerde hâkimiyetin ilahi kaynaklı olduğu inancı hemen bütün metinlerde görüldüğünü ve bu inanç Osmanlı devleti yıkılıncaya kadar devam edeceğini belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 54). Nitekim Mete Han'ın Çin Hükümdarına yazmış olduğu mektup ile Osmanlı Sultanı Kanuninin yazmış olduğu fermanda hâkimiyetinin kaynağının “*Allah*” olduğu vurgulanmaktadır.

Kösoğlu Türklerin özellikleri bahsinde; tarihçilerin kayıt ettikleri diğer bir özellikleri konuksever ve cömert olduklarını belirtmektedir. “*Konuk gelince kut (uğur) gelir*” deyişi bir atasözüdür. Hemen bütün kültürlerde görülen farklılık şuuru Türklerde çok yüksek olduğu aşikârdır. Bugün milli kimlik dediğimiz duyarlılığın çok açık örneği İşbara Han'ın mektubunda görmekteyiz. Çin İmparatoru'ndan yardım isteyen İşbara han; İmparatorun milli kültürlerini değiştirmeye yönelik istekleri karşısında; “*...örf*

adetlerimiz çok eski olduğu için onları bozmaya cesaret edemedim. Bütün milletimiz de aynı kalbe sahiptir” (Kösoğlu, 2013: 115). Kösoğlu Türklerin karakteristik özelliklerini belirttiği eserlerinin tamamında benzer örnekleri vermiştir. Bu örneklerinin ortak noktası toplumda milli bir bilinç oluşturma düşüncesi diyebiliriz.

4.1.2.2 Sakalar ve Hunlar

Kösoğlu bu bahislerden sonra; Türk tarihi hakkında bilinen ilk Türk siyasi teşkilatlanmayı *Sakaların* M.Ö 8 yüzyılda oluşturduklarını iddia etmiştir. Saka devletine ait bilinen örnek olan; Alp-Er Tunga'nın destanına kısaca değinerek; uzun asırlar Türk halkını hafızasında yaşar (Kösoğlu, 2012: 37).

Hunlar'ın M.Ö 220 yılında Teoman yahut Tümen Yabgu'nun önderliğinde Türk boylarını siyasi bir çatı altında toplamayı başardığını Büyük Türk Hakanlığı'nın hanedanları değişmek suretiyle son temsilcisi Osmanlı hanedanı olmak üzere asrımıza kadar devam ettiğini belirtmektedir (Kösoğlu, 2012: 37). Bu iddiası Atsız ve İnaç'ın ifade ettikleri “*Türklerde değişen şeyin sadece hanedanlar olduğu*” düşüncesinin yansımasıdır. Milli tarih yansıması bölümünde de değineceğimiz üzere Atsız ve Yinaç; Türklerin ayrı ayrı devletler kurup istikrarsız bir millet gibi anlatıldığını hâlbuki Türkler' de değişen şeyin sadece hanedan olduğunu belirtmektedirler.

Kösoğlu Mete Han ile Hunların geniş bir coğrafyaya hükmettiklerini belirtmektedir. Mete Han'ın *Tanrı-Kut* yahut *Gök'ün Oğlu* unvanını aldığını ve Mete'den sonra Çin'e yapılan akınlar daha şiddetlendiğini ve Hunlar'ın; Çin İmparatorluk Sarayına kadar girdiklerini belirtmektedir. Çinliler'in, ünlü “*Böl ve Yönet*” politikasını uygulama çalışır bir yandan da karşı akınlar geliştirmeye çalıştıklarını bu politika neticesinde; Hun prensleri arasında çekişmeler ve çeşitli boyların merkezi otoriteye başkaldırmalarının gözüktüğünü ifade etmiştir. Kösoğlu, Hunlar'ın MÖ 48 yıllarında imparatorluk ikiye bölündüklerini; Güney Hunları Çin nüfuzu altına girdiklerini ve Kuzey Hunlarının ise bugünkü Kazakistan bölgesine çekildiğini belirtmektedir (Kösoğlu, 2012: 38).

Büyük Türk Hakanlığı; Tabgaç boyu hanedanına geçer. Tabgaçlar zamanında siyasi hâkimiyet Hun döneminde ki kadar genişlemez. Batı topraklarına hâkim olamazlar

ağırlık doğu ve kuzeydeki bölgelerde kalır ve iktidar üzerinde ki Moğol etkisi artar. Avar yabgusu Tabgaç hanedanının yerine Büyük Türk Hakanlığına geçer. Bu dönemden itibaren Büyük Türk İmparatorluklarına Yabgu yerine Kağan-daha sonraları Hakan-denilmeye başlanmıştır (Kösoğlu, 2012: 39). Tabgaçlar hakkında adetatl bir bilgi vermediğini gözlenmiştir.

4.1.2.3 Gök-Türkler

Kösoğlu Tabgaçlar hakkında detaylı bir bilgi vermemiştir. Gök-Türk hanedanlığına dair siyasi oluşumu hakkında ana hatlarıyla belirtmiştir. Kösoğlu Gök-Türklerin siyasi oluşumunu şu şekilde izah etmektedir;

Büyük Türk Hakanlığı iki kardeş, Bumin ve İstemi Kağan öncülüğünde Altay dağlarının eteklerinde oturup demircilik yapan ve Hunların ahfadından olan Gök-Türk hanedanına geçmiştir (Kösoğlu, 2012: 38). Bumin ve İstemi, Avarlara tabi Gök-Türk yabgusu Uluğ Yabgunun çocuklarıdır. Son Avar Kağanını bertaraf edip, Büyük Türk Hakanlığının başına geçerler ve Orhun Nehri civarında ki Ötüken'i başkent yapmışlardır (Kösoğlu,2012: 39).

Aynı eserin devamında; Çinlilerin böl-yönet siyasetinin devam ettiğini boylar ve yabgular arasında sürtüşmenin başladığını ve netice itibariyle Türk Prenslerinin saray hizmetinde kullanılmaya başlandığını belimektedir. Çin Sarayın da tutsak alındığını bunun üzerine Kürşad ve 39 arkadaşının destanlaşan ölümsüzlüğü ile ihtilalin başladığını dile getirmiştir (Kösoğlu, 2012: 40,41).

Kösoğlu Göktürk bahsinde *dişi kurtlu menşei* efsanesine doğrudan bir atıf yoktur ancak değinildiği gözlenmiştir. Bu bağlamda Gök-Türklerin menşeisene değinilmesi faydalı olacağını düşünmekteyiz. Ögel, Türk Mitolojisi (1989) adlı eserinde Gök-Türkler hakkında üç menşei efsanesi olduğunu görmekteyiz. Bu üç efsanenin ortak noktası Göktürklerin dişi bir kurttan türedikleri yönündedir. Ögel; Göktürklerin "*kurttan türeme*" ve "*mağaradan çıkma*" efsanesini Göktürklerin resmen kabul ettiklerini bir "*Devlet mitolojisi*" gibi gördüklerini belirtmiştir. Taşağıl ise *Göktürkler –I* adlı eserinde iki efsanevi rivayet olduğunu ve Ögel'in tespit ettiklerini ifade etmektedir (Taşağıl, 2003: 9, 12).

Bu efsanelerde; Göktürklerin Hunların bir soyuna mensup ve onların bir kolu olduğu belirtilmiş; A-şi-na adlı bir aileden türedikleri dile getirilmiştir. Göktürklerin Lin adını taşıyan bir memleket tarafından mağlup edilerek bütün soyunun öldürüldüğü ama on

yaşında bir çocuğun öldürülmediği bataklık içinde bırakıldığı anlatmıştır. Ögel devamında “ ...çocuğun etrafında dişi bir kurt peyda oldu ona et vererek çocuğu besledi. Çocuk bu şekilde yaşadktan sonra dişi kurtla karı-koca hayatı yaşamaya başladı. Kurt bu çocuktan gebe kaldı” (Ögel, 1989: 18, 25). Efsaneye göre; dişi kurd sayesinde kurtulan çocuğun mağaradan; geniş bir ovaya yaşama imkânı bulan Türklerin soyu olduğu; burada çoğaldıklarını ve buradan demir bir dağı eriterek çıktıkları söylenmektedir.

Taşağıl, Göktürklerin Hunların soyundan olduğu ve önce kuzey bölgelerde sonrasında ise Altay dağlarının güneyinde oturduğunu belirtmektedir (Taşağıl, 2003: 11). Kösoğlu ise Göktürkleri Altay dağının güneyinde oturduğunu belirtmektedir. Bu bilgiler ışığında *kurt*; Türk Mitolojisinin önemli bir sembolüdür. Türkler kendilerine yardım eden veya ettiği düşünülen hayvanları ayrı bör önem atfetmişler hatta bayraklarında dahi yer vermişlerdir. Bunun yanı sıra Ögel; Ergenekon Destanı bahsinde Reşideddin’in meşhur *Câmi üt Tevarih* adlı eserinin tercümesinde geçen bahislere detaylı bir şekilde incelediği görülmektedir. Reşieddin’in Mogolları bir Türk boyu olarak kabul etmesinden dolayı Ergenekon Destanını Moğollara ait olduğu iddia edilmektedir (Ögel, 1989: 59). Ögel destanı detaylı bir şekilde tercüme ettikten sonra; efsanaede geçen demircilik faaliyetinin Türklere has bir özellik olduğunu hatta Moğolların demirciliği bildikleri hakkında şüpheli bilgiler olduğunu altını çizmektedir. Bu noktada Ergenekon Destanında geçen demir dağın eritilmesi tam manası ile Türklere has bir özellik olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra Göktürk’lerin dişi kurtlu menşe efsanesinde, eritilen demir dağ efsanesinden pek bahsedilmediğini ama tam manası ile Ergenekon efsanesinin daha güzel bir prototipi olduğunun belirtmektedir (Ögel, 1989: 61,71). Yukarıda kısaca izah ettiğimiz bilgiler ışığında Kösoğlu; Göktürkler bahsinde başta olmak üzere temas ettiği görülmektedir.

Kösoğlu; Kürşad İhtilali konusunda “*destalaşan ölümsüzlüğü*” olarak ifade etmektedir. Kür-şad İhtilali hakkında araştırma yapan ve literatürümüze kazandıran Hüseyin Nihal Atsız’dır (Sertkaya, 2014). Osman Fikri Sertkaya; Ahmet Taşağıl’ın bir TV programında Türk tarihinde Kür-Şad isimli biri yoktur ifadesine cevaben kaleme aldığı “*KürŞad Adının Etimolojisi ve Türk Tarihinde Kür Şad isimli bir kişi var mıdır?*” isimli makalesini kaleme almıştır. Atsız ile yapmış olduğu bir sohbette Kür Şad isminin hangi kaynaktan geçtiğine dair sorduğunda Atsız’ın böyle bir kaynak olmadığını belirttiğinden sonra şu ifadelerle yer vermiştir;

Ben Çin kaynaklarında geçen Chieh-she-shuai= Chie shih shuai= Cie şı şuyay adının Türkesinin ne olabileceğini çok düşündüm. Bir defa kağan çocuğu olmasından yanı “Tigin” olmasından dolayı alacağı son idari unvan “Şad” olabilirdi. Geriye bu unvandan önceki ismi tahmin etmek kalıyordu (Sertkaya, 2014).

Taşagıl, *Göktürk –II* adlı eserinde olayı şu şekilde anlatmaktadır; 630 yılında Çin’e sığınan Türk beylerinden Chie-shi-shuai 639 yılında isyana kalkıştığını aktarmıştır. Chie-shi shuai ağabeyi T’u-li ‘nin ağabeyi İl Kağana rağmen Doğu Göktürk Devletinin Çin’e karşı kuvvetli olduğu bir dönemde Çin ile anlaşarak Göktürlere ihanet ile suçlamıştır (Taşagıl, 1999: 25).

Chie-shi-shuai yanın da kırk askeri ile beraber İmparator T’ai-tsung kaçırmayı ve esir etmeyi planlamıştır. Ancak planladıkları akşam fırtına patlak vermiştir. Bunun üzerine yanında bulunan kırk adamı kaçarken sınır devriyeleri taradında öldürülmüştür (Taşagıl, 1999: 25, 28). Sertkaya kaynaklarda Kür-Şad isimli birinin geçmediğini ama Atsız’ın; Cie şı kelimelerinin Göktürkçesinin Kür Şad olması gerektiğini düşündüğünü belirtmektedir (Sertkaya, 2014).

Kösoğlu Gök-Türk atlarının Sivas içlerine kadar ilerlediğini; Bizans İmparatoru ile ittifak yaptıklarını ve yedinci yüzyılın sonlarına doğru Türkler ile Müslümanlar arasında ilk temas yaşandığını belirtmektedir (Kösoğlu, 2012: 39, 40). Doğu’da ise İleriş Kutluğ Kağan’ın 682 ‘de hakanlığı yeniden kurar. Göktürkler; Kutluk Devleti de denilen en parlak dönemlerini yaşamaya başlar. Bu devre çeşitli Türk abideleri yoluyla Türk tarihi hakkında doğrudan Türk belgelerinden bilgi almaya başladığımız ilk dönemlerdir. Orkun Abideleri 716-734 yılları arasında, Kutluk Kağan’ın oğulları Bilge Kağan ve Kül Tekin adına dikilmiştir (Kösoğlu, 2012: 41).

Kösoğlu Türklerin *Din ve Devlet* bahislerinde sıklıkla Göktürk abidelerine atıfta bulunduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Orhun abidelerine kısaca temas etmek konumuzu anlamlı kılacaktır. Göktürk abideleri Orhun’da 8. Asrın ilk yarısından kalma kitabelerdir. Kitabeler ilk defa Danimarkalı dil bilimci V. Thomsen tarafından çözülmüştür (Kafesoğlu, 1999: 337). Göktürk abideleri Bilge Kağan devrinin mansülleridir. Birinci abide, Bilge Kağan tarafından kardeşi Kül Tigin için, ikincisi Bilge Kağan’ın ölümü sonrası onun adına oğlu tarafından dikilmiş, üçüncüsü ise vezir Tonyukuk kendisi tarafından dikilmiştir (Ergin, 2003). Ergin; abidelerin Orhun abidelerini bulunuşunu insanlığın en büyük keşifi olarak belirterek abidelerinin önemini; Türklük tarihinin sosyal, ekonomik, edebi bütün alanlarını kapsayan bir şahseser olarak tanımlamaktadır. İnsanlık âleminin sosyal muhteva bakımından en

manalı mezar taşları, Çin hakkında 1250 yıl evvelki Türk ikazı olarak değerlendirilmektedir (Ergin, 2003). Atsız bu yazıtlarının Türk ruhunun “ferdiyetçi” olmayıp “cemiyetçi” olduğunu belirtmektedir (Atsız, 1992).

Kösoğlu eserinde din ve devlet bahislerinde Göktürk abidelerine değindiği görülmektedir. Kül Tigin abidesinin doğu yüzünde geçen ifadeler yer vermiştir. “*Üstte mavi gök, altta yağız yer yaratıldıkta, ikisinin arasında insanoğlu yaratılmış. İnsanoğlunun üzerine atalarım Bumın Kağan ve İstemi Kağan, kağan olarak oturmuşlardır*”(Ergin, 2003: 8, 9).

Kösoğlu (2012: 50) ; abide de geçen “yağız yeri, mavi gökleri ve insanoğlu yaratılmış” ifadelerden hareketle Türklerde Tanrı’nın varlığı ve tek Tanrılı inancın olduğuna dair bir delil olarak kabul etmektedir. Kösoğlu abidelerden hareketle “*Devlet Baba*” düşüncesinin kökünün abidelerden geldiğini belirtmektedir. Kültigin yazıtının Güney yüzünde geçen;

Tanrı buyurduğu, yarlık verdiği için! Kut’um, kutluğum var olduğu için! Talihim ve kısmetim var olduğu için! Ölecek olan Türk milletini dirilterek eğittim! Çıplak milleti giydirdim! Yoksul milleti zengin bay kıldım! Az milleti çok kıldım!(Ergin, 2003).

Kültigin anıtında geçen bu ifadelerinden hareketle “*Devlet Baba*” düşüncesinin temellerinin buradan geldiğini belirtmektedir. Nitekim ilahi bir kaynaktan Kut verildiğini ve “*çıplak milleti giydirmek*” düşüncesinin ilahi bir düşünce çerçevesinde sosyal devlete atıf olduğunu belirtmektedir. Görüldüğü üzere Kösoğlu, Gök-Türkler bahsine ayrı bir önem vermektedir. Nitekim eserlerinde çoğu zaman kurt, Ergenekon destanı ve Göktürk abidelerine sıklıkla atıf yapmış buralardan dersler çıkarılması gerektiğini vurgulamıştır.

4.1.3 Türklerin İslamiyet’i Kabulü

Türklerin İslamiyeti kabulü süreci günümüzde de zaman zaman tartışılan bir konudur ve popülerliğini korumaktadır. Literatürü incelediğimiz de Türklerin İslamiyet’i kabulü sürecinde iki farklı tez ortaya atılmaktadır. Bunlardan ilki milliyetçi muhafazakâr tarih tezi olarak ifade edilen ; “ *Türklerin Müslüman olmadan önce de İslam’a çok yakın dini inançlara sahip oldukları*” bundan dolayı İslam’a hiç yabancılık çekmeden girdikleri yönündedir. Bir diğer ise “*büyük baskılar ve katliamlar sonucu zorla İslam’a sokuldukları*” yönünde ki tezidir. Yaşar Ocak bu tezlerin yüz yüz gerçeği

yansıtmadığını belirtmenin yanı sıra daha çok karmaşık siyasi, sosyo ekonomik ve kültürel bir takım şartlar dâhilinde ortaya çıktığını belirtmektedir (Ocak, 2014: 373). Çalışmamız bağlamında Kösoğlu beyin hangi görüşte olduğu tespit etmeye çalışacağız.

Söz konusu “*kılıç zoruyla İslam’ı kabulü*” tezinin ilk dayanakları diyebileceğimiz ifadeler *Tarih-i Taberi* ve *Tarih-i Buhara*’da karşımıza çıkmaktadır. Taberi; *Tarih el-ümem ve’l müluk* adlı eserinde Emevi komutanı Kuteybe bin Müslimin faaliyetlerinden bahsetmiştir. Bu faaliyetlerin başında Kuteybe’nin Buhara önlerinde Türk Meliki Turhan ile mücadelesi esnasında; *Her türk kellesi için 100 dirhem vereceğini* söylemesi üzerine Arapların Türkleri katletmesi başlıca karşımıza çıkmaktadır (Taberî,1983: 343). Bunun yanı sıra Kuteybe’nin Belh ve Talkan üzerine yaptığı seferde Talkan Meliki’nin şhirden kaçması üzerine şehrin tamamını kılıçtan geçirmesi Talkan katliamı olarak bilinmektedir. Taberi bu katliamı şu şekilde aktarmaktadır; “*Rivayet ederler ki 4 fersenk yol iki taraftan muttasıl ceviz ağacı dallarına adamlar asılmış idi*” (Taberî,1983: 344). Taberi’nin dışında En-Narşahi’nin *Tarih-i Buhara* isimli eserinde ise Kuteybe’nin Beykend seferinde ise Beykendlilerin muhalefet etikleri ve bölgeye atanan Emir’i öldürmeleri üzerine orduya “*Gidiniz ve Beykend’i yağmalıyız. Onların kanları ve mallarını size helal kıldım*” ifadesi üzerine Arap orduları şehri talan etmiş ve eli silah tutanları öldürmüş ve halkı köle yapmıştır (Narşahi, 2013: 70).

Bunların yanı sıra Osman Turan’ın Selçuklular ve İslamiyet isimli eserinin *Türkler ve İslamiyet* isimli bölümünde; Arapların, Türklerin cahiliyye döneminden beri tanıdıklarını; hadislerin veya uydurmaların İslam dünyasının Türklere karşı olan duygularını göstermekle birlikte Türklerin Araplar ile münasebetlerinin Emeviler döneminde olduğunu belirtmektedir. İslam kuvvetlerinin Kuteybe idaresinde Türkistan’a yerleştikten sonra Emevi devletinin ezici ve gayri musavatçı bir tarzda devam eden siyasetinin Türklerin İslamiyete yanaşmamasının en önemli sebebi olduğu ifade etmektedir (Turan, 1971:10,11). Turan’ın altını çizdiği noktayı Köprülü’de izah etmiştir; Ömer b. Abdülaziz’in “*adil bir idare kurmak*” düşüncesi eğer layıkıyla tatbik edilseydi, Maveraünnehr pek çabuk Müslümanlaşacaktı. Lakin Emevilerin zalim ve menfaat perest siyaseti buna mai oldu ve Türklerle uzun müddet harp devam etti (Köprülü, 2009). Kafesoğlu’da Türklerin Emevilerin tavırlarından dolayı İslama karşı soğuk durmalarına nedne olduğunu ifade etmiştir. Kafesoğlu; İslam’ın dini akideleri

değil, fakat Arap sultasını Maveraünnehr bölgesinden söküp atmak istediklerini belirtmektedir (Kafesoğlu, 1999).

Söz konusu birinci tezin “*kılıç zoruyla İslama sokmak*” düşüncesinin temel dayanakları Taberi ve Tarih-i Buhara olduğunu söyleyebiliriz. Bütün bunların yanı sıra milliyetçi-muhafazakâr tarihçilerin hemen hepsi ikinci tezi benimsemektedir. Nitekim Turan, Kafesoğlu, Köprülü, Türklerin İslamiyeti benimsemelerinde benzer bir dine mensup olmaları, Abbasiler ile Arapların değişen tutumlarının belirleyici olduğunun altını çizmektedirler. Turan; yukarıda izah ettiğimiz düşünceleri Taberi’de gibi keskin ve radikal bir söylem taşımamaktadır (Turan, 1971). Kafesoğlu ise İslamı ve Emevi dönemi Arapları ayrı tutmuştur (Kafesoğlu, 1999). Köprülü ise yaşanan hadiseleri Emevilerde “dönem” olarak değerlendirmiştir. Bunların yanı sıra Hakkı Dursun ise “*emevi valilerinin kötü yönetimi*” ve Kuteybe’nin takınmış olduğu tutum başta olmak üzere “*Emevi haifelerinin Aap olmayanlar akarşı takınmış olduğu tutum olarak*” ifadeleri ile özetlediği görülmüştür (Yıldız, 1999).

Turan; İslamın Türkler arasında yayılmasını benzerliklerden hareketle yayıldığını, İslam’ın emrettiği cihad mefkûresinin Türklerin savaşçılık özellikleriyle uyduğuna başlıca etmenleri olarak değerlendirmektedir (Turan, 1971). Aynı şekilde Dursun; benzerliklerin yanı sıra Hz. Muhammed’in hadisleri, Abbasilerin tutumlarının belirleyici olduğunun altını çizmektedir (Yıldız, 1999: 36, 37).

Kösoğlu; yedinci asır başlarından itibaren müslüman araplarla türk boyları arasında temas ve çatışmaların başladığını diğer tarafta Türkler arasında münferit İslamlaşma olaylarının görüldüğünü belirtmektedir. Bu noktada yukarıda görüşlerine yer vermiş olduğumuz tarihçilerin görüşlerinin benimsediği görülmektedir:

Ancak İslam ordularının ilk zamanlardaki ilerleyişi çok sert ve kırıncı olur. Fethedilen yerlerde kurulan idareler yahut görevlendirilen valiler, İslam’ın emrettiği adaleti yeterince gerçekleştirmezler. Fetihler, vergi ve ganimet yönünden istismarcı görünüm arz ettiklerini, Müslümanlardan alınmaması gereken cizye vergisini almaları uzun süren huzursuzluklara neden olur. Emeviler döneminde henüz sönmemiş olan *Arapçılık taassubu* yeni Müslümanları rencide eder ve karşı akımların gelişmesine yardımcı olur (Kösoğlu, 2012: 62,63). Maveraünnehir bölgesinin sürekli çatışma ve savaşların mekânı olmuştur. 720’den itibaren Türgeş kağanlarının İslam-Arap ordularının ilerleyişini durdurur. Ama Türgeş Kağanı Sulu Han’ın Sarı Türgeşler tarafından öldürülmesi, Müslüman ordularına karşı teşkilatlı direnişin gücünü kırmıştır. Hilafetin Abbasilere geçmesinden sonra Arap olmayanlara ilgi artar, daha adil ve uyumlu bir devre başlar. Müslüman Türkler fiilen yer alır ve etkili olurlar (Kösoğlu, 2012: 63).

Görüldüğü üzere Kösoğlu; Taberi ve Tarih-i Buhara’da bahsi geçen hadiseler kadar keskin ve radikal söylemlere yer vermemenin yanı sıra Emevi hilafetini ağır bir şekilde

eleştirdiği, yapılan zulümlerin İslamın yayılmasına engel teşkil ettiğini belirtmiştir. Kösoğlu'da Kafesoğlu gibi İslamı ve Emevi Araplarını ayrı tuttuğu gözlenmiştir. Bu görüşleri, Turan ve Kafesoğlu'na yakın olduğunu hatta doğrudan etkilendiği söylenebilir.

Kösoğlu; Müslümanlığın Türkler arasında ki yayılma hadisesinin temellerini incelerken; üç önemli hadise olarak ele almıştır. Bu hadiselerden ilki İtil Bulgalarının İslamiyeti kabulü ve Talas Savaşı, ikincisi Satuk Buğra Han Tezkiresi ve sonuncusu 960 yılında Oğuzların kitleler halinde müslüman olmasıdır (Kösoğlu, 2012: 63, 65).

Kösoğlu meydana gelen hadiselerin Orta çağ dünyasında meydana geldiğini belirttikten sonra; Orta çağ dünyasının dünya tarihi içinde *en renkli ve en büyük oluşumlarına sahne olan* dönem olarak değerlendirmektedir. Bir taraftan Hıristiyanlık; Roma'nın sert ve maddeci nizam anlayışına dayalı çok tanrılı dünyasını yıktığını öte taraftan İslamiyet, tevhit anlayışı ilan ederek, madde ve manaya kendi yerlerini veren, üstün bir adalet ve nizam anlayışını ile bu asırlarda doğar. Kösoğlu, İslamiyet'in doğuşunu; Çölde doğan aydınlık tarifsiz bir heyecan tuğyanı halinde ve *tam bir tarihi mucize* olarak, yarım asır içinde Ön Asya, Afrika ve Orta Asya'ya dayandığını ifade etmektedir (Kösoğlu, 2012: 62).

Kösoğlu Türkler arasında kitleler halinde İslamiyet'i kabul edenlerin; Volga ve Kazan havalisinde yaşayan İtil Bulgarları olduğunu kabul etmektedir (Kösoğlu, 2012: 64). Ancak Kösoğlu'nun doğrudan eserlerinden yararlandığı Osman Turan ve İbrahim Kafesoğlu'nun bu noktada farklı görüşler oldukları söylenebilir. Kafesoğlu; İbn Fadlan'dan (921-922) hareketle İslamiyet'i kabul eden ilk Türk-İslam Devletinin İtil Bulgar devleti olduğuna dair görüşün olduğu ancak Orta Asya'da kurulan büyük Kara-Hanlı iktidarının ilk Türk İslam Devleti sayılmasının icap ettiğini belirtmektedir (Kafesoğlu, 1985: 101, 102). Çünkü Kara-Hanlıların kendilerine iltica eden Müslüman Samai şehzadelerinin temaslarının 921 'den önce olduğunu iddia etmektedir. Turan ise eserinde İbn Fadlan seyatinin gösterdiği 921 tarihine işaret ederek İlk Türk-Müslüman Devletinin İtil (Volga) Bulgarları olarak kabul etmektedir (Turan,1971: 12). Kösoğlu bu tartışmada kitle halinde kabul edenlerin İtil Bulgarları, devlet olarak ise Kara-Hanlıları kabul ettiği görülmektedir.

Türklerin arasında İslamın yayılmasının bir diğer noktası ise Talas ırmağı kenarında yapılan savaştır. Turan; bu savaşı bir *dönüm noktası* olarak değerlendirmektedir.

Turan; Türklerin yalnız muharebenin gidişatı değil tarihin gidişatını da değiştirdiğini ifade etmiştir (Turan, 1971). Ancak Kösoğlu aynı betimlemeye yer vermediği görülmektedir. Kösoğlu, Talas Savaşını Türklerle Müslümanlar arasında ciddi bir yakınlaşma olarak belirtmiştir. Kösoğlu, Talas Savaşını bir başlangıç olarak yorumlamaktadır; Bu tarih ve silah arkadaşlığı, Türklerle Müslümanlar arasında ciddi bir yakınlaşma vesilesi ve İslam'ın yayılmasının yeni bir başlangıcı olur (Kösoğlu, 2012: 63).

Kösoğlu ikinci ve büyük hadise olarak değerlendirdiği Kara-Hanlı Hakanı Satuk Buğra Han'ın 920'lerde Müslüman olmasıdır. Türkler arasında Satuk Buğra Han'ın rüyası ile menkıbeleşen bu olayla Kara-Hanlılar ilk Müslüman Büyük Türk hakanlığı olma şerefi kazandığını iddia etmektedir. Kösoğlu Satuk Buğra Han Tezkiresine eserinde yer vermiştir.

Peygamber efendimiz Miraca çıktığı gece peygamber arasında tanımadığı bir kimseyi görmüş ve Cebrail'e kim olduğunu sormuştur. Cebrail ise onun peygamber değil, 333 yıl sonra Türkistan'ı dininize sokacak olan Satuk Buğra Han'ın ruhu olduğu cevabını vermiştir. Hazreti Peygamber sonsuz bir sevinç içinde yere inmiş ve Türkler arasında dinini yüceltecek ve yayacak olan Buğra Han'a dua etmiş” Satuk Buğra Han bir gece rüyasında gökten bir adamın indiğini ve kendisine Türkçe olarak “*Müslüman ol, dünya ve ahireti kurtar*” dediğini görür ve Müslüman olur (Kösoğlu, 2012: 65).

Söz konusu alıntı Osman Turan'ın *Selçuklular ve İslamiyet* adlı eserinde alındığı tespit edilmiştir. Kösoğlu, Türklerin İslamiyet'e geçiş sürecinde ki ulûhiyet kavramını derin bir şekilde incelenmesi gerektiğini belirterek; her dinin esas rüknü, bu konudaki inancı olduğunu ifade etmiştir (Kösoğlu, 2012). Türklerin daha önceden beri tek Tanrı inancına yükselmiş bulduklarını belirterek bu bağlamda Süryani tarihçi yapmış olduğu tespite yer vermiştir; “ *Türkler daima tek Tanrı'ya inanıyor ve Arapların da aynı Allah'a inanmaları onların dinine kabule sebep oluyordu*”. Bu bağlamda Türklerin İslamiyet'in tevhid anlayışına koşmaları, bir akide değiştirmeden çok, inançlarında temizlenme, yükselme, derinleşme ve aydınlanma niteliği taşıdığını ifade etmiştir (Kösoğlu, 2012: 66).

Kösoğlu üçüncü büyük hadise olarak Türklerin 960'dan itibaren kitleler halinde İslama geçişini değerlendirmektedir. Turan, İbn Fadlan'ın Bağdat'an Bulgar iline giderken Oğuz Yabgularına uğradığını ve bunların henüz Şamani (Şamanizm) dininde bulduklarını belirtmiştir. İbnül Esir'den hareketle 960 yılında İslamiyet'e geçen Türklerin bunlar olduğunu belirtmektedir. Böylece Kara-Hanlı olarak karşımıza

çıkacak olan Türk bölgelerine ait ilk Türk Devleti olduklarını belirtmiştir (Turan, 1971).

Kösoğlu kitleler halinde İslamiyetin kabulünü ; “*yeni bir yeni bir heyecan ve iman tufanı*” olarak değerlendirmektedir. Yeni dinin yeni bir isteklendirme oluşturduğunu böylece bir hayat hamlesi geliştirdiğini belirtmektedir. Dinin yeni bir hayat hamlesinin başlangıcı olarak değerlendirmek te “*aynı imana sahip farklı toplulukların aynı ölçüler ile ölçülenip aynı bakış açısından kendi dünyalarını kavrayacaklar*” şeklinde ifade etmektedir (Kösoğlu, 2012). Görüldüğü üzere Kösoğlu; İslamın kabulünü yeni bir “hayat” başlangıcı olarak kabul etmekte ve bu isteklendirme ile Orta Asya’dan Avrupa içlerine kadar bir yürüyüşün başladığını belirtmektedir.

Kösoğlu, Türklerin İslamiyeti kabulü süreci başta olmak üzere Türk tarihini farklı kaynaklardan da okuduğu gözlenmiştir. Nitekim “*Türkler daima tek Tanrı’ya inanıyor ve Arapların da aynı Allah’a inanmaları onların dinine kabule sebep oluyordu*” ifadesi Süryani Patriği olan dönemin olayları kayıt altına alan Mihail’in kendi adıyla anılan; *Mihail Vekayinamesinden* yararlandığı tespit edilmiştir. Patrik Mihail’in eseri iki kısımdan oluşmakta olup ikinci kısımda yer alan beşinci fasıl “*Türk kavminin, dinde Araplarla birlik hasıletmesi hakkında*” bölümünde bu bahse değinmiştir (Mihail, 1944).

4.1.4 Müslümanlık Sonrası Türk Devletleri

4.1.4.1 Karahanlılar

Kösoğlu yukarıda izah ettiğimiz üzere ilk Müslüman Türk devleti olarak Karahanlıları olarak kabul etmektedir. Türklerin İslamiyeti kabulü başlığında da değindiğimiz üzere Satuk Buğra Han döneminde İslamı benimsediklerini belirtmiştir. Kösoğlu; onuncu asrın ortalarına doğru geldiğinde, Büyük Türk Hakanlığının Açınaoğullarından olan Kara-Hanlılar tarafından temsile başlandığını ifade etmiştir. Görüldüğü üzere Büyük Hakanlık vurgusu burada karşımıza çıkmaktadır ve devlet devamlılığı vurgusu söz konusudur. Bunun yanı sıra Büyük Hakanlığın coğrafi sınırlarının yüksek bozkırlardan sıcak denizlere doğru kaydığını belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 59).

Kösoğlu Karahanlılar başlığında İbrahim Tamgaç Han’ı 1052-1068 yılları arasında Han olduğunu ve “Büyük” lakabı ile anıldığını belirtmektedir. Ayrıca Kara-Hanlılar

döneminde yapılan savaşları “*kâfirler*” ile yapılan savaşlar olarak değerlendirir (Kösoğlu, 2012: 60, 61). Kösoğlu’nun İbrahim Tamgaç Han bahsinde belirtmiş olduğu tarihler muhtemelen harf hatasından kaynaklı bir yanlışlık olabilir. Çünkü Hunkan’ın yapmış olduğu Türk Hakanlığı Karahanlılar çalışmasında 1041-1062 yılları arasında hüküm sürdüğü belirtilmektedir (Huncan, 2007: 275). Diğer taraftan Kösoğlu, İbrahim Tamgaç Han’ı adil ve alimlerler iyi geçinen büyük bir hükümdar olarak tanımlamaktadır. Hunkan’da benzer şekilde bir tanımlama yaptığı görülmektedir (Huncan, 2007: 275, 289).

Kösoğlu, Kara-hanlı devletini ve özelinde hükümdarları anlatırken bazı yerlerde hikâyeci bir tarz benimsemiş olsa bile ağırlıklı olarak öğretici bir üslupla kaleme almıştır. Bunu yaparken kronolojik sıralamaya dikkat etmiş olayların arasında ki bağlantıları kısa ve anlaşılır cümleler ile aktarmaya çalışmıştır. Hakanları “büyük” onların yaptıkları savaşları “*kâfirler*” ile yapılan savaşlar olarak betimlemiştir.

4.1.4.2 Gazne Türk İmparatorluğu

Samanoğulları devletinin Türk komutanlarından olan Alp-Tekin, hükümdarlara arasının açılması üzerine kendi birlikleri ile Afganistan’a geçerek 962’de Gazne’yi fetheder. Alp-Tekin’in vefatı sonrasında Sebük Tekin idareyi ele almıştır. Sebük Tekin kendinden sonra oğlu İsmail’i vâliht gösterse dahi diğer oğlu Mahmud duruma e koyarak babasından sonra hükümdar olmuştur (Kösoğlu, 2012: 73).

Kösoğlu, Gazneliler başlığında Sultan Mahmud üzerinden bir anlatım tercih etmiştir. 1000 yılında dönemin Bağdat halifesinin Gazneli Mahmut’a taç, bayrak ve hilat gönderdiğini ve Sultan unvanını verdiğini belirtmiştir. Böylece Sultan Mahmut Türk İslam devletleri hükümdarları arasında ilk *Sultan* unvanı alan hükümdar olduğunu iddia etmiştir (Kösoğlu, 2012: 74). Ancak burada detay vermemiş ayrıca Merçil’in eserinde söz konusu ünvanın 999 yılında Samaniler ile mücadele sonrasında verildiğini belirtmektedir (Merçil, 1989: 16).

Kösoğlu’nun Sultan Mahmud üzerine durduğu diğer bir nokta ise Hindistan üzerine yapılan on yedi seferdir. Kösoğlu ilk ve ikinci seferlerini kısaca izah ettikten sonra bir seferinde Hindu putlarından Siva putunu kırarak parçalarını Mekke ve Medine’ye gönderdiğini belirtmektedir (Kösoğlu, 2012: 73,74).

Kösoğlu söz konusu put kırılma hadisesisi şöyle aktarmaktadır:

Hindu inançlarına göre bütün putların hükümdarı olan, Summat şehrinde ki Siva putunu kırmak kararındadır. Hindular arasında, Sultan Mahmud'un o güne kadar kırdığı putların Siva tarafından cezalandırılmış putlar olduğu kanaati vardır (Kösoğlu, 2012: 74).

Merçil söz konusu on altıncı sefer olduğunu ve bu seferin Hindistan'a yaptığı en önemli ve meşhur seferi olarak betimlemektedir. Bu seferin özelliği olarak Kösoğlu'nun da belirttiği üzere Summat adlı şehirde "Siva" adında bir put ve tapınak olduğunu ve bütün Hindistan'ın bu puta ve tapınağa saygı duyduğunu belirtmektedir (Merçil, 1989: 26,27). Sultan Mahmud'u buraya sefer yapmasına nedne olan bu sahte inançla beraber o meşhur putu yıkarak Hindistan'da İslam'ın yayılması hareketinin de çabuklaşacağı düşüncesidir. Sultan Mahmud bu seferin sonucunda mezkûr putu yıkmış ve Hindistan'daki İslam'ın yayılmasını hızlandırmıştır.

Gazneli Mahmud, İslam dünyasına büyük hizmetler yapmıştır. Kırk beş yıl sürekli sefer halinde yaşayan Sultan Mahmud, Türk-İslam tarihinin en büyük simalarından biridir. Gazaları ile ün yapmış şeci, adil ve basiretli bir devlet adamıdır. İlme ve sanata düşkündür ve sarayın yüzlerce âlim ve şairin bulunduğu rivayet edilir. Vefatı sonrasında yerine oğlu Mesut geçer. Mesut'ta iyi bir asker, cesur ve alicenap bir insandır.

4.1.5 Olgunlaşma Başlangıcı: Büyük Selçuklular

On birinci asır, Türklerin İslam dünyası içinde her manada ağırlıklarını koydukları ve öncülük yaptıkları dönemdir (Kösoğlu, 2012:77). Yedi ve sekizinci asırlarda, Selenga ırmağı kenarında Gök-Türklere komşu olan olarak yaşayan Oğuzlar Selçuklular ile Türk tarihinde birinci plana geçen, Türklerin en kalabalık şubelerini ve Anadolu Türklüğünün esasını teşkil eder. Oğuzlar on ikisi Üç-ok, on ikisi Boz-ok olmak üzere yirmi dört boydur. Yerleşik olanlarına Oğuz, göçlerine ise Türkmen denilirdi. Ancak daha sonraları Oğuz yerine Türk adı yerleşir (Kösoğlu, 2012: 78).

Selçuklu hanedanına adını veren Selçuk beyin babası Dukak, Oğuzların Kınık boyundandır ve Oğuz Yabgu Devletinin sü-başıdır. Dukak beyin Oğuz Yabgusu ile arası açılınca Kınık boyu ile beraber Cend şehrine gelerek burada Müslüman olur. Selçuk beyin oğullarından Arslan Bey Oğuz Yabgusunu devirerek Oğuz krallığının başına geçer ve Oğuz Yabgusu olur. Mikail beyin büyük oğlu Çağrı gazi lakabı ile anılır ve *Melik'ül -Müluk* unvanını taşır. Küçük oğlu sübaşı Tuğrul beydir ve Tuğrul

beyin oğlu yoktur. Kendisinden sonra gelen Alp Arslan Çağrı beyi oğludur (Kösoğlu, 2012: 78).

Kösoğlu eserlerinde Selçuklu hanedanına ve Selçuklu devletlerine geniş yer vermiştir. Nitekim Selçuklu'ya kadar bir birikim olduğunu ve bu birikimin olgunlaşmaya başladığı dönem olarak bahsetmektedir. Bu bahsi açmak gerekirse; Kösoğlu Türk tarihinde; Hunlar'dan başlayarak Selçukluya kadar gelen dönemi "birikim" olarak değerlendirir. Kösoğlu İslam öncesi dönemde Türklerde cihan devleti fikri dünyaya nizam vermek, Allah'ın adaletini yeryüzüne hâkim kılmak düşüncesi ile birleştiğini ve bu anlamda Türk Hakanlarının "Zıllullah fi'l-arz" denildiğinin ve Kızıl Elma ülküsü ile devamlı hareket halinde olduklarına değinmiştir. Genel bağlamda düşünüldüğünde Kösoğlu medeniyet inşasında toplumun ruh gücünün daima motive edilmesi gerektiğini ve Orta Asya'da hareket halinde olan ve devamlı motive edilen bu gücün İslam ile müşerref olduğunda yeni bir kuruluşa adım attığını belirtmiştir. Bu imanı taze olan medeniyet kısa zaman içinde İslam dünyasının lideri konumuna yükselerek bu yükü omuzladığını belirtmiştir.

Kösoğlu'nun *Kültür Nazariyesi* olarak ele alabileceğimiz düşünce dünyasında Selçukluların ortaya çıkışını bir olgunlaşma döneminin başlangıcı olarak kabul edebiliriz. Zira kendi deyimiyle;

Selçuklu zuhuru ile geniş bir fetih ve kuruluş devresi başlar. Selçuklu dönemi bir bakıma Orta Asya'dan taşınan birikimle Yeni Yurd'un maddeten ve manen fethidir. Yol boyunca ve Anadolu'da karşılaşılan yabancı kültürlerin bütün maddi ve manevi unsurları ile hesaplaşma ve hayatın her sahasında üslup kurma bu devrede başlar. Osmanlı hamlesi bu üslup ve birikimin tabii bir devamıdır (Kösoğlu, 2012: 28).

Kösoğlu'nun *Kültür Nazariyesi'nin* başlangıcı kuruluş evresidir. Bu dönemde kültür canlı ve yaratıcıdır. Hoşgörülüdür ve karşısına çıkan yeni hayat meseleleri karşısında çözümler üretmektedir. Kösoğlu; İslam dünyasının lideri olan Türklerin öncesinden beri gelen bir medeniyeti olduğu ve yeni bir hayat ile karşılaştıklarına bunu hazm ettiklerini böylece lider konumuna yükseldiklerini ifade etmiştir. Nitekim kendi nazariyesinde ortaya attığı ve ikinci safha olarak tanımladığı olgunlaşma döneminde; kültürün yaratıcı olduğu kuruluş döneminde karşılaştığı meselelere çözümler ürettiğini iddia etmektedir.

4.1.5.1 Tuğrul bey: dünya sultanı

Kösoğlu Selçuklu bahsinde Tuğrul Bey dönemine girmeden önceden Gazneliler ile olan mücadelesine değinmiştir. Selçuklular Gaznelilere karşı müteaddit yenilgilerine rağmen mücadeleye devam ederler. 1035 ve 1038 teki çatışmalarda Selçuklular Nişaburu alır ve Tuğrul Bey *Sultan* unvanı ile hutbe okutmuştur (Kösoğlu, 2012: 79). Turan, bu dönemi Selçukluların istiklalini kazanması olarak değerlendirmektedir (Turan, 2003: 98, 100). Ancak Selçukluların kendilerinden emin bir şekilde yeni bir devlet olmalarını 23 Mayıs 1040 Cuma günü meydana gelen Dandanakan Savaşı sonrası olarak kabul etmektedirler (Turan, 2003: 105,106).

Selçukluların ulaşmak istediği en yüksek değerler olarak adalet ve cihangirlik olduğunu vurgusunu yapmıştır. Bu vurgusu tesadüfi değildir; zira Kösoğlu'nun doğrudan etkilendiği Osman Turan'ın *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* adlı eserinden etkilendiği görülmektedir. Bu durumun en dikkat çekiçi örneği olarak Dandanakan Savaşı sonrası zamanın evliyasından Baba Tahir ile Tuğrul Bey arasında ki diyaloga yer verir. Baba Tahir, Tuğrul beye sorar: *Ey Türk! Allah'ın halkına ne yapmak istiyorsun?* Tuğrul Bey cevap verir: *“Ne emrederse onu yaparım”*. Baba Tahir *“ Muhakkak Allah adalet ve ihsan yapmayı buyurur”* mealindeki ayeti okuyarak, *“Allah'ın emrini yap”* der ve parmağın daki yüzüğü çıkartıp Tuğrul Beyin parmağına takarak; *“ Bunun gibi, dünya ülkelerini senin eline koydum; adalet üzere ol”* diye cihangirlik müjdesi verir (Turan, 1999: 188, 189). Kösoğlu (2012:100) bu hikâyeyi Turan'dan almış olduğu tespit edilmiştir. Kösoğlu her ne kadar yüzük olarak tanımladığı eşyanın Turan tarafından kırık ibrik kapağı olarak tanımlansa dahi ana vurgumuz olan adalet üzere olma düşüncesi Tuğrul beye verilen bir nasihat olarak belirtilmektedir.

Kösoğlu'nun temas ettiği diğer bir nokta ise; Turan'ın (1999) eserinde yer alan Tuğrul Bey hakkında ortaya atılan bir iddadır. Şii Büveyhiler'in İslamiyet'e yaptıkları büyük fenalıklardan sonra İslam dünyasının içinde bulunan karanlık dönemden kurtulacak bir beklenti vardır. Tuğrul Bey ve Selçukluların yükselişi İslam camiası içinde bir umut ışığı haline gelmiştir. Bazı hadis ve ayetlerin yorumlanması sonucunda Tuğrul Bey kurtarıcı olarak yorumlanmaktadır. Bu iddiaya ise Hz. Peygamberin şu hadisi şerifi kaynak olarak kabul edilmektedir;

Horasan'da, Arap olmayan güzel yüzlü hâkim bir insan zuhur edecek; onun adı da benim ki gibi Muhammed olacak ve Büveyhi'nin tahakkümüne son verece Horasan'dan büyük

Demazat'a değin fetihler yapacak; karşısında tek bir silahlı kalıncaya kadar kılıcı kılıcı bırakmayacak; İnan, Irak ve Mekke hutbelerinde adı okunacak (Kösoğlu,2012: 82).

Kösoğlu'na göre bu tarif Tuğrul Beydir ve Tuğrul Beyin bir adı da Muhammed'dir. Turan'da aynı şekilde kabul ettiği görölmektedir. Bunun yanı sıra Müslüman dünyasının ümitlerinin boşa çıkmadığı Selçukların faaliyetleri sayesinde Kuzey Afrika hariç İslam Medeniyetine hayatıyet getirdiğini belirtmektedir (Turan, 1999:174,175). Tuğrul Beyin Büveyhiler üzerine yürümesi ve Bağdat kapılarının önlerine kadar gelmesi üzerine Halife tarafından Dünya Sultanı ünvanı verilir. Kösoğlu sadece Dünya Sultanı ünvanına yer vermiştir ama Turan bu ünvanın yanı sıra "Rüknüddin" (Dinin temeli) ve "Kasîm emîr ül-Müminîn" (Halifenin ortağı) ünvanlarını verdiğini belirtmiştir (Turan, 1999: 189).

Kösoğlu; Tuğrul Beyi şu şekilde tarif etmektedir; Büyük devlet kurucusu; adil, şefkatli ve sabırlı bir insandır. İslam'a bağlılığı âlimlere ve din adamlarına gösterdiği hürmet her tarihin üstündedir. Milli ve İslami hassasiyetleri son derece yüksek, mihnet ve mücadeleden yılmayan bir dava adamıdır. Haftanın üç gününü oruçlu geçiren Türk tarihinin mümin ve muhteşem Tuğrul Beyi 8 Ramazan 1063'te vefat etmiştir (Kösoğlu, 2012: 85).

4.1.5.2 Alp-Arslan: "Yiğitlerin Babası"

Tuğrul Beyin vefatı sonrasında Çağrı Beyin oğlu Süleyman, Arslan Yabgu'nun oğulları Musa İnanç Bey ve Kutalmış Bey hükümdarlıklarını ilan etmişlerdir. Hanedan arasında ki bu çekişme sonrasında Kutalmış Bey ve Alp-Arslan Damegan meydanında vuruşurlar; savaş sonrasında Kutalmış Bey ölür ve Rey'de Tuğrul Beyin yanına gömölür. Halife sancak, menşur ve hilat gönderir hutbelerde Alp-Arslan'ın ismi okunmaya başlar. *Ebû şücâ'* ünvanıyla imparatorluğa hâkim olur (Kösoğlu,2012:86). Kafesoğlu *Ebû şücâ'* ünvanının çok cesur ve yiğit anlamına geldiğini yapmış faaliyetler ile bunu ispat ettiğini belirtmiştir (Kafesoğlu, 1989). Sultan Alp-Arslan'nın 1064 yılında Anadolu üzerine yaptığı seferler neticesinde Ani Kalesi ve bölgesini feth etti. Bunun üzerine Halife Ka'im bi' Emrillah, Sultanı tebrik için elçi ve mektup göndererek "*Ebû'l Feth*"(fetih babası) ünvanı vermiştir (Turan, 2003: 156).

Kösoğlu Anadolu Türk tarihinin önemli noktalarında biri olarak ele almış ve İslam âleminin tekrardan ateşlendiğini belirtmektedir. Kösoğlu; Sultan Alp-Arslan'ın savaş öncesinde yapmış olduğu duayı doğrudan yer vermiştir.

Zaman Malazgirt'e yaklaşmaktadır. Bizans Romen Diyojen'i imparator yapmış, Anadolu'yu kurtarmak üzere büyük bir ordu kalkmıştır. Yiğitler Babası elçi gönderir, barış yapalım der. Mağdur imparator, Selçuklu elçisine, İsfahan mı yoksa Hemedan mı güzel diye sorar ve Hemedan'ın soğuk olduğunu duyduk. Hayvanlarımız orada biz İsfahan'da kışlarız der. Alp-Arslan'ın elçisinin cevabı: "Hayvanlarınız Hemedan'da kışlar ama siz nerede kışacağınızı bilemem". 26 Ağustos 1071, Cuma günü. O gün İslam ülkelerinin camilerinde şu dua ve hutbe okunur: "Allah'ın, İslam'ın sancaklarını yükselt ve hayatlarını sana kulluk için esirgemeyen mücahitlerini yalnız bırakma. Alp-Arslan'ı düşmanlarına muzaffer kıl ve askerlerini meleklerle teyid eyle; zira o senin rızanı kazanmak için varını, canını, her şeyini fedadan sakınmıyor; o senin yolunda ve dinini üstünlüğü için nasıl cihat ediyorsa, sen de onu öyle koru; düşmanlarını kahret (Kösoğlu, 2012: 88).

Yiğitlerin babası dua etmiş ve beyazlar giyinmiştir. O gün elli bin kişi, *Allahü Ekber, Allahü Ekber*, nidalarıyla tarihin en güzel marşını besteler. İmparatoru esir eder, affeder, gönderir. Bizans gözüne mil çeker (Kösoğlu, 2012: 88). Kösoğlu Malazgirt sonrası hakkında bilgi vermemiştir. Ancak Sultan Alp-Arslan'ın suikasta uğradığını ve zehirli hançer yarası ile yatarken; bahsettiği cümlelere doğrudan yer vermiştir.

Alp-Arslan ; "Bir tepe üzerine geldiğimizde, ordunun azametinden ve askerimin çokluğundan, altımda yeir titrediğini hissettim ve kendi kendime, ben bu dünyanın sultanıyım, bana kimsenin kudreti yetmez, bu ordu ile Çin'i dahi feth ederim dedim. Bu gurur yüzünden şimdi bu aciz duruma düştüm. Hâlbuki sefere girerken daima Tanrı'dan yardım dilerdim (Kösoğlu, 2012: 88).

Kösoğlu bu alıntıları Turan'ın eserinden aldığı görülmektedir. Turan bu cümlelerden hareketle; Alp-Arslan'ın cihan hâkimiyeti şuuru ve imanı ve cihangirliği hakkında fikir edinebileceğimiz belirtmektedir. Ancak Kösoğlu; bu alıntılar sonrasında Turan'ın yorumlarına yer vermemiş ve kendisinin yorumladığı gözlenmiştir.

Kösoğlu Sultan Alp-Arslan'ın din ve cihada onun kadar bağlı bir hükümdar gelmediğini belirtmektedir. Horasan çölünü geçilirken susuzluktan kırılan asker için eski Türk usulünce, başını açıp çadır önünde dua ettiğini ve yağmur yağdığını, hükümdarlar tarihine ve ilmine düşkün olduğunu, yoksullara büyük paralar dağıtan bir hükümdar olarak tasvir etmektedir (Kösoğlu, 2012: 89).

4.1.5.3 Melik-Şah: selçuklunun zirvesi

Sultan Alp-Arslan vefat etmeden önce oğlu Melikşahı kendine veliaht tayin etmiştir (Turan, 2003: 153). Vefatı sonrasında Melik-Şah on sekiz yaşında Selçuklu tahtına oturmuştur. Melik-Şah başa geçtikten sonra kendine isyan üzere olan amcası Kara Arslan Kavurd beyi bertaraf etmiştir. Vezir-i Nizamülk'ün dirayeti ile Melik-Şah tahtını sağlama aldığı kaynaklarda geçmektedir (Merçil ve Sevim, 1995, 78, 81).

Selçuklular Melik-Şah döneminde zirve yıllarını yaşamıştır. Bu idda sadece Kösoğlu'na ait değil aynı zamanda Selçuklu tarihçileri hem fikirdir. Söz konusu iddanın temellerinde Melik-Şah'ın genç yaştan itibaren devlet yönetimi içinde olması ona tecrübe kazandırmıştır. Genel bağlamda devletin toprakları genişlemiş Selçuklu hâkimiyeti Anadolu'nun içlerine kadar yayılmıştır. Bunların yanı sıra Ermeni, Gürcü kaynaklarının da hem fikir olduğu üzere “*Adil Sultan*” ve “*Cihanın Hâkimi*” olarak tasvir etmektedirler (Turan, 2003: 220).

Kösoğlu, Turan'ın (2003) eserinden nakl ettiğine göre; Hristiyan ve Ermenilerin onun şefkatli ve merhametli bir hükümdar olmasından dolayı ona kendi istekleriyle bağlanmıştır.

Geçtiği memleketlerin halkına baba gibi davrandı. Bu sebeple birçok vilayetler 1086'da kendiliğinden onun idaresine girdiler. Ermenistan ve Rum memleketleri onun kanunlarını tanıdılar” Ermeni Patriği ise, Her tarafta barış ve hakimane bir idare kurdu. Bütün hükümdarlardan daha akıllı ve kudretli idi, bildiklerimizin hepsinden de adil olduğundan kimseye keder vermedi (Kösoğlu, 2012: 100, 101).

Kösoğlu popüler diyebileceğimiz Melik-Şah'ın taç giymesi ve kızının halife ile evlenmesi törenine kısaca yer vermiştir:

1087 'de Antakya dönüşünde Bağdat'a gelir. Büyük törenler, şenlikler karşılır. Halife Melik-Şah'a taç giydilir, hilatlar verir. Melik-Şah kızı ile halifenin düğünü yapılır. Gelinin çeyizini otuz deve, yetmiş katır ve iki yüz cariyeye taşır. Büyük bir gelin alayı dizilir; önünde otuz emir yürür. Halifenin veziri üç yüz atlı ile alayı karşılamaya çıkar; Bağdat baştan aşağı süslenir. Düğün yemeğinde kırk bin batman şeker kullanılır. Türbeler ziyaret edilir, fukaraya sadakalar dağıtılır (Kösoğlu, 2012: 90).

Kösoğlu; Melik-Şah dönemi İmparatorluk camiası tam bir huzur ve refah dönemi yaşandığı belirtilmiştir. Melik-Şah kırk yaşında Bağdat'ta zehirlenerek öldürüldüğünü belirtmektedir. Melik-Şah şahsiyetini şu şekilde aktarmaktadır; “*İnsanların en mümtazı idi, hayr ve şefkati meşhur idi. Hristiyanlara karşı adaleti ve iyiliği ile tanınmıştı. Mükemmel bir insan ve fenalıklardan azade idi* (Kösoğlu, 2012: 91).

4.1.5.4 Sultan Sancar: selçuklunun son ihtişamı

Selçuklular Melik-Şah sonrası çekişmeli dönemler yaşamıştır. 1118 yılında Horasan Emiri ve başarılarıyla ünlü Sancar hükümdarlığını ilan etmiştir. Sultan Sancar'ın hükümdarlığı, yıllardır süren karışıklıklardan sonra İslam dünyasında bir emniyet ve huzur havası esmiştir (Kösoğlu, 2012: 93). Sultan Sancar doğu bölgelerinde savunma üsleri ve uçlar teşkil etmiş gayrimüslim Türklerin İslam dünyasına akınlarını önemiştir. Bu noktada Kösoğlu gayri müslim Türkler için “kâfir” tanımlaması

yapmaktadır. Kösoğlu'nun bu şekilde tanımlamasının sebebi olarak Sultan Sancar'ın 1133 yılında Halifeye göndermiş olduğu çok mühim olan mektubudur. Sultan Sancar mektupta; “ *Çin, Hint hudutlarına kadar bütün hükümdarları itaate aldığını, Cend havalisinde sayısız kâfirleri kılıçtan geçirdiğini...*” Söz konusu mücadeleler Turan tarafından; Şamani Türkleri ve Kıtaylar ile yapılan savaşlar olarak belirtilmektedir (Turan, 2003: 240).

Kösoğlu'nun, Sultan Sancar döneminde temas ettiği diğer nokta ise Katvan Savaşıdır. Büyük Hakan'ın Kara-Hitay hükümdarı Gür-Han ile yaptığı Katvan Savaşında mağlup olduğunu belirtmiştir. Bu savaş hakkında detay vermemektedir. Bunun yanı sıra Sultan Sancar döneminin bitiş noktası ise Oğuz isyanıdır. Kaynaklar da Selçuklunun kurucu unsuru olarak değerlendirilen Oğuzların “ *Ra'yyet-i hass-ı Sultan*” imtiyazlı oldukları belirtilmektedir (Kösoğlu, 2012: 96). Kösoğlu; yeni gelen göçebe Oğuzlar ile eskiler karşılaştınca nüfus yoğunluğu ve düzensizlik olduğunu; bunun üzerine Sultan'ın Belh valisi Kumaç'ı olarak gönderdiğini ama Oğuzların bunu kabul etmeyerek Kumaç'ı mağlup ettiklerini belirtmektedir. Bu durum üzerine Sultan Sancar istemeyerek de olsa Oğuzlar üzerine sefere çıktığını ve yapılan savaşta yenilerek esir düştüğünü kayıt etmiştir. Bahsi geçen olayları Turan'dan aldığı tespit edilmiştir (Turan, 2003: 247). Kösoğlu yaşanan hadisenin sonrası hakkında detay vermemiş ama bu durumun İslam dünyasında büyük bir şok etkisi yarattığının altını çizmiştir. Turan'da konu üzerine detay vermemiş ancak Merçil ve Sevim'in yapmış oldukları çalışmada detaylı bir şekilde anlatıldığı tespit edilmiştir (Sevim ve Merçil, 1995: 224). Sultan Sancar üç yıl esarette kaldığını ve kaçarak kurtulduğu belirtilmektedir. İslam dünyasında “ *Mübarek Sultan*” diye anılan Sultan Sancar, esaretten kurutulduğundan altı ay sonra 18 Nisan 1157 yılında ebediyete intikal etmiş ve İslam ülkelerinde üç gün yas ilan edildiği kaynaklarda geçmektedir. Merv'de kendisi için yaptırdığı azametli yeşil kubbesi bir günlük mesafeden görünen ve “ *Devlethane*” yahut “ *Ahiret evi* “ diye isimlendirdiği türbesinde yatmaktadır (Kösoğlu, 2012: 97).

Kösoğlu Selçuklu'nun “ *Son İhtişamı*” olarak tanımlamaktadır. Bunun başlıca sebebi Melik-şah sonrası taht kavgaları neticesinde yıpranmış olan devleti toplamayı başarması başlıca sebebidir. Böylece “ *En Büyük Sultan*” olarak anıldığını ifade etmektedir. Diğer bir sebep ise Turan'ın eserinde geçen ifadeler olarak kabul edebiliriz. Turan; Sultan Sancar'ın İslam dünyasına doğudan gelen Şamani Türkler ve

Karahıtay tehditleri durdurması diğer bir sebep olarak sayabiliriz (Turan,1999:199, 200).

4.1.6 Yeni yurt: Anadolu

Kösoğlu, yeni yurt olarak Anadolu'yu işaret etmiştir. Anadolu'nun Türkleşmesinin üç büyük merhaleden geçtiğini savunmaktadır. Türkler 'in Anadolu'ya çok eski devirlerden beri doğudan ve batıdan girdiklerini daha önce ifade etmiştir. Kösoğlu'nun eserlerinden hareketle birinci merhale Selçuklu öncesi Abbasiler döneminde uçlara yerleştirilen Türk boylarıdır. İkinci merhale Çağrı Beyin yapmış olduğu seferler olarak belirtmiştir. Çağrı Beyden itibaren Anadolu'ya yapılan seferlerin yurt tutmak amacıyla yapıldığını belirtmiştir(Kösoğlu, 2012: 122). İkinci merhalenin kırılma noktası Malazgirt zaferidir. Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu'nun çehresinin değişmeye başladığını aktaran Kösoğlu; 1073 yılında yeni Bizans İmparatoru, yeni odu gönderir. Kayseri civarında Kutalmış ve Tutak Beyler bu orduyu karşılar mağlup eder ve komutanını esir alırlar (Kösoğlu, 2012: 124). Anadolu'nun Türkleşmesi olarak üçüncü merhale olarak; Moğolların Orta Asya'dan Ön Asya'ya doğru ilerleyen şiddetli yayılmasıdır. Cengiz orduları önünde mağlup olup çekilen Türk boylarının seller halinde Anadolu'ya aktıklarını belirtmiştir. Zamanın yazarlarına atıfla; “ *Türkmenler Karadağ'da karınca ve çekirgeler gibi kitleler teşkil ediyordu*” der. Bizans kroniğine atıfla bu süreçte Denizli, Kastamonu ve Kütahya arasına üç yüz elli bin çadır geldiğini belirtir. Yine aynı bölümde Bizanslı bir tarihçiden alıntılıyarak; *Menderes havzası, yalnız halkları değil, hücrelerine yerleşmiş rahipleri tarafından terk edilerek ıssızlaştırıldı* (Kösoğlu, 2012: 126).

Görüldüğu üzere Kösoğlu *Yeni Yurt Anadolu* başlığında bir sıralama yapmıştir. Anadolu'nun Türkleşme/İslamlaşma süreci uzun bir zaman dilimine yayıldığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra Osman Turan, İbrahim Kafesoğlu, Mehmet Fuat Köprülü, Mehmet Altay Köymen gibi değerli ilim adamları tarafından bütün yönleriyle incelendiği kaynaklarda sabittir. Buradan hareketle Kösoğlu ismini zikrettiğimiz akademisyenlerden etkilendiği ortadadır. Çünkü başta Osman Turan'ın *Selçuklular ve İslamiyet*, İbrahim Kafesoğlu'nun *Selçuklular Tarihi*, Altay Köymen'in konu üzerine yayınlamış olduğu makalede aynı tasnifin yaptığı görülmüştür.

4.1.6.1 Anadolu Türk devleti

Anadolu Selçuklu veya Türkiye Selçuklu devleti; Sultan Melikşah başa geçtikten sonra Arslan –Yabgu torunu Kutalmışoğlu Süleyman Beye, Anadolu hükümdarlığını veren fermanı imzalamış ve Halife “Sultan” hitabı ile menşur göndermiştir. Anadolu Türk devleti İznik başkent olmak üzere kurulmuştur (Kösoğlu, 2012: 130). Süleyman Şah kısa sürede Anadolu’nun büyük bir kısmına hâkim olmuştur. Ancak Irak Meliki ve Melik-Şah’ın kardeşi Tutuş ile aralarında ki Suriye ihtilafı sonrasında Süleyman Şah orduları Tutuş’a yenilmiş ve Süleyman Şah savaşta hayatını kaybetmiştir. Bu savaş sonrasında Anadolu’da kısa süreli siyasi otorite boşluğu meydana gelmiştir. Melik-Şah’ın yanında gözetimde olan oğulları Kılıç Arslan ve Davud, Melikşahın ölümü sonrasında serbest kalmışlar ve İznik’e gelerek Kılıç Arslan babasının tahtına oturmuştur (Turan,2003: 288, 289).

Kösoğlu; Türkiye Selçuklular döneminde iki olayı ele aldığı gözlenmiştir. Bunlardan ilki Haçlı Seferleridir. Kösoğlu, Haçlı Seferlerinin başlangıç sebepleri olarak herhangi bir sınıflama yapmasa bile ana hatları ile şu şekilde belirtmiştir;

Anadolu’da Türklerin hızlı bir şekilde ilerlemesi ve Kudüs’ün Türkler eline geçmesi Hristiyan âlemini harekete geçirir. Ortaçağ’ın en dehşet verici kanlı zamanları yaşanır. Avrupa milletleri büyük iktisadi sıkıntılar içindedir ve bütün zenginlikler doğu ülkelerindedir (Kösoğlu, 2012: 131).

Kösoğlu’nun sebep olarak belirttiği durum kaynaklarda dini ve ekonomik sebepler başlığında incelenmiştir (Morrison, 2005: 14, 27). Kösoğlu’nun Haçlı Seferleri hakkında yapmış olduğu atıfları incelediğimizde çarpıcı olaylara yer verdiği gözlenmiştir. “*Haçlı seferleri adı altında, Ortaçağın dehşet veren en kanlı zamanları yaşanır. O dönemlerde Avrupa milletleri büyük bir iktisadi sıkıntılar içindedir ve bütün zenginlikler doğu ülkelerindedir* (Kösoğlu, 2012: 130).” Kösoğlu kanlı bir mücadele olduğunu ve Türkiye Selçukluların zor ve sıkıntılı dönemler geçirdiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Selçukluların Anadolu’da güç kaybetmesi üzerine Bizans güç kazanmıştır. Bu bağlamda popüler bilgiler verildiği tespit edilmiştir. Eserinde Haçlı Seferleri döneminde Anadolu’yu hayli çarpıcı ifadeler ile bahsetmektedir;

Türlere o kadar zalim davrandılar ki, *beşikteki çocukları bile kaynar kazana attılar*. Bu katliamlardan kurtulanlar siyah elbiseler giyerek Anadolu’ya dağılır ve feryat ile Ümmet-i Muhammed’i intikama çağırırlar (Kösoğlu, 2012: 132). Bu alıntıyı Osman Turan’ın *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti* eserinden aldığı gözlenmiştir. Ancak söz

konusu atfın nereden yapıldığını incelediğimizde Anna Kommena'nın Onbirinci yüzyılda kaleme aldığı ve babası İmparator Aleksios döneminin anlattığı "*Alexiad Anadolu ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Döneminin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*" adlı eserinden aldığı tespit edilmiştir (Kommena, 1996: 441).

Kösoğlu Anadolu'da Haçlılar ve Bizanslılar ile yapılan savaşların destanlaştığını; sayısız insanın bu savaşlarda menkıbeleşerek şehid olduğunu bu kişilerin veli olarak kalplerde yaşadığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra II. Haçlı Seferinde meydana gelen olaylar neticesinde Hristiyan yazarların dahi Anadolu'daki vahşeti diler getirdiklerini belirtmektedir; Bir Hristiyan yazar şöyle anlatır; *Bir aylık kuşatmadan sonra şehir nihayet ele geçirildi. Katliam korkunçtu. Mağlupların kanları sokaklarda su gibi aktı. Süvariler geçerken etrafa kan sıçratıyorlardı* (Kösoğlu, 2012: 134). Bunların yanı sıra İkinci Haçlı Seferinde mahvedilen Haçlı ordularının askerlerine Türklerin sahip çıktığını da belirtmektedir. Bu durumu Haçlı kaynaklarının dahi kabul ettiğini belirtmektedir; "*Ey hıyanetten daha zalim olan merhamet!* diye bahsederler; "*Türkler iyilikleri ile dinimizi satın aldılar*" demişlerdir (Kösoğlu, 2012: 135). Kösoğlu söz konusu alıntılarını diğerlerinde olduğu gibi herhangi bir yoruma yer vermeksizin Turan'ın eserinde aldığı tespit edilmiştir (Turan, 1999: 173).

Kösoğlu Miryokefalon Savaşına kısaca temas etmiştir. Sultan Mesut'tan sonra II. Kılıç-Arslan tahta geçtiğini başta kardeşleri ve Danışmentliler ile mücadele ettiğini belirtmiştir. Bu karışıklıktan yararlanmak isteyen Bizans İmparatoru büyük bir ordu ile Konya'ya yürüdüğünü ama 1176 yılının Eylül ayında Eğridir gölü civarı Kunda-Miryokefalon'da yapılan savaşta Bizans ordusunun bozguna uğrayarak bir daha Anadolu'ya dönemediklerini belirtmektedir.

Kösoğlu bu zafer sonrasında İslam dünyası sevinçle dolduğunu hatiplerin camilerde müjdeyi bildirdiğini dualarıyla manevi bir silah gibi yardım ettiklerini belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 133).

Kösoğlu, Anadolu Selçuklu hakkında diğer bir popüler tarih örneği ise Sultan Baybars'ın Anadolu'ya girmesidir. Anadolu'da Türk beylerinin İlhanlılara karşı ayaklanmalarını ve destek için Sultan Baybars'ı davet ettiklerini belirtmiştir. 1277 yılında Sultan Baybars Anadolu'ya girerek Moğol şehzadelerinin kumanda ettiği orduları mağlup etmiştir. Sultan Baybars Kayseri'de, Selçuklu usulüne göre Anadolu tahtına oturmuştur. Bu durum neticesinde İl-Hanlının itibarı sarsılır ancak Sultan

Baybars Anadolu'da fazla kalmadan çekilmiştir (Kösoğlu, 2012: 152, 153). Kösoğlu'nun Baybars sonrası Anadolu hakkındaki tespitleri dikkat çekicidir; Baybars'ın Anadolu'dan ayrılması sonrasında İl-Hanlıların Türk beylerini itaat altında tutmasının zor olduğunu belirtmiştir. Karamanoğlu Mehmet Bey Konya'yı işgal etmiş, Cimri lakabı ile anılan şehzadelerden Gıyaseddin Siyavuş'u tahta çıkarmıştır. Türkçeyi resmi dil olarak ilan eden meşhur fermanını yayınladığını ifade etmiştir. Kösoğlu; Karamanoğlu'nun Moğolları Anadolu'dan kovmak için Uç beylerini ve halkı çevresinde toplamaya çalıştığını ve Anadolu'da yeni bir hareketlenme başladığını belirtmektedir (Kösoğlu,2012: 153).

4.1.6.2 Türk-Moğol İmparatorluğu

Kösoğlu, Moğol İmparatorluğu'nu alışılmışın dışında ele almıştır. Literatürde; *Moğol İmparatorluğu* ve *Cengiz Han İmparatorluğu* olarak anılmakta olan Moğol devletini, *Türk-Moğol Devleti* olarak kabul etmiştir. Bu iddiasına dayanak noktası olarak; tarihçilerimizin, Cengiz Han'ın mensup olduğu Kıyat ailesinin Türk olduğunu ve kendisinin Açına-oğullarından -Hakanlılar- indiğini kabul ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca devlet teşkilatlanması ve birçok müesseslerinin yanı sıra askeri ve sosyal teşkilatlanmalarının Türk geleneklerine göre kurduklarını belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 136). Bunun yanı sıra zaman içinde Moğol ve Türk unsurlarının karışıklarını ve Çin bölgesi hariç olmak üzere Moğol unsurlarının tamamen Türkleştiklerini ifade etmiştir (Kösoğlu, 2012: 136).

Cengiz Han'ın Türk soyundan olması hatta iddia edildiği gibi "Hakanlılar" soyundan olduğu iddiası zaman zaman tartışılmaktadır. Bu bağlamda Cengiz Han dönemi hakkında literatür incelenmiştir. Öncelikle *Moğolların Gizli Tarihi* (1986) adlı eserde; Cengiz Han'ın ceddinin bir bozkurt ve eşi beyaz bir dişi geyikten türediğine dair efsanevi bir rivayet söz konusudur. Benzer bir efsanevi rivayet ise Ögel'in *Türk Mitolojisi* adlı eserinde Ergenekon Destanının Cengiz Han'ın soyuna atfedildiği ifade edilmektedir (Ögel, 1989). Konu üzerine söz iddiaların temelini Zeki Velidi Togan'ın çalışmaları oluşturmaktadır. Togan'ın 1969-1970 yıllarının kış sömestirinde anlattığı Cengiz Han hakkındaki ders notlarıdır. Togan burada şu ifadelere yer vermiştir:

Çengiz'in asıl mensup olduğu Börçeginler, Şatolar, Karatatarlar arasında dolaşan bir sülaledir. Börçeginler (Börtegin), Şato Türklerinin içinde yer almaktadır. Börteginler mavi gözlü ve sarışınlardır. Börteginler kurt anneden doğan bir prensten doğmuşlardır. Börteginler bazı

büyük hadiselerden sonra Orhun tarafına hicret etmişler ve bir kısmı Baykal gölünün batısında Selonga tarafına dağılmışlardır. Bütün bu muğlak meseleler yüzünden Çengiz'in mensup olduğu kabileler üzerinde çalışmak pek güçtür (Togan,1970: 23, 25).

Togan Çengiz Han'ın cediti hakkında çalışmanın güçlüğünün altını çizmektedir ama bunun yanı sıra *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş* adlı eserinde; Cengiz Hanın sülalesinin eski Açına, hakanlar ve teginler neslinden geldiğini belirtmiştir (Togan,1981: 67). Togan eserinin devamında Cengiz Han ecdadı hakkında birçok bakımdan enterasan olduğunu belirtmiş ve bunların bir kısmının uydurma olduğunu kısaca değinmiştir. Ancak bütün bu hikâye ve kıssaların ortak noktası Cengiz Han'ın ceditinde ortak noktanın anne olduğunu belirtmiştir. Kadının büyük bir rolü olduğunu ve Çengiz ve evladına onların aslının batıdan doğuya mecburen geldiklerini anlatıklarına dikkat çekmiştir (Togan,1970). Görüldüğü üzere Cengiz Han ceditinin bir kurt soyundan gelmesi düşüncesi başta olmak üzere Börteginler sülalesine dayandırılması neticesinde Türk asıllı olduğuna dair düşünceler kabul görmektedir.

Cengiz Han, Moğol İmparatorluğunun kurucusu ve Moğolların kısa sürede geniş bir coğrafyaya egemen olmasını sağlayan bir liderdir. Bu durum tarihçiler tarafından ilgililenen bir konu olmuştur. Zira kısa bir sürede geniş bir coğrafyada egemen olması ve egemen oldukları bölgelerde Türklerin çoğunlukta olması hasebiyle Moğolların Türk olduğu iddialarını yanında getirmiştir. Bu bağlamda Kösoğlu'nun iddia ettiği diğer bir nokta ise Moğolların Türkleştikleri üzerinedir.

Orta Asya tarihi başta olmak üzere Moğol tarihi hakkında çalışma yapan Wilhem Barthold'un *Türk-Moğol Ulusları Tarihi* adlı eserinde bu iddayı dile getirmiştir. Barthold (Barthold, 2006). Moğol fetihleri, Moğollarının mukadderatından çok Türklerin mukadderatını etkilediğini belirtmiştir. Moğolista'nın batısında kurulan devletlerin dilinin yavaş yavaş Türkçe'ye dönüştüğünü belirtmiştir. Bunların yanı sıra Barthold; Çingiz han hanedanının hakimeyeti altında ki bölgelerde Türk unsurunun güçlendiğini ifade etmiştir. 14. yüzyıla gelindiğinde Cingiz Han'ın oğlu Çağatay'ın Orta Asya'da kurduğu Çağatay devletinin dilinin ilerleyen süreçte Türk dilinin adı olarak kabul edildiğini belirtmektedir (Barthold, 2006: 21, 22). Bu bağlamda Ahmet Temir'in Türkler Ansiklopedisi makalesinde bu durumu şu şekilde izah etmektedir;

Cengiz devleti ilk devrelerde Moğollardan ibaret iken, kısa zamanda genişliyerek bir cihan imparatorluğu haline gelmiş ve neticede bir Türk-Moğol İmparatorluğu şeklini almıştır. Çünkü Türklerle meskûn hemen hemen bütün ülkeler bu devletin içine alınmış bulunuyordu. Başka birçok milletler de bu imparatorluğa mensup olmakla beraber esas kitle ve nüfusun büyük

kısmı (100 yıl Moğol idaresinde kalmış olan Çin istisna edilirse) Türklerden ibaretti. İlerleyen yıllarda Moğolların büyük bir kısmı Müslümanlığı kabul ederek Türkleşmişlerdi (Temir, 2002).

Anadolu'nun Türkleşmesi merhalelerini ele aldığımız yukarı bölümde üçüncü merhale olarak değindiğimiz Moğol istilasının Anadolu'nun Türkleşmesini hızlandırdığı düşüncesini bu bölümde değinmeye çalışacağız. Görüldüğü gibi Cengiz Han kısa sürede geniş bir coğrafyaya yayılmış ve itaat altına aldığı coğrafyanın büyük bir kısmı Türk ve Müslüman ülkeleri olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Kösoğlu; aynı eserinin *Cengiz'iler ve İslam Âlemi* başlığında; Türk Moğol ordularının Doğu Türkistan'dan başlayarak Anadolu'ya kadar bütün İslam âlemine girişleri çok haşin ve tahripkâr olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Müslüman olduklarını ve bu oluşum içinde henüz Müslüman olmayan Türk sahalarının da bu sayede İslamiyet ile tanıştıklarını ve İslam'ı kabul ettiklerinin altını çizmektedir. Kösoğlu'nun bu tespitlerini Moğol istilasının olumlu sonuçları bağlamında değerlendirebiliriz. Bu bahis içinde Kösoğlu'nun temas ettiği bir diğer nokta ise Mevlana Celaaddin Rumi hakkındadır. Mevlana; Moğolları istikbalin Müslümanları olarak gördüğünü ve onları Müslüman etmek için “*İki yüz iman sancağı ile saldırıyorum*” ifadelerine yer vermiştir (Kösoğlu, 2012: 142). Söz konusu ifadeleri Mevlana'nın Divan-ı Kebir isimli eserinde aldığı tespit edilmiştir; “*Sen Tatar'dan korkuyorsun, çünkü Tanrı'yı tanımıyorsun... Oysaki ben Tatarlar'dan iki yüz iman bayrağı yücelteceğim*” (Celaleddin, 1974: 428). Bu sözlerinden hareketle Mevlana'nın Moğolları müslümanlaştırma gayreti içinde olduğu anlaşılabilir. Diğer taraftan Mevlana hakkında tartışılan en önemli konu; Mevlana'nın Moğol casusu olduğu üzerine iddialardır. Tezimizin kapsamı bağlamında detaylı olarak tartışmaya girmeyeceğiz ancak konu üzerine, Osman Nuri Küçük tarafından kaleme alınan Mevlana'nın casus iddialarına karşılık yazdığı detaylı makalesi; *Mevlana'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları* üzerine yazılmış başlıca çalışmadır diyebiliriz (Küçük, 2003).

Kösoğlu, Cengiz Han'ın kısa sürede Çin başta olmak üzere Orta Asya bölgesini ele geçirdiğini, 1221'de Merv, Tebriz ele geçirdiklerini ve Kafkasya'ya üzerinden Rus ovalarını ele geçirdiklerini belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 137). Kösoğlu Cengiz Han'ın baş döndürücü *fütuhatının* temelinde, Cengiz yasalarına olan sarsılmaz sadakat olduğunu iddia etmektedir. Togan, Cengiz yasası hakkında şu ifadelerle yer vermektedir; “*Cengiz “yasa” yı devletin temel direği, dayanağı olarak kanunlaştırdı.*

Yasanın dini bir tarafı olmamış o tamamen dünyaya, hayata hasredilmiştir”(Togani 1970: 31).

Kösoğlu; *Cengiz’iler ve İslam Âlemi* başlığında popüler olarak değerlendirebileceğimiz diğer bir nokta; Bir kısım İslam âlim ve mutasavvıflarının Cengiz Han hadisesini İslam âleminde bozulan ahlak ve gidişata karşı Allah’ın bir cezalandırması olarak kabul etmelerine temas etmiştir (Kösoğlu, 2012: 142). Bu duruma en dikkat çekici örnek o Müslüman olmayan Hülagu Han’ın, Halep Emiri Melikine yazmış olduğu mektubudur. Hülagu bu mektubunda;

Melikünnasır bilinsin ki, Bağdat üzerine inip Tanrı’nın kılıcı ile burasını aldık ve oranın sahibi(halifeyi) yanımıza çağırdık, kendisine iki sorgu sorduk; sorgularımıza karşılık veremedi. Bundan dolayı Kur’an’ımızda, “Allah hiçbir kavmin elindeki nimeti, bu kavim kendisini bozmayınca almaz” (Ra’ad-II) denildiği gibi, kendisinin yapmış olduğu işler yüzünden bizim gazabımıza müstahak oldu... Birçok bi’datlar çıkardımız. Bugün yaptıklarınızın cezasını çekeceksiniz. “Zulmedenler nereye gideceklerini ve hangi deliğe tıklacaklarını yakında görür ve bilirler” (Şuara-27). Biz, bütün işleri tedvir ve takdir eden Tanrı tarafından size musibet edildik. Yeryüzünün batı ve doğusu bizim elimizdedir, hiçbir yere kaçıp kurtulamazsınız (Kösoğlu, 2012: 142, 143).

Söz konusu alıntı Togan’ın eserinde yer almaktadır. Kösoğlu’nun ifade ettiği üzere Hülagü, Müslüman ahali nazarında bir belâ-i âsümânî yani gökten gelen bir musibet intıbası bıraktığını belirtmiştir. Ancak bir kısım Müslüman ve Hristiyan müelliflerin Hülagü’yü iyi tabiatlı, Tanrı’dan korkan bir hükümdar olarak tavsif ettiklerini belirtmektedir (Togan, 1981: 224, 225).

Kösoğlu; Anadolu Selçuklu Sultanlarının iyi yetişmiş, ilme ve sanata düşkün kimseler olduğunu ifade etmiştir. Bu dönemde birçok âlimin ve sanatkârın Türkiye’ye geldiğini belirtmiştir. Ahmed bin Kani, Sultan İzzeddin Keykavus adına *Kelile ve Dimne*’yi şiir halinde yazdığını, Mehmed bin Hatibi’nin Siyasetname tarzı eserler kaleme aldığını belirtmiştir. Bunların yanı sıra Sultan İzzeddin Keykavus’un kendisine 72 beyitlik bir kaside Musul Emiri’nin kızına 7200 altın gönderdiğini, II. Rükneddin Süleyman’ın kendisine kaside sunan Farabi’ye iki bin altın, on cins at, beş köle, beş cariye beş katır ve elli kat elbise ihsan ettiğini belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 160).

Bu bölümde ve eserlerinde sıkça değindiği ve kendi yaşantısında dile getirdiği tasavvuf için ayrı değerlendirmeleri olmuştur. Kösoğlu; Türkler arasında tasavvuf hareketinin en kuvvetli başlama ve yayılma merkezinin Horasan olduğunu belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 167).Türkler arasında yerleşen ve gelişen tarikatlar arasında şer’i kaide ve inançlara sıkıca bağlı olan sünni tarikatlar olduğunun altını çizmiştir. Bunun yanı sıra Ahmet Yesevi tarafından Horasan’da kurulan *Yesevi tarikatı* Anadolu’yu

nüfusu altına aldığını belirtmiştir. Ayrıca Yesevi dervişlerinin Türkler arasında tasavvuf düşüncesinin yayılmasında etkili olduğunu ifade etmiştir (Kösoğlu, 2012: 167).

Kösoğlu, Cengiz ordularının yürüyüşü, aynı zamanda birçok tasavvuf erbabının da Anadolu'ya geldiğini belirtmiştir. Hoca Ahmet Yesevi'nin dünyanın her yerinden gelmiş 99 bin müridi olduğunu Yeseviliğe paralel olarak doğan Nakşibendiliğin 'de şer'i esaslara bağlı olup zamanla Türk dünyasında yayıldığının altını çizer. Bu dönem Anadolu'sunda büyük mutasavvıflar olarak Yunus Emre, Mevlana, Hacı Bektaş Veli, Muhiddin Arabi sayılabileceğini belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 167).

Kösoğlu; tarihi kültürün geçirdiği aşamalar çerçevesinde ele alarak İbn Haldun'un Tavırlar Nazariyesine benzer kültürel bir bakış açısı geliştirdiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda Kösoğlu'nun tasnifinden hareketle; kültürün diğer bir ifade ile Türk tarihinin Osmanlı'ya kadar geçen merhaleleri kuruluş ve olgunlaşmanın başlangıcı olarak kabul etmektedir. Kösoğlu bu tasnifini yapar iken İslam öncesi Türk tarihi üzerinde detaylı bir şekilde durmamış ancak önemli olarak kabul edebileceğimiz konulara temas etmiştir. Türklerin İslamı kabul süreci örneğinde de görüldüğü üzere günümüzde de tartışılan konulara kendi üslubu ile temas etmiştir. Dönemi inceleyen akademik eserlerden faydalanmış ancak akademik bir method şeklini kullanmamıştır. Zira diğer bölümlerde de görüleceği üzere akademik bir kaygısı yoktur. Ancak birincil kaynaklarda geçen bilgileri aktardığı da gözlenmiştir. Bütün bunlardan daha önemli olan nokta ise popüler tarihsel bilgiler diyebileceğimiz bilgilere sıklıkla yer vermiştir. Zira Türklerin İslama Geçiş sürecinde Satuk Buğra Han tezkiresine yer vermesi, Haçlı Seferlerinde “*beşikteki bebeğin kaynar kazanlara atılması*” hadisesi gibi akademik eserlerde yer verilmeyen atıfları hayli ilgi çekicidir. Genel bağlamda “*Kültürün kanunları Tarihin kanunlarıdır*” önergesinden hareketle; Osmanlı'ya kadar gelen süreçte oluşturmaya çalıştığı tarih/kültür nazariyesinin başlangıcıdır diyebiliriz.

4.1.7 Söğütten Cihan Devletine

Kösoğlu'nun sınıflamasında yer alan Olgunlaşma Dönemi *Söğütten Cihan Devleti* başlığında karşımıza çıkmaktadır. Ancak Olgunlaşma Dönemine geçmeden önce buradaki kastımız hakkında kısaca izah etmek faydalı olacaktır. Kösoğlu; Olgunlaşma ve giderek Durgunlaşma olarak ele aldığı bu safhada; Kültürün, kuruluş devresinde ki

gibi yine yaratıcı olduğunu ancak imanın önceki kadar ateşli olmadığını belirtmektedir (Kösoğlu, 2012). Zira kültür ilerleyen dönemde kendi dünyası ile sınırlanmaya başlayacaktır. Karşılaştığı problemler karşısında önceki yaşadığı devrede ki çözümler kaynak olarak çözümler üretecektir ancak zaman içinde yeni bir gerilim yaratma heyecanını kaybedecektir. Bu bağlamda İbn Haldun'un Tavırlar Nazariyesinde yer alan üçüncü ve dördüncü tavra denk gelmektedir. Bahsettiğimiz üzere Üçüncü Tavrı; ferağlık tavrıdır ki medenilik tüm olgunluğu mimaride, zanaatlarda ve güzl sanatlarda karşımıza çıkmaktadır (Haldun, 1982). Dördüncü Tavrıda ise; Kanaat, müsâlemet ve sulh olarak geçmektedir; kendinden öncekileri taklit etme, töreyi takip etme esasısının dışına çıkılmaz. Kanun-i Kadime sıkı bir şekilde bağlı kalınır (Haldun, 1982).

Kösoğlu kaleme aldığı bütün eserlerinde Osmanlı devlet tarihine geniş bir yer ayırmış çok çeşitli örnekler vermiştir. Kösoğlu'nun *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler* isimli dört ciltlik hacimli eserinin üç cilti Osmanlı tarihi üzerine yazılmıştır. Eserlerinin genelinde tespit ettiğimiz üzere Osmanlı devleti tarihi hakkında ki bütün bilgileri bu eserinde topladığımızı söyleyebiliriz. Genel anlamda kronolojik bir yol takip ettiğini söyleyebiliriz. Buradan hareketle bulgularımızı aynı şekilde kronolojik olarak ele alacağız. Yöntem kısmında izah ettiğimiz üzere; günümüzde popülerliğini koruyan ve tartışılan konular başta olmak üzere akademik eserlerde yazılmamış olan konular ele alınacaktır.

4.1.7.1 Osmanlı'nın Kuruluşu ve Selçuklu Tahtına Çıkış

Kösoğlu; Osmanlı'nın Devletinin kuruluş döneminde iki konu üzerinde açıklamalara yer vermiştir. Bunlardan ilki Osmanlı hanedanının soy kütüğü üzerinedir. Literatür incelediğimizde soy kütüğü hakkında çeşitli iddialar vardır. Bu iddialarının temelinde; Türk devletlerinde hakanlık hakkı elde eden veya iddia eden hanedanın kendisini Oğuz Kağan'ın nesline dayandırması gerekmektedir. Bu bağlamda Osmanlı devleti hakkında yazılmış olan günümüz Türkçesine çevrilen başlıca kaynaklar:

Âşık Paşa tarafından on beşinci yüzyılda kaleme *Aşıkpaşaoğlu Tarihi* (Atsız, 1970). Şükrullah tarafından on beşinci yüzyılda kaleme alınan *Behcetü't Tevarih*, Oruç bey tarafından on çeyinci yüzyılda yazılmış olan *Oruç Bey Tarihi*, Ahmedî tarafından kaleme alınan *Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Osman* isimli eserler başlıca karşımıza çıkanlardır (Atsız, 2011). Bunların yanı sıra *Düstûrnâme-i Enverî*, Mehmed Neşri

tarafından iki cilt olarak kaleme alınan *Kitâb-ı Cihan-Nümâ* (Unat ve Köymen, 1949), Karamani Mehmed Paşa tarafından yazılan *Osmanlı Sultanları Tarihi* (Konyalı ve Atsız, 1949) adlı eserler karşımıza çıkmaktadır. Bu eserlerden *Düstûrnâme-i Enverî* hariçinde diğerleri Osmanlı'nın soy kütüğünü Oğuz Han'a dayandırmaktadır. Ancak *Düstûrnâme-i Enverî* eserinde ise Osmanlı'nın soy kütüğünde; Ertuğrul beyin babası Gündüz Alp, onun babası da Şahmelik onun babasıda Mîr Süleyman Alp olarak ifade etmiştir. İnalçık Enveri tarafından yapılan soy kütüğünün diğerleri kadar güvenilir olmadığını belirtmektedir (İnalçık, 2010: 20).

Kösoğlu ise Osmanlı soy kütüğünün Oğuz Han'a dayanmasına delil olarak Kara-Koyunlu hükümdarı Cihan-Şah'ın "*Sultan Murad Biraderimdir*" ifadesine dayandırmaktadır. "*İşte biraderim Sultan Murad nesebi Oğuz Han'ın oğlundan Gök-Alp'e ve Kara Yusuf'un nesebi de Deniz Alp'e çıkar* (Kösoğlu, 2012: 179).

Bunun yanı sıra Kösoğlu'nun ifadeyi aldığı yer olarak; Turan'ın *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* adlı eserinin *Osmanlı Cihan Hâkimiyetinin Milli ve İslami Kaynakları* (Turan, 1999). Kösoğlu'nun yer vermiş olduğu bu atıf kanaatimizce Turan'ın eserinde alınmış olabilir. Bunun yanı sıra Turan ise kaynak olarak *Behcetü't Tevârih* göstermektedir. Osmanlı tarihlerinde genel kanaat Ertuğrul'un babası Süleyman Şah olarak kabul edilmektedir. Ancak Kösoğlu eserinde; "*Kayı aşireti reisi Gündüz Alp' Ankara'nın güneybatısında ki Karacadağ havalisi ikta verildi*" (Kösoğlu, 2012: 180) ifadesinden hareketle Gündüz Alp'i Kayı aşireti reisi ve Ertuğrul beyin babası olarak kabul ettiği düşünülmektedir. Bu noktada incelediğimiz Osmanlı tarihlerinde Karamani Mehmed Paşanın da Gündüz Alp'i kabul ettiği tespit edilmiştir (Konyalı ve Atsız, 1949: 343).

Kösoğlu; Ertuğrul Beyin vefatını ve Osman Beyin "Bey" olması hususunu Neşri'den almış olduğu şu alıntı ile bahsetmektedir;

İttifak ol esnâda Ertuğrul beğ doksan üç yaşında âhirete intikal idüb, Söğüt'de defn ittiler. Aşiretler bâzı Osman'ı ve bâzı Ertuğrul karındaşı Osman'ın ammîsi Dünder'i Bey kılmak istedüler. Amma kendü kabilesi Osman'a vecih görüp el altından haber gönderüp söyleşdiler. Dünder dahi halk ortasına gelicek halkın Osman'a meyl ve itikadın göricek beğlikten vazgeçüp ol dahi Osman Gazi'ye biat etti (Unat ve Köymen, 1949: 79).

Kösoğlu özellikle bu dönemler hakkında ki alıntılarının ana kaynakları Aşıkpaşaoğlu ve Neşri Tarihleri eserler olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra bu ve benzeri alıntılarının sonrasında herhangi bir yoruma yer vermemiştir. Ancak bu tür alıntılarının akabinde

sadece birkaç kısa cümle ile tarihsel bilgiler vererek muhtemelen olaylara arasında ki kronolojik ve anlamsal bütünlüğü korumaya çalışmıştır.

Kösoğlu'nun üzerinde durduğu ikinci konu ise; Osmanlı'nın Kuruluş Sürecinin bir ayağını “*Selçuklu Tahtına Çıkış*” olarak belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 198). Böyle bir düşünceye sahip olmasının temelinde *Türk devletinin yıkılmadığı hanedanın değiştiği* düşüncesi vardır. Yukarıda da izah ettiğimiz üzere Atsız ve Yinanç; Türk tarihinde kesintilerin olduğu fikrinin yanlış olduğu ve Türk devletlerinde sadece hanedanın değiştiği düşüncesi vardır. Buradan hareketle Kösoğlu; Türkiye Selçuklu'nun en zayıf olduğu dönemde bile Anadolu'da beylik kurmuş ve hanedan olmuş bütün beylerin sadakatini Selçuk hanedanına olduğu belirtmektedir (Atsız, 2017). Bilindiği üzere Selçukluların Anadolu'ya hâkim olmaya başlamsıyla beraber Türkmen nüfusu yeni yurttan yerleşmeye başlamıştır. Ancak Moğol istilası ve sonrasında ki siyasi mağlubiyetler neticesinde Selçuklu Hanedanı dağılmaya başlamış ve 1308 yılında tarih sahnesinden çekilmiştir. Bunun yanı sıra bu durum ayrı bir problem durumu oluşturmuştur; Selçuk Hanedanının yerine kim geçecektir?

Kösoğlu bu sorunun cevabını diğer Türk devletlerinde olduğu gibi soy kütüğü ile yakından alakalı olduğunu iddia etmektedir. Bu düşüncenin temelinde Hanedanlığa geçecek olan boyun kendini Oğuz Han soyundan geldiğini ispat etmeli ve diğer boy beylerinin de bunu kabul etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Kösoğlu'nun tespiti; öncelikle Anadolu'da yönetime gelecek olan Hanedanın; Hakanlık için gerekli yüksek asaleti Oğuz Han soyuna bağlanılabilmekle mümkün olduğunu belirtmektedir. Bunun yanı sıra Türk devlet anlayışında bu soya bağlı olmayan hanedanı “hanedan” olarak kabul görmediğinin altını çizmiştir. Zira daha öncede temas ettiğimiz üzere Açına oğullarından gelmeyen *Tanrı Kut* ancak bu soydan gelmekle mümkündür ve böylece diğer Türk boylarına karşı meşrutiyeti sağlayacaktır (Kösoğlu, 2012: 200, 201).

Kösoğlu'nun yüzeysel olarak değindiği diğer bir unsur ise *gaza ve cihad* düşüncesidir. Bilindiği üzere Malazgirt savaşı sonrasında Türk boyları; Anadolu'yu yeni yurt olarak kabul etmiş, *gaza ve cihad* düşüncesiyle fetih hareketlerine başlamıştır. Kösoğlu'na göre Osmanlı'nın durumu hayli ilgi çekiçidir.

Anadolu beylikleri arasında en küçüklerinden olduğunu fakat hâkimiyet alameti olarak kendi adına ilk sikkeyi bastığını, sefere çıktığı zaman kendinden kuvvetli olan Türk boylarının asker göndermek mecburiyeti duymasını; Hakanlılar soyundan indiğine ve

Selçuklu tahtının tabii varisi olduğuna inanıldığından kaynaklandığını düşünmektedir. Kösoğlu'nun iddiası hayli ilgi çekiçidir; bu olayların Osmanlı'nın yüksek gaza şuuru ile açıklamanın yetersiz olduğunu iddia etmektedir (Kösoğlu, 2012: 199, 200).

Genel bağlamda görüldüğü üzere Kösoğlu Türk devlet geleneğinde yer alan; soy kütüğü ve Tanrı kut düşüncesi çerçevesinde Hakanlık hakkını elde ettiğini savunmaktadır. Öte taraftan sadece gaza ve cihad düşüncesi ile açıklamanın yetersiz olduğunu öne sürmektedir (Kösoğlu, 2012: 200). Çünkü batıdaki uç beğleri de denizde ve karada sürekli gaza halinde olduğu; Selçuklu Hanedanı düştükten sonra sol kol beyinin civar beylerden asker istediği ama beylerin göndermediğini ifade etmektedir. Bir başka husus olarak ise Konya ve Amasya ümerasının Selçuklu Hanedanlığı dağıltıktan sonra Osmanlı'ya geldiklerini belirtmektedir (Kösoğlu, 2012: 200).

Ancak tezimiz bağlamında Kösoğlu'nun düşüncelerini anlamdırabilmek için Osmanlı'nın kuruluş dönemini incelemek fikir verici olacaktır. Öncelikle Halil İnalçık Osman Gazi'nin bağımsızlığı hakkında sonraki dönemlerde ortaya atılan iddiaları dört başlıkta sınıflamıştır. Bunlar; Osman Gazi'nin kendi kılıcıyla fetihler yapmış olması, Selçuklu Sultanın sancak göndermiş olması, soyunu Gökalp'ten geldiğini öne sürmesi ve Osman Gazinin atası Kutalmışoğlu Süleyman Şaha dayandırılması olarak sınıflamıştır (İnalçık, 2010:126). Osman Gazi'nin kendi kılıcıyla fetihler yaptığı ve Gök-Alp soyundan geldiği iddiası Karaca hisar fethinde Osman Gazi'nin söyledikleri üzerine yorumlanmaktadır. Karacahisar feth edildikten sonra Dursun Fakih Cuma namazı kılmak için Sultan'dan izin alınması gerektiğini söylemesi üzerine Aşıkpaşazade Tarihi 14. Babda geçen ve Osman Gazinin söylediği iddia edilen; *Ona sultanlık veren Allah bana dahi hanlık verdi. Eğer minneti şu sancak ise ben kendi sancağımı götürüp uğraştım. Eğer o Âli Selçukum derse ben de Gökalp oğluyum*" diyerek hâkimiyet hakkının kendisine intikal ettiğini söyler (Atsız,1970: 22,23). Karaca hisar fethi sonrasında ise Selçuklu Sultanı Alaaddin'in Osman Beye Sancak göndermesi ayrı bir iddadır. Aşıkpaşazade tarihi 8. Babda geçen; Osman Gazi hisarı alması ve Tekfürü yakalaması aynı cümleler ile aktarılmıştır (Atsız, 1970: 15).

İnalçık, Osman Beyin Kastamonu uç emiri olan Çobanoğullarının emri altında en uzak serhadde savaşan bir uc beyi olarak belirtmiştir (İnalçık, 2002: 120). Kastamonu beylerinin Bizans'a karşı gaza hareketinin gevşek tutukları halde Osman beyin uçların en ileri bölümünde gazaya son derece atılganlıkla sürdüğünü böylece gazi alplerin

gerçek önderi olduğunu belirtmektedir. İnalçık farklı bir makalesinde uç kültürünü şu şekilde izah etmektedir;

Uc Kültürüne İslami gaza hâkimdir. Allah'ın emri olarak gazai dâr al-harbe karşı itaat ettrinceye kadar daimi akınlarla savaş demektir. Şer'an bu akınlarda kâfirlerin malları ganimet olarak alınabilir, memleketleri tahrip edilebilir. Daimi savaş, gazi liderler etrafında, çoğu zaman bu liderlerin adını taşıyan grupların kuruluşunu sağlar. Gaziler başarı gösteren ünlü beylerin etrafında toplanırlar, onların bayrağı altına koşarlar (İnalçık, 2009: 49).

İnalçık'ın Osman Beyi diğerlerinden farklı kılan diğer bir noktanın ise Vefâî-Babaî tarikat halifesi olarak uca gelen Ede-Balı'nın yakınlık ve manevi desteği olması ve Türkmen beylerinin bu çeşit kutsamaları beyliğin tanrısal teyidi ve meşrulaştırma gayreti olarak yorumlanması olarak düşünülebilir (İnalçık, 2010: 23).

Kösoğlu'nun düşüncelerini doğrudan etkilediğini düşündüğümüz Osman Turan ise, Anadolu'da Selçuklu hanedanının bir nüfusu kalmayınca Oğuz Han neslinden gelmekle iftihar eden Osman Gazi'nin tabiiyeti lüzumsuz gördüğünü belirtir. Bilecik feth edildikten sonra Dursun Fakih Cuma namazı kılmak için Sultan'dan izin alınması gerektiği yönünde ki düşüncesini Osman Gazi'ye ilettiğinde; kendisinin Gök-alp nesilinden olduğunu idda ederek, hakimiyet hakkının kendine intikal ettiğini söylemiştir (Turan, 1999: 25). Turan; Sultan II. Murad döneminde Oğuz Destanı ve ananelerinin de canlandığını belirtmiştir. Bu dönemde kaleme alınan Yazıcıoğlu'nun Türkçe Selçuknamesinin milli tarih şuurunun uyanışı olarak kabul etmektedir (Turan, 1999: 28).

Turan; bütün eski tarihlere göre Osmanlıların kendi tarihlerini Selçuklu, Büyük Selçuklu ve Karahanlılar zinciriyle Oğuz Hana'a bağlamak suretiyle, Türk devletleri arasında ilk defa *olarak milli tarih şuuruna* erişme şerefini kazandıklarını belirtmektedir. Bunun yanı sıra bu görüşün ilmi ve milli esaslara uygun olduğunu bugünde Türklerin tarih görüşlerini temsil eden bir mahiyet arz ettiğine dikkat çekmektedir (Turan, 1999: 28, 29).

Osmanlı'nın kuruluşunu ve Selçuklu tahtına çıkış olarak kabul ettiğimiz dönemin diğer bir ayağı ise Kösoğlu'nun deymiyle "*Veliler ve Gaziler*" oluşturmaktadır. Kösoğlu; Osman Gazi ve sonrakilerin çevresin de her gün sayıları artan medreseliler, Türkmen Babaları ve evliyalar halkası oluştuğunu belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 201). Devlet bir gaziler devleti olduğunu ordusu Kızıl-Elma, cihat heyecanı ile yüklü gaziler ordusu, kumandanları da Gazi Hakan olduğunu ifade etmiştir (Kösoğlu, 2012: 201). Kösoğlu Türkistan'ın yeni yurdu insan bakımından olduğu kadar iman bakımından da

desteklediğini belirtir. Bu tespitini popüler tarzda diyebileceğimiz bir anlatımla dile getirmiştir; Ahmed Yesevi'ye atıfta bulunarak şu cümlelere yer vermiştir;

Saltuk Muhammed'im, Bektaş'ım seni Tum'a göndersin. Leh diyarında dalalet-ayın olan ol mel'unu Sarı Saltuk suretine girüp, bir tahta kılıçla katleyle. Makedonya, Dobruca'da Yedikrallık yerde nam ve şan sahibi ol (Kösoğlu, 2012: 201).

Kösoğlu Osmanlı'nın kuruluşunda tasavvufi bir katkının olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda Yaşar Ocak (2014); Türklerin İslam yorumuyla doğrudan ilgilenen Türk tarihçilerinin yalnızca Fuad Köprülü ve Osman Turan'ın olduğunu belirtmektedir. Köprülü daha çok sufilik, heterodoks İslam ve dini-sosyal halk hareketleri üzerinde durmuş, Turan ise genellikle ağırlık noktası Türk devletlerinin siyasetleri çerçevesinde İslam'ın etkilerini ele alan zaman zaman sosyal hayatta İslam'ın yeri ve yorumlanması meseleleri üzerine değinmiştir. Ocak her iki tarihçinin de makalelerinde meseleye daha ziyade milliyetçi tarih perpesktifde ele aldıklarını; özellikle de idealist bir çerçeve çizerek belirgin bir şekilde "Gökalpçi" bir yaklaşımla Türkler arasında İslam'ın adeta milli bir din niteliğini kazandığını ve Türklere has bir şekil aldığı fikrini işlediklerini belirtmiştir (Ocak,2014:377, 378).

Köprülü; *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserinde, İslamiyet'in Türkler arasında yayılmasında Ahmet Yesevi'nin Türk tarihinde ki ehemmiyetini şu şekilde izah etmektedir;

Ahmed Yesevi yalnız beş on parça yahut birkaç cilt tasavvufi manzumeler yazmış eski bir şair değil, İslamiyetin Türkler arasında yayılmaya başladığı asırlarda onlar arasında ilk defa bir tasavvuf meslekini vücuda getirerek ruhlar üzerinde asırlaca hüküm sürmüş olmasındır (Köprülü, 2009: 130, 131).

Köprülü'nün İslam Ansiklopedisinde kaleme aldığı *Ahmed Yesevi* maddesinde ise;

Ahmed Yesevi, Yesi'ye yerleşerek propagandasını daha ziyade göçebe ve köylü bozkır türkleri arasında teksif edince yeseveilik ister istemez bu muhitin şartlarına tetabuk mecburiyetinde kaldı. Bu türkler samimi Müslüman olmakla beraber, islamiyeti anlayışları tabiatıyla çok sathi ve şekli idi; binaenaleyh yesevilik bu göçebe türk muhitinde eski türk kabilele an'aneleri ve paganizm bakiyeleri ile karşılaşmak mecburiyetinde kaldı (Köprülü, 1978: 212)."

Bunun yanı sıra Köprülü tarih ve coğrafya inkişafını Türk tarihi açısından şöyle değerlendirmektedir; bir türk sufisi tarafından halis bir türk tarikatı iptida Seyhun havalisinde, Taşkent civarında ve şarki Türkistan'da kuvvetle yerleşmiş sonra Türk dilinin ve kültürünün Maverünnehr ve Harizm sahalarında kuvvetlenmesi ile müterafık olarak oralarda ehemmiyet kazanmıştır. Yesevilik 13. yüzyıl'da Anadolu'ya girmiştir. Yesevi şeyhlerinin bazen dervişler ile beraber küçük zümreler halinde bu muhaceretleri, yavaş yavaş azalmakla beraber 14. asırda da devam etmiş; Sarı Saltuk

ve Hacı Bektaş gibi en maruf Anadolu sufilerinden başka Anadolu’da sahalalarında birçok yesevi dervişlerinin an’anelerinin 17. asırda da devam ettiğini belirtmiştir (Köprülü, 1978: 213).

Turan *Osmanlı Cihan Hâkimiyeti* makalesinde (1999); Osmanlı cihan hâkimiyeti ve dünya nizamı ideali, milli şuur ve uyanış yanında manevi kudretin başlıca kaynağını İslam mefkûresi ve cihad ruhundan aldığını belirtmektedir. Bu bağlamda Turan başta İznik’te kurulan ilk Osmanlı medresenin bu şehirde kurulmasının belki de buranın ilk Selçuklu payitahtı olması ve Hristiyanlık tarihinin ilk büyük Konsilinin burada toplanmasıyla alakalı olduğunu belirtmektedir. Bu ilim ocağında yetişen müderrislerin sayesinde tasavvufun Osmanlılar arasında yükselmesine hizmet ettiğini ifade etmektedir (Turan, 1999: 29). Turan’a göre Osmanlı’nın kuruluşu ve yükselmesinde bu dini görüş ve cereyanda vukubulan bu inkılapla doğrudan alakalı olduğunu belirtmektedir. Turan göre; Anadolu’dan İslam ülkelerinden gelen şeyhler, babalar, dervişlerin gazalara katılarak; Osmanlı âlimleri ise tasavvufa karşı uyanan şüpheleri bertaraf ederek İslam cihad ve mefkûresinin birleşmesini sağladıklarını belirtmektedir. Turan hiçbir devirde görülmemiş bir şekilde Osmanlı’nın kuruluşu ve yükselişinde; şeyhler, veliler, babalar ve dervişler birinci derecede rol oynadığını belirtmektedir (Turan, 1999: 29, 30).

Kösoğlu’na göre Hoca Yesevi, bir düşünce sistemi kurmamıştır; dini ve ahlaki esasları sade bir biçimde halkın alışık olduğu bir dil ve üslup içinde anlatmıştır. Bu tavrı ile Türk kitleleri üzerinde etkisi çok derin ve yaygın olduğunu belirtmektedir (Kösoğlu, 2012: 202). Benzer bir ifade ise Mustafa Kafalı *Divan-ı Hikmet’te* geçen etmektedir; “*Kur’an ve hadislerin mana ve ruhuna uygun manzum ve vecize hikmet manasında Türkçe sözlerdi*” ifadelerinden hareketle çoğu ummi olan Türk Milleti’ne anlayacağı sadelikle Türkçe irşadlarını yaptığını belirtmektedir (Kafalı, 1993).

Görüldüğü üzere Kösoğlu Osmanlı’nın kuruluşunu olarak “*Söğütten Cihan Devletine*” başlığında anlatmıştır. Osmanlı’nın kuruluşunu Türk devlet geleniğinde yer alan “*hanedan değişikliği*” bağlamında ele almıştır. Osmanlı’nın diğer boylar arasında kabul görmesi etkili olan başlıca etmenin soy kütüğünü Oğuz Han soyuna dayandırması olarak kabul etmektedir. Kösoğlu; gaza ve cihad düşüncesinin Osmanlı’nın bağımsızlığına giden süreçte ikincil bir etmen olarak kabul etmektedir. Filhakika, Yesevi tarikatı başta olmak üzere Horasan’dan gelen Veliler ve Gaziler sayesinde Osmanlı’nın bir gaziler devleti haline geldiğini belirtmektedir. Bu

düşüncesinin temelinde ise Turan'ın kaleme aldığı *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi* eserinden etkilendiği düşünmekteyiz. Çünkü Kösoğlu'na göre Anadolu yeni bir yurttur ve bu coğrafyada kalıcı olmak ve bir "ruh" oluşturma düşüncesi Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren var olduğunu kabul etmektedir.

4.1.7.2 Osman Han Gazi

Kösoğlu Osmanlı devletinin kuruluşu sürecinde Osman Bey hakkında popüler tarzda hikâyelere yer vermiştir. Kösoğlu Bilecik'in alınmasında geçen hikâyeye bunlardan birisidir. Olayı başını anlatan kısa bir girişten sonra doğrudan alıntı yapmış ve herhangi bir dipnota yer vermemiştir.

Kayı aşiretinin yaylaya çıkarken eşyalarını Bilecik hisarına bıraktıklarını ve Bilecik tekfuru ile iyi geçindiklerini belirtmiştir. Ancak Bilecik tekfuru, diğer tekfurlar ile anlaşarak Osman beye tuzak kurmak ister.

Sordular kim Bu Bilecik kâfirleri senün katunda hürmeti var, nedendür, didiler. Eyittidi kim: Komşularımızdır. Biz geldük bu vilayete garip. Bunlar bizi hoş dutdılar. İmdi bize dahi vaciptür kim bunlara hürmet ederüz (Kösoğlu, 2012: 182).

Fakat Bilecik tekfuru diğer tekfurlar ile anlaşarak Osman Gazi'ye tuzak kurmuş ve kızının düğününe davet etmiştir. Harmanmaya tekfuru Köse Mihal Osman Gazi'nin dostudur; tuzaktan haberdar eder ve *Gafil deprenme* diyerek uyarmıştır.

Kayı boyu yaylaya çıkar iken eşyalarını Bilecik tekfuruna bırakırlar; Osman Gazi kendine yapılan pusudan haberdar olur ancak tekfura haber göndererek geleceğini ve yaylaya çıkmak için eşyalarını hisara bırakacaklarını söyler.

Ve hem va'de olıduğu gün Osman Gazi dahi öküzlerini yükündürdi. Hemişe ileden hatunlara verdi. Ve keçeler arasında nice adamlar bile sardılar. Sürdiler, ahşam karanusunda hisara girdiler... Ve niçe gaziler baş bezleriyle avrat donına koydı. Tekfürine haber göndürd. Eydür: Bunları ayrıca bir yere kondursınlar ki hatunlarını ondağı kâfirleri görüp utanmasındalar. Tekfür dahi bu söze gayet sevinür. Türk'ün eri avratı elüme girdi dedi..” Ve Osman Gazi de gelir keçelere sarılan “ avrat donuna” bürünen gaziler yalın kılıç olur kaleyi fetheder (Kösoğlu, 2012: 183).

Bu hikâyeye Aşıkpaşazade Tarihinin 10. Ve 12. Bablarından alındığı tespit edilmiştir (Atsız, 1970). Aynı zamanda Neşri Tarihinin I. Ciltinde aynı hikâyeye daha detaylı bir şekilde anlatılmaktadır (Unat ve Köymen, 1949).

4.1.7.3 Cehennemi fikir

Bursa fethi esnasında Osman Gazi vefat etmiş ve Bursa'da Gümüşlü Kümbed'e defn edilmiştir. Orhan Han Gazi otuz altı yaşında başa geçmiştir. Kösoğlu; Orhan Gaziyi şu şekilde tasvir etmektedir; uzuna yakın orta boylu, mavi gözlü, kumral sakallı, yüksek alınlı, kavisli burunlu güleç yüzlüdür. Dünyanın ilk daimi ordusu onun zamanında kurulur (Kösoğlu, 2012: 213).

Kösoğlu belirttiği ilk daimi ordu; Alman tarihçi Hammer'in "*Cehennemi Fikir*" olarak tanımladığı Yeniçeri ordusudur. Hammer; *Büyük Osmanlı Tarihi I.Cilt* üçüncü kitabında; Orhan beyin beyliğin başına geçtikten sonra ilk iş olarak biraderi Alâü'd-dîn'e hükümetin yarısını teklif ettiğini ama kardeşinin kabul etmediğini belirtmektedir (Hammer, 2010). Orhan Bey bunun üzerine kardeşine vezirlik makamına geçmesini istemiş ve Alâü'd-dîn vezirlik makamına geçtikten sonra ilk iş olarak kanun ve kurumları oluşturmak olmuştur Bu kurumlardan biri ve en önemlisi daimi ve maaşlı bir ordu kurmasıdır. Zira Orta çağ tarihinde ve hala daimi orduların mucidi addolunan Fransa Kralı VII. Şarl'dan bir asır evvel kurulmuştur (Hammer, 2010: 57).

Yeniçeri ordusunun fikir babası olarak Çandarlı Kara Halil olduğunu belirtmektedir. Çandarlı, Hristiyan evladından mürekkep bir ordu kurulmasını teklif etmiştir. Hammer; Askeri istibdad tarihinde, ahlak ifsadının bir teşkilata esas olmak üzere kabulünün yegâne bir maisal olduğunu belirtmektedir. Kösoğlu; Hammer'in hristiyan evladından bir ordu kurulması düşüncesini "cehennemi fikir" olarak yorumladığını belirtmektedir. Kösoğlu, Cehennemi Fikir düşüncesini eserinde Aşıkpaşazade tarihinin 46. babından (1970) aldığı tespit edilmiştir;

Cendereli Halil Paşa eyitti: Bunları Türk'e verelüm, hem Müslüman olsunlar, hem Türkçe öğrensünler; sonra getürelüm Yeniçeri olsunlar. Pes öyle idüp, ak börü geydürdiler. Adın ezel çeri iken Yeniçeri kodılar. Yeniçeri bunun zamanında vaki oldı (Kösoğlu, 2012: 207).

Kösoğlu, Hammer'in "*Cehennemi Fikir*" olarak yorumladığı bu gelişmeyi neden "cehennemi" olarak yorumladığı noktayı şu şekilde izah etmiştir;

Usul ne kadar orijinal olursa olsun, bu olayda Avrupalılarca cehennemi olan taraf, devşirmeyi böylesine Türk-İslam haline getiren Osmanlı kültürünün kudreti ve aşıladığı heyecandır." Kösoğlu (2012: 209); bunun bir iman ve heyecan yüklemi olduğunu belirtmiştir.

Kösoğlu Orhan Gazi dönemi hakkında popüler bir hikâye ise 1337'de İzmit fethi sonrasında idaresi Süleyman Paşaya verilir. Şehzade Gazi Süleyman Paşa Karesi

Valisi olarak Aydıncığa gelir ve Gelibolu'ya geçmeye karar verir. Kösoğlu şu şekilde yer vermektedir:

Meğer bir gün vilayeti seyr eder iken Aydıncığa geldi. Temaşalığına vardı. Bir garip binalar gördü. Biraz durdu. Ve hiç kimseye söylemedi. Ece bey derler idi bir latif aziz er var idi. Ve hem haylı bahadır anılır idi. Süleyman Paşa'ya eydür: Hanum! Tefekküre vardun, der. Süleyman Paşa eydür: Bu denizi geçmepe fikr ederüm. Şöyle geçsem ki kâfirin habarı olmasa..." Ve o gece bir sal çatıp yetmiş seksen er ile karşı yakaya geçerler. Çimpe Kalesi fetih olunur. " Kâfirlerini incitmediler. Beliki kâfirlerine dahi ihsan ettiler (Kösoğlu, 2012: 186, 187).

Kösoğlu eserinde yer vermiş olduğu bu hikâye Neşri Tarihinden (1949: 173) ve Aşıkpaşazade Tarihinin 39 babında geçtiği tespit edilmiştir (1970:52).

Kösoğlu; Şehzade Süleyman Paşanın Balkanlara geçtiğinde, durumun fevkalade karışık olduğunu ve Bizans'ın kavgalar içinde sıkıştığını belirtmektedir. Diğer taraftan Bizans'ın Katolik baskısından kurutulması için yardım edildiğini 1352 yılında Dimetoka'da Sırp-Bulgar ordusunu bozguna uğratıldığını belirtmektedir. Orhan Gazi Han vefat ettiğinde Osmanlı ülkesinin 95.000 kilometre kareye ulaştığını ifade etmiştir (Kösoğlu, 2012: 187). Kösoğlu bir Rum tarihçiden atıfla Orhan Gazi Hanı şu şekilde tasvir eder; "*Gazilere, sanatkârlara, fakirlere cömert; âlimlere kahramanlara hürmetkâr; dindar, adil ve Hristiyanlara nazik.*" Bunun yanı sıra, dini vecibelere son derece bağlı, savaşta icat fikrine sahip kudretli bir kumandan, cenk içinde "*okundan kaza, kılıcından ölüm ders alır*" (Kösoğlu, 2012: 213).

4.1.7.4 Murad Hüdavendigâr Han Gazi (1360-1389)

Murad Hüdavendigâr Han tahta çıktığında otuz dört yaşındadır. Orhan Gazi'nin ikinci oğludur ve doğuştan hükümdar yaratılmış olarak vassfedilir. Yapacağı işlerde istişareye değer verir; mümin ve mütevekkil olup ulema ve meşayih karşı hürmetkârdır (Kösoğlu, 2012: 214). Gazi Hünkâr veya Hüdavendigâr adlarıyla anılır. Hristiyan hacılar kendi krallarına ondan şöyle söz ederler; "*Allah'tan korkan, akıllı ve temkinli bir adamdır. Mağluba karşı insaflıdır ve onlara insaflıca muamele eder...*" (Kösoğlu, 2012: 215).

Gazi Hünkâr Bursa'ya geçerek tahta geçmiştir. İlk icraat olarak Karamanoğlu tahriri ile başkaldıran Ankara ahileri üzerine yürüyerek; Anadolu'daki düzeni sağlar. Kösoğlu Murad Hüdavendigâr döneminde Osmanlı'nın Anadolu ve Rumelinde fetih hareketlerinin hız kesmeden devam ettiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra Kösoğlu'nun

Sultan Murad Han'ın Kosova Meydan Muharebesini ve şehadetine popüler bir şekilde yer vermiştir.

4.1.7.5 Kosova Meydan Muhaberesi

Kösoğlu, Kosova meydan muharebesini Murad Hüdavendigâr'ın Kosova Meydan Muharebesi esnasında söylediği duaya istinaden “*Ahır Şehadet Ruzi Kıl!*” olarak adlandırmıştır. İrili ufaklı on kadar Avrupalı Kralı Osmanlıyı Avrupa'dan atmak amacıyla birleşerek yeni bir Haçlı Seferi düzenlemek için harekete geçmiştir. Osmanlı ordusu ile Kosova denilen veya Kös-Ova denilen ovada karşılaşmıştır (Kösoğlu, 2012: 191). Gazi Hünkâr, yanındaki tecrübeli serhad beyleri ile istişare ettikten sonra; merkezde vezir-i azam Çandarlı Ali Paşa, sol kolda Şehzade Yakup Bey, sağ kolda Şehzade Yıldırım Bayezid, Rumeli Beylerbeyi Kara Timurtaş, Anadolu Beylerbeyi Saruca Paşa olmak üzere Haçlı ordusu ile savaşa tutuşur. Kösoğlu savaşın başlangıcından önce Gazi Hünkar'ın şu duasına yer vermiştir;

Ya ilahi! Mülk ve kul senündür, sen kime istersen verürsün. Ben dahi bir naçiz, aciz kulunum. Benüm fikrümü esrarumı sen bilirsün Mülk ve mal benüm maksudum değüldür. ... İlahi! beni civarunda mihman idüp mü'minlerin ruhuna benim ruhumu feda kıl. Evvel beni gazi kıldun, ahir şehadet ruzi kıl...(Kösoğlu, 2012: 191, 192).

Kösoğlu, Kosova meydan muharebesini “*iki namaz ortasına değin*” sürdüğünü ve sekiz saat vuruştuklarını belirtir. Zafer rüzgârlarının Osmanlı'dan yana esmeye başladığı esnada yaralı bir Sırp asilzadesini “*Gidün. Ben el öpmeğe geldüm. Ve hem beşarete geldüm*” diyerek Hakana yaklaştığını ve hançerini Hakana indirdiğini söyler. Gazi Hünkâr şehit olur (Kösoğlu, 2012: 192). Kösoğlu bu alıntıları Neşri Tarihinin *Tazzaru-ı Sultan Murad Gazi fî zulumâtil-leyl* “Gece Karalığında Sultan Murad'ın yalvarışı” başlığından aldığı tespit edilmiştir (Unat ve Köymen, 1949: 287, 301). Aynı zamanda Kösoğlu Sultan Murad'ın şehadeti hakkında Emir Sultan tarafından yazılmış olan beyitede yer vermiştir;

“Çün kazâ erdi, yaturken durdı ol
Sıçrayup hançerle Şâh'ı vurdı ol
Ol arada, ol demde Sultân-ı Saîd
Gâzîyidi mutlaka oldı şehîd”

Bu beyitte Neşri Tarihinin *Siyret ve Asâr-i Murad Han Gazi* başlığında geçtiği tespit edilmiştir (Unat ve Köymen, 1949: 306). Ayrıca Kösoğlu Şehzade Yakup Çelebi'nin de vefatına kısaca bu bölümde Neşri'den alıntı yaparak yer vermiştir; “*Şehzade Yakup Çelebi'ye haber gönderdiler, gel seni baban ister diyüp getürdüler, çadır içinde kaydını gördiler* (Unat ve Köymen, 1949: 305).

4.1.7.6 Yıldırım Beyazıt

Kosova Muhaberesi sonrasında Yıldırım Bayezid Han başa geçmiştir. Kösoğlu Beyazıt'ı; irade gücü, korkusuzluk ve şecaati ile ünlü bir hakan olarak tanımlamaktadır. Dönemin ilim adamları onun Allah korkusunda herkesten ileri olduğunu kabul ederek etrafında toplanır.

Yıldırım Beyazıt Anadolu'da Karamanoğlu üzerine yürür ve birliği sağlar. Anadolu beylerine karşı adaletli bir hal üzerine olduğunu belirtmektedir. Bunun için Alaşehir fethi sonrasında Aydın, Saruhan, Teke ve Hamidoğulları beyliklerini Osmanlı'ya bağlar ve Anadolu'da Türk siyasi birliğini kurmuştur (Kösoğlu, 2012: 193).

Kösoğlu; Beyazıt hanın adaleti üzerine ayrı bir hikâyeye yer vermiştir;

Sual; Beyazıt Han kim vilayetleri feth etdi, kahr ile mi etti veya adl ile mi etti? Cevap; Cemisi adl ile feth etdi. Anun için kim evvelki beğler halkını zulüm ile incitmişler idi. Bayezıt Han kim her vilayete kim vardı, halkı karşı geldier. Anun adli harekâtında bazı beğleri dahi muti' oldılar (Kösoğlu, 2012: 194).

Söz konusu görüşmenin Menteşe beyinin Timur'un yanına kaçması ve bir kısım beyin hain durumuna düştüğünü günlerde Yıldırım Beyazıt ile bu beylerin arasında geçtiği rivayet edilmektedir. Bu görüşme aynı şekilde Aşıkpaşazadenin eserinde 59. Babda geçmektedir (1970: 70). Görüşmenin sonun da beylerin tımarlarını kendilerine verdiği Aşıkpaşazade tarafında not düşüldüğü görülmüştür. Kösoğlu bu görüşmeyi Yıldırım Bayezıt Han'ın adil bir hükümdar olduğuna dair delil olarak göstermektedir. Kösoğlu Yıldırım dönemi hakkında iki önemli olay üzerinde durmuştur. Bunlardan biri Niğbolu meydan muharebesi bir diğeri ise Ankara Savaşıdır.

4.1.7.7 Niğbolu Muhaberesi

Osmanlı'nın fütühat hareketlerinin Macaristan içlerine doğru ilerlemesi üzerine; Hristiyan âlemi Macar kralının komutasında bir Haçlı ordusu kurarak Niğbolu Kalesine doğru harekete geçer. Beyazıt, İstanbul kuşatması için hazırladığı kuvvetleri Edirne'ye sevk ederek Niğbolu kalesine ulaşır. Niğbolu Kalesi önünde iki taraf saf tutar. Kösoğlu geldiği haberini alır. Beyazıt İstanbul kuşatması için hazırladığı kuvvetleri Edirne'ye sevk eder ve düşmana doğru yürür. Niğbolu önünde saf tutulur (Kösoğlu, 2012: 195). Kösoğlu Yıldırım Beyazıt'ın; Niğbolu Kalesini Haçlı kuvvetleri sardığında bir gece vakti düşman ordusunun arasından kale duvarına kadar yaklaşarak kale kumandanına “*Bre Doğan Bre Doğan*” diye seslenerek ona talimatlar verdiği bahsetmiştir (Kösoğlu, 2012: 58). Kösoğlu bu olaydan hareketle onun atak ve cesur bir hünkâr olduğuna dair delil göstermektedir.

Kösoğlu popüler bir tarzda Niğbolu Savaşını anlatırken Neşri Tarihinin *Hikâyet-i muliasara-i Kostantaniyye ve Muharebe-i Ungurus* başlığında savaşın nasıl olduğuna dair hikâyeye yer vermiştir;

Kâfirler İslam çerisini iki bölük edip araya almak istediler. İslam leşkeri dahi iki bölük olmuşlardı. Sultan Beyazıt Han tarafı pusuda durmuşlardı. Cuma günü sabah ol bir bölük gaziler hemen hücum edip Öngürüs'ün (Macarların) üzerine yürüyüp ve iki taraftan kâfirler dahi ol bir bölük eri araya alınca Hünkâr pusuda durmuştu. Hemen tekbir edip bir gezden küffarın üzerine hücum ettiler; kâfirler dahi gördüler Türk'ün pusuda halkı var; Türk imiş deyüp hemen domuz gibi ürküp, karga şahinden kaçır gibi hezimete yüz tuttular... (Kösoğlu, 2012: 196).

Haçlılar mahvolurlar; Tuna'daki donanması yok edilir, yüz bin maktul, on binin üzerine esir bırakırlar. Esirler için büyük fidyeler alınır. Yıldırım Beyazıt, Korkusuz Jan'ı huzuruna alır; henüz gençsin, bu lekeyi silmek için gene gelirsin der; “*Ne zaman gelirseniz beni ve askerimi karşınızda bulacaksınız; çünkü ben böyle bir maksat için ve benden önde bulunanları yenmek için doğdum.*” İslam Halifesi Yıldırım Beyazıt Han Gazi'ye “*Sultan-ı Rum*” unvanı verir (Kösoğlu, 2012: 196).

Kösoğlu bu konuşmayı popüler üslupla kaleme aldığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Sultan ile Korkusuz Jan (Kont Dö Never) arasında geçen hikâyeye klasik Osmanlı tarihlerinde geçmemektedir. Kösoğlu'nun bu konuşmayı Hammer'in hacimli *Büyük Osmanlı Tarihi* isimli ansiklopedik çalışmasının 1.ciltinden aldığı tespit edilmiştir (Hammer, 2003).

4.1.7.8 Ankara Muhaberesi

Bilindiği üzere Ankara Savaşı; Osmanlı tarihinde bir dönüm noktasıdır. Osmanlı devleti kısa sürede geniş bir coğrafyaya yayılmış; özellikle Yıldırım Beyazıt zamanında Anadolu beyliklerini itaat altına alarak siyasi birliği sağladığı bilinmektedir. Kösoğlu Ankara Savaşını hikâyeci bir üslupla anlatır. Her iki hükümdarın içinde bulunduğu durumu şu şekilde özetler;

Emir Timur, Hindistan seferinden henüz dönmüş, Altın-Ordu'yu hükmü altına sokmuş olarak kudretinin zirvesindedir. Yıldırım Beyazıt *Sultan-ı Rum'dur* ve İstanbul'u düşürmek kararındadır. Kösoğlu (2012: 11); "*Biri Doğunun büyük fatihi diğeri Batı'da küffarın korkulu rüyası Türk Hakan'ıdır*" olarak tanımlamaktadır. Yıldırım Beyazıt Anadolu birliğini sağlamak amacıyla yapmış olduğu hareketlerden dolayı birçok Türk Beyinin Doğu Hakanına sığınmasına yol açmıştır. Bu hareketinde Doğu Hakanı ile arasında ki tampon bölge olan Kadı Burhaneddin Beyliğini ortadan kaldırması ile iki devlet arasında tampon bölge ortadan kalkmıştır (Kösoğlu, 2012: 11). Tampon bölgenin ortadan kalması ve Doğu Hakanı'na sığınan beylerin kışkırtmaları neticesinde iki Türk devleti Ankara Çubuk ovasında karşılaşmıştır.

Kösoğlu; Ankara Savaşına giden süreçte Timur karşıtı bir söylem kullandığı söylenebilir;

1400 yılında Azerbaycan üzerinden Doğu Anadolu'ya yürüyen Emir Timur Sivas'ı kuşatır Sivas dayanır. On sekiz gün sonra kimsenin hayatına dokunulmayacağına dair söz alınarak kale teslim edilir. Çocuklar ve ahali "*rahleler başlarında Mushaflar virilüp Timur'a karşı zikrullah ile*" gönderilir. Ama fayda etmez Sivas tahrip edilir, Katliam yapılır (Kösoğlu, 2012:12)."

Hatta Timur'un zulmünü anlatmak için manzum beyitlerde yer vermiştir. Bunlardan biri Ahmed'i tarafından yazılan *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman* (Atsız, 2011: 157) isimli eserden aldığımızı tespit ettiğimiz ilgi çekici şu beyine yer vermiştir;

"Çün Temür'ün hiç adli yoğ idi
Lâcerem kim zul ü cevri çoğ idi"

Kösoğlu; Savaşın içinden yaşanmış olan hadiseleri yazmıştır. Böylece okuyucunun sıkılmadan ve olaylardan kopmadan okumasına olanak sağlamıştır. Kösoğlu'un kaleminden Ankara Savaşı şu şekilde anlatılmıştır;

Elçiler gidip gelir, Emir Timur'un teklifleri ağırdır; dostluk olsun, kâfire karşı İslam'ın gücü artsın demekle birlikte Yıldırımın bir oğlunu rehin gönderilmesini ister, Beyazıt öfkelenir, artık siyaset ile çözümler gibi değildir. İki ordunun da birbirleri nezdinde büyük şöhret ve

manevi itibarları vardır... İki ordu birbirini gözetleyerek Anadolu içlerine yürür... Ankara Çubuk Ovasında 20 yahut 28 Temmuz 1402 “*Perşembe gün sabah Temür kondı. Beyazıd Han ikindiye kondı, birbirine karşı. Temür Hendek kesdi.*” Cuma günü sabah oldu. Oturdular. Etrafda Cuma namazı kılındı. Sultan Beyazıd sancakları çözdürdü. Kösler çalındı. Saf-be-saf alaylar başlandı. Hemin kim mukabil oldılar. Tatar hayın oldu (Kösoğlu, 2012: 12, 13).

Kösoğlu görüldüğü üzere manzum bir şekilde Ankara savaşını kaleme almıştır. Yıldırım Beyazıd Han’ın savaşın sonuna doğru yenilgiyi kabul etmeyerek kendisine bağlı yaklaşık on bin *Kapı Çerisi* ile beraber son bir hamle ile Timur’un ordugâhına saldırmış hatta Kösoğlu’nun da temas ettiği üzere. “*O hala ağır baltasını kullanmakta devam ediyor, aç bir kurt koyun sürüsünü nasıl darmaduman ederse, düşmanı öyle dağıtıyordu*” mücadele etmiştir. Ancak, baht Doğu Hakanına gülmüştür (Kösoğlu, 2012: 13). Şimdi Açınoğullarından Gazi Hünkâr oğlu Yıldırım Han Gazi, Çubuk ovasında bir başınadır; bir başına orduyu yenemez atı yuvarlanır tutulur. Atına bindirirler Emir Timur’un çadırının önüne getirirler; “*Timur yürüdü, çadır kapısına geldi. Beyazıd Han’ı dahi ta’zin ile attan indirdiler. Temüre karşı vardı. Görüşdiler. İki bir halının üzerine oturdular*” (Kösoğlu, 2012: 14).

Kösoğlu Ankara Savaşı’nı anlatan kısımları Neşri Tarihinden aldığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra herhangi bir yorum yapmadığı görülmektedir. Ankara Savaşı sonrasında; Anadolu siyasi birliği parçalanmış ve Şehzadeler arası mücadeleler başlamıştır. Kösoğlu; Fetret Döneminde yaşanan Şehzade mücadelelerine kısaca yer vermiştir. Şehzadelerden Emir Süleyman Han Gazi’yi “*Ömer kadar Adil*” Âlimlerle ve sohbeye düşkün “*Ulema ve fuzulâyı sevdiği ve onların pervane gibi etrafında toplandığı*” bir kişilik olarak belirtmiştir. Musa Çelebi hakkında ise; idarecilikte şiddeti yüzünden çevresindekiler dağıldığını belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 60).

4.1.8 Olgunlaşma Dönemi

Osmanlı Devleti Çelebi Mehmed ve ondan sonra gelen II. Murad döneminde kendini toplama fırsatı bulmuş ve fetihlere kaldığı yerden devam etmiştir. Özellikle Balkan fetihleri hız kazanmış ardi arkasına yapılan savaşlar neticesinde Balkan coğrafyasında kalıcı hale geldiğini ispat etmiştir.

Yalnız Kösoğlu’nun üzerinde durduğu bunların dışında olan bir durumdur. Bilindiği gibi Hz. Peygamber’in hadis-i şerifi ile mücdelenen Konstantinopolis’in fethi bütün İslam devletleri için bir hedefti. Ancak o zamana kadar bu hedef için birçok defa

teşebbüs olsa dahi başarı elde edilememiştir. Kösoğlu bu hedefi Türk İslam devleti olan Osmanlı için bir *Kızıl Elma* olarak değerlendirmektedir (Kösoğlu, 2012: 33).

Kızıl Elma bahsine geçmeden önce Kösoğlu'nun düşünce dünyasında tarihe bakışını biraz daha açmak lüzum göstermektedir. Üst kısımlarda da değindiğimiz üzere Nevzat Kösoğlu; kültür ve tarih kavramlarını bir arada yorumlamış ve bu ana kadar gelen zamanı olgunlaşmanın başlangıcı olarak görmektedir. Bu bağlamda Olgunlaşma olarak değerlendireceğimiz süreç ne anlam ifade etmektedir?

Kösoğlu'nun özellikle üstünde durduğu nokta gerilim yaratma düşüncesidir. Medeniyetleri kuran gücün her millette potansiyel olarak var olduğunu ancak bu gücün tezahür edebilmesi için güçlü bir şekilde motive edilmesi gerektiğini belirtmektedir (Kösoğlu, 2012: 70). Peki, bu nasıl oluşturulmalıdır? Bu durmu şu şekilde izah etmektedir; bu ise daima bir iman hadisesidir; toplumu derinden kavrayıp sürükleyen onun ruh gücünü hayata aksettiren yani amele dönüştüren bir bağlantıdır. Bu heyecanlı bağlantı, uyanan ve yükselen bir ruhi gerilim; medeniyetleri kuran hayatın dinamik gücüdür (Kösoğlu, 2012: 71). Kösoğlu; gerilimin doğrudan doğruya inanç ile ilişkisi olduğunu savunmaktadır. Eğer toplum bu imana bağlantıda heyecanını yüksek tutar ve toplumun bütün kesimini kapsar ise başarılı olacağına inanmaktadır (Kösoğlu, 2012: 72).

Bu gerilimin sacayakları; *Tarih/Kültür* ve *İman-Amel* ilişkisidir. Kösoğlu'na göre *Kültür'ün kanunları Tarihin kanunlarıdır* ve kültür belli üslupla yaşanan hayat olduğuna göre tam bir tarih, toplum hayatının maddi, manevi bütün tezahürleri kapsamalıdır. İman ise cemiyetin motive dilmiş ruh gücüdür ve tarihin akışını belirlemektedir. Yani toplumun inancısıdır. Toplum tarihten ibret alarak inancı ile amele dönüşecektir (Kösoğlu, 2012: 73, 74).

Bunların yanı bahsimizin bir diğer ayağı ise toplum ve birey ilişkisidir. Zira Kösoğlu bu ilişkiye ehemmiyet verdiği eserlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda medrese ve tasavvuf hareketlerinin bu gerilimi el ele hazırladığını ve yönlendirdiğini idda etmektedir (Kösoğlu, 2012: 74). Medreselerin şeriatın emirlerini öğretip, öğrettiklerini akli ve nakli deliller ile ispat edip destekleyerek benimsetmeye çalıştıklarını, tasavvuf hareketinin ise şeriat emirlerinin kavranmasına ve heyecanlı bir hayat kurmasına ve yaşanmasına yardımcı olduğunu savunmaktadır (Kösoğlu, 2012: 74, 75).

Kösoğlu toplum yaşantısında; camiinin, tasavvuf ve medrese için ortak bir alan olduğunu hayatın ve eğitimin merkezinde yer aldığını belirtmiştir. Cami, medrese ve tekkelerin toplumdaki heyecanı devamlı canlı ve diri tutarak tazelediklerini, kişinin fert olarak nefisini temizleyip ulaşılmaz yüceliklere kavuşmak, insan-ı kâmil olmak cehdi ve sosyal şuur olarak Kızıl Elma'ya ulaşma ülküsü ile paralellik kurarak birbirini beslediğini savunmaktadır (Kösoğlu, 2012: 75, 76).

Kanaatimizce Kösoğlu; Olgunlaşmanın başlangıcını *Selçuklu Tahtına Çıkış* ile kabul etmektedir. Olgunlaşmayı ise kendisine bir *Kızıl Elma* olarak belirleyen toplumun bir bütün olarak hareket edebilme yeteneğidir diyebiliriz. Diğer bir ifade ile olgunlaşma toplumun inanmışlığıdır. Diğer taraftan bu bahisler içinde yer alan *Kızıl Elma* Kösoğlu için ne anlam ifade etmektedir?

Kösoğlu *Kızıl Elma* kavramını *Hasret* olarak tanımlamıştır. Orta Asya'dan ve hiç bitmeyen Türk tarihinin hiçbir bitmeyen bir koşu gibi, bir şeye kavuşulmak istenir gidir. Türk muhayyilesinin eseri olan ve yaklaştıkça uzaklaşan *Kızıl Elma* için hep peşinden koşulur (Kösoğlu, 2012: 80). Hasretinin kendinden olduğuna bu yüzden mesafe ve mekânın onu sınırlamadığını; *Kızıl Elma* ulaşılabilecek bir menzile değil, yaklaştıkça uzaklaşan, sürükleyen bir ülküdür (Kösoğlu, 2012: 1999). Allah'ın adını yücelterek, bütün insanları O'nun ölçüleri ile adalet içinde yaşatmak üzere nizam-ı âlemi kurmak *Kızıl Elma*'dır; cihan hâkimiyeti ülküsüdür (Kösoğlu, 2012: 199). Kösoğlu'nun şu çıkarımı dikkat çekicidir; Peygamber, Kayzer'in şehri fetih olunmadıkça kıyamet kopmayacaktır, buyurduğuna göre "Kızıl Elma" fetihtir kanısına varmaktadır (Kösoğlu, 2012: 200).

Kösoğlu, Beç (Viyana) kalesinin diğer adının; " *Kızıl Elma Seddi*" olduğunu belirtmektedir. Osmanlı seyyahlarına göre ; " *Cemî-i Macar, Alman Lâtin ve Yunanlı tarihlerinde, bu Beç Kızıl Elması'nı ve Rim-Papa Kızıl Elması'nı, Osmanlıların alacağı açıkça yazılıdır*" der. Yeniçerilerin eğitim yaparken , " *Destiye kurşun atar, keçeğe kılıç çalar, Kızıl Elma'ya gideriz*" diye eğitim yaptıklarını ifade etmektedir. Kanuni Sultan Süleyman Han Gazi'nin ordugâhı dolaşp, askerinin gönlünü alır ve otağ-ı hümayuna dönerken " *Kızıl Elma'da buluşuruz*" diye *Allahausmarladık* dediğini ifade etmektedir (Kösoğlu, 2012: 200).

Genel bağlamda görüldüğü üzere iman–amel ilişkisi çerçevesinde ortaya çıkan gerilim; müesses nizamın müesseseleri tarafından kılcal damarlara kadar ulaşmaya

çalışılmıştır. Kösoğlu özellikle Osmanlı'nın özelinde bahsettiği olgunlaşma düşüncesi Türk kültür ve medeniyetinin olgunlaşmasıdır. Zira İslam öncesi gelen birikim İslam'ın kabulü ile yeni bir gerilim oluşturmaya başlamış ve bunun tabir-i caizse zirveye ulaştığı nokta bu dönemdir. Ayrıca görüldüğü üzere toplumu canlı tutan müesseseler aynı zamanda topluma bir *Kızıl Elma* düşüncesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda Kösoğlu için olgunlaşma Fatih Sultan Mehmed ile başlamıştır.

4.1.8.1 Fatih Sultan Mehmet Han

Kösoğlu Fatih Sultan Mehmet'i şu cümleler ile anlatır; Arapça, Farsça, Yunanca ve Latince bilen askerlik ve mühendislikte keşif yapacak ölçüde kuvvetli bir âlim olduğunu belirtir. Avrupalı tarihçi Franz Babinger'in onun hakkında; "*Fatih günümüze kadar gelen imparatorların en büyüğü olup, dünya tarihinde başka herhangi bir şahsın kendisi ile mukayese edilmesi imkânsızdır*"(Kösoğlu, 2012: 62, 63).

Kösoğlu'nun Sultan Mehmet Han hakkında düşüncelerinin bir diğer örneği *Kitap Şuuru* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır. Kitabında yer alan *Sultan İkinci Mehmet Han Gâzi Huzurunda Fetih ve Zaman* adlı yazısının geçmiş ve o gün arasında muhasebe yapmıştır. 1969 yılında yazdığı bu denemesinde Fatih Sultan Mehmed Han'a o günü bir nevi şikâyet etmiştir. Eloğlu'nun gökleri kuşattığını –muhtemelen aya ilk ayak basış- ama bizim görünürde dahi olmadığımızı belirtiyor. Kendisini sonsuzu kuşatma yolunda bir yolcu olarak tanımlıyor ve İstanbul'un beş yüz on altıncı yılında yeni bir heyecana ihtiyacımız olduğunu belirtiyor (Kösoğlu, 1994: 47).

4.1.8.2 İstanbul'un fethi: "İstanbul feth olunmadukca kıyamet kopmayacak."

Kösoğlu'nun tarihçilik düşüncesinin önemli ayrıntılarını burada karşımıza çıkmaktadır. İstanbul'un fethini, "*Beldetün tâyyibetün*" yahut *Ehl-i İslâm itdi İstanbul'u feth*" olarak tanımlamaktadır. Fethi şu şekilde tasvir etmektedir;

Vakit geldi gelecektir. Gönül gözü açık erenler bunu bilirler. İstanbul ufkunda parlayan Kızıl Elma, kaç yüzyıllık hasretin coşkunuğu ile Osmanlı Gazilerinin yüreğini yakmaktadır. Kızıl Elma'ya varılacaktır ve dinmeyen hasret, ötelere, daha ötelere doğru yeni yangınlara dönüşecektir (Kösoğlu, 2012: 33).

İstanbul'un fethinin *Kitap Şuuru* adlı eserinde popüler bir üslupla anlattığı gözlemlenmiştir. *Fethin Tarihi* isimli yazısında meşhur hadis-i şerife yer vermiştir; "

İstanbul elbet bir gün fetih edilecektir. O'nu feth eden emir ne güzel emir, o asker ne güzel askerdir” (Kösoğlu, 1994: 17).

Kösoğlu, Konstantiniye'nin fethi için biraz abartılı bir şekilde betimlemeler yaptığı gözlenmiştir. Kösoğlu için fetih, Mü'minlerin bu müjdenin heyecanı içinde asırlardır beklediğini, zamanın feth-i mübini görmek için yaşadığını ve dünyanın milyonların coşkunuğu ile 1453'e ulaşmak için biraz daha hızlı döndüğünü belirtmektedir (Kösoğlu, 1994: 17).

Kösoğlu İstanbul'un fethini o günü yaşıyormuşcasına betimlemiştir. Dev kılıçların fetih ordusunun gölgeleri altında cennetin kapılarını açtığını ve o gün diz çöken sadece bir Ayasofya olmadığını bütün Avrupa olduğunu belirtmektedir. Bunun yanı sıra Sultan Mehmed'in engizisyon çılgınlıklarını Kostantiniye'yi fetih ederek son buldurduğu şeklinde yorumlamıştır. Böylece yeni bir çağ açtığını ve *Kızıl Elmanın* yeni bir hedefe yöneldiğini ifade etmiştir (Kösoğlu, 1994: 19).

Görüldüğü üzere Kösoğlu için İstanbul'un fethi olayı tarihsel bir olaydan ziyade Türk tarihinin en önemli gelişmesi içinde saymaktadır. Zira kendi ifadeleriyle; “*Hız.Muhammed'in müjdesinden sonra bütün İslam âlemi o gün için yaşamış...*” hatta tasvirde bir adım daha ileri giderek; dünya'nın o gün daha farklı döndüğünü belirterek fetih olayına ayrı bir önem değer vermektedir (Kösoğlu, 1994).

Bu düşünce Kösoğlu'na özgü bir durum değildir. Muhafazakâr milliyetçi bir düşünceye sahip mütefekkirler tarafında da İstanbul'un fethi benzer şekilde kaleme alınmıştır. Bunun bilenen örneği olarak Necip Fazıl Kısakürek'in düşünceleridir.

Kısakürek'in denemelerini topladığı *Çerçeve-II* adlı eserinde; İstanbul'un fethi 6 asırlık bir zaman kadrosu içinde en büyük fatihlik hamlemizi canlandıran bir harekettir. İstanbul'un fethi doğudan gelip Doğu ruhunu Batı toprakları üzerinde hâkim kılmak davasında, bütün zaman ve bütün mekân planına hâkim bir kudret ve şahsiyetle atılma hamlesidir. İstanbul bu hamlenin maddi ve manevi sevkulceyş noktasıydı. Öyle bir köprübaşı noktası ki doğu medeniyetinin ruhu olan Peygamber onu fethedecek kahramanı, madde planının en büyük bayraktarı olarak göstermiş ve öğmüştür (Kısakürek, 2010).

4.1.8.3 Türk partisi kaybetti

İstanbul 29 Mayıs 1453 yılında fetih edilerek Osmanlı toprağı olmuştur. Kösoğlu İstanbul'un fethi sonrası Çandarlı Halil Paşa'nın idam edilmesi hadisesi çok çarpıcı kısa birkaç cümle ile özetler;

1 Haziran 1453'te ilk Cuma namazını Ayasofya'da kılar; Ak Şemseddin kıldırır. Aynı gün Fatih, Ortodoks Cihan Çandarlı Halil Paşa vezir-i azamlıktan uzaklaştırılır, hapsedilir; kırk gün sonra idam edilir. Osmanlı ümerası içindeki mücadeleyi Türk partisi kaybetmiştir” (Kösoğlu, 2012: 38).

Bu ifadesinin akabinde herhangi bir yorum yapmamıştır. Ancak söz konusu ifade Türk tarihinde bir dönemin kapandığının göstergesi niteliğindedir. Bu düşüncenin ne anlama geldiğini kavrayabilmek için Fatih Sultan Mehmed ile meydana gelen değişiklikleri bilmemiz lüzum gelmektedir. Bilindiği üzere Çandarlı Halil Paşa İstanbul'un fethi sonrasında idam edilmiştir. İdam edilmesinin sebepleri içinde Sultan Mehmed'in iki defa tahtan uzaklaştırılmasında etkin bir rol oynaması, İstanbul'un fethi öncesinde ve fetih devamı esnasında muhalif bir tutum içinde yer alması başlıca sebepleridir (Uzunçarşılı, 1986: 88, 89). Bunun yanı sıra dönemin başlıca eserlerinden olan; Tursun beyin yazdığı (1977) *Tarih-i Ebul Feth*, ve Dukas Tarihi (1956) de benzer muhalif düşüncelere yer verilmiş hatta Dukas Tarihinde; Türkler paşaya “*kafir ortağı*” lakabını taktıkları belirtilmiştir (Dukas, 1956: 89). Neşri (1949: 707) ve Aşıkpaşazade (1979: 156) tarihlerin de Halil Paşa'nın fethin hemen sonrasında etrafındakiler beraber hapsolunduğunu ve kırk gün sonra idam edildiği yazılmaktadır.

İnalçık; Çandarlı'nın idamı sonrasında Fatih Sultan Mehmed'in otoritesinin hızla arttığı, kendisini tam ve mutlak kudret sahibi bir hükümdar cihanşümul bir hâkimiyete namzed bir İmparator olarak görmeye başladığını, eskisine nazaran çok daha merkeziyetçi bir İmparatorluk kurmak için fasızlasız seferlere girdiğini belirtmektedir (İnalçık, 1954: 123, 124). Emecen ise, Çandarlı'nın idamı aynı zamanda köklü ailelerin iktidarı paylaşmaları döneminn sona erdiğini gösterdiğini, Fatih'in veziriazamlık dâhil devletin önemli görevlerini doğrudan kendisine bağlı kul asıllı kimselere verdiğini böylece bütün iktidarı kendisinde topladığını belirtmektedir (Emecen, 1994: 23).

Bu bağlamda söz konusu ifadenin düşünce dünyası bizi Türk devlet geleneğine götürmektedir. Bilindiği üzere Türk devletlerinde devletler yıkılmaz hanedan değişir düşüncesi söz konusudur. Eğer hanedan başarısız olursa yerine kendisine “kut” verildiği inanılan bir hanedan geçmektedir. Buradan hareketle Çandarlı ailesi

Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren ulema ve ümera sınıfında bulunmakla birlikte devletin üst yönetiminde aktif olarak bulunmuşlardır. İnalçık'ında tespit ettiği üzere II. Murad Karamanoğlu üzerine sefere çıkarırken pâyitahtın muhafazasını ona bırakmış ve nihayet tahtı fiilen onun vesayeti altında olarak 12 yaşında oğluna terkederek devleti hakikatte eski vezirine teslim ettiğini belirtmektedir (İnalçık, 1954: 82).

Bütün bu gelişmeler ışığında da Fatih Sultan Mehmed; Çandarlı ailesini kendisine bir rakip olarak gördüğü düşünülmektedir. Bu bağlamda Osmanlı Hanedanı rakip olarak ortaya çıkma ihtimali olan bir aileyi bertaraf etmiştir. Ancak Kösoğlu söz konusu durumun bu boyutu hakkında herhangi bir yoruma yer vermemiştir. Türk partisi kaybetti ifadesi daha sonra vezirlik makamına gelen devşirme paşaların olduğunu belirtmektedir. Kösoğlu her ne kadar bu bölümlerde devşirme paşalar hakkında eleştirel bir yoruma yer vermese dahi aşağı kısımda yer vereceğimiz üzere zaman zaman “*devşirme paşa*” vurgusu yaparak vezirleleri eleştirdiği görülmüştür.

4.1.8.4 Otlukbeli savaşı: âl-i osman adın anmayasuz

Kösoğlu, Akkoyun Hükümdarı Uzun Hasan ile Fatih Sultan Mehmed Han arasında ki mücadeleyi popüler bir üslupla bu başlıkta kaleme almıştır. Fatih ile Uzun Hasan arasında ki siyasi gelişmeler hakkında bilgi verdikten sonra, Otlukbeli Savaşını ve bu savaşa giden süreci popüler bir tarzda dile getirmiştir (Kösoğlu, 2012).

Fatih Sultan Mehmed ve Uzun Hasan Otlukbeli mevkiinde, Doğu ve Batı Türk orduları saf tutarlar. Uzun Hasan beğ'in Osmanlı ordusunu seyredip “*Vay kahpe Osmanlı ne derya düzmüş!*” dediği meşhurdur (Kösoğlu, 2012: 43).

Dahi düşmana karşı duravardılar. Padişah dahi iki oğlu iki koldan yürüdü. Şehzade Sultan Mustafa kolına Uzun Hasan'un oğlu vaki olındı kim adına Zeynel Mirza dirler idi. Ve şehzade Sultan beyazıd kolına bir oğlu dahi vaki oldu kim ana Uğurşu Mehmed dirler idi...(Kösoğlu, 2012: 44).

Osmanlı'nın top ve tüfek gibi ateşli silahlar kullanır; Akkoyunlu dayanamaz. “*Sultan Mehmed Han Gazi 'ye Hak Ta'ala inayet itdi ve devleti gaalip oldı ve düşmanı mağlup idiverdi*” Uzun Hasan'ın gücünün zirvesinde yediği bu darbenin onu mey'us ettiğini ve “*Ve dahi taallukatına vasıyyet itdi kim Âl-i Osman'un adın anmayalar.*”(Kösoğlu, 2012: 45) ifadeleriyle Uzun Hasan ruh halini dile getirmiştir.

Kösoğlu Neşri Tarihi ve Aşıkpaşazade Tarihlerinden alıntılar yaparak savaşı kendi üslupu ile anlatmıştır. Görüleceği üzere Uzun Hasan'ın söylediği iddia edilen sözü konu başlığı olarak kabul etmiş ve popüler bir üslup kazandırmıştır.

Fatih Sultan Mehmed'in vefatı sonrasında II. Beyazıt ile Cem Sultan arasında taht mücadelesi olduğu malumdur. Kösoğlu bu taht mücadelesini detaylı bir şekilde ve tarihi belgeler üzerinden kaleme almıştır. Bunun yanı sıra ilgi çekici olarak gördüğümüz Beyazıt ile Cem Sultan arasında geçen mektuplaşmalara yer vermiştir.

4.1.8.5 Beyazıt ve Cem Sultan çekişmesi: “çün ruz-ı ezelde kısmet olunmuş...”

Beyazıt; Amasya'dan İstanbul' ulaşarak tahta oturmuştur. Kardeşi Şehzade Cem Konya'dan Bursa üzerine hareket eder, Ayaz Paşa kuvvetlerini yenerek Bursa'ya girer ve adına hutbe okutup sikke basar. Fatih Sultan Mehmet kanun-namesinde, nizam-ı âlem için kardeş katline cevaz verilmiştir. Kardeşler arası karşılıklı elçiler gidip gelir. Cem Sultan Anadolu'yu ister Beyazıt razı olmaz ve Yenişehir ovasında iki ordu savaşır ve Cem Sultan yenilir Konya'ya oradan Kahire'ye geçer (Kösoğlu, 2012: 50). Cem Sultan Kahire'ye geçtikten sonra hacca gider ve Osmanoğulları içinde ilk defa hacca giden olur. Buradan Karamanoğlunun tavsiyesi üzerine Rodos'a geçer. Rodos Şövalyeleri onu Fransa Kralı ile anlaşmış olan bulunan Papa'ya teslim ederler. Osmanlı hükümdarının Cem Sultan için ödediği para Papa ile Fransa Kralı arasında Pay edilir. Papa Cem Sultan'a büyük bir Haçlı ordusu toplamakta olduğunu ve İstanbul üzerine yürüyeceğini Hristiyanlığa geçip ona yardım etmesini ister. Cem Sultan ; “*Ben dinimi Osmanlı Sultanlığı için değil, dünya padişahlığı için değiştirmem*” cevabını verir. Fransa Kralı 1495 yılında Cem Sultan'ı yanına alır. Sultan 25 Şubat'ta hastalanır ve 36 yaşında vefat eder (Kösoğlu, 2012: 51, 52).

Cem Sultan kardeşi Sultan II. Beyazıt ile olan yazışmaları Kösoğlu tarafından kısaca yer verilmiştir. Bunların içinde ilgi çekici olan bir tanesi; Cem Sultan Beyazıt Han ile mücadelesinde karşılıklı yazışmalardır (Kösoğlu, 2012: 52).

Cem Sultan ağabeyi Beyazıt hana ithafken;

“Sen Pister-i gülde yatasun şevk ile handân

Ben kül döşenem külhan-ı mihnetde, sebeb ne?”

Hakan ağabeyi;

“Çün rûz-i ezelde kısmet olunmuş bize devlet

Takdire rıza virmeysesün böyle sebeb ne?”

Kösoğlu'nun söz konusu beyitleri, İsmail Hami Danişmentli'nin *Tarihi Hakikatler* isimli eserinin 1. Ciltinden alındığı düşünülmektedir (Danişment, 1979: 175, 176). Kösoğlu Bayezid Han Gazi'yi şu şekilde tarif etmektedir; *“Uzun boylu, küşade yüzlü, çatma karakaşlı, ela gözlü, buğday benizli”* Bayezid fitraten *“mağmum ve mahzundur”* Yüzü daima ciddi ve ağır şeylerle meşgul olduğu görünümündedir (Kösoğlu, 2012: 189).

4.1.8.6 Kırım hanlığı: küçük kardeş

Kırım Hanlığı; Altın-Ordu devletinin dağılmaya yüz tutması ile Çuçi neslinden Timurtaş bey, Kırım'da kendi adına para bastırıp hanlığını ilan eder (Kösoğlu, 2012: 90). Kendisinden sonra oğlu Gıyaseddin Han, Nogay komutanı Edüğe ve Altın-Ordu Hakanı Polat Han'ın Kırım'a girmesi üzerine, hanlığı terk eder. Oğlu Hacı Giray, Altın-Ordu'daki hanlık çekişmelerden yararlanarak 1438'de Kırım'a gelir ve adına para bastırarak hanlığını ilan eder (Kösoğlu, 2012: 91).

Kırım Hanı, ceddinden hutbe ve sikke sahibidir ve kendisine Osmanlı Hakanının küçük kardeşi muamelesi yapılır. Hanlık yüzyıllar boyunca Osmanlı içinde imtiyazlı bir hükümet varlığını sürdürür. Kırım Hanları; Kırım Şeyhülislamı tarafından kılıç kuşatılır ve bir elini Kur'an verip, *“Padişahım, Kitabullah'ın hükmünden hariç bir şey etme”* diye ihtar eder (Kösoğlu, 2012: 94).

Kırım Hanları, İstanbul'a gelip gittiklerinde pek görkemli törenler yapılır ve Osmanlı Hakanı üç adım öne çıkarak Hanı karşılar. Kırım Hanı atından iner; vezir-i azam hanın koltuğuna girer huzur-u hümayuna çıkar, Osmanlı Hakanı *“Hoş geldin Han kardeş”* diyerek aşinalık eder (Kösoğlu, 2012: 94).

Kırım Hanı iki tuğ, iki sancak ve yedi kat mehterhâne sahibidir. Kırım askeri ve Osmanlı ordusu ile birleşince, kanun üzre kendilerine kızarmış et ve pilav ziyafeti verilir (Kösoğlu, 2012: 94, 94).

4.1.8.7 Yavuz Sultan Selim Han Gazi

Kösoğlu'nun tarihçilik düşüncesinin yansımalarının güzel bir örneği Selim Han'ı anlattığı kısımda karşımıza çıkmaktadır. Kösoğlu; Osmanlı tarihçilerinin, Selim Han'ın bir rüyada, Peygamber Efendimizden aldığı vazife üzerine Mısır seferine çıktığından bahsetmiştir (Kösoğlu, 2012: 190). Yalnız ilginçtir ki Kösoğlu bu rüyaya yer vermemiştir.

Kösoğlu; Selim Han'ı şu şekilde tarif edildiğini ifade etmektedir; Uzunca boylu, toparlak kırmızı yüzlü, çatma siyah kaşlı, iri kemikli, büyük başlı, koç burunlu, iri bıyıklıdır (Kösoğlu, 2012: 190). Âlimlere karşı hürmet ve itibarı meşhurdur. Şeyhülislam'ın atının ayağından sıçrayan çamuru şeref bilir. Az uyur ve çok okur, okurken gözlük kullanır. Son derece sade yaşar. Oğlu Şehzade Süleyman'ın gösterişli kıyafetine bakıp , “*Oğlum, anana giyecek bir şey bırakmamışsın*” dediği söylenir (Kösoğlu, 2012: 191).

Kösoğlu, Yavuz Sultan Selim'in mizacına ilişkin Vezir-i Azam Piri Paşa ile olan mütalaasına yer vermiştir.

Padişahum, önünde sonunda beni de bir bahane ile öldüreceksin; heman bir gün evvel halas etsen münasipdür.” der. Yavuz Han epeyce güler; Benim dahı bu mana muradum; lakin yirini tutar bir adam bulunmaz. Yoksa seni muradına iriştirmek kolaydur” der (Kösoğlu, 2012: 191).

Bu ve benzeri hikâyelere sıklıkla yer vermiştir. Bunlar üzerinden Sultanların veya devlet adamlarının kişiliklerine kısa dokunuşlar yapmıştır. Yavuz Sultan Selim döneminin siyasi olaylarını kronolojik bir sıra anlatmıştır. Çaldıran Meydan Savaşı öncesinde Yavuz ile Şah İsmail arasında ki mektuplaşmalara yer vermiştir. *Lütfi Paşa Tarihinden* aldığını düşündüğümüz mektuplaşmalarda popüler bilgiler vardır.

Örneğin; Osmanlı ordusu ilerler Erzincan geçilir; Şah İsmail ortalarda yoktur. Karşılıklı nameler gidip gelir, ağır ve istihza doludur. Şah İsmail ; “ *Gönderdiğin mektupları yazan kâtiplerin herhalde afyon içmekten sarhoş idiler*” diyerek bir altın hokka ile afyon macunu yollar. Kösoğlu, Lütfi Paşa (2001) tarihinde Yavuz Sultan Selim Han ile Şah İsmail arasında ki mektuplaşmaları eserinde kısaca yer verdiği görülmektedir. Lütfi Paşa tarihinde Şah İsmail'e hitaben yazılmış olan;

Sivasla Kayseriya mâbeyninde tevekkuf itmek emr olundu. Hasme muruvvet ancak bu denli olur. Eğer min ba'd ber-karâr-ı vaz'ı sâbık genç-ı zâviyeyi hirâsde münzevi olasız sana erlik adı harâmdır. Miğfer yerine mu'cer ve zırh yerine çadır ihtiyâr eyleyüb cihândarlık sevdasından ferâgat eylesin ve's-selâm alâ meni't-tebi'al-hüdâ (Atik, 2001: 201).

Kösoğlu eserinde şu şekilde yer vermektedir:

Sultan Selim öfke doludur: “*Nasıl kaçıyorsun ki, varlığınla yokluğun birdir*” der. Bunca zamandır ülkene girmiş dolanıyorum, sen ortalıkta yoksun. Padişah mülkü onun nikâhlısı gibidir, eğer meydana çıkmayacaksan çarşaf ve yaşmak ihtiyar eyeleyip, şahlık sevdasından vazgeç!(Kösoğlu, 2012: 128).”

Şah İsmail’in şeyhlikten şahlığa geldiğini telmihen kendisine hırka, şal, asa, misvak ve kuşak gönderir (Kösoğlu, 2012: 128). Lütfi Paşa Tarihinin yanı sıra Tacü’t Tevarih’in 4. Ciltinde de mektuplara yer verilmiştir (Efendi,1979: 185, 186). Kösoğlu bu mektupları kendi üslupu ile aktardığı konunun akışına göre kronolojik sıramasına dikkat ederek verdiği görülmektedir.

Kösoğlu Osmanlı devletinin bütün mücadeleleri anlatmıştır. Bu anlatımda, siyasi anlamda Osmanlı için önemli olan olaylarda okuyucuyu olayın içine katmaya çalışarak yaşanmışlık hissi uyandırmaya çalıştığı gözlenmiştir. Çaldıran Muharebesini anlattığı bu başlıkta Sultan Selim Han’ın kararlılığını ön plana çıkarmaktadır. Bunun en bilinen özelliği olarak sefer devam ederken ordu yorulmuş ve asker içinde fitne başgöstermiştir. Hatta Yavuz Sultan Selim’in otağına kurşun atacak kadar işi ileri götürürler. Bunun üzerine Yavuz otağtan dışarı çıkar ve:

Dönmek ihtimalüm yokdur; hatta bunu düşünmek bile fasid hayaldür... Kalbleri zaif olanlar, ehl ü iyallerini düşünenler ve yol zahmetinie bahane idenler, kendüleri bilürler, dönerlerse din-i Mübin yolundan dönerler. Eğer bahane, düşman gelmedüğü ise düşman ileridedür. Er isenüz benimle beraber gelün ve illa tek başuma giderem!(Kösoğlu, 2012: 129).

Söz konusu ifadeler Tacü’t Tevarih’in (1979: 191) 4.ciltinden alındığı tespit edilmiştir. Kösoğlu Yavuz’un kararlığına aynı mücadeleden başka bir örnek ile düşüncesini pekiştirmektedir. 23 Ağustos’ta Çaldıran Meydanında düşman ile karşılaşıldığında tedbirin ne olduğunu sormuştur. Bunun üzerine; vezirler bir günlük dinlenme sonrası saldırılması gerektiği yönünde fikir beyan etmişlerdir. Ancak Defterdar Piri Mehmed Çelebi şafakla birlikte hücumu geçilmesi yönündeki fikrini beğenmiştir(Kösoğlu, 2012: 130). Bunun üzerine Sultan Selim’in “ *işte yegâne re’y sahibi adam; yazık ki vezir olmamış*” dediği nakl edilmiştir. Kösoğlu bu konuşmayı Hammer Tarihinin 4. Ciltinden alındığı tespit edilmiştir (Hammer: 145). Hammer ise Celal-zade Mustafa’nın Selimnamesini kaynak olarak göstermektedir. Mezkûr kaynakda Nazım şeklinde söz konusu bahis geçmektedir (Celal-zâde, 1990).

4.1.8.8 Tacizade Cafer Çelebi'nin idamı ve İstanbul yangını

Kösoğlu eserlerinde popüler hikâyelere de yer vermektedir. Bunlardan biri Tacizade Cafer Çelebinin idamıdır. Kösoğlu'nun Hammer'den aldığını düşündüğümüz bu hikâyeyi şu şekilde aktarmaktadır:

Ordu muzaffer bir şekilde İstanbul'a dönmüştür. Osmanlı Hakanı asker içinde tezahür eden fitnenin hesabını sormak üzere bizzat soruşturma başlatır. Bu soruşturmada sonunda ikinci vezir İskender Paşa, Anadolu Kazaskeri Tacizade Cafer Çelebi ve ocakta Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'nın boyunları vurulur (Kösoğlu, 2012).

Kösoğlu burada yine kendi üslubuyla; Cafer Çelebi'nin akıbeti anlatır. Cafer Çelebi huzura alındığında Yavuz Selim; “ *İslam askerini itaatsizliğe ve isyana tahrik edenlerin cezası nedir?*” diye sorar. Çelebi'den “*Eğer sabit olursa cezası idamdır.*” Cevabını alır. Sultan Selim: *Senin fesadın bence gerek lahikan ve gerek sabıkan sabittir ve kendi hakkında ki fetvayı kendin verdin*” diyere hükmü verir. Cafer Çelebi , “*Ferman Padişahum hazretleriniündür .*” der ve haksız yere Cafer'i öldüren Harun Reşid gibi pişmanlıktan kıvranacağını ekler (Kösoğlu, 2012).

Tacizade'nin idamından birkaç gün sonra, İstanbul'da büyük bir yangın çıkar. Bir türlü sönmeyen yangını seyreden Sultan Selim: “*Bu yangın, Tacizade biçaresünün ateş-i ahıdır.*” Diye hayıflanır (Hammer: 161).

Kösoğlu Yavuz Sultan Selim Hanın vefatını yine kendine has bir hikâyeci üslupla Tacü't Tevarih 4.cilt (1979: 359) ve Solakzade Tarihinden (Lokmacı, 2015: 520) alıntılıyarak şöyle anlatır;

-Hasan Can ne haldür?

-Sultanum, Cenab-ı Hakk'a teveccüh idüp, Allah'a olacak zamandır.

-Bizi bunca zamandır kimün ile bilürdün? Cenab-ı Hakk'a teveccühümüzde kusur mu fehmi itdün?

-Haşa ki..

-Sure-i Ya-Sin tilavet eyle.

Yavuz Sultan Selim Han sekiz yıllık saltanı sonrasında vefat etmiş yerine oğlu Kanuni Sultan Süleyman geçmiştir.

4.1.8.9 Kanuni Sultan Süleyman Han Gazi (1520-1566)

Kösoğlu; Süleyman Han Gazi'nin başlangıçtan itibaren popüler bilgiler vermiştir. Öncelikle Süleyman Han'ın sefer esnasında vefat eden altıncı Osmanlı Hakanı olması ilk dikkat çekenlerindendir. Kösoğlu; Süleyman Han Gazi'nin yirmi yedi yaşında tahta çıktığını ve on beş milyon kilometre kare üzerinde yirmi bir eyalete ve iki yüz elli sancaklı Osmanlı haşmetini bütün dünyayı gölgesi altına almış olduğunu, Alman, Rus, Leh ve Venedik'in Osmanlı'ya yıllık vergi verdiklerini belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 192, 193).

Kösoğlu, Kaanuni Sultan Selim Han Gazi'yi şu şekilde tasvir etmektedir;

Yuvarlak yüzlü, ela gözlü, kaşlarının arası biraz açık, doğan burunlu, uzunca boylu, uzunca boyunlu ve seyrek sakallıdır. Ciddi, vakur, söz ve hareketlerinde ölçülü nazik, hoşsohbet bir insandır. Bunun yanı sıra Adaleti ve Osmanlı hukukunu tedvin eden Kaanunnameleri ile ünlüdür.

Adalet'inin müslim ve gayrimüslim bütün tebeayı ve yabancıları kucaklar nitelikte olduğunun altını çizmektedir (Kösoğlu, 2012: 193, 194).

4.1.8.9.1 On rakamı ve Sultan Süleyman

Kösoğlu, Süleyman Han'ı anlatırken bilinen olayların dışında ilginç bir noktaya temas etmiştir. Bilindiği üzere Kanuni, Osmanlı'nın onuncu padişahıdır. Kösoğlu ise, Kanuni'nin on rakamının sırrına mazhar olduğunu savunmaktadır. “*Zamanın hiçbir hükümdarı Yavuz'un tek varisi Kanuni Süleyman'dan daha iyi eğitim görmemiş ve büyük bir devleti idare için onun gibi pratik şekilde yetişmemiştir*” ifadelerine yer vermiştir (Kösoğlu, 2012).

Kösoğlu zamanın Osmanlı yazarlarının onun “on” rakamının sırrına mazhar olduğunu ifade etmiştir. Zira hicri onuncu asrın başında doğmuş onuncu Osmanlı Hakanı, devlet reisliğinin on sıfatına malik, on evladı var, saltanatında on vezir-i azam, on reisü'l küttab, on şeyhülislam, on meşhur şair yetişmiş ve on büyük fütühata nail olmuş olması on rakamının sırrına mazhar olduğu belirtilmektedir (Kösoğlu, 2012: 194).

Kösoğlu söz konusu iddiası üzerine herhangi bir yorum yapmamıştır. Ancak şark geleneğinde böyle bir inanç olduğunu ifade eden Hammer; Şark'tan getirilen kadi ahkâm-ı a'dad (sayılara atfedilen bir takım hükümler) nazariyesi olduğunu belirtmektedir (Hammer, 1998: 11).

Mukaddes 7 sayısı tabiatteki inkılablar, buhran ve facia en müessir olmak hususunda 3 ve 1 sayılarından sonra ilk mevkide bulunduğunu ifade etmektedir. Sayılar silsilerisinde; 10 adedinin mükemmelliği el ve ayak parmaklarının ve havasın(duyumların)(beş havas-ı zahire ve beş batına) 10 olması, Kur'an'ın "aşer"leri kıraat-ı aşere, Tevrat'taki "Evamir-i Aşere" (On Emir) ,Aşere-i Mübeşşere (Cennetle müjdelenmiş 10 kişi) ordunun on lu taksimi ile karşımıza çıktığını belirtmektedir. Hammer; 10 adedinin ehemmiyet ve kemali hakkında ki bu kadim fikirler iktizasınca, Hicret'in 10.asrı ve 10. Osmanlı padişahının saltanatı Doğulular'ca büyük vakaların zuhuru zamanı olmaktan başka bir suretle telakki edilememek tabii idi (Hammer, 1998).

Kösoğlu; Sultan Süleyman'ın 30 Eylül 1520'de Osmanlı cihan tahtına oturduğunu; kısa sürede büyük fetihler gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Bilindiği üzere Belgrad ve Rodos'un fethi, Mohaç Meydan Muharebesi bu durumun en çarpıcı örneklerini oluşturmaktadır.

4.1.8.9.2 Mohaç Muharebesi

Kösoğlu Mohaç Meydan Muharebesini anlatırken dikkat çekici hikâyelere yer vermiştir. Bilindiği üzere Osmanlı akınları Macaristan, Dalmaçya ve Erdel üzerine yoğunlaşmış ve Damat İbrahim Paşa Tuna nehri etrafından birçok kale fetih edilmiştir.

Kösoğlu savaş öncesi divanda yaşanan bir hadiseyi *Peçevi Tarihinden* (1981: 70, 71) alıntı yaparak yer vermiştir;

29 Ağustos 1526'da Türk tepesinde ordugâh kurulur. Düşman görünürde yoktur. Divan kurulur. Serhad beyleri uçların umur-dide ihtiyarlarının çağrılıp dinlenilmesini isterler. Gazi Hüsrev Beğ de kendi birliğinden ihtiyar Altucay'yı çağırır. "Cebeci arkasında, tolgası başında, kepenegi terkisinde bir kırçıl koca ve tiraş, amma, bıyıkları tolgasından taşra zahir, güya aduya birer tir-i hunpaşdur. Gazi Hüsrev, " Gel Altuca saadetli Padişahumuz müşavere emretti." Diyince Altuca, Bunda müşavere doğuşmekden özge var mıdur? Beni Koca Alaybeği size gönderdi; düşman aalayları görünmüş, çarhacumuz elleşmeye başlamış; gelün, sancağunuz dibinde bulunun...(Kösoğlu, 2012: 142).

Süleyman Han Gazi, ceng elbisesi giyer ak atına binip merkezde yerini alır; yanında yeniçeri ağası vardır. Sağ kolda Rumeli beylerbeyi ve vezir-i azam İbrahim Paşa, sol kolda Anadolu beylerbeyi Behram Paşa vardır. Savaş iki saat sürer. Yetmiş bin düşman süvarisi merkeze yüklenir. Sultan'ın zırhına birkaç ok isabet eder ama delinmez (Kösoğlu, 2012: 143).

Mohaç Meydan Muhraebesini; kısa sürede biten savaşlar içinde geçmektedir. Osmanlı için Macaristan hâkimiyetinin başladığı; Osmanlı fetihlerinin Avrupa içlerine kadar ilerlemesine olanak sağlamıştır.

4.1.8.9.3 Osmanlı askeri

Kösoğlu; Kanuni döneminin şaşasını askerlerinden üzerinden anlatmıştır. Eserinde Kanuni döneminde Avusturya elçiliği yapmış olan *Ogier Ghislain de Busbecq*; Türk *Mektupları* isimli eserinden faydalanmıştır. Busbecq, Osmanlı askeri hakkında şunları söylemektedir:

Şimdi benimle beraber geliniz ve sarıklı başlardan mürekkep bu azim kalabalığa gözlerinizi çeviriniz. Türlü türlü, renk renk parlak esvablar... Her tarafta altun gümüş, lal, ipek, atlas pırıltısı... Bu manzarayı dil ile anlatmak imkân dışı bir iş. Yalnız şunu söyleyeyim ki, gözlerim şimdiye kadar bundan güzel bir manzara görmemiştir. Maamafih bütün bu servet ve ihtişam içinde yine de büyük bir sadelik ve iktisat göze çarpıyor. Herkesin esvabı, mevki ne olursa olsun, aynı biçimde. Lüzumsuz işlemler kenar süslemeleri yok (Busbecq, 2005: 66).

Kösoğlu, Kanuni döneminde kaynak göstermeden sıklıkla alıntılara yer vermiş olup, dönemde yaşanan hadiselerin tüm detaylarını eserinde yer verdiği gözlenmiştir.

4.1.8.9.4 Medet, medet ki... Şehzadelerin katli

Şehzadelerin katli meselesi gerek Osmanlı tarihçileri arasında tartışılmış gerekse günümüzde dizi ve film tarzı ürünler vasıtasıyla topluma anlatılmıştır. Bilindiği üzere Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşanan Şehzade Mustafa'nın katli bunların içinde en dikkat çekici olanıdır. Kösoğlu, Şehzade Mustafa'nın katline kendi üslubu ile temas etmiştir. Kösoğlu Şehzade Mustafa'nın; ahlaki yüksekliği, ciddiyeti, olgunluğu ile hem asker tarafından sevilir hem de devlet erkânı tarafından tutulduğunu ifade etmektedir. Ama Hürrem Sultan'ın üvey oğlunu sevmediğini düzenler kurarak, dedikodular yaydığını belirtmiştir. Bunun en bilinen örneğinin ise 1553 yılında İran seferinde yaşandığını söylemektedir (Kösoğlu, 2012: 164). İran seferi esnasında Rüstem Paşa'nın Sultan Süleyman Han'a; askerinin Şehzade Mustafa'yı istediğini sefer sonrasında tahta geçmek istediğini iddia eden haberler gönderir:

Hikmet Hüdanundur ordu-yı hümayunda bazı ahbar şayi oldur oldı, netayic-i narayici Şehzade Mustafa'ya raci oldı. Meğerki leşker meyanında bazı ağbiya, Şehzade cenabına arz-ı sıdk u safa idip, valid-i macidin kocaldı, hareket ve sefere takat getürmekden hali kaldı; anunçün Rüstem Paşa'yı Anadolu'ya serdar itdi, saldı...(Kösoğlu, 2012: 163).

Sultan Süleyman bu haberler üzerine Konya'ya gelir ve otağ kurar. Şehzade Mustafa sefere katılmak için askeri ile gelir ve adet üzere el öpmek için otağ-ı hümayuna girer. Babasını göremez, orada boğdurulur (Kösoğlu, 2012:164, 164). Şehzade'nin

boğdurulması üzerine asker içinde Taşlıcalı Yahya'nın bir feryadla başlayan ağıtı, asker, halk ve aydınlar arasında uzun yıllar dillerden düşmez;

Meded meded ki cihanun yıkıldı bir yanı

Ecell celalileri aldı Mustafa Hanı...

Şehzade Cihangir ağabeyinin vefatına dayanamamış vefat etmiştir. Geride kalan ve Hürrem Sultan'ın oğulları Selim ve Beyazıd arasında çekişme başlar ve sonrasında Beyazıd Şehzade Selim'in adamları tarafından çevrilen entrikalar neticesinde öldürtülür ve Sivas'a defn edilir (Kösoğlu, 2012: 165).

4.1.8.9.10 Barbaros Hayreddin Paşa ve Preveze deniz savaşı

Kanuni döneminin bir diğer başarısı ise Türk Denizciliği üzerinedir. Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren donanmada ki gemi yapımına hız verilmiş; Sultan II. Beyazıd döneminde ise sayı artmış ve Gelibolulu namlı Türk korsanı Kemal reis devlet hizmetine girmiştir. Sultan Selim Han'ın kurduğu tersane ile donanmaya büyük güç katar; Osmanlı donanması birinci sınıf güce ulaşmıştır. Kösoğlu Osmanlı denizciliğinin gelişimini Midilli Yakup Ağa'nın oğulları; Oruç, İlyas ve Hızır Reislerin sayesinde geliştiğini ve zirveye çıktığını belirtmiştir. Kösoğlu; eserinde Gazavat-ı Hayreddin Paşa eserinden alıntılara yer vermiştir. Bunlardan ilki Oruç Reis esaretten kurtularak Şehzade Korkut'tan yardım istemesi üzerine Şehzade İzmir Kadısına mektup yazarak; “ *emrim sana vardıkda, ferman-ı celilü'l –kadrümi taşıyan Gazi Oruç Reis oğlumuz, kendi istediğği minval üzre bir kalite yaptırasın...* (1979: 76).” Oruç Reis ve kardeşi Hızır'ın etrafında Osmanlı denizcileri toplanır Cerbe adası sonrasında Cezayir alınır. Oruç Reis İspanyollar ile yaptığı savaşta şehit olur. Yerine kardeşi Hızır Reis Cezayir Hükümdarı olur. Hızır Reis başa geçtikten sonra Osmanlı'ya bağlılığını bildirir.

Kösoğlu aynı eserden Hızır Reis Kaptan-ı Derya makamına gelmesini şu şekilde anlatmıştır; Hızır Reis ve kaptanları Akdeniz'de kol gezer Müslümanlara yardım ederler. 1533'te Sultan Süleyman Han'dan ferman gelir;

Emirler emiri, kudret ve ihtişam sahibi nizam-ı âlem Cezayir-i Arap Beylerbeğisi lalam Hayreddin Paşa! Selamdan sonra, şöyle bilesin ki eğer inayet-i Rabbani olursa, murad-ı şahanem, İspanya Kıralı mel'una bir güşmar virmehtir. İmdi sen mücahid kulum, ol tarafların ahvalini bilmekle, emr-i şerifimi alınca acele olarak südde-i saadetime gelip, haki payime yüz süresin (1979: 101).

Söz konusu ferman mezkûr eserin II. Ciltinden alındığı tespit edilmiştir. Kösoğlu Barbaros Hayreddin Paşa'nın ferman sonrasında İstanbul'a geldiğini Kapatan-ı Derya olduktan sonra Akdeniz'e açıldığını belirtmiştir. Bilindiği üzere Preveze Deniz Savaşı sonrasında Akdeniz bir Türk gölü haline gelmiştir. Kösoğlu aynı eserden Preveze'yi şu şekilde aktarmıştır (Kösoğlu, 2012: 156, 157);

Gece Andrea Dorya kaptanlarını toplayıp, Barbarosu açık denize çekmenin planlarını yaparken, şafak vakti Osmanlı donanması üzerlerine yürüdüğünü görür. Bu cürete şaşarlar. Hızır Hayreddin Paşa ise seher vakti uyku ile uyanıklık arasında görmüştür ki, denizde balıkları seyrederken, al ata binmiş bir pir-i fani doludizgin, yanına gelip durur. Bir peştamal dolusu ufacık balığı eline verip, “ Al bunu ya Hayreddin, Halife-i ruy-i zemin olan şevketlü Sultan Süleyman'a peşkeş ver.” Der. Ve sonra çıkarıp bir rika vererek kaybolur. “ Ben rikayı açıp baktım gördümki beyaz kâğıt üzerine yeşil hat ile “ Nasrun min Allahi ve fethun karib ve beşşiril mü'mine ya Muhammed “ diyü yazılmış” (Allah katından bir yardım ve yakın bir zafer vardır. Ey Muhammed, mü'minleri müjdele. Saff Suresi-13). Baktım ki Nusret rüzgârın içerden dönmeye başladı. O zaman Bismillah, tevekkeltü allah, niyet-i gaza kasd-i kâfir diyerek mübarek bir saatte salpa eyleyip, badbanları döküp, pupa rüzgârla fecir vaktinde yüz yirmi iki pare gemi olmak üzere, kâfir donanmasının üzerine hücum ettim (1979: 188,189).

Osmanlı donanmasında zayıt yoktur; dört yüz şehid, sekiz yüz yaralı. Kâfir donanmasında otuz altı kadirga ve fırkate ve üç bin esir alınmıştır (28 Elül 1538). Barbaros Hayreddin Paşa Türk denizcilik tarihine altın harflerle Preveze Savaşını yazmıştır.

4.1.9 Kültürel Soğuma: Osmanlı'nın Duraklama ve Gerilemesi

Kösoğlu Osmanlı Kültürünün soğuma evresine girmesini belirli dönüm noktaları ile açıklamıştır. Bunları şu şekilde sınıflayabiliriz; Kadızadeliler olayı, Kanun-ı Kadimin bozulması ve bunun bir sonucu olarak ekonomik yapının doğrudan etkilenmesi, Viyana Kuşatması esnasında Kırım Hanının; Leh Kralının geçişine müsaade etmesi, Viyana başarısızlığı sonrasında Fazıl Mustafa Paşa'nın Salakamen Savaşında şehid düşmesi olarak ele alabiliriz.

Kösoğlu, tarih kavramını kültür-amel ve iman kavramları çerçevesinde ele almıştır. Bu bağlamda Osmanlı'nın duraklama ve gerileme sürecine girmesini cemiyetin motive edilmiş gücünün yani imanının zayıfladığını belirtmiştir. Kösoğlu kültürün geçirmiş olduğu evrelerin sonuncu olarak değerlendirdiği *Kültürel Soğuma* evresinde; gerilimin azalıp yaratıcılığın kaybolmaya başlamasıyla kültürün; karşılaştığı değişimleri ve sorunlara karşı çözüm üretmediğini belirtmiştir. Diğer bir ifade ile toplumun ruh gücünü motive etme kuvvetinin zayıfladığı, cemiyetin geriliminin düştüğü, iş, amel kabiliyetinin azaldığı bu süreç kültürel soğuma sürecidir (Kösoğlu, 2012: 72).

Kösoğlu bu sürecin başlangıcını popüler örnekler ile aktarmıştır; rüşvet olayının hediye olarak başlayıp büyük meblağlara ulaştığı ve giderek hediyeenin rüşvete dönüştüğünde Osmanlı tarihçilerinin hem fikir olduklarını belirtmiştir. Sokullu Mehmet Paşa'nın hazinedarı, paşanın kesinlikle rüşvet almadığını söyler. Peki, bu kadar hayır imaret ve vakıf var, bunların parası nereden geldi? Diye sorulunca şöyle cevap verir; “*Şimdi sâhib-i devletin aldığı irtişadan, bizim merhuma gelen hedâyâ iki, üç meretebe ziyâde idi.*” Cevapı hayli meşhurdur (Kösoğlu, 2012: 97).

Kösoğlu; hediyeenin mubah rüşvetin haram olduğu anlayışı, devlet hayatında pek ince bir dikkat gerektiren bir nokta olduğunu belirterek, şu tespite yer vermiştir; anlaşılan o dur ki yavaşça bu ikisinin sınırlarının ayırt edilemeyecek hale gelmiştir (Kösoğlu, 2012: 97).

Kösoğlu bunların yanı sıra Osmanlı'daki Kültürel Soğumanın sebeplerini tahlil ederken şu örneği vermesi hayli dikkat çekicidir; ...Kaniye kahramanı Tiryaki Hasan Paşa boşuna ağlamamıştır:

Ve giderek rütbe-i Devlet-i Aliyye mebzul olarak, umûmen beğlerbeğlere ve bâzı sancakbeğlerine vezâret verilir oldu. Vesâir merâtib ashâbı dahi bu kıyâs üzre kesret buldu. Lâkin rütbelerin evvelki gibi kadr ve îtibârı kalmadı (Kösoğlu, 2012: 93).

Buradaki Tiryaki Hasan Paşa örneği hayli ilgi çekicidir; bilindiği gibi Kaniye Kalesi müdafaası ile özdeşleşen Hasan Paşa kendisine vezirlik verildiğinde ağlayarak; *Devlet-i Aliyye'nin vezirliği benim gibi kocamış fertûtlara mı kaldı?*” (Kösoğlu, 2012: 14). Sözleriyle yetişmiş ve tecrübeli devlet adamlarının yokluğuna hem de vezirlik makamı için böyle bir savunma yapmadığına işaret etmektedir.

Kösoğlu'nun popüler bir diğer örneği ise sosyal yapının bozulması üzerinedir. Osmanlı'nın yükseliş ve zirve döneminde sefere katılan reaya hem ganimet alabiliyor hem de cihad yapıyordu. Ancak savaşların uzun sürmesi ve istenilen başarıların alınmaması sonucunda sosyal yapıda da çöküntüyü yanında getirmiştir. Kösoğlu, evlerinde Battal Gazi ve Hazreti Ali cengleri okunan köylüler bir yandan da cihada katılmanın şeref ve gururnu paylaşırlar idi. Ancak savaşların uzaması ve ganimet gelirlerinin azalması toplumda sıkıntıların başlamasına yol açtı (Kösoğlu, 2012: 113).

Genel olarak toplamak gerekir ise; kuruluş ve olgunlaşma döneminde iman edilen dünya görüşü; cemiyetin potansiyel ruh gücünü motive edip heyecan yüklemesi neticesinde; tepeden tırnağa bir inanmış getirmiştir. Ancak soğumanın başlamasıyla

beraber durum değişmeye başlamıştır. Öncelikle rüşvet ve adam kayırma ile başlayan sıkıntılar toplumda çöküntüye neden olmuştur. Bu durumun temelinde Kültürün karşılaştığı mes’eleleri çözüp üslubuna katmadaki yavaşlaması ve yaratıcılığını kaybetmesi olarak açıklayabiliriz. Diğer bir ifade ile İbn Haldun’un Tavırlar Nazariyesinin beşinci kısımda temas ettiği “hastalık” devletin kurumlarına sirayet etmeye başlamıştır.

4.1.9.1 Kadızadeliler olayı

Kösoğlu, Osmanlı’nın gerileme döneminde tahlil ettiği bir diğer nokta ise Kadızadeliler olayıdır. Bilindiği gibi Sultan IV. Murad kahvehane ve tütün yasağını getirmiştir. Kadızade’liler vermiş oldukları fetva ile bu fermana destek olmuşlar ve sufiiler ile tartışmaya girmişlerdir. Kadızade Mehmed Efendi 1631 yılında Ayasofya Camii vaizi olur (Kösoğlu, 2012: 86). Balıkesir Medresesi müderrislerinden Birgivi Mehmed Efendi’nin Tarikat-ı Muhammediye isimki kitabını esas alarak bütün kötülüklerin şeriata aykırı davranış ve bid’atlerden doğduğunu ve Asr-ı Saadet haline dönülmek gerektiğini ifade etmiştir. Kadızade Mehmed Efendi ise aynı düşünceleri esas alır ancak kendisinden sonrakiler bu düşünceleri benimsemediği aksine hareketler ettiği belirtilmiştir (Kösoğlu, 2012: 87).

Kösoğlu buradan hareketle şu tespiti yapmaktadır; Kadızade yenilenme ihtiyacı duyan bir medreselidir; ama bunun yolunu muhtevasını, özellikle kendisinden sonra gelenlerin devam ettiremediğini belirtir (Kösoğlu, 2012: 87). Kösoğlu’na göre gerilim yaratarak toplumun imanını tekrardan canlandıracak olan bu hareket Kadızade Mehmed’in ölümü sonrasında devam etmemiştir. Uzunçarşılı, Kadızadelilerin sarayda ki hamilerinden destek alarak fiili teşebüselerde bulduklarını, devlet işlerine bulaştıklarına, azil ve tayinlere karar verecek aşamaya geldiklerini belirtmiştir (Uzunçarşılı, 1989: 362, 362). Kösoğlu; Uzunçarşılı’nın düşüncelerine benzer şekilde Kadızadelilerin saraydan aldıkları destek ile başta tütün yasağı olmak üzere, Peygamber efendimiz sonrası salavat getirme, nat’ı şerif okuma, türbeleri ziyaret etme gibi gelenekleri haram ilan ederek bunları yapanlara karşı fiili bir mücadeleye giriştiklerini belirtmektedir. Hatta meşhur Çınar Vakası sonrasında dahi varlıklarını devam ettirdiklerini belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 89).

Ancak Köprülü Mehmed Paşa’nın Sadrızam olduğu ilk günlerde; Fatih Camii’inde Cuma namazı esnasında müezzinlerin name ve makam ile nat’ı şerif okumalarına

engel olunması üzerine engel olmak istemişlerdir. Kösoğlu bundan sonra yaşanan hadiseleri Naima Tarihinden (Naima, 2007) alıntı yaparak şu şekilde aktarmaktadır;

“...ol gece bu gulgule şer-i İstanbul’a münteşir olup, softalar soplar ve kürdeler ile silah kuşanıp din davasına gidelim şeklinde gürü grüh Sultan Mehmed (Fatih) Camii’ne toplanma başladılar.”

Köprülü Mehmed Paşa fitne çıkarıcıları hakkında fetva ve ferman olarak Fatih Camii’indeki toplantıyı basar elebaşlarını sürgüne gönderir (Kösoğlu, 2012: 90).

Görüldüğü üzere Kösoğlu Osmanlı’nın duraklaması hakkında tek boyuttan bakmamıştır. Toplumun iç dinamiklerini nelerin harekete geçirdiğini dikkatle incelemiş kendi tespitlerine yer vermiştir. Nitekim soğumanın başlangıcı olarak ele aldığımız bu olaylar medreselerin özelliklerini kaybetmesine neden olacaktır.

4.1.9.2 Kanun-i Kadim’in Bozulması

Kösoğlu Osmanlı kültürünün soğumasına ve dolayısıyla duraklama ve gerileme olarak adlandırılan dönemlerin başlamasında etkili olan diğer bir amilin ise Kanun-ı Kadime aykırılık oluşturan eylemlerin başlaması olarak görmektedir. Osmanlı’nın duraklama ve gerilemesini nedenleri incelendiğinde ilk başta insan unsurunda ki bozulmanın merkezde yer aldığını belirtmektedir.

Kösoğlu bu durumu şahsiyet aşınması olarak tabir etmektedir. Şahsiyet aşınması o noktaya gelecektir ki çeşitli divanlara ve savaş meclislerine katılanlar, birbirlerinin korkusundan düşündüklerini söyleyemez duruma geldiklerini belirtmektedir. (Kösoğlu, 2012: 94). Kösoğlu, saray halkının devlet yönetimine müdahale ettiğini bu müdahalelerin her seferinde hukuka bağlılık fikrinde gedikler açtığını, divana Sultan’ın bizzat katılmaması ve Vezirlerin devleti yönetir iken adam kayırmacılığı yaptığını, beytülmalaya sahip çıkılmadığını belirtmektedir. Kanun-i Kadim geçmişten beri gelen toplum hayatını her alanında kurallarını belirleyen kanunlar bütünü olarak tanımlayabiliriz. Mehmet Genç’in çalışmasında 16 ve 18. yüzyıllar boyunca kullanılan deyim hep aynı formülde olmak üzere “*kadimden olagelene aykırı iş yapılmaması*” şeklindedir. “*Kadim olan nedir?*” sorusuna bir kanunnameye “*Kadim odur ki, onun öncesini kimse hatırlamaz*” olarak cevaplanmıştır (Genç, 2000: 51). Genç bu ifadenin gelenekçiliğin Osmanlı’da ne ölçü ve nitelikte etkili olduğunu gösterir nitelikte olduğunu belirtmektedir. İnalçık ceza kanunnamelerinde “*Kanun-i Kadim Osmani’ye*

müracaat olunması” olarak kayıd edilip geçildiğini belirtmektedir (İnalçık, 2018: 328). Ancak özellikle on yedinci yüzyıldan itibaren söz konusu ortaya çıktığını belirtmektedir (Kösoğlu, 2012: 96, 97). Kösoğlu bu dönemi *Kitab-ı Müstetab* (1988) adlı eserden aldığı beyitle özetlemektedir;

Verdi dîvân ehli rüşvetle cihana ihtilâl,

Padişâhım oldu vallah memleketin pâyimal...

Kösoğlu, soğumanın başlamasıyla beraber Osmanlı aydınlarının duraklamayı durdurmak için Kanun-i Kadime dönüş çağrılarını yaptığını ve bu çağrılar gelenekçi bir ruhtan çok hukuka bağlılık şuuruna dayandığını belirtmektedir (Kösoğlu, 2012: 138). Bu şuurun tekrardan oluşması içinde İnsan unsurunun zaafa uğradığını belirtmektedir. Kösoğlu'nun insan zaafı olarak değindiği iddiası ise insanları şer'-i şerife göre eğitmek olarak belirtmektedir. Ancak şer'-i şerife göre insan yetiştirecek medreseler bozulmaya yüz tutmuştur ve dönemin lahiyalarında görülmektedir. Koçi bey şu ifadeler ile dönemi özetlemektedir:

Kadılık yolunda vâsıta bilgidir. Yaş ve sene, soy ve sop değildir. Şimdi adâletle iş gördükleri vakir, makamı eskilere verirler. Hâlbuki eskilik, Allah yanında kadılığa sebep değildir. Şeriat seccâdesi bigin ve âdil olanlara gerektir. Medreseler dahi ilmi incelikle çıkarmağa kâdir olanlara gerektir. Bir câhilin, sırf eskidir diye bir bilginin önüne geçmesi haksızlıktır (1993: 39).

Kösoğlu, Osmanlı'da her nesilin bir öncekine nazaran ahlakın zayıfladığını söylegeldiğini ama klişeleşen bu tekrarlar, imanı tazeleyip heyecanı artıracak bir eğitim hareketinin başlangıcı olmadığını, aceleci çözümler üretilmeye çalışıldığını ama başarılı olamadıklarını belirtmektedir (Kösoğlu, 2012: 139).

Kanun-i Kadim'deki bozulmalar toplumun ekonomik yapısının bozulmasında etkisini göstermiştir. Bilindiği üzere Osmanlı'nın, Selçuklu'dan aldığı ve toplumun ekonomik yapısının temelini oluşturan tımar ve dirlik sistemlerinin bozulmasına paralel olarak toplumda da çöküntüler meydana gelmiştir. Esasında görünüş itibarıyla Kanun-i Kadim ile ekonomi arasında bir bağlantı yokmuş gibi düşünülebilir Ancak Kanun-i Kadim Osmanlı toplumunun bütün hukuk kuralları olarak düşündüğümüzde durum değişik bir hal almaktadır.

Osmanlı ekonomisi üzerine çalışmaları ile bilinen Genç; Osmanlı ekonomisinde *gelenekçi* bir yapı olduğunu belirtmektedir. Genç, Osmanlı'nın sosyo-ekonomik yapısının temelinde; iyice denenmiş, kanıtlanmış olan kurumları ilişkileri korumak ve sürdürmek olduğunu belirtmektedir. Eğer bir değişme olur ise tıpkı hastalık gibi, tekrar

eskiye dönmekten başka düşünülecek herhangi bir yön olmadığını belirtmektedir (Genç,2000: 69). Bu tutumun; sosyo-ekonomik alandaki karar ve icraatın her safhasında kâğıdın filigranı gibi görmenin mümkün olduğu, kadim yani eski olana bağlı kalındığını ve yaşamın her alanın benzer uygulamalar olduğunun altını çizmektedir (Genç, 2000: 70).

Kösoğlu; Kanun-i Kadim ile Osmanlı ekonomisi arasında ki bağı insan unsurunun bozulmasına dolayısıyla eğitime bağlamıştır. Koçi beyin yazdığı lahiyada hareketle durum özetler şekildedir;

Onlar da pek çok işlere karışmağa başlayıp, kan bahasına nice yüz yıl evvel fetolunmuş köyleri, tarlaları birer yolunu bulup, kimini paşmaklıl ve kimini arpalık, kimini mülk olarak verdirib, kendileri tamamen doyduktan sonra her biri adamlarına nice tımar ve zeamet verdirip, kılış erbabının dirliklerini kestiler (1993).

İnalcık, *Tanzimat Nedir?* adlı makalesinde Koçi beyden hareketle Osmanlı'nın temelini tımar sistemi oluşturduğunu bozulmanın başlamasıyla sosyo-ekonomik yapısında bozulmaya başladığını belirtmektedir. İnalcık, devlete ait toprakların, malikâne-çiftlik halinde fiilen mahut bir ağalar ve çorbacılar zümresinin eline geçtiğini bundan dolayı milyonlarca köylü feodal bir rejimde olduğu kadar müşkül maddi şartlar içine düştüğünü ve İmparatorlğun tarihinde en esasi hadisenin bu olduğunun altını çizmektedir (İnalcık,2006: 28, 29).

Tımar ve dirliklerin; Kanun-i Kadimden beri liyakat sahibi kişilere verilerek, toplumda düzen hakeden kişilere verilmiş hakeden kişilere verilmemesi neticesinde toplumda sosyo-ekonomik bir çöküntü olmuştur. Osmanlı'nın devlet sistemini zincirin halkaları gibi düşünebiliriz. Eğer halkalardan birinde bir kopma olursa diğerlerini doğrudan etkilemiş, çöküntüye giden sürecin başlamasına neden olmuştur.

4.1.9.3 Viyana başarısızlığı ve salakamen savaşı

Bilindiği üzere Osmanlı; Kanuni Sultan Süleyman döneminde zirveye çıkmış ve sonrasında genişlemesi yavaşlamıştır. II. Viyana'da ki başarısızlık gidişatı tersine döndürmüş ve yapılan ıslahat hareketleri sadece birer pansuman niteliğinde kalmıştır. Kösoğlu özellikle Viyana başarısızlığı sonrasında yaşanan hadiseleri ele alış tarihi bakışının ipuçları niteliğindedir. Viyana kuşatmasında yaşanan hadiseler dönüm noktasıdır. Kırım Han'ı Murad Giray'ın Leh Kralının Tuna'yı geçmesine müsaade etmesini ve Viyana sonrasında meydana gelen Salankamen Muhaberesinde Fazıl

Mustafa Paşa'nın savaş esnasında şehit olmasını Osmanlı'nın dönüm noktasıdır diyebiliriz.

Osmanlı gücünün zirvesine geri dönmek için Köprülü döneminde yapılan ıslahatlar sayesinde eski gücünü toplar hale gelmiştir. Ancak Köprülü Mehmed'en sonra gelen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ivmenin tersine dönmesine neden olmuştur. Özellikle Viyana kuşatmasına istişare yapmadan karar vermesi, kuşatma esnasında etrafındaki beyleri tavırlarıyla küstürmesi ve son bir hücum ile Viyana düşecek iken kararını geciktirmesi başlıca hatalarından sayılabilir.

Kuşatma devam ederken; Leh Kralı büyük bir yardım ile Tuna Nehri üzerinden Osmanlı ordusuna saldırır ve bozgu na neden olur (Kösoğlu, 2012: 40). Leh Kralının Tuna'ya geçmek üzere olduğu haberi Kırım Hanı'na geldiğinde saldırmaz ve yanın dakilere şöyle söylediği rivayet edilir;

Sen bu Osmanlı'nın bize etdüğü cevri bilmezsin. Bu düşmanın def'i yanımda lâşey idi ve bilürem ki dinimize de ihanettir. Lâkin gayret beni komadı. Anlar da görsünler kendülerin kaç akçe âdem imiş; Tatar kadrin bilsinler (Kösoğlu, 2012: 41).

Diğer bir dönüm noktası;

20 Ağustos 1691'dir; Nemçe cebhesi Salankamen'de döğüşmektedir. Serdar-ı Ekrem, silahdar ve gediklileri ile ön saflarda vuruşmaktadır; alnından aldığı bir kurşunla şehid olur. Ve onun şehadetiyle bir zafer yenilgiye dönüşür (Kösoğlu, 2012: 50).

Askeri başarısızlıklar bağlamında ele alabileceğimiz bu olaya Kösoğlu başka bir pencereden bakmatadır. Kösoğlu eserinin başka bir bölümünde şu değerlendirmeleri yapmaktadır; Kırım Hanı şeytanın iğvasına kapılmıştır. *Benim için hiçbir şey dediği* Leh ordusunu köprüden geçirmeseydi, Beç *Kızılelması* Türk'ün olacaktı. Yahud Salankamen'de tarihin o anında rüzgârda hafif bir değişme olsaydı, Fazıl Mustafa Paşa şehid eden kurşun sapacak ve Beç *Kızılelmesinin* kapıları yeniden Türk'e açılmış olabilecekti. O zaman tarihin akışı çok büyük değişmelere uğrayacaktı (Kösoğlu, 2012: 149).

Kösoğlu'na göre; eğer tarihin bir anlık iğva veya rüzgârın bu kadar hafif bir değişmesi ile değişebiliyor ise bunu hangi anlamda olursa olsun, insan iradesine pay tanımayan maddi bir muayyeniyetin çemberine geçirmek mümkün ve makul olamaz. Bunun yanı sıra tarihin görüntülerini sebepler olarak düşündüğümüz sürece bu düzenlemelerdeki ölçüleri muayyeniyetleri kavrayamacağımızı belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 149).

Genel bağlamda görüldüğü üzere Kösoğlu; Osmanlı kültürünün soğumaya başladığını dolayısıyla karşılaştığı sorunlar karşısında çözümler üretmediğini belirtmektedir. Bu

dönemde öncelikle ulema taifesi yönetime karışmaya başlamış, rüşvetin hediye olarak kabul görmesi sonucunda liyakatsiz kişilerin devlet yönetimine gelmeye başlamıştır. Askeri disiplinsizlik baş göstermiş hatta Sultan II. Osman'ın şehit edilmesine kadar ileri gitmiştir.

Bütünün parçaları olarak ele aldığımız bu gidişat, İbn Haldun'un Tavırlar Nazariyesinin beşinci tavrına işaret etmektedir. Beşinci tavır "israf ve tebzir" olarak tanımlanır; Devlet sahibi zevkleri ve hazları yolunda eş dost, meclisinde bulunan, sohbetinde bulunan düşük karakterli arkadaşlar ve çevresinde toplanan dalkavuklar için servetini telef eder. Devlet müzmin bir hastalığa yakalanır ve nihayet ölür (Haldun, 1982: 9).

Kösoğlu; hukuk üstünlüğü şuurunun aşınarak, eğitim sisteminin –ulemanın-zayıflaması doğrudan insan unsuruna etki ettiğini; "*Kitaba yani Kur'an'a ve Kanun-i Kadime Sadakat*" yerine "*Kitapına uydurma*" yaptıklarını belirtmektedir.

4.1.10 Yenilenme Çabaları

Osmanlı devleti onsekizinci yüzyılın ilk yarısından itibaren savaşlarda ki yenilgilerden dolayı Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmeye başlamıştır. Bu çalışmaların ilk tezahürü Lale devri olarak geçen dönemdir. Sonrasında dışarıdan ilk uzmanlar getirilerek orduda modernleşme çalışmaları başlatılmıştır. Ancak devlet adamlarında sadece orduda düzenlemenin yetersiz olduğunu fark etmesi neticesinde toplumu doğrudan ilgilendiren yenilenme faaliyetlerine başlayacaktır.

4.1.10.1 Lâleler, lâleler...

Kösoğlu, Osmanlı ile Nemçe arasında karşılıklı görüşmeler sonrasında harpsiz beş yıl geçtiğini ve Osmanlı'nın maliyesini düzene sokmaya çalıştığını ve Avrupa'daki gelişmeleri takip ettiğini belirtmektedir.

Bu dönemde; 1727'de Türkçe kitaplar basacak olan ilk matbaa açılır ve 31 Ocak 1729'da Vankulu Lûgati basılarak ciltsiz olarak satışa sunulur. Kösoğlu, sonradan bu döneme *Lâle Devri* denildiğini yaz eğlenceleri, saz ve helva sohbetleri ile şenlendiğini İstanbul halkının kendince güzel, huzurlu günler geçirdiğini belirtmiştir. Ancak İstanbul halkı içinde hased ve kırgınlıkların fitne kazanlarının kaynağını belirtirmiştir (Kösoğlu, 2012: 180).

Kösoğlu; dönemin İstanbul bahçelerinde iki yüz otuz dokuz çeşit lâle yetiştirildiğini ve hepsinin ayrı ayrı isimleri olduğunu ; “*Mahbûb*” un fiyatının çok yüksek ama en çok tutulmasının Vefalı Mehmed beğın yetiştirdiği “*Nîze-i Rummânî*” olduğuna dair ayrıntılı bilgilere yer vermiştir (Kösoğlu, 2012: 181).

4.1.10.2 Ahir zaman olduğu şüphesizdir...

Kösoğlu dönemin siyasi gelişmeleri içinde yer verdiği ilginç bir hadise ise İngiliz donanmasının Marmara denizine girerek Baruthane açıklarına demirlesidir. Ahali devletin bu hale düşmesini kıyamet alameti saymaktadır. “*Halk sâhillere yığılır; fal kitapları açılır; “ Be canım âhir zamân olduğu şüphesizdir. Benî Asfer’in üstünlüğü ve Mehdi’nin çıkışı tamâmdır; o zamân geldi* (Kösoğlu, 2012: 252).

4.1.10.3 Cümlesinin başı şapkalı firenk oldu...

Kösoğlu; III. Selim Han tahta geçtikten sonra Devlet-i Aliyye’nin durumu ve kötüye gidişi hakkında lâyhalar hazırlattığını belirtmiştir. Kösoğlu bu lâyhaların bir kısmının iyi hazırlanmadığına dair eleştirinin yanı sıra Nizâm-ı Cedîd için iyi bir ekip kuramadığını ayrıca giderler için kurulan İrâd-ı Cedîd hazînesi sayesinde bu ekibin cebini doldurduğunu iddia etmektedir (Kösoğlu, 2012: 254, 255).

Kösoğlu bu dönemde yapılan ıslahat faaliyetlerine karşı ulemanın camilerde Cedid aleyhine karşı açıktan konuşmalarını popüler bir şekilde dile getirmiştir; Askere setre pantolon giydirüp, önlerine muallim diye Firenkleri düşüren Pâdişâha, Allah tevfikini çok görür... Hâdimü’l Haremeyn unvanına liyâkati olmadığını bu suretle meydana çıkardır (Karal, 2007: 78, Kösoğlu, 2012: 255).

Kösoğlu dönemin Osmanlı halkının dinemeyen savaşıardan içeride ki isyanlardan vali ve âyânların zulmünden dolayı yorgun ve kırgın olduğunu, bunun yanı sıra Rus donanmasının boğazdan geçmesi ile beraber Cedidcilik faaliyetine olan muhalefeti artırmıştır. Karal’ın (2007) eserinden aldığını tespit ettiğimiz “*Efendi, şimdi ne Sipâhî var, ne Yeniçeri var. Cümlesi başı şapkalı Firenk oldu.*” ifadeleriyle toplumun ıslahatlara bakışını özetlemiştir (Kösoğlu, 2012: 255).

Kösoğlu toplumda ıslahat hareketlerinin benimsenmediğini ve Kabakçı Mustafa İsyanının baş gösterdiğini belirtmiştir. Kösoğlu; Enver Karal eserinden doğrudan alıntı yaptığı tespit edilmiştir;

Kabakçı Mustafa Çavuş, İstanbul'un mahallerine münâdiler çıkararak, yürüyüşün maksadını ilân eder; Ey ahâlî, merâmımız Nizâm-ı Cedîd belâsını kaldırmaktır. Başka niyetimiz yoktur. Müslüman olanlar, kendilerini Ocaklı bilenler bizimle olsunlar...(Karal, 2007: 82).

Kösoğlu bu ayaklanma neticesinde Nizâm-ı Cedîd kaldırıldığını ve III. Selim Han'ın derin kederler içinde; *“Böyle teb'anın pâdişâhı olmaktansa olmamak evlâdır”*, ifadeleriyle tahtan çekildiğini belirtir (Kösoğlu, 2012: 259).

Kösoğlu'nun, Sultan III. Selim'in tahtan düşürülmesinden sonra temas ettiği çok ilgi çekici bir nokta vardır. Kösoğlu'na göre; IV. Mustafa başa geçiren isyancıları bir korku salmıştır. Çünkü Osmanlı'da usul-i kadimdir; isyancılar yahut darbeciler hedeflerine ulaşırlar da mutlaka hesapları sorulacak ve kelleri toprağa düşecektir.

31 Mayıs 1807'de Osmanlı'da görülmemiş bir şey olur; asiler cezalandırılmayacaklarına dair bir hücceti Hakan'a onaylatılırlar; asilerin korkularını yatıştırmak üzere hazırlanan şer' i hücceti Osmanlı Hakanı bir hatt-ı hümayun ile tasdik eder (Kösoğlu, 2012: 14).

Bu belge Sultan Selim Han'ın kâfirleri taklit ederek, fukaraya zulmetmek sebebi ile kimsenin cezalandırılmaması üzerinedir. İsyanlılar bu şer'i hücceti Sultan'a imzalatarak kendilerini garanti altına almak istemişlerdir (Kösoğlu, 2012: 14, 15).

4.1.10.4 Gâvur padişah

III. Selim tahtan indirilmesi sonrası Osmanlı devletinde karşılıklar ortaya çıkmıştır. Rumeli'nden gelen Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa; Sultan Selim'i tekrardan başa geçirmek ister. Ancak Sultan Mustafa; Sultan Selim ile Şehzade Mahmud'un öldürülmesini ister; Sultan Selim, Harem dairesinde öldürülür. Şehzade Mahmud hizmetkârlarının sayesinde kurtulur. Rumeli askerleri Şehzade Mahmud'u bulur ve biat ederler (Kösoğlu, 2012: 14).

Kösoğlu; yeniçeri ocağının kaldırılması sonrasında batıya açılmanın en büyük hatta yegâne engellinin aşıldığını ve rahatça ıslahatlar yapıldığını ifade etmiştir. Başta merkezi sistemde Başvekil ve nazırlıklar kurulur, Avrupa usûlüne göre rediflikler kurulur. İstanbul'da İlköğretim mecburi hale getirilir, setre pantolon mecburi hale getirilir, Enderun ağalarından yüz elli kişilik bir grup, Avrupa'nın çeşitli ülkelerine eğitim için gönderilir, halk bu değişikliklerden hoşlanmaz; Sultan Mahmud Han *“Gâvur Pâdişah”* lakabını almaktan kurutulamaz (Kösoğlu, 2012: 48, 51).

4.1.10.5 Kazan devriliyor

Kösoğlu Sultan Mahmud döneminde ıslahat hareketlerinin başladığını ve bunların içinde hayli ses getiren *Vakay-ı Hayriye* olayını anlatmıştır. Kösoğlu askerinin artık devleti koruyan bir güç olmaktan çıktığını tamamen siyaset ve ihtirasların kullandığı bir iç politika kuvveti haline geldiğinin tespiti yapar. Bir diğer tespiti ise Sultan II. Mahmud'un kendinden önceki ıslahatçılar gibi kafasında Batı modeli olduğunu fakat bunu gerçekleştirebilecek, inanmış bir kadrosunun olmadığını belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 40,41). Sultan Mahmud'un "*Eşkinici nâmiyle âsakir-i muallime*" kurmak istemesi ve kurulacak olan yeni ordu için Yeniçeri içinden asker istendiğini belirtir. Ama Yeniçeri bu yeni orduyu istememesi üzerine 15 Haziran 1826'da Et Meydanına Ocak kazanlarını çıkartarak kazan kaldırır (Kösoğlu, 2012: 41).

Kösoğlu İstanbul'da yaşanan hadiseleri okuyucu popüler bir şekilde aktarmaktadır;

Eski bir taktik uygulanarak İstanbul mahallelerine münâdiler çıkartılır; Sadriâzam'ın ve Yeniçeri Ağası'nın ve Rumeli sahil muhafızı Ağa Hüseyin Paşa'nın öldürüldüklerini söyleyerek halkı Et Meydanı'na çağırırlar. Yağma kokusu alan hamallar, suçular ve boş gezen serseriler hemen kazanların etrafına toplanır...(Kösoğlu, 2012: 42).

İstanbul'da ana-baba günleri yaşanır; Sultan Mahmut toplu haldeki ulemaya konuşur ve sorar;

Yeniçerilerin bu hareketleri ve şimdiki istekleri Padişâhlarına karşı bir isyân değil midir? Bu âsilerî cezalandırmak ve isyânı bastırmak için şeriatimizin gösterdiği yol nedir?" Ulemâ bir âyet okuyarak cevâb verir: "iki taifeden biri diğerine karşı ayaklanırsa Allah'ın emri yerine gelinceye kadar ayaklanan tâife ile döğüşürüz" Huzurda bulunanlar "Kararımız savaşmak ve ölmektir." Der ve Sancağ-ı Şerîfin çıkartılmasını isterler. Sultan Mahmud tereddüd eder ama müsaade eder (Kösoğlu, 2012: 44).

Kösoğlu dönemin ruh halini şu şekilde bahsetmektedir; Sadriâzam ve Şeyhülislam Sancağ-ı Şerîfi göğüslerine basıp sonra öperek saygı ile saray önünde dîn ve devlet için toplanmış olanlara teslim ederler. Sancağ-ı Şerîf'e yapışan Ahıskalı Ahmed Efendi konuşurken, ağlamadık kimse kalmaz. Topluluk, gözyaşları içinde dalgalanıp, tekbîrler getirerek Sultân Ahmed Câmîi'ne doğru akmaya başlar (Kösoğlu, 2012: 45).

Her koldan yürüyüş eden kalabalıklar Et Meydanı'nda Yeniçeri kışlasını kuşatırlar. Kışlanın büyük giriş kapısına iki top çevrilir; emîr verilir, ateşlenir. Kırılan kapıdan girilir. Yeniçeri kırılır. Yüzyıllarca İmparatorluğun şan ve şevketinin timasali olan Yeniçeri çete hâline dönüşmenin günâhı altında ve birkaç saat içinde yok edilir. Hâdisenin bu kadar kolay oluşu herkesi şakına çevirir (Kösoğlu, 2012: 46, 47).

Cehennemî bir fikir olarak kurulan ve dört yüzyılı aşkın Osmanlı'ya hizmet veren Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırılmıştır. Keçicizade İzzet Molla tarih düşer;

*Koyup kaldırmadan ikide birde,
Kazan devrildi söndürdü Ocağı.*

4.1.10.6 Hayırlı düzenlemeler: Tanzimat fermanı

Osmanlı Devleti, 1839'a kadar çeşitli badireler atlatmıştır. Bu badirelerin en bilinenleri, Ankara savaşı, Celaliler isyanı, Karlofça antlaşmasıdır (Akşin, 2006: 83, 85). Osmanlı İmparatorluğu bu badirelerin bir kısmına kendi içerisinde geliştirdiği refleksler sayesinde çözüm bulmuş bir kısmında ise tavizler vererek varlığını devam ettirmiştir. Ondokuzuncu yüzyıla gelindiğinde; Yeniçeri Ocağı kaldırılarak ıslahatların önündeki engel kaldırılmış, yeni bir ordu kurma girişimleri başta olmak üzere idari ve sosyal alanda ıslahatlar yapılmıştır. Ancak bütün bu gelişmelerin yanında yapılan ıslahatlarda istenilen başarı elde edilememiştir. Özellikle İnalçık'ında işaret ettiği üzere 16. Yüzyıldan beri bozulmaya başlayan toprak rejimi balkan coğrafyası başta olmak üzere reayanın devlete olan bağlılığını azaltmaya başlamıştır. Özellikle Sırp isyanı ve sonrasında meydana gelen Bulgar isyanı bunun birer örneği olarak değerlendirmektedir (İnalçık, 2006: 25, 26).

Osmanlı devleti; Ondokuzuncu yüzyıla kadar çeşitli ıslahat hareketlerine başvurmuştur ancak siyasi ve sosyal engellemeler neticesinde herhangi bir başarı gösterememiştir. Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında ise Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı damga vurmuştur. Osmanlı devleti "*denize düşen yılana sarılır*" düşüncesiyle Rusya'dan yardım almıştır. Siyasi hadiseler çok hızlı bir şekilde gelişme gösterirken Tanzimat yöneticileri; İmparatorluğun artık çürüyüp mahvolmak üzere olan uzun ve şanlı tarihine yeni temeller üzerinde canlandırma gayreti içine girmiştir (İnalçık, 2006: 28).

Tanzimat Fermanının oluşumu sürecinde doğrudan etkili olanlar dönemin yöneticileri. Tanzimat yöneticileri kişiliklerinde tutuculuk ve pragmatik reformculuğu birleştirmiş; dünya görüşleri davranış biçimleri ve politikalarıyla 19. Yüzyıl Osmanlı toplumundaki yeni insanın tipik temsilleri olmuşlardır (Ortaylı, 2006: 283).

Tanzimat yöneticileri Müslümanlar kadar gayrimüslimleri de kapsayan bir Osmanlılık hüviyetine sahipti. Batı dilleri kadar, Türkçeye'de düzgün yazan ve konuşan gayrimüslimler her kademe her rütbede görev almaktaydı (Ortaylı, 2006: 291).

Tanzimat Fermanının hazırlayıcısı Mustafa Reşit iyi bir eğitim görmüş yeni tip Osmanlı aydını idi ve bürokrasinin en alt kademesinden en üst basamaklarına kadar tecrübesi vardı (Ortaylı, 2006). Sultan II. Mahmud tarafından Fransızca öğrenmesi istenmiş ve sonrasında ise bürokraside hızlı bir şekilde yükselme göstermiştir. Sultan II. Mahmud Mısır valisi ile olan Nizip mağlubiyetini öğrenmeden vefat etmiş; Abdülmecit tahta geçmiştir. Ancak devletin içinde bulunduğu nazik durum üzerine, Mısır Valisi ile olan mücadelede Avrupa devletlerinden yardım almak için Sultan II. Mahmud döneminde hazırlanan Tanzimat Fermanının ilan etmiştir (Kösoğlu, 2012: 211).

Kösoğlu; Tanzimat Fermanı için *Hayırlı Düzenleme* olarak kabul etmektedir. Osmanlı'nın içinde bulunduğu nazik dönemde Avrupalı devletlerin desteğini alma gayesi söz konusudur.

döğüşmeye mecali olmayan bu yüzden de çaresi kalmatan Devlet-i Aliyye'de bundan böyle diplomatik maharetlere zaman zaman mübalağalı ölçülere bel bağlanacak bazen zevahir kurtarılacak bazende Batı'nın güç dengeleri gerçekten maharelet kullanılacak bazen hüznü tablolar sergilenenecektir (Kösoğlu, 2012: 56).

Kösoğlu dönemin yetişmiş devlet adamı Mustafa Reşit Paşa'nın düvel-i ecnebiyenin gönlünü okşama üzere hayırlı düzenlemeler üzerine çalışmış ve 3 Kasım 1839'da Gülhane Parkında yüksekçe bir kürsü üzerinden okumuştur (Kösoğlu, 2012: 57).

Kösoğlu; Tanzimat Fermanı hakkında iki noktaya temas etmiştir. Bunlardan ilki Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat aydınlarıdır. Tanzimat aydınları, ilan edilen Tanzimat Fermanında beliryeci olmuştur. Tanzimat dönemi yöneticileri, soğuma dönemi aydınlarından idiler; Osmanlı mukaddeslerinden kopmuş değillerdi ve zihni hassasiyetleri yüksekti (Kösoğlu,2013: 275). Ortaylı'da benzer şekilde; yeni Osmanlı tipini büyük ölçüde eski toplumun efendisinin yaşam tarzını ve dünya görüşünü bilinçli biçimde devam ettiğini vurgulamıştır (Ortaylı, 2006: 284). Ancak Kösoğlu; Tanzimat yöneticilerinin Avrupa'ya yönelişi eleştirmektedir.

İmparatorluğu kendi imanı üzerinde yeniden canlandırmanın mekanizmasını gerçekten bulabilmiş olsalardı; bunun pek uzun vadeli ve günlük sıkıntılara çözümler getirmeyen bir milli kültür ve eğitim hareketinden geçtiğini görecektirdi. Habuki onlar laçkalaşan müesseselere sür'atle çekidüzen vermek ve bunu yaparken çıkış yoluna girmiş olduklarına inanmak zorunda idiler (Kösoğlu, 2012: 212).

Diğer nokta ise fermanında yer alan hukuksal ifadelerdir. Kösoğlu kendisinde bir hukukçu olması hasebiyle yer verilen maddeleri tek tek kaleme almıştır. Genel olarak değerlendirmesi;

Metin olarak Gülhane Hatt-ı Hümayunu geleneksel Osmanlı adaletnamelerinden farklı bir vesika değildir; zulmün kaldırılmadı ve kanunun hâkimiyetinin sağlanması amacıyla yeni bir kısım düzenlemeler gidileceğine açıklanmaktadır (Kösoğlu, 2012: 222).

İnalcık; Tanzimat Fermanının Osmanlı devleti içinde yaşayan Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında ki münasebetlerin bir safhası veya memlektimizin Batı medeniyeti dairesine giriş hadisesiyle bir tutulduğunu belirtmektedir (İnalcık, 2006: 14). Ondozuncu yüzyılın tarihini izah eden em temel hadise olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik ve Sosyal temelleri yıkılmaya yüz tutmuş olan İmparatorluğun; yeni prensiplere göre yeniden inşa etme düşüncesidir. Ortaylı, Tanzimat Fermanını klasik bir *adaletname* olarak betimlemektedir (2006).

4.1.11 Sultan II. Abdülhamid Dönemi

Sultan II. Abdülhamid; gerek kendi döneminde tartışılmış gerekse günümüzde tartışılmaya devam etmektedir. Abdülhamid'in *istibdatçı* bir padişah olduğu iddiasının yanı sıra *Ulu Hakan* veya *Kızıl Sultan* gibi ifadeler başlıca tartışma konulardır. Bu tartışmalara girmeden önce şunu ifade etmekte fayda vardır; Kösoğlu, eserlerinde; Abdülhamid dönemi için ayrı bir başlık açmış ve gerek niteliksel gerek niceliksel olarak detaylı ve hacimli bir bölüm ayırmıştır.

II. Abdülhamid tahta geçtiğinde Osmanlı bir faica ortamı içindedir. Abdülhamid tahta geçmeden önce İmparatorluğun durumunu iyice kavramak ve üzerinde gerektiği gibi düşünme fırsatı bulmuş; halkın kendisinden ne istediğini ve Osmanlı geleneğinde yönetime karışanlara nasıl muamele edilmesini bilmektedir (Kösoğlu, 2012: 114).

4.1.11.1 Tershane konferansı: çocuk oyuncağı...

Kösoğlu Abdülhamit Döneminde yaşanmış hadiseleri ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Sultan Abdülhamit başa geçtikten sonra ilk gelişme 23 Aralık 1876 'da Kaanûn-i Esâsî ilan edilmesidir. Aynı günde Tershane Konferansı toplanmıştır. Kösoğlu Kaanûn-i Esâsî'nin ilan edildiğinde; Toplar atılarak İstanbul sokaklarında gösteriler yapıldığını Türk, Ermeni, Yahudi yahut Rum'un her birisini ayrı bir köşede nutuklar çektiğini aktarmıştır (Kösoğlu, 2012, 115).

Kösoğlu Tershane Konferansı yapılırken yaşanan hadiseyi şu şekilde aktarmıştır;

O gün Kasımpaşa'da Bahriye Nezâret binâsında yeni başlamış olan Tersâne Konferansı'nda şiddetli top sesleri duyulunca ,konferans başkanı ve Hâriciye Nâzırı Saffet Paşa ayağa kalkar ve top seslerimin meşrutiyeti müjdelediğini , Müslümân-Hıristiyan bütün tebeanın hürriyete kavuşmuş bulunduğunu ve bu sebeble de artık konferansa gerek kalmadığını beyan eden bir nutuk çeker; düvel-i ecnebiye sürpriz yapmışlardır!... Yabancı delegeler soğuk soğuk bakarlar; Rus delegesi, nümâyişi bırakalım da müzâkere konumuza geçelim der; öyle yapılır. Osmanlı delegeleri bozulur, konferansı terk ederler (Kösoğlu, 2012:115, 116).

Kösoğlu, Sadrazam Midhat Paşa'nın Odyan Efendi vasıtasıyla Kaanûn-i Esâsî- nin bir anlaşma metni haline getirerek konferansta kabul edilmesini ister. Kösoğlu burada kendi yorumu katarak şu ifadeler ile değerlendirmiştir;

Böylece Islahat Fermânı'nın yabancı müdahalelere açtığı kapı yetmezmiş gibi Osmanlı Anayasası da yabancı devletlerin teminât ve kefâleti altına alınmış olacak, milletlerarası bir vesika haline gelecekti. Bereket versin, ecnebi delegeler gaflete gelir, “*Bu sizin iç işinizdir, biz karışmayız*” diyerek bir felâketi önlerler. Midhat Paşa sabırsızlıklar içinde kendisine bilgi vermek üzere konferanstan ayrılan Saffet Paşa'yı beklemektedir: “*Ne dediler?*” Cevâb: “*Ne diyecekler, çocuk oynucağı dediler!...*”(Kösoğlu, 2012: 116).

Bu gelişmeler sonrasında Sultan Abdülhamid, Sadrazam Midhat Paşa, Kaanûn-i Esası'nin 113. Maddesini kullanarak Avrupa'ya sürgün ederek kendi ekibini kurmaya başlamıştır.

4.1.11.2 Yeni bir milâd gibi: 93...

31 Mart 1877'de Tersâne Konferansı'na katılan devletler tarafından Londra Protokolü imzalanmış ve Osmanlı'ya tebliğ edilmiştir. Her ne kadar şartlar yumuşatılmış olsa dahi esasları aynı olmasından dolayı Osmanlı reddeder. Herhangi bir antlaşma sağlanamaz; Rusya ve Avusturya; Osmanlıyı parçalama antlaşması yapar. Rusya Batı ve Doğu cephesinden saldırır. Kösoğlu Osmanlı ahâlisinin durumunu şu şekilde özetlemektedir;

Ahâli gerçekten de havaya getirilmiştir. Gazeteler Hind'den ve Çin'den gönüllüler geleceğini yazmış, şeyhler ve dervişler Moskova kilisesinde ezanlar okunduğunu rüyâlarında gördüklerini söylemişlerdir. “*Moskof kıralı ne köpektir ki, Halîfe ve Emîrû'l -Mü'minîn, Zıllullah-ı fî'l Âlem, Sâhibü'l-Berreyn ve'l Bahreyn Efendimiz'le muhâbere edebilsin* (Kösoğlu, 2012: 119).

Ancak, ordunun hazır olmaması ve iki cephede savaş Osmanlı'nın masaya oturmasına neden olur. Berlin'de bir konferans düzenlenir (Kösoğlu, 2012: 128). Kösoğlu Berlin Konferansını şu şekilde aktarmıştır;

Berlin Kongresi Osmanlı'dan alınacak payların Avrupalı devletlerarasında dengeli olarak dağıtılması için toplanmıştır ve kongre başkanı olan Alman Şansölyesi bunu sık sık söylemekten geri durmamaktadır. Devlet-i Aliyye savaşta olduğu gibi masa başında da yalnızdır ve herkes bir tarafından çekiştirmektedir. "Berlin kongresi, kavimlerin alınıp satıldığı bir bezirgânlar çarsına dönmüştür (Kösoğlu, 2012: 130)."

Berlin Konferansı neticesinde de Rusya geniş bir coğrafyaya yayılmakta ve Osmanlı azınlıkları içinde hak idda etmektedirler. İngiltere başta olmak üzere Avrupa'lı devletler bunu kabul etmeyerek Ayestefenos (Yeşilköy) antlaşması yapılmıştır (Kösoğlu, 2012: 130).

Kösoğlu bu antlaşmanın taraf olan veya olmayan hiç kimseyi memnun etmediğini, büyük devletlerin açgözlü davrandıklarını; Romanya'nın aldatıldığı, Rusya'nın ise istediğini alamadığını belirtmiştir. Bu antlaşma maddelerinin uygulanamamasını Sultan Hamid'in siyaseti saydıklarını belirtmektedir (Kösoğlu, 2012: 130, 131). Öztuna'nın eserinde Kösoğlu'na benzer ifadeler yer almaktadır. Öztuna; Sultan Hami'in dış siyasette gösterdiği maharetle umumiyetle pek gözü kapalı polemikçiler hariç ittifak edilmektedir. Bu kanaat daha hükümdarın hayatında yalnız imparatorluk değil, imparatorluk dışında da umumi olduğunu, Hasım devlet adamlarının dahi Sultan Hamid diplomasisini daima çekinilecek bir unsur olarak gördüklerini belirtmektedir (Öztuna, 2008: 157). Sultan II. Abdülhamid hakkında çalışmaları ile bilinen Vahdettin Engin ise; Abdülhamid'in padişahlığının ilk yıllarında meydana gelen ve Osmanlı'nın ağır toprak kayıpları ile neticelenen savaş sonrasında; karakter olarak itibariyle evhamlı ve ihtiyatlı hareket eden Sultan'ın savaş sonrasında çok daha tedbirli hareket etmesine neden olduğunu ifade etmiştir. II. Abdülhamid bu zor dönemde ülkenin parçalanmasının önüne geçmeye çalışmış; devletin siyasi ve ktisadi gücünün farkında olarak her yabancı ülkeyi ayrı ayrı değerlendirip ona göre politika üretmeyi tercih ettiğini ifade etmiştir (Engin, 2011: 27, 28). Benzer şekilde Çetinsaya ise Ergin'in ifadelerine benzer şekilde Sultan Abdülhamid döneminde denge ve tarafsızlık güden bir siyaseti takip edildiğini her devlete ayrı ayrı bir politika izlendiğinin altını çizmektedir (Çetinsakaya, 2014: 142, 143).

4.1.11.3 Tebea-i sâdıka: ermeni sorunu

Berlin Konferansı sonrasında Osmanlı topraklarında paylaştırmalar ve özerklikler ilan edilmiştir. Bu ayrıştırmaların başında Makedonya sorunu gelmektedir. Makedonya

etnik bakımdan çok karışıktır ve Müslümanlar yoğunluktadır. Bunların yanı sıra Sırp, Rum ve Bulgarlar bu coğrafyada bulunmaktadır. Kösoğlu, 1890'dan itibaren ilk Makedonya komitesini Bulgarların kurduğunu; Sırp ve Rumların komiteleri takip ettiğini çetecilerin kendi aralarında mücadele ettiğini ve mücadelede Müslüman ahâlinin ezildiğini dile getirmiştir (Kösoğlu, 2012: 140, 141). Makedonya sorununun yanı sıra günümüzde de etkisini devam ettiren Sözde Ermeni Tehcirinin temelleri bu antlaşmada atılmıştır. Kösoğlu, Ermenilerin üç değişik mezhebte Osmanlı kültürünü en ziyâde benimseyen Türklerle asırlarca beraber yaşadıklarını bu kültüre katkıda bulunan bir kavim olduğunu belirtmiştir. Osmanlıların onlara “*Tebea-i Sâdıka*” dediklerini ve Tanzimat'tan sonra Rumlardan çok onlara güvendiğini belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 142, 143).

Kösoğlu Ermenilerin 93 Harbine kadar herhangi bir sorunu olmadığını belirtmiştir. Engin; Ermenilerin 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupalıların gayrimüslim Osmanlılar üzerinde ki kışkırtıcı faaliyetlerine kapılarak Osmanlıya karşı düşmanca bir tavır içinde olduklarını, Berlin'den sonra ise kendilerine bağımsızlık verileceği ümidi ile hareket ettiklerini belirtmektedir (Engin, 2011: 44). Öztuna ise Ermenilerin Berlin konferansına kadar Osmanlı içinde *millet-i sadıka* olarak tanındıklarını ve herhangi bir sorun yaşanmadığını ancak Avrupa'da yaşayan Ermeniler başta olmak üzere Rusya ve İngiltere tarafından kışkırtılarak isyan ettiklerini belirtmiştir. Ermeniler ve onları destekleyen Avrupalı devletler Berlin Konferansında yer alan 61 madde gereği; Doğu Anadolu'da yer alan 6 vilayette bir Ermeni devleti kurmak istemişlerdir. Ancak Sultan Abdülhamid'in ölürüm dahi o maddeyi yürürlüğe koymam demesi üzerine herhangi bir başarı gösterememişlerdir (Öztuna, 2008: 74, 75).

Kırkırtmalar sonrasında Ermeniler başta Sasun'da olmak üzere sonrasında başkent İstanbul'da isyan teşebbüsleri olmuştur. Osmanlı tarafından bastırılan bu teşebbüseler sonrasında İngiltere; Ermenilere daha yoğun bir şekilde destek vermiş ve Rusya'yı saf dışı bırakmıştır. İngiltere kendine bağlı bir Ermeni devleti kurulur ise Rusya'nın Asya'da yayılmasını engellemek amacını gütmekte idi. İngiltere ise Ermeniler üzerinden Osmanlıyı sıkıştırmak ve parçalanmasını ve yıkılmasını hızlandırmak amacı içinde idi.

Kösoğlu Osmanlı topraklarında içinde başlayan bu hareketlenmenin örneklerinden birini şöyle aktarmıştır;

Müdâhaleci devletlere yeni bir imkân hazırlamak isteyen Ermeniler, 30 Eylül 1895'te İstanbul'da bir yürüyüş yapmaya karar verirler. Kumkapı Patrikhane Kilisesi'nde nutuklar çekildikten sonra silâhlı ve kararlı Ermeni topluluğu Bâb-ı Âlî'ye göndermelerini ve kendilerinin dağılımlarını ihtâr ederse de, komitacılar kabul etmezler. Sultânahmed'e doğru yürürken; Bâb-ı Âlî yokuşuna sarkan grup, muhâfız bölüğünden Servet Bey'i şehid eder. Sadriâzam, Bâb-ı Âlî'nin korunması için askerî kuvvet ister; Sultân Hamîd asker kullanılmasını uygun bulmaz. Bu arada Bâb-ı Âlî muhâfızı olan birliğe mermi verilmemiş olduğu görülür; gerektiğinde süngülerini kullanmaları emri verilir. Fakat gerginleşen kamuoyu, tedbirlere gerke bırakmaz. Bütün bu gelişmeler onuruna dokunmuş olan talebe-i ulûm ve İslâm ahâlî ayağa kalkar. Ermeni Patırdısı denilen ve üç gün üç gece süren bu olaylarda çok Ermeni katledilir; olaylar Anadolu'ya sıçrar; Trabzon, Tekirdağ ve İzmit'te Müslümân ahâlî Ermenilerle döğüşmeye başlar. Pek çok Ermeni ölür (Kösoğlu, 2012: 144).

Kösoğlu Osmanlı içinde Ermenilerin İngiltere tarafından kışkırtıldığını defaten dile getirmiştir. İngilizlerin himayesini ve kışkırtması Ermenileri cesaretlendirecek ve birçok defa ayaklanma yapmışlardır. Ermenilerin yapmış olduğu en önemli teşebbüs ise Sultan Abdülhamid'e karşı olan suikast girişimidir.

4.1.11.4 Şanlı avcının hikâyesi

Kösoğlu; *Şanlı Avcı* hikâyesi başlığında Sultân Hamîd'e düzenlenen suikastı anlatmıştır. Bilindiği üzere Sultan Abdülhamid'e sadece Avrupa kökenli devletler muhalif değillerdir. Aynı zamanda Osmanlı içinde yetişmiş olan ve Sultan'ın faaliyetlerini kabul etmeyenlerde vardır. Buradan hareketle Kösoğlu; Avrupa'nın çeşitli yerlerinde Sultân için suikast planları yapıldığını ve bu planları yapanların içinde gayrimüslim ve hürriyetçi Jön Türkler'inde yer aldığını ifade etmiştir.

Kösoğlu yaşanan hadiseyi şu şekilde aktarmıştır;

Sultân Hamîd'in her Cuma, namâzını kıldıktan sonra Yıldız Câmii'nden çıkıp bir dakika kırk iki sâniyede bahçe kapısı önünde duran arabasına geldiği tesbît edilir. Viyana'da özel bir araba yaptırmış, içine seksen kilo dinamitle yirmi kilo küçük çelik parçaları yerleştirmişlerdir. Sultân Hamîd'in arabaya gelişi saatine ayarlanan bir de saatli bomba konulan arabayı bahçe kapısı civarına bırakarak çekilirler. Cuma namâzı biter; Abdülhamîd Han câmiin kapısına çıktığında Şeyhülislâm Cemâleddîn Efendi, mûtad dışı olarak kendisine arzda bulunur. Câmiin merdivenlerinde ayaküstü birkaç cümle konuşurlar; dış kapıya çıkışı gecikir. Bu "bir lâhza-i ta'ahhur" ânında, bomba patlar (Kösoğlu, 2012: 146).

Kösoğlu bu patlama sonrasında büyük bir telaş yaşandığını bu esnada Sultân Hamîd'in kalın ve gür sesiyle "*Korkmayın, korkmayın!*" diye bağırdığının yazıldığını belirtmiştir (Kösoğlu,2012: 146). Kösoğlu bu suikastın başarıya ulaşmadığı için İslâm ahâlî, Hâkan'ı kurtulduğu için şükrettiğini ama dönemin hürriyetçi bir şâiri Tevfik Fikret'in kaleme aldığı "*Bir Lahza-i Teahhur-Bir Anlık Gecikme*" şiirinde yer alan iki satırlık bir kısmına yer vermiştir.

*Ey Şanlı avcı, dâmunı bîhude kurmadın,
Attın, fakat yazık ki, yazıklar ki vuramadın...*

Kösoğlu yapılan tahkikat sonrasında suikastı yapan komitecinin yakalandığını ama Sultân tarafından afedildiğini belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 146).

4.1.11.5 Sultan Abdülhamid'in kişiliği ve yöneltilen eleştirilere cevaplar

Nevzat Kösoğlu yeri geldikçe eserlerinde Sultan Abdülhamid'e temas etmiş ve ona karşı yapılan eleştirilere cevaplar vermiştir.

Kösoğlu Abdülhamid'in kişiliği şu şekilde izah etmiştir; Elâ gözlü, keskin bakışlı, kemer burunlu, tok ve kalın seslidir. Zekî, çalışkan, fevkalâde kuvvetli bir hafızaya sahip, rey ve kararlarında istiklâl sâhibi olup te'sîr altında kalmaz. Tehlikeler karşısında ise cesur ve metindir. Çekingen tabiatı vardır; yalnızlıktan hoşlanır (Kösoğlu, 2012: 182). Şehzadeliği döneminde sporla uğraşı; kayıkla Kız Kulesine gidip oradan denize girer, silahlara karşı merakı vardır. Fevkalâda edepli bir insan olup dinine bağlı bir kişiliği olduğunu ifade etmektedir (Kösoğlu, 2012: 183). Kösoğlu herhangi bir kaynak göstermeden yer verdiği bu ifadelere; Öztuna (2008:178), Engin (2008:12,13), benzer şekilde tasvir etmektedirler.

Kırmızı ise Abdülhamid'in kişiliğini iki döneme ayırmaktadır. Sultan Abdülhamid'in tahta geçtiği ilk günlerinde kardeşleri Reşad, Kemaleddin ve Burhaneddin efendiler ile beraber yemek yiyor ve uzun sohbetler ediyormuş, Hatta cülusundan iki hafta sonra akşam yemeğini kumandan ve zabıtlar ile beraber yemiştir ve Osmanlı duyulmamış bir durumdur (Kırmızı, 2014: 22). Ancak Kırmızı'ya göre Sultan Abdülhamid' in kişiliğinde değişen durumun dönüm noktası olarak Çırağan Vakası olarak bilinen olaydır. 20 Mayıs 1878'de V. Murad'ı tekrardan tahta çıkarmak için Çırağan sarayına yüz elli kişi kadar bir grup gelmiş ancak Beşiktaş muhafızı Yedisekiz Hasan Paşa'nın müdahalesiyle bu ihtilal önlenmiştir (Kırmızı, 2014: 23). Kırmızı bu teşebbüsten sonra Sultan'ın değiştiğini idda etmektedir. Lakin Kösoğlu Çırağan Sarayı olayı hakkında böyle bir tespiti yer vermemiştir.

Kösoğlu'nun temas ettiği konuların başında Abdülhamit'in istibdatçı bir padişah olması üzerinedir. Kösoğlu bu durumu şu şekilde açıklamıştır;

Osmanlı ahâlisi onu pek sevmiş ve kendisine velâyet isnâd etmiştir; okumuşlar ise “müstebid” demişlerdir. İşin doğrusu Osmanlı ahâlisi onun istibdâdından hiç de rahatsız olmamıştır. Şikâyetçi olanlar, her biri ayrı bir emel peşinde koşan azınlıkçı okumuşlar ve hürriyet sarhoşu

Türk okumuşlardır. Balkanlar'dan Arabistan'a ve Afrikaya kadar Türk olmayan Müslüman Osmanlı ahalisinde Halifesinin sağlığına dua ederken, okumuşlarının ihanetine uğramıştır. Bunların hepsi ihtilalci olduklarında Osmanlı nizamına karşı mücadele ettiklerine ve Sultan Hamid'de Osmanlı nizamını yıktırmayacağına göre şikâyet etmeselerdi tuhaf olurdu. Muhaliflerin müşterek vasıfları, Batı'ya her anlamda teslim olmuş olmalarıdır (Kösoğlu,2012: 185).”

Kösoğlu istibdatçı bir Sultan olmasının nedenini o dönemde yaşanan hadiselerle bağlamaktadır. Ancak özellikle kendinden önceki padişahların nasıl ve ne şekilde tahtan indirildiğini bildiğini ve bundan dolayı da kendisinin de devleti ve kendi korumak için böyle bir yola başvurduğunu kısaca açıklamıştır. Bunun yanı sıra görüldüğü üzere toplumun bundan rahatsız olmadığını rahatsız olan zümrenin okumuşlar olduğunu idda etmektedir. Ancak, basın-yayın başta olmak üzere, bürokrasi, eğitim kurumları, devlet adamları sıkı bir gözetim altında tutulmuş küçük hareketleri hemen gözlenmiştir. Karal; Abdülhamid denilince İstibdat veya istibdat denilinde Abdülhamid'in akla geldiğini iddia etmektedir. Ancak İstibdat döneminin II. Abdülhamit'in dönemi olarak değerlendirmesini de kabul etmemektedir (Karal, 200: 246). Karal, Sultan Abdülaziz döneminde istibdatçı bir dönemdir. Karal, Sultan Abdülhamid'in istibdatçı bir padişaha dönüşmesini şu şekilde açıklamaktadır;

Etrafımdakilerin beni anlamadıklarını görmekle kendi içime kapanmaya başladım. Ağabeyimden sonra tahta çıktığımda etrafımı, dolapçı ve beni esir etmek itiyen insanlarla çevrilmiş gördüm. Bunun üzerine hayarımı ve tahtımı muhafaza etmek için hileye karşı hile ile karşı koymam gerekti (Karal, 2000: 247).

Kösoğlu'nun eserlerinde Sultan Abdülhamid hakkında dile getirilen Ulu Hakan mı Kızıl Sultan mı? Tartışmasına girmemiştir. Ancak yukarıda izah edildiği üzere etrafında güvenilecek kimsesi olmaması başta olmak üzere şüpheli bir kişiliği olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra Koloğlu'nun çalışmasında; Sultan Abdülhamid'e “*Kızıl Sultan ve Eli Kanlı Katil*” gibi isimler ile anılması Ermeni olaylarının sebebiyle başladığını ifade etmektedir.*Kızıl Sultan* ifadesi ilk defa Fransız Albert Vandal tarafından kullanıldığını, *Eli Kanlı Katil* ifadesinin ise dönemin İngiltere Başbakanı Gladstone tarafından kullanıldığını belirtmektedir (Koloğlu, 2005: 182). Koloğlu Osmanlı içinde altmıştan fazla etnik grubun yüzyıllar boyunca kansız bir şekilde yaşadığını ancak bunları isyana teşvik eden emperyalist güçlerin olduğunu ve herşeyi Abdülhamid'e yüklenmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir (Koloğlu, 2005: 184).

Atsız Türk Ülküsü isimli eserinin *Büyük Adamlar* bölümünde Abdülhamid'in küçültüğünü, müstebit, zalim, hatta hain gibi gösterildiğinden hareketle;

itthaçlar dokuz on yılda dağıttıkları imparatorluğu 33 yıl dağıtmadan tutabilmiş olmakla Abdülhamid büyük bir iktidar sahibi olduğunu göstermiştir. Hele kanlı oyunlara girmemesi de kıyıcı olduğu hakkında ki iddaları çürütcek bir delildir (Atsız, 1992).

Atsız, Sultan Abdülhamit'in *Kızıl değil, bir Gök Sultan* olduğunu, bütün hayatı boyunca bir ülkü için, devleti ayakta tutmak ve hazırlamak için yaşadığını belirtmektedir.

Özbek; Akademik tarihçiliğin etkisiyle Abdülhamid'e ilişkin artık “*ne Ulu Hakan, ne de Kızıl Sultan idi*” veya “*müstebid idi ama aynı zamanda ıslahatçıydı*” şeklinde, objektiflik ve bilimsellik iddasıyla örtülmüş orta yolcu bir tavır ön plana çıkmış bulunduğunu ifade etmektedir (Özbek, 2004).

Kösoğlu eserlerin de *Kızıl Sultan* eleştirilerine doğrudan bir cevap vermese dahi “*şikâyetçi olanlar her biri ayrı bir emel peşinde koşan azınlıkçı okumuşlar*” sözleriyle eleştirdiği görülmektedir. Bunun yanı sıra ;“*Osmanlı'nın zaafının derinliğini kavramış, suikastler görmüş içeride, dışarıda gizli cemiyetlerle uğraşan bir hükümdar için kuruntulu olmak bir meziyete dönüşmez mi?*” sözleriyle Sultan Abdülhamid'e haksızlık yapıldığını ve eleştirilere katılmadığını ortaya koymaktadır.

Kösoğlu'nun temas ettiği bir diğer eleştiri ise Sultan Abdülhamid'e Şüphesizliği üzerinedir;

Şüphesizliği meşhurdur ve vehim mertebesindedir. Bu hâlin zararlarının olduğu şüphesizdir. Ancak o günün şartları içinde başka nasıl olabileceği ve nasıl ayakta kalabileceği de sorulabilir. On dokuzuncu asrın başından itibaren gelen beş pâdişâhtan üçü, ya tahtan indirilerek öldürülmüş yahut delirerek tahtan indirilmiştir (Kösoğlu, 2012: 186).

Engin; Sultan Abdülhamid'in genel kabul görmüş olan özellikleri arasında vehimli ve tutumlu olduğunu ve bu ifadelerin doğru olmasının yanı sıra ifrat derecesinde olduğunun doğru olmadığını belirtmektedir (Engin, 2008: 19).

Öztuna Şüphesizliği üzerine şu ifadelere yer vermektedir; Sultan Hamid siyasi dehası bir yana fevkalade zekâsı ve hafızası ile ünlüdür. Bu zekânın başta vehim olmak üzere çarpık tarafları eksik değildir. Ancak genellikle, devrinin bütün devlet adamlarının üstüne çıkan bir zekâ, kurnazlık ve tecrübeye sahip olduğu hakkında ittifak vardır (Öztuna, 2008: 162). Kösoğlu Sultan'ın dış politika düşüncesinden hareketle; İslamcı ve milli bir hakan olduğunu savunmaktadır. Avrupalıların kendisinden hoşlanmadığını ve bazı devlet adamlarının “*Bosfor'da oturan ihtiyar tilki, dünya çapında bir siyasi*” ifadelerine yer vermiştir (Kösoğlu, 2012: 186). Küçük ise II. Abdülhamid'in Türk

milliyetçiliği dâhil olmak üzere siyasi anlamdaki milliyetçiliği imparatorluğua karşı ihanet sayan bir politika izlediğini idda etmektedir. Özellikle Tanzimat'ın tatmin edemeği gayri müslim milletler karşısına bir Müslüman milletler birliği ile çıkmaya çalıştığını savunmuştur. İslam birliği tezine sarılarak Arabistan başta olmak üzere Müslüman memleketlerde emperyalistlerin başlattıkları faaliyetlere mani olmak istediğini ama başaramadığını belirtmektedir (Küçük, 2006: 384).

Öztuna, Sultan Hamid'in Türkçü ve milliyetçi bir cephesinde olduğunu dile getirerek, Haçlı zihniyetinin Sultanı; İslamcı bir siyasete sürükler iken Türklerin azınlık teşkil ettiği ve anavatan-sömürge ayrımı yapmaksızın bir imparatorlukta anayasa tatbikatına Sultan Hamid'in "*Türk'ün hakkı mahfuz kalır mı?*" demiştir (Öztuna, 2008: 168).

Özbek başka bir çalışmasında II. Abdülhamid'in kişisel ihsanlar ve sadakalar aracılığıyla yoksullara yardım ederek, böylece iktidarın meşrutiyet zeminini genişletme çabası içinde olduğunu bunda da başarı kazandığını belirtmiştir (Özbek, 2006). Kösoğlu'nunda işaret ettiği üzere onun temel siyaseti İslam dayanışmasını kuvvetlendirerek Hilafeti nüfuzunun artırmaktır.

Ortaylı, Eğer Türklerin kurduğu bir devlet olmasa idi İslam dünyasının askeri ve idari vasıflarını çoktan kaybederek üstünlüğü Hristiyan dünyasına kaptırabileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Osmanlı'nın bu üstünlüğü ele geçirdiğini ve gelişmesinde büyük imparatorların olduğunu ifade etmiştir. Bu imparatorlardan en sonuncusu olarak Sultan Abdülhamid olduğunu belirtmiştir; "*hükümdarların en sonuncusu ve zamansız geç geldiği için durumu anlaşılamayan*" II. Abdülhamid'dir. Bu dönemde kurulan Türkiye ve İmparatorluk halkının büyük işler becermiştir ve onunla biz bugünü inşa etmişizdir (Ortaylı, 2018: 174, 175).

4.1.12 İttihat ve Terakki

İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlı'nın son döneminde Askeri Tıbbiye Mektebi içinde yer alan öğrenciler tarafından 3 Haziran 1889 yılında Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ismiyle kurulmuştur. 1895'de İstanbul'daki *Ermeni Patırdısında* yayınladıkları bir bildiri ile öğrenilir ve ileri gelenleri tutuklanır (Kösoğlu, 2008: 40).

Kösoğlu; Avrupa'ya kaçan bir kısım keskin ihtilâlcilerin Sultân Hamîd'i röveler ile mi bomba mı öldürmeleri gerektiğini tartıştığını bir kısmın ise Sultân Abdülhamîd'e muhalefet olarak bildiri ve broşür dağıttığını ve İslâm ahâlîsini Sultân'ın zulmüne karşı

birleştirmeye davet ettiklerini ifade etmiştir. Kösoğlu bu noktada şu ifadeler yer vermektedir;

Bütün bu propagandalar Batı ile kültür, temasına geçmiş olan bir kısım okumuşlar üzerinde etkili olur; halkta yankı yaptığı söylenemez; “*Bre Türkler, Türkmenler, eski kahramanlar...Neden bize yardım etmiyorsunuz?...*” Anlaşıyor ki eski kahramanlar Osmanlı Hâkânı’na duâ etmekle meşguldür...(Kösoğlu, 2012: 154, 155).

Kösoğlu Sultân’ın yumuşak politikasının sayesinde Paris’teki Genç Osmanlıları dağıttığını kalanların ise 1902 kongresinde ikiye bölünerek etkilerinin kaybolduğunu belirtmektedir. Ancak; Selanik, Şam ve Kahire’de çeşitli ihtilalci cemiyetlerin kurulduğu, Osmanlı ve Hürriyet Cemiyeti’nin çalışmaları ve sonrasında Paris’te bulunan Ahmed Rıza ile temasa geçerek İttihat Terakki adını benimsediklerinin belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 155, 156).

Bu cemiyete üye olan Selanik ve Manastır’ta bulunan üçüncü ordunun genç subaylarının bu cemiyetin önde gelenleridir ve komitacı çeteler ile mücadele etmelerinden dolayı, komitacı usullerini benimsediklerini ifade etmiştir (Kösoğlu, 2012: 157). Bunun yanı sıra cemiyet üyeleri kendilerine muhalif olanlara karşı çeşitli eylemler yaptıkları da bilinmektedir.

Kösoğlu bu olayların en ünlüsünü şu şekilde anlatmıştır;

Bu olayların en ünlüsü, isyancı çete hareketlerine karşı gönderilen, Sultân Hamîd’e bağlı, cesur ve muktedir bir asker olarak İttihatçılar üzerinde korku yaratan Şemsî Paşa’nın Manastır Postahanesi’nden çıkarken bir İttihatçı mülâzım tarafından vurulmasıdır. Onun yerine gönderilen Tatar Osman Paşa’yı da yine İttihatçı subayla karargâhında dağa kaldırmışlardır(Kösoğlu, 2012: 157).

İttihat ve Terakki Cemiyeti II. Meşrutiyetin ilan edilmesinde aktif olarak yer almıştır. Kösoğlu; Sultân Hamîd’in genç subaylarının bu başkaldırmaları yoğun mücadelesi sonucunda yorgun düştüğünü ve Sultân ‘ın kendini “*suyun akışına bırakmış bir vaziyette* olarak II. Meşrutiyeti ilan ettiğini ifade etmiştir (Kösoğlu, 2012: 157). Kösoğlu bu noktada Osmanlı ahâlisi üzerine şu tespitlere kısaca yer verdiği gözlenmiştir;

Meşrutiyeti ilan eden toplar atıldığında İmparatorluk içinde bir takım sarıklı hocalarla papazların kucaklaştığı görülür. Bulgar, Sırp, Yunan çetecilerin şehirlere inip şenlik yaptıkları görülür. Bir an için ittihad-ı anâsır gerçekleşmiş gibidir. “*Hürriyet, uhuvvet, adâlet, müsâvât ..*” gibi sloganlar aynıdır ama anlatmak istedikleri ve beklentileri farklıdır (Kösoğlu, 2012: 158).

Kösoğlu Sultân'ın meşrutiyetçilere bakışını şu şekilde aktarmıştır “ *Bu adamlar beni istemezler, birâderi isterler; çünkü bizim birâder, nizâm-ı idâresini başkalarına mâal-memnûniye teslîm eder. Fıtraten halîm ve selîm bir adamdır* (Kösoğlu 2012: 159)

Kazım Karabekir İttihad ve Terakki Cemiyetinin Sultan Aziz döneminden başlayıp Sultan Abdülhamid'e geçen süreci geniş bir şekilde izah etmiştir. Karabekir; Osmanlı camiasından ayrılan ufak milletler büyük devletlerin desteğini alarak medeni camiada birer devlet olarak yer aldıklarını ama Osmanlı camiasının ve Türk milletinin yapayalnız kaldığını ve ezildiğini belirtmektedir (Karabekir, 2009: 15).

Karabekir bütün sebepler dâhilinde,

Vatanseverlerin yıllardan beri ruhuna sinmiş olan hürriyet duyguları bir ideal halinde yeniden tebellür etmiş ve milletin faal, fikirli, fedakâr, faziletli ve feragatli evlatlarını büyük bir hızla birbirine bağlayarak tehlikenin karşısına dikilmiştir (Karabekir, 2009: 18).

Akşin ise, yaşanan Ermeni olaylarının İttihat Terakki Cemiyetinin kurulmasında etkili bir faktör olduğunu savunmaktadır. Ermeni komitacıların 1895'den itibaren başlattığı eylemler karşısında devletin sonunun geldiğini veya 93 harbinde ki gibi büyük bir çözüme ile karşı karşıya kalınabilirdi. Devleti kurtarmak gerekiyordu ve bunun Abdülhamid bunu yapamaz idi (Akşin, 1980: 21).

Arıkan tarafından yayına hazırlanan *Muhittin Birgen İttihat Terakki'de On Sene* isimli eserinde; İttihat Terakki Neydi? Sorsuna Talat Paşa'nın “*İttihat ve Terakki Türk milletinin ruhundan kopmuş bir mefkûre hamlesidir*” cevabı dönemin halet-i ruhiyesinin özeti niteliğindedir (Arıkan, 2009: 64).

İnalcık, İttihat Terakki'nin “Osmanlı Birliği” görüşü dinleri ve ırkları ne olursa olsun bütün Osmanlıların merkezi devletin eşit vatandaşlardan olduğu şeklinde özetlemektedir (İnalcık, 2006: 25). İnalcık ayrıca İttihat'ın Osmanlı birliği düşüncesinde tek bir millet vardı o da Osmanlı milleti idi. Çeşitli din gruplarını önce “cemaat” daha sonra “anasır” sözcüğü ile ifade ettikleri ancak gerek gayrimüslim gerek ise gayritürk Müslümanlar onların Osmanlıcılığını Türk milliyetçiliği olarak gördüklerini belirtmiştir (İnalcık, 2006: 26).

Tunaya ise İttihat Terakinin ideolojisini saptamanın zor olduğunu dönemin değişen şartlarına göre; Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük düşünceleri benimsediklerini belirtmiştir. İttihat Terakki'nin iktidar olsun veya olmasın bir ideoloji arayışı içinde olduğunu ve ilk olarak Osmanlıcılık düşüncesiyle hareket ettiklerini iddia etmiştir. Ancak bu düşünce ne Balkanları ne de Arapları tatmin etmemiştir. Araplar Jön Türk

olarak adlandırdıkları İttihatçıların Osmanlılık düşüncesini Türkleştirme olarak tanımlamışlar ve karşı tavır almışlardır (Tunaya, 1989, 304).

İttihatçılar; İslamcı politikayı, kuruluş sorunları içinde benimsemek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. 1908 ‘den önce ve sonra, şeriat prensiplerine, ihtilalci eylemlere meşruluk verilmek için daima başvurulduğunu belirtmiştir. İttihat Terakki meşrutiyet rejiminin İslamcı esaslara yabancı olmadığını, aksine dinin meşrutiyeti emrettiğini her zaman dile getirmiştir. İttihatçılar İslamcılığı da resmi ve mecburi bir ideolojik unsur olarak kabul etmek durumunda kaldıklarını belirtmiştir (Tunaya, 1989: 310).

Tunaya İttihat Terakkinin benimsediği diğer bir ideolojinin ise Milliyetçilik ve Türkçülük olduğunu idda etmiştir. Zira yirminci yüzyıla girildiği halde İmparatorluk bünyesinde yer alan diğer milletlerin “milli” ideolojileri yanında Türkler en sona kaldığını belirtmiştir (Tunaya, 1989: 310). Meşrutiyetin ikinci kez ilanından sonra Türkler Osmanlılık fikrine yapışıp kaldıkları ancak Osmanlılık düşüncesinin milli bir ideal olacak güçte olmadığını belirtmiştir. Balkan harbinin Türk milliyetçiliğine etkisi Türkçüler tarafından milli bir uyanışa vesile olması sebebiyle olumlu karşılanmıştır. Tuhahan içinde bulunan yüzyılın tabiatı gereği; İttihatçı anlamıyla Türkleşmek içinde bulunan yüzyılın tabiatından ortaya çıkmaktadır. Millet tabi ve gerçek bir olgudur. Bunun için de şüursuz bir kalabalık hayatını milli bir şüura sahip kılmak ve Türkler’in millet halinde birleşmelerini yaşamalarını gerçekleştirmek gereklidir (Tunaya, 1989: 315).

İttihat ve Terakki Cemiyeti; Hasta Adam olarak değerlendirilen Osmanlı devletinin son döneminde ortaya çıkmıştır. Kurulmalarında amaç devletin kötüye gidişatı durdurmaktır. Özellikle 1895’te meydana gelen Ermeni olayları bir dönüm noktası olmuş; II. Meşrutiyet’in ilanında aktif olarak bulunmuşlardır. Ancak gelişen olaylar neticesinde istediklerini amaca ulaşamamışlardır.

Kösoğlu İttihat Terakki’nin düşünce dünyasının zaman içinde Türkçülük düşüncesinin etkili olduğunu belirtmiştir. Kösoğlu’nun İttihatçıları eleştirdiği bir nokta ise Sultan Abdülhamid’ in tahtan düşürülmesine giden sürecidir. Hareket Ordusunun İstanbul’a yaklaşması üzerine Sultan Hamid’in herhangi bir teşebbüste bulunmayarak hatta çevresinde ki ordu komutanların ayaklarına kapanarak müdahale izni istemesine rağmen müsaade etmemiştir (Kösoğlu, 2012: 168).

İttihat Terakkî'ye gelince, olayların akışına ve sonuçlarına bakarak, bu Cemiyet'in tertipçi olduğu konusunda tutarlı bir mantık zinciri kurulabilir. Fakat bu mantığın gerçeğe uygun olduğunu söyleyebilmemiz için yeterli delil yoktur. İttihatçılar, Sultân Hamîd'i devirmek ve kendi fiilî iktidarlarını güçlendirmek için böyle bir tertibe girebilirlerdi. Nitekim hâdiseler bu sonuçları doğurmuştur. Ancak, fevkalâde tehlikeli bir oyundur. Sosyal bir hareketi başlatmak mümkün, ama sonuçlarını kestirmek yahut hareketi belli sonuçlara ulaştırmak çok zordur (Kösoğlu, 2012: 172).

Kösoğlu'nun anlattığı bir diğer hadise ise Sultân'ın ha'l fetvası ve sonrasında ki hadisedir;

Mecliste sarıklıların hazırlamış olduğu bir fetvâ metni imzalanmak üzere Şeyhülislam ve Fetvâ Emîni meclise davet edilir. Fetvâ Emîni Hacı Nûrî Efendi imzaya yanaşmaz: "Hal'de meymenet yoktur. Saltanat değişmesi muktezi ise teklif ediniz, nefsinizi azletsin..." (Kösoğlu, 2012: 169).

Uzun münâkaşlar olur; Hacı Nûrî Efendi direnmektedir:

Rusya mes'ele-i zâilesinde (93 Harbi) biz ahâlî-i İslâmiye'nin sefâletini ve perîşânlığını gördük. Muhâcir çocuklarını bu omuzlarımızla taşıdık. Bu perîşânlık Sultân Abdülazîz'in hal' edildiğinden ötürüdür... (Kösoğlu, 2012: 169).

Kösoğlu bu noktada kendi ifadelerine yer verir; Hacı Nûrî Efendi, eski yüzyılların sağlam Osmanlı aydınlarını hatırlatan bir idrâkle, sanki Balkan Harbi'ni görür gibi konuşmaktadır (Kösoğlu, 2012: 169).

Kösoğlu Sultan Hamîd sonrasında, Meclis-i Mebûsân'ın ölçüsüz ve şaşkın olduğunu hatta velîahd Reşâd Efendi'yi padişah seçildiğini bilgilendirmek üzere bir heyet gönderdiğini hatta Hareket ordusunun İstanbul'a girişini feth-i mübîn'e telmihen Sultân Reşâd'a, Mehmet unvanı verildiğini belirtir. Kösoğlu meclisin bu hareketlerini bir saçmalık olarak yorumlamış ve Osmanlı'da hükümet çekişmeleri yaşandığını bu çekişmelerin Osmanlı'nın daha sonra karşılaşıacağı gaileler karşısında zayıf duruma düşürdüğünü belirtmiştir.

4.1.13 Seferberlik Yahut Harb-i Umûmî

Kösoğlu; I.Balkan Harbi sonrasında ordu içinde meydana gelen manevi çöküntünün II. Balkan harbinde Enver Bey'in Edirne'yi almasıyla beraber ordunun içinde canlanma meydana geldiğini belirtmiştir. O günleri anlatan emekli General Hikmet Süer'den şunları nakletmektedir; " *Osmanlı ordusunda da olağanüstü bir hareket ve canlılık başladı. Kurmay Yarbay Enver bu hareket ve canlılığın ruhuydu*" (Kösoğlu, 2008: 177).

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından beri muhtelif sebepler den ötürü bir gerilim yaşandığı bilinmektedir. Söz konusu gerilim zaman zaman Osmanlı üzerinde tezahür etse dahi dünyanın farklı coğrafyalarında benzer sebeplerden dolayı meydana geldiği bilinmektedir. Özellikle Almanya'nın siyasi birliğini sağlması sonrasında İngiltere ve Fransa'ya rakip haline gelmesi, Avusturya-Macaristan'ın, Almaya safından yer alması, Rusya'nın yüzlerce yıllık sıcak denizlere inme gibi sebepler dünya savaşının çıkmasına neden olmuştur.

Kösoğlu, kendi üslubu ile anlattığı ve Osmanlı Halkında “Seferberlik” olarak anılacak olan I. Dünya savaşının başlangıcını şu şekilde aktarmaktadır;

Fâti̇h Sultân'ın şehri Saray-Bosna o sıralarda Avusturya'nın hâkimiyeti altındadır. Sırp milliyetçileri ise, Saray-Bosna'yı almanın bir imparatorluk olmanın sevdasındadır. Avusturya Prensi bu şehre geldiğinde, 28 Haziran 1914'te bir Sırp lise öğrencisi Prens'i ve karısını kurşunlar ve bu kıvılcım, dünyâ harmanını tutuşturmaya yeter. Devletler kısa süre birbirlerini yoklamaya, hiç değilse bazıları bazılarını tarafsız tutmaya çalışırsa da ateş sür'atle yayılır. Esâsen devletler İ'tilâf ve İttifâk devletleri olarak iki takıma ayrılmış haldedirler. İki ay içinde seferberlik ilân edilmiş, saflar tutulmuş, döğüşülmeğe başlanmıştır bile (Kösoğlu, 2012).

Kösoğlu peş peşe devletlerin birbirine savaş ilan ettiğini Osmanlı'nın ise, öncelikle tarafsızlığını ilan ettiğini ancak her ihtimale karşı seferberliğini ilan ettiğini ifade etmiştir. Kösoğlu Osmanlı'nın öncelikle zaman kazanmak istediği bu sebeple de çeşitli girişimlerde bulunduğu ama başarılı olamadığını belirtmektedir.

Kösoğlu Osmanlı'nın savaşa dâhil olmasını ise şu şekilde anlatmıştır;

Karadeniz'de Osmanlı zayıftır; Rusya'nın İstanbul üzerine bir ordu çıkarmasından korkulmaktadır; bu durumda Yunan ve Bulgar'ın da işe karışma ihtimali vardır. Enver Paşa Avusturya donanmasından bir kısmının, Boğazlar'ı korumak üzere Osmanlı'ya verilmesini ister; müttefiklerimiz kabul etmezler. Bu sıralarda Saîd Halîm Paşa yalısındaki hükûmet toplantısına giren Enver Paşa, *müjde oğlumuz oldu*, diye haberi verir; İngiliz takibinden kaçan iki Alman gemisinin Boğazlar'dan içeri girmesine izin verdiği söyler: 10 Ağustos 1914 (Kösoğlu,2012).

İngilizler bu zırhları istemesi üzerine; Osmanlı kendi satın aldığı ilan ederek isimlerini Yavuz ve Midilli olarak değiştirir ve mürettebatın başlarına da fes geçirilerek; Osmanlı bayrağı dikilir. İki gemi Karadeniz'e açılır ve Sivastopol limanını bombalar. Rusya başta olmak üzere İngiltere ve Fransa'nın peş peşe Osmanlı'ya savaş ilan ederler; Osmanlı ise 11 Kasım 1914'te Osmanlı Hakanı harp iradesi yayınlar (Kösoğlu, 2012).

4.1.13.1 Sarıkamış cephesi

Cihan Harbi'nin ilk ateşinin Doğubâyezîd'in kuzey hududundan Rus taarruzu ile başladığını ve Kafkas cephesinin açıldığını belirtmiştir.

Kösoğlu *Şehit Enver Paşa* isimli eserinde Sarıkamış 'da yaşanan hadiseleri detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Özellikle Sarıkamış hareketinin gayesi üzerinde duran Kösoğlu; Ziya Nur beyin ifadelerine yer vermiştir;

Sarıkamış Harekâtının gayesinin, Almanların batı cephesindeki yükünü hafifletmek olduğunu söylenmiş ve müttefik umumî karargâhından bunun teklif edildiği ileri sürülmüştür. Ziya Bey bunu makul bulur; mademki birlikte savaşıyoruz, birlikte hareket etmemiz, hareketleri bir merkezden planlamamız doğaldır. Hatta İtilaf devletleri böyle bir karargâh kuramadıkları için çok yakınmışlardır (Kösoğlu, 2008: 302).

Kösoğlu bu değerlendirmelerinin yanı sıra kendi düşüncelerini de eklemektedir; Sarıkamış Harekâtından asıl amaç; 93 Savaşının intikamını almak ve kaybettiğimiz toprakları geri kazanarak Kafkasya'ya girmektir. Ziya Bey bu noktada Enver Paşa'yı "*Tam bir İslam ihtilalcisi*" olarak görür ve Ruslar yenilebilseydi Kafkas halklarının harekete geçebilecek olduklarını söyler (Kösoğlu, 2008: 303).

Ancak Osmanlı'nın kuşatma harekâtı başarısız olur, Kösoğlu başarısız olmasını şu sözlerle ifade etmektedir; Söz ne kadar uzatılırsa uzatılsın, sonuçta Sarıkamış hareketi zaafının, ikmal bozuklukları ve kış şartlarında ki doğal şartlar olduğu noktasına gelinecektir. Bu iki noktanın ordumuzun felaketine yol açtığı kesindir (Kösoğlu, 2008: 275).

Kösoğlu Sarıkamışta söylendiği gibi 90 bin askerin şehit olmadığını ve bunun bir safsatadan ibaret olduğunu belirtmiştir. Kösoğlu *Şehit Enver Paşa* isimli eserinde özel bir değerlendirmeye girmeden Dr. Ramazan Balcı'nın geniş açılı değerlendirmeler sonucu ulaştığı neticelere yer vermiştir. Kösoğlu Sarıkamış Hareketinde şehit olanların 23.000 kişi olduğunu ancak bununda 5000 'nin Rusların Hamamlı'da kurdukları esir kampında soğuk, açlık ve bakımsızlıktan dolayı olduğunu belirtmektedir (Kösoğlu, 2008: 307).

4.1.13.2 Çanakkale cephesi

Kösoğlu Çanakkale cephesi üzerine ayrı bir önem verdiği görülmüştür. İtilaf devletlerinin İngiliz ve Fransızlardan oluşan müşterek donanmasının Rusya'ya yardım etmek ve Bulgaristan'ı yanlarına çekebilmek için Çanakkale boğazından yeni bir cephe açma girişiminde bulduklarını; on altı harp gemisi, altı muhrip on dört mayın

tarama gemisi ve bir uçak gemisinin Çanakkale'ye yürüdüğünü belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 339).

Kösoğlu; Çanakkale'deki mücadelenin 19 Şubat 1915 'de düşman donanmasının atışı ile başladığını bombardımanın 18 Mart gününe kadar devam ettiğini belirtir. Kösoğlu 18 Mart'ta yaşanan hadiseleri şu şekilde aktarmıştır;

Düşman donanması sürekli tarama ile Boğaz'daki mayınları temizlemiştir. 18 Mart günü kesin sonucu almak üzere taarruz edecek ve Boğaz'ı geçecektir. Bir İngiliz tümeni, bir Anzak tümeni ve bir Fransız tümeni Boğaz önünde hazır beklemektedir. Boğaz yarılıp Türk donanması tahrip edilince hazır bekleyen Rus kolordusu İstanbul Boğazı'na çıkarma yapacak bu arada Marmara'ya girmiş olan İngiliz ve Fransız kuvvetleri de İstanbul'un işgaline yetişecektir. Mart'ın on yedisini on sekizine bağlayan gece o gece sabah karşı Nusret mayın gemisi düşman donanması arasında sıyrılmış ve Boğaz'ın münasip yerlerine mayınlarını döşeyerek yine aynı ustalıkla dönmüştür. Müşterek İngiliz-Fransız donanması zırhlılar, muhripler ve denizaltılar ile yüklenirler; üç filo halinde girerler. 18 Mart günü yedi saat boyunca 276 adet seri atışlı büyük topla durmadan mermi yağdırırlar. Osmanlı tabyalarından 78 adet top cevap verir; menzilleri kısa mermileri sayılıdır ve yenisi geleceği yoktur. Bu cehennem içinde düşman donanmasından üç harb gemisi batar, iki harb gemisiyle bir harb kruvazörü ağır yara alarak saf dışı olur. Ve akşamüstü mevcudunun üçte birini kaybtmış olarak Fransız-İngiliz Donanması çekilmeye başlar. Boğaz'dan geçemez (Kösoğlu, 2012: 339, 340).

Deniz savaşında başarılı olamayan İtilaf devletleri hedeflerine ulaşmak için karadan çıkarma kararı vermişlerdir. 25 Nisan 1915'te ilk çıkarma yapmışlardır. Kösoğlu; özellikle Arıburnu çıkarmasında Mustafa Kemal'in rolüne yer vermiştir.

Arıburnu'na çıkan Anzak Kolordusuna karşı 27. Alay 'ın 6. Bölüğü, kanını sebil ederek doğuya çekilmeye başlar. 9. Tümen Komutanı Yarbay Şefik Bey, Eceabad 'daki 27. Alay'ı Arıburnu'na doğruyola çıkarır. Eceabad'ın kuzeyinde ordu ihtiyatı olan 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal Bey de Arıburnu tarafından top seslerini duyunca 57. Alay'la bir bataryayı alarak o tarafa yürür. Kocaçimen Tepe'de çekilen askerlerimizle onları takip eden düşman birliklerini görünce hemen "Hücûm" emrini verir. Düşman kuvvetleri üç kilometre kadar geriye atılır (Kösoğlu, 2012: 341).

Kösoğlu'nun Çanakkale Harbinde üzerine durduğu diğer bir mücadele ise ikinci Kirte çarpışmalarıdır.

6 -9 Mayıs günleri arasında dört gün süren ikinci Kirte çarpışmalarında, Osmanlı askeri için pek kıyıcı olan donanma ateşinin desteğinde yürüyen elli bin müttefik askeri, yarıya inerek ve ancak yarım kilometrelik bir yer alarak mağlûb, geri çekilir. Karadan ve denizden saldırıya uğrayan Osmanlı askerinin bu savaştaki cenk hırsı tarifsizdir; kanlı siper boğuşmaları olur; unutulmuş destanlar yeniden yaşanır ve gökten ecdâd inerek o pâk alınlarını öper... (Kösoğlu, 2012: 341).

Kösoğlu başka bir eserinde Çanakkale’de zafer güneşinin Türk siperlerinin üzerlerine doğduğu düşman tarafında da kabul edildiğini; Anafartalar, Arıburnu ve son olarak Seddülbahir’den çekildiklerini aktarmıştır. Kösoğlu Türk tarafının şehit, yaralı kayıp ve çeşitli hastalıklardan dolayı 251.359, düşman tarafının ise 331.000 kayıp verdiğini ifade etmiştir (Kösoğlu, 2008: 319).

4.1.14 Milli Mücadele

Kösoğlu Mondros Mütarekesi ile ateşkes imzalandığını Osmanlı’nın savaştan yenilmiş kabul edildiğini belirtir. Kösoğlu bu noktada İttihat Terakki’nin üç büyükleri Talat, Enver ve Cemal Paşa’nın İzzet Paşa’ya birer mektup vererek yurttan ayrıldıklarını ve sonrasında ise şiddetli bir ittihatçı düşmanlığının başladığını ifade etmiştir.

Kösoğlu I. Cihan Harbi sonrasında Anadolu’nun her şeyini kaybetmiş gibi bir durumda olduğunu milletin son haddine kadar yoksul ve yorgun bir durumda olduğunu belirtir. Bunun yanı sıra düşmanın fiili işgaliyle beraber fiili direnişte başladığının altını çizmektedir.

Kösoğlu Anadolu’da işgale karşı irili ufaklı teşkilatlanmalar olduğunu ve sonunda bu teşkilatlanmaların *Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukûk Cemiyeti* içinde toplanarak merkezileşeceğini belirtir.

Kösoğlu Anadolu’da başlayan direnişin İstanbul’da Sultân Vahideddîn’in nasıl gördüğünü şu şekilde aktarmıştır;

Öyleyse, Anadolu’da başlayan millî direnişin, yine Anadolu’dan idâresi gereklidir. Sultân Vahideddîn, Cuma selamlığından sonra huzura kabul ettiği Kara Kâzım Paşaya, “Sulhün temini görülmeden evvel genç kumandanların işbaşından ayrılmamaları lâzım geldiğini” söyler ve “Bütün ümidimiz sizlerdedir” der (Kösoğlu, 2012: 363).

Kösoğlu milli direniş hareketi bir merkeze bağlamak ve yönetmek için Mustafa Kemâl Paşa’nın seçildiğini belirtir. Kösoğlu Mustafa Kemal Paşa’nın 9.Ordu müfettişliğine atandığını ve Anadolu’ya geçmeden önce vedâ ziyareti için Yıldız Sarayı’na gittiğini belirtmiştir. Kösoğlu Yıldız Sarayı’nda ki diyalogu şu şekilde bahsetmiştir;

vedâ için Yıldız Sarayı’na giden Mustafa Kemâl’e Sultân Vahieddîn, geçmiş hizmetlerini hatırlattıktan sonra “ Asıl şimdi yapacağınız hizmet hepsinden mühim olabilir. Paşa, paşa, Devleti kurtarabilirsiniz!” der. Ve hâtıra olmak üzere üzerinde kendi markası bulunan saatini hediye eder. Mustafa Kemâl, “Merak buyurmayınız efendimiz, nokta-i nazar-ı şâhânenizi anladım” diyerek Saray’dan ayrılır (Kösoğlu, 2012: 364).

Mustafa Kemal Anadolu'ya geçerek; Havza, Amasya, Erzurum ve Sivas Kongrelerini düzenler. Bu kongrelerde sayesinde Anadolu ve Rumeli'de kurulmuş bütün "Müdâfaa" cemiyetleri "*Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukûk Cemiyeti*" adı altında tek bir cemiyet haline getirildiğini belirtmiştir. Mustafa Kemal burada kurulan heyet ile Ankara'ya geçmiş ve Milli Mücadeleyi buradan idare etmiştir (Kösoğlu, 2012: 367).

Kösoğlu, Sivas Kongresinde alınan kararların Meclis-i Meb'ûsân'da kabul edilmesi için İstanbul hükümeti ile görüşüldüğü ve bu görüşmede mutabık kalınarak Meb'ûslâr meclisinde kabul edilmesi için çalışmalar yapılması üzerine anlaşıldığını belirtir. Tarihimizde *Misâk-ı Millî* kararları olarak geçen kararların görüşmesinin başlangıcını şöyle aktarmıştır; "*Edirne meb'ûsu Şeref Bey tarafından okunur: "Türk milleti ya bu ahdin şartlarını yerine getirecek ya da bu yolda şerefle silinip gidecek; fakat, esîr olmayacaktır!"*" Okunan Millî Yemîn coşkun alkışlarla kabul edilir (Kösoğlu, 2012: 368).

Kösoğlu Milli Mücadele içinde kırılma noktalarından biri olan Sakarya Meydan Muharebesini şu şekilde aktarmıştır;

23 Ağustos -13 Eylül 1921 tarihleri arasında cerayân eden ve yirmi iki gün yirmi iki gece süren Sakarya Savaşı'ndan Türk askeri muzaffer çıkar. Türk ordusu, "*Hattı müdâfaa yoktur, sathı müdâfaa vardır; o sath bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanı ile ıslanmadıkça terk olunamaz!*" emri uyarınca oynak bir savunma uygular. Zaman zaman duyulan top sesleri Ankara'yı telâşa verir; Yunanlılar bir ara Polatlı'dan daha ileri, Ankara'ya elli kilometre yaklaşır. Sonundaki zafer Anadolu kadar diğer İslâm âlemini de derinden duygulandırır ve kendine güven tazeler. Mustafa Kemâl Paşa'ya Gazi, Fevzi Paşa'ya "Mareşal" rütbeleri verilir(Kösoğlu, 2012: 375).

Türk ordusu Yunanlılara kesin darbeyi Büyük Taarruz Meydan Muharebesinde vurmuştur. 26 Ağustos 1922 başlayan taarruz 30 Ağustos'ta Başkumandanın "*Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir ileri!*" emri ile düşmanı denize kadar takip eder. Muzaffer Türk birlikleri 9 Eylül'de İzmir'e girerler. Mudanya Ateşkesinden sonra başlayan görüşmelerde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, İtilaf devletlerince Lozan barış görüşmelerine davet edilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi artık kendisini kabul ettirmiş ve "*Milli iradeye istinad etmeyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanımadığını*" ilan ederek 1 Kasım 1922 tarihinde saltanayı kaldırdığını ilan eder (Kösoğlu, 2012: 376, 377).

4.1.15 Sultan Vahideddîn

Kösoğlu Sultân Vahideddîn hakkında detaylı bir bilgi vermemiştir. Sultan hakkında sonrasında iddia edilen hain ifadesi hakkında herhangi bir tartışmaya girmemiştir. Ancak saltanatın kaldırılmasından o gün önce Ankara hükümetinin temsilcisi Refet Paşa, Sultan Vahieddin ile görüşerek; Hanedanın milletin selameti, ahali içinde karışıklığa meydan verilmemesi için fedakârlık yapması gerektiğini belirtmiştir (Kösoğlu, 2012).

4 Kasım 1922 ‘de Son Sadrazam Tevfik Paşa istifasını verir Vahieddin ise yeni bir Sadrazam atamayarak Ankara Hükümeti kabul ettiğini belirtir. Kösoğlu bu noktada Sultan’ın Ankara’ya güvenmediğinden hareketle; “*Zât-ı Şâhâne bugünkü durum sonucunda hayatını tehlikde gördüğünden*” 17 Kasım günü İngiliz komutanına başvurarak İstanbul’dan uzaklaştırılmasını istediğini belirtmektedir (Kösoğlu, 2012). “*Zât-ı Şâhâne’nin bu muâhedeyi sadriâzaminin ibrâmına rağmen tasdikten suret-i kat’iyyede içtinâb ettiği şüpheden berîdir.*” Saltanatın ilgası ve kendisine vatan ihaneti ile suçlanması ihtimali karşısında tek oğlu olan Mehmet Ertuğrul Efendi’yi yanına alarak Malta’ya, oradan Mekke’ye gider. Burası sağlığına el vermediğinden İtalya’nın Cenova ve San Remo şehirlerine geçer buralarda yaşar (Kösoğlu, 2012: 381).

Osmanlı’nın son padişahıdır ve döneminde yaşanan bütün hadiseler günümüzde de zaman zaman tartışılmaktadır. Bu tartışmaların başında “*Sultan Vahideddin hakkında Hain mi? Yoksa vatansever mi? Memleketi neden terketti?*” gelmektedir. Sultan Vahieddin *vatan haini değildir* düşüncesi ilk olarak 1929 yılında Mevlanzade Rıfat tarafından *Türkiye İnkılabının İç Yüzü* isimli kitapta geçmektedir (Rıfat, 2000215). Bardakçı Vahideddin dönemi hakkında yazılmış bilimsel bir makale -Tarık Mümtaz’ın dışında- veya doyurucu bir eser yayınlamadığının belirtmektedir. Ancak Necip Fazıl Kısakürek’in 1975 yılında; popüler bir tarzda kaleme aldığı ve tartışmalara muhafazakâr cenayın bir cevpaı gibi düşünülen “*Vatan Haini Değil, Büyük Vatan Dostu Sultan Vahidüddün*” isimli eseri vardır (Kısakürek, 2013). Yakın dönemde bu iddialara bir nevi cevap niteliğinde olan Turgut Özakman tarafından 1997 yılında kaleme alınan *Vahieddin, Mustafa Kemal ve Milli Mücadele* isimli eserleri ilk karşımıza çıkanlardır (Özakman, 1998).

Kısakürek’e göre Sultan Abdülhamid’in en çok sevdiği hatta bütün şehzadeler arasında en yakın bulduğu Mehmed Vahideddin’dir demiştir. Bu benzerliğin din

bilgisi ve İslamiyet üzerinde olduğunu; bütün Osmanlı padişahları içinde Abdülhamid'den sonra en dindarları arasına gireceğini belirtmektedir (Kısakürek, 2013: 29).

Kısakürek'in tartışmalara neden olan iddialarının başında Mustafa Kemal'i Anadolu'ya Sultan Vahideddinin gönderdiği üzerinedir. Eğer Vahideddin kendisi Anadolu'ya geçer ise işgal güçlerinin bunu haber alarak onu ortadan kaldıracaklarını düşüncesinde olduğunu belirtmektedir (Kısakürek, 2013: 162). Bundan dolayı subaylar arasında ve kendisinin de daha önceden beri tanıdığı Mustafa Kemal'in geçmesini uygun görmüştür. Bardakçı; İstanbul'un resmi işgalinin olmadığını ancak şehrin müttefik askerleriyle kaynadığını ve Osmanlı ahalişi başta olmak üzere durumun sarayıda rahatsız ettiğini belirtmiştir (Bardakçı, 1998: 125). Böyle bir dönemde herkesin silahlı bir mücadeleyi tek çare olarak gördüklerini belirtmiştir. Ordunun önde gelenleri yapmış olduğu bir toplantıda silahlı mücadeleyi yürütecek kişilerin başında Mustafa Kemal Beyin olduğu fikri benimsenmişti. Bardakçı Sadrazam Damat Ferid'in bizzat kendisinin ismi götürdüğünü "*askerler Mustafa Kemal Paşa'yı istiyor*" dediğini aktarmaktadır (Bardakçı, 1998: 126). Sultan'ın ise Şakir Paşa'nın şerhine ve sırdaşı olan Sami Bey'in itirazına rağmen kararı imzalamış ve "*bu adam bir iş yapacak*" demiştir (Bardakçı, 1998: 127).

Bardakçı düşüncelerine paralel olarak Göztepe'de Mustafa Kemal'in tayini hakkında benzer muhalefetlerden bahsettikten sonra resmen 9. Ordu komutanı olarak görevlendirildiğini belirtmiştir (Göztepe, 1969). Hatta İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal haberi Sultan'a iletildiğinde esnada Mustafa Kemal'i Yıldız Hamidiye Camii'nde kabul eden Sultan'ın "*Paşa bütün ümitlerimiz sizde kaldı. Hepimizi siz kurtaracaksınız*" şeklinde dua ettiğini ifade etmiştir (Göztepe, 1969: 182). Mustafa Kemal'in görevi kapsamında benzer ifadeleri Mevlanzade'de dile getirdiği görülmektedir; "*Mustafa Kemal'e verilen vazife görünüşte Ordu müfettişliği, hakikatte ise ordu dışında bir ihtiyat kuvveti hazırlamak* (Rıfat, 2000: 209) olduğunu savunmaktadır.

Mevlanzade'nin iddia ettiği diğer bir nokta ise Padişah tarafından verilen bir hatt-ı hümayundur. Bu hatt-ı hümayun Kısakürek tarafında da dile getirilmektedir (Kısakürek, 2013: 180). Mevlanzade Mustafa Kemal'e özel verilen hatt-ı hümayunda "*...milletin, masuniyetini teyit ve mülkümün eyadiy-yi mütearrızinden tahsili için yek vücud hareket edilmesini...*" genel olarak ülkenin düşmanların elinden kurtarılması

için tek vücut olarak hareket edilmesi için görevlendirildiğini bahsetmektedir (Rıfat, 2000: 237, 240).

Bu düşüncelere muhalif olarak Özakman eserinde detaylı bir inceleme yaptığı görülmüştür. Özakman 9. Ordu müfettişliğinin uydurma bir görev olmadığını aksine bölgedeki asayişin bozulduğunu, halkın silahlandığını bunun üzerine İngiliz hükümetinin; Osmanlı'ya bir nota vererek durumu kontrol altına almalarını istemektedirler (Özakman, 1998: 252).

Konu hakkında getirilen iddiaları Özakman 9.Ordu Müfettişliğinin neden kurulduğunu uzun bir şekilde izah ettikten sonra yukarıda iddia edildiği gibi Mustafa Kemal'in Vahideddin tarafından gönderilmediği, Damat Ferit Paşa tarafından İstanbul'dan uzaklaştırılma maksadı ile Anadolu'ya gönderildiğini savunmaktadır (Özakman, 1998: 254). Özakman, Mustafa Kemal'in silahlanma ve karşı direnişe geçme olasılığını Damat Ferid ve Sultan Vahideddin'in akıllarının ucuna bile gelmediğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra yine Mevlanzade ve aynı düşünceleri paylaşan Mısırlıoğlu'nunda güvenilir bilgi vermediğini, hatt-ı hümayunu nereden ve nasıl ellerine geçtiğine dair tutarlı bir açıklama yapılmadığını bahsetmektedir. Özakman; *Vatan Hain mi Değildi?* Tartışmasının başladığı nokta olarak Saltanatın kaldırılmasıyla doğrudan ilişkili olduğu savunmaktadır. Özakman I. Dönem Zabıt ceridesinden hareketle 30 Ekim 1922'de yapılan görüşmeler neticesinde;

Türk milleti, Saray ve Bab-ı Ali'nin hainliği gördüğü zaman bir anayasa çıkararak, onun birinci maddesiyle egemenliği Padişah'tan alıp doğrudan millete vermiştir... Görülüyor ki Vahdettin'in hainliği, resmi tarihçilerin ya da devrim kalemşörlерinin bir iddası bir yakıştırması değil Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararıdır (Özakman, 1998: 55).

Vahdettin Hain değildir düşüncesi yukarıda da izah ettiğimiz üzere Mevlanzade Rıfat Bey tarafından kaleme alınan eserle başlamıştır. Konu üzerine farklı görüşler vardır. Sultan'ın İstanbul'dan ayrılması üzerine, Nihal Atsız, İsmail Hami Danişment, Falih Rıfkı Atay, Necip Fazıl, İlber Ortaylı gibi birçok mütefekkir görüşlerini beyan etmiştir.

Atsız *Türk Ülküsü* isimli eserinin *Altıncı Mehmed* kısmında incelemiştir. Atsız'a göre Vahdeddin'in iki büyük yanlışı vardır; biri Damat Ferid'i Sadrazam yapması diğer ise İngilizlere sığınmasıdır. Atsız Sultan'ın hayatını tehlikede gördüğü için böyle bir yola başvurduğunu ancak Osmanoğullarıya yakışmadığını belirtmektedir (Atsız, 1958). Falih Rıfkı Atay *Çankaya* isimli eserinde; Ne Sultan'ın nede Ferid Paşa'nın hain olmadıklarını fakat onlara göre tek çıkar yol İngilizlere sığınmak, itaat etmek, iyi niyet göstermek ve onlardan yardım beklediklerini belirtmiştir (Atay, 1999). Kısakürek ise,

Sultan'a karşı yapılmış bütün olumsuz eleştirileri çürütmek ve onun vatan dostu bir hükümdar olduğunu savunmaktadır (Kısakürek, 2013). Bardakçı, hiçbir Osmanlı Padişahının hain olmadığını, siyasi kararlarının hatalı olabileceğini ama ihanet noktasında olmadığını savunmuştur (Bardakçı, 1998). Ortaylı ise zaman zaman konuşmalarında temas ettiği ve son eserinde de kısaca değindiği üzere çok fazla günah keçisi ilan edildiğini haddinden fazla eleştiriye maruz kaldığını ifade etmiştir (Ortaylı, 2018). Turgut Özakman, Kemal Arı, Vahdettin'in Atatürk ve döneminde bir hain olduğunu ve onun yapıp ettiklerinin ve aracı olduklarının mücadeleye zarar verdiğini, onu kurtarmak için söylenen sözlerin ise sadece birer efsaneden ibaret olduğunu savunmaktadırlar (Arı, 2019).

Kösoğlu, Sultân Vahideddîn 'nin ruh halini onun dilinden anlatır;

Ben milletin ateşli külü üzerine oturdum, taht-ı saltanatın kuş tüyünden minderleri üzerine oturup gömülmedim... Bunlardan kimseye bahsedilmiyor, millete mâlûmât verilmiyor. Elbette bir ün tarih bu hakayıki yazar... Taht-ı saltanat ile teneshir arasında ne kadar mesâfe olduğunu bilirim... (Kösoğlu, 2012: 382).

Kösoğlu bu tartışmalara girmemiştir ancak görüldüğü üzere “*kendisine vatan ihaneti ile suçlanması*” ihtimalini bilerek yurdu terkettiğini savunmaktadır.

4.1.16 Yenilgi Kabul Etmeyen Neslin Bayraktarı: Şehit Enver Paşa

Enver Paşa: Türk Tarihçiliğinde; kişiliği, devlet adamlığı, askeri yetenekleri çoğu zama tartışılan bir kişiktir. Kösoğlu Enver Paşa'yı kaleme almasındaki sebepleri şu şekilde izah etmektedir; Cumhuriyet döneminde birçok insan farklı saik ve sebeplerle Enver Paşa hakkında yanlış ve haksız hükümlere sahip olmuştur. Bunların bir kısmı, Cumhuriyet öncesi siyasi çekişmelerin sonraki zamanlara yansımalarıdır. Demokratik hayatımız hala kavga ve karalama üslubundan kurtulamadığı için bu etkileri hüznle de olsa görmek zorunda olduğumuzu belirtmiştir (Kösoğlu, 2008: 11).

Kösoğlu 'nun bu değerlendirmesi sonrası tarihçiliğimize getirdiği bir eleştirisi ise; toplumda görülen en büyük hatalardan birinin de takım tutar gibi tarihi kahramanlarımızı tutmak olduğunu birine bağlanınca öbürünü kötüyerek yanlış yargılar oluşturmak siyah beyaz görmek olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle Enver Paşa hakkında iddia edilen ve halen tartışma konusu olan konulara açıklık getirmeye çalıştığını ifade etmiştir (Kösoğlu, 2008: 12).

Kösoğlu Enver Paşa'yı "*Yenilgi Kabul Etmeyen Neslin Bayraktarı*" olarak isimlendirmiştir. Bu satırları dahi Kösoğlu'nun Enver Paşa hakkında düşüncelerini hakkında fikir verir niteliktedir.

Kösoğlu; İsmail Enver Bey'in 23 Kasım 1881 Çarşamba günü İstanbul'da doğduğu ve yedinci dedesi Abdullah'ın Müslüman olmuş bir Gagavuz Türkü olduğunu belirtir. İsmail Enver Bey, İbtidâî okulunda başladığı eğitimini; Manastır Askeri Rüştiye, Manastır Askeri İdâdîsi devam ettirmiş ve Harp Okulundan mezun olmuştur. İlk görev yeri olarak 3. Orduya atanır ve önce Selanik sonrasında Manastır'da göreve başlar (Kösoğlu, 2008).

Kösoğlu Enver Beyin düşünce dünyasının İdâdî de iken şekillendiğini belirtmektedir. İdâdî son sınıfta iken Girit olaylarının başlaması üzerine arkadaşları ile bir araya gelerek "*Hükûmetin aczinden, mutlakîyet yönetiminin kötülüğünden ve özellikle Sultan Hamit'in fenalığından*" bahsettiklerini belirtmektedir (Kösoğlu, 2008: 21, 28). Enver Bey, Erkan-ı Harbiye okulunda iken siyasi bir tutuklama yaşamış sonrasında Enver'in istibdadın yıkılmasına dair düşüncelerinin arttığını "*Sultan Hamit ve yakınlarına karşı içinde bir kin uyandırdığını*" belirtmektedir (Kösoğlu, 2008: 32).

Kösoğlu Enver Beyin Manastıra tayini çıktıktan sonra Bulgar çeteleri ile mücadeleye başladığını diğer taraftan ise Sultan Hamit yönetimine karşı da mücadeleye giriştiğini belirtmiştir (Kösoğlu, 2008: 47). Enver beyin Eylül 1906'da Selanik'teki Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne üye olduğunu sonradan cemiyetin içinde İttihat ve Terakki ile birleşmesiyle mücadelesine devam ettiğini belirtmiştir (Kösoğlu, 2008: 48). Enver cemiyette aktif olarak görev alır çalışmalarına hız verir köylerde okul yaptırmak buralara Cemiyet üyesi olan öğretmenleri tayin ederek, bunlar vasıtasıyla köylüler arasında güçlü bir örgütlenme kurmak amaçlamıştır. Ancak Enver Beyin bu çalışmalarının Saray istihbaratı tarafından fark edilmesi üzerine İstanbul'a davet edilir ama Enver Bey dağa çıkmaya karar verir (Kösoğlu, 2008: 49, 50).

Reval görüşmesinin yapıldığı gün Enver Bey, askerî üniformasından soyunarak dağa çıkacak ve çevresinde toplayacağı Osmanlılarla, Sultan II. Abdülhamîd Han'ı Meşrutiyet'i ilan etmesi için zorlayacaktır. Selaniktedir. Fethi bey; " Bu işte ilk adımı atmayı Allah sana nasip etti, demişti. Bu adımı attıran Allah'a tam tevekkül ie bende ilerleyecektim (Kösoğlu, 2008: 55)..

Kösoğlu Makedonya'da çeteler ile döğüşsen subayların rahatsızlığının çetecilerin olmadığını, yabancı devletlerin müdahaleleri karşısında Osmanlı hükûmetinin çaresizliği olduğunu belirtir. Kösoğlu bu durumu şu örnek ile açıklamaktadır;

Manastır'da Rus konsolosu sokaklarda dolaşır ve rastladığı Osmanlı askerlerine hakaret eder, hatta kamçısı ile vururmuş. Bir gün yine aynı terbiyesizliği yapıp, karakol nöbetçisi Halim'e vurunca, asker tüfeğini doğrultur ve konsolosu caddeye serer. Dünya ayağa kalkar ve onurunu koruyan Osmanlı askeri Halim, Divan-ı Harp kararıyla idam edilir. Genç subaylar bu tür aşağılanmaları onurlarına yediremiyorlardı; çetecilerle her türlü şart içinde çarpışıp ölüyorlardı ama bunu kaldıramıyorlardı. Enver Bey de bütün diğer genç Osmanlı subayları gibi, "Ne zaman bizde mantıklı idare kurulacak; ne zaman kendini böle hakaretlerden temizleyebilecek ve koruyabilecek bir devlet olacağız!" diye öfkeyle düşünüyordu. Enver Bey'in komuta ettiği batarya, Rus konsolosunun ölümü dolayısıyla beş el saygı atışı yapmak zorunda kalmıştı ve Enver Paşa Osmanlının çaresizlik içindeki bu zulmünü ölünceye kadar unutmuyacaktı (Kösoğlu, 2008: 39).

Kösoğlu Enver Paşa'nın şehadeti şu şekilde aktarmıştır; Kurban bayramında Rusların bir baskın yapması ihtimaline karşı bir gün önce kılınmasına karşı fetva alınmıştır. Kösoğlu Enver Paşa'nın şehit edilmesini şu şekilde aktarmıştır;

Ruslar iyi bir plan yapmışlardır; Bayram namazı kılınırken cemaati kuşatıp Enver Paşa'yı esir alacaklardır. Ancak Paşa ve arkadaşları, fetva ile bayram namazını bir gün önce kılmışlardır. Ruslar Çengen tepeden, iki makineli tüfekle vadiyi çapraz ateşe almışlardır. Paşa, yanında Türkiye'den Yüzbaşı Çerkez Hüseyin Nafiz, Kazak Eş Murad, Kazan'dan Kerim Bey, Afganlı Sayis ve Müslümankul'un askerleri olduğu halde ateşin üzerine yürür. Rus mevzilerine yaklaşıncı kılıcını çekip, Basın Basın! Diye haykırarak mevzilere girer. Tepede mevzilenmiş Rus birlikleri, kırk atının bu çılgın gelişi karşısında önce şaşırırlar. Birkaç Rus, Paşa'nın kılıç darbeleriyle ölür. Öndeki mitralyöz teslim alınarak susturulur. Mevzilerde ki asekerler tüfeklerini baş aşağı yaparak, topçular elini kaldırarak teslim olmuşlardır. Tam bu sırada, öbür taraftaki mitralyöze doğru atını süren Enver Paşa kalbinden yediği bir kurşunla düşer. Sonradan vücuduna yedi kurşun sayarlar. Atı Derviş de yanına yıkılmıştır...(Kösoğlu,2008: 598, 599).

4.1.16.1 Enver Paşa ve eleştiriler

Kösoğlu'nun Enver Paşa hakkında yazmış olduğu "*Şehit Enver Paşa*" isimli eseri diğer eserlerinden farklıdır. Zira diğer eserlerinde herhangi bir kaynak göstermemesine rağmen bu eserinde akademik kurallara riayet ettiği görülmüştür. Bu bağlamda literetürde Enver Paşa hakkında yöneltilen eleştirilere cevap verdiğini söyleyebiliriz. Enver Paşa hakkında yöneltilen eleştirilerin başında; Alman Hayranlığı, Mustafa Kemal ile olan ilişkisi gelmektedir. Bunların yanı sıra Turancı mı yoksa İslamcı mı bir dünya görüşüne sahip olduğu tartışılmaktadır.

4.1.16.1.1 Alman hayranlığı

Kösoğlu; Enver Paşa, henüz otuz yaşında bir subayken Trablusgarp'tan kaleme aldığı mektupu ile Avrupa hakkında ki görüşlerini yansıtmaktadır;

Doğru, Avrupalı düşmanlarımdan nefret ediyorum, ama Hans ile münakaşa ederken, milletlerin arasında bir tek menfaatler tol oynar, duyguların önemi yoktur derken, söylemek istediklerimde haklı olduğumu bana gösterdikleri içinde hayranlık duyuyorum onlara...(Kösoğlu, 2008: 245).

Enver Paşa'nın aynı yıl yazmış olduğu bir diğer mektupta ise Almanya'nın neyin peşinde olduğunu şu satırlar ile anlatmaktadır; “ *Bütün Avrupa'nın bizim zayıflamamız karşısında menfaati var... Almanya kendi cephesinde Küçük Asya'ya el koyma vaktinin böylece daha da yaklaşacağını düşünüyor* (Kösoğlu, 2008: 245).”

Bu ifadelerin yanı sıra yine aynı kaynaktan; 1913 yılında Alman kamuoyunda Osmanlıya karşı bir sempati doğduğunu yazan dostuna şu cevabı verir;

Özel Almanya'nın bize gösterdiği sempatiden çok duygulandım sevgili dostum. Ama resmî Almanya aynı duyguları taşıyor. Fakat kendi menfaatlerini korumak için resmi Almanya'da sonunda bizden yana olacaktır; bunu önceden görüyorum (Kösoğlu, 2008: 245).

Kösoğlu söz konusu mektupları Hanioglu'nun eserinden aldığı (Hanioglu,1989) görülmüştür. Ayrıca bu mektuplar ile aynı düşüncelere sahip, İnönü'nün Hatıratından aktardığı “ *Enver Paşa Alman ordularının kudret ve kıymetine sarsılmaz hayranlık besliyordu*” ifadeleri ile Enver Bey'in belirgin bir hayranlık duyduğu belirtmektedir (İnönü, 2006). İnönü askeri açıdan kaybedilmiş bir savaşa girildiğini; Rusya, İngiltere, Fransa'nın askeri gücünün doğru hesaplanmayarak, Amerikan faktöründe hesaba katılmadığını belirtmektedir (İnönü, 2006). Ancak Kösoğlu İnönü'nün bu değerlendirmesini savaştan sonra yaptığının altını çizer ve savaş öncesi durumun farklı olduğunu aktarmıştır (Kösoğlu, 2008: 247, 248). Talat Paşa'nın Hatıratında ise Almanların mutlak galibiyetine inanılmasa da hesapların bu galibiyet üzerine yapıldığını belirtmektedir (Kösoğlu, 2008: 248).

Kösoğlu bu ifadelerden sonra kendi değerlendirmesine yer verir; Bugün hükümetlerin yalnızlık korkusu ve tarafsız kalınamayacağı gerçeği bilindikten sonra sanki Osmanlı için her şey mümkünmüş gibi geriye dönük hükümler vermek çok yersiz kaçmaktır (Kösoğlu, 2008: 245).

4.1.16.1.2 Mustafa Kemal ve Enver Bey ilişkileri

Kösoğlu, ; Enver Paşa ile Mustafa Kemal Paşa'nın sürekli bir rekabet halinde olduğu yolunda "avami" bir söylem olduğunu vurgulamıştır. Kösoğlu Enver Paşa'nın Mustafa Kemal'den iki sene önce Harp Okulunu bitirdiğini, ayrıca bilinen sebeplerden ötürü " *Hürriyet Kahramanı*" olarak ilan edildiğini belirtmektedir (Kösoğlu, 2008: 369).

Kösoğlu Mustafa Kemal Beyin ittihatçı olmakla birlikte, Enver Bey'in Cemiyetin önde gelen iki üç kişisi arasına girdiğini, Enver Bey'in saraya damat olduğunu ama Mustafa Kemal Bey'in bu teşebbüsünde başarısız olduğunu belirtmiştir. Kösoğlu Sonuç olarak, Enver Bey'in Paşa olup Savaş Bakanlığına geldiğini, Osmanlı orduları Genel Kurmay Bakanı olduğunu, Mustafa Kemal Bey'inde bu dönemde Çanakkale'de Yarbay olduğunu belirtmiştir (Kösoğlu, 2008: 369, 370).

Kösoğlu bu noktada şunu sormaktadır; " *Kim kiminle rekabet edecektir? Enver Bey'in yükselişi, hiç kimseye onunla rekabet imkânı bırakmayacak biçimde hızlı olmuştur*"(Kösoğlu, 2008: 370).

Kösoğlu Falih Rıfki Atay'ın *Çankaya* isimli eserinden alıntıladığı bir olayı şöyle aktarmaktadır; Mustafa Kemal ve Enver Bey arasında ki ilişkinin bir örneği olarak Sofya'da yaşanan bir disiplinsizliğini anlattıktan sonra Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Mustafa Kemal'e katlandığını belirtmiştir (Atay, 1999). Kösoğlu, Enver Paşa'nın Anadolu'dan çıktıktan sonra da Milli Mücadele'ye destek için uğraşırken Mustafa Kemal ile yazıştığını samimi bir üslupla süren yazışmalarda daha sonra üslubun değiştiğini ve Kara Kazım Paşa'nın ısrarı üzerine Enver Paşa'yı karalama kampanyası başlatıldığını belirtmektedir (Kösoğlu, 2008: 380).

Ölüm kalım mücadelesi verdiğimiz; I. Dünya savaşı döneminde ortaya çıkan iki emsalsiz lider. Her ikisinin de kendine has meziyetleri var ve her ikisinde vatani kurtarma mücadelesi vermektedir. Enver Bey, Balkan ve I. Cihan harbinde Harbiye Nazırı, savaşın sonunda yenilgisi kabul ederek ülküsü peşinde giden bir idealist. Mustafa Kemal; tam kırılma noktasında Türk milletini bir araya toplayan başbuğ.

4.1.16.1.3 Turancı mı İslamcı mı?

Enver Paşa'nın tartışmasız temiz kişiliği büyük cesaret ve irade gücü orduyu yeniden kurarken, subay ve askerlere somut bir örnek olmuş, onun iman ve ümit dolu tavırları orduya ruh vermiştir. Kösoğlu'na göre orduya ruh veren iki amil vardır bunlardan biri Enver Paşa'nın ümit dolu tavırlar diğeri ise 1912 yılında kurulan Türk Ocakları çevresinde yükselen Türkçü-Turancı ülkü olduğunu belirtmektedir (Kösoğlu, 2008: 234).

Bilindiği üzere Osmanlı vatandaşları içinde; Türkçü-Turancı yapılanma geç kalmış bir harekettir. Türk Ocakları'nın memleketin her köşesinde hızlı bir şekilde yayılması Turancılık düşüncesinin kısa zamanda geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamıştır. Kösoğlu geniş bir kitleye yayılmasında Ziya Gökalp'in katkılarının olduğunu altını çizmektedir. Zira Gökalp'in kaleme aldığı;

“Vatan ne Türkiyedir Türklere ne Türkistan

Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan”

şiiirinin toplumda yeni bir ruh hali oluşturduğunu; Türklerin Osmanlıların kurucu unsuru oldukları fark etmelerini sağlamıştır (Kösoğlu, 2008: 235).

Kösoğlu'nun bu bağlamda temas ettiği nokta milliyetçilik düşüncesidir. Milliyetçilik akımlarının iki yüzü keskin bir bıçak gibidir. İki tür işlev yüklüdür; biri parçalamak diğeri ise bütünleştirmektir. Bu bağlamda Ziya Gökalp'in “*Dünya Türkleri birleşiniz*” ifadesini kullanarak bütünleştirici özelliğine atıfda bulunarak; İslam dünyasını imparatorluğumuzu parçalayan bir içtimai “mikrop” olarak nitelendirmiştir. Bu “mikrobu” İslam lehine kullanarak bütünleştirici özelliğini kullanmaya çalışılmıştır (Kösoğlu, 2008: 235).

Kösoğlu; İttihat Terakki'nin Osmanlı ve İslamcı bir düşünceye sahip olduğunu bu bağlamda Enver Paşa'nın da düşüncelerinde hareketle Enver Paşa, keskin bir şekilde Osmanlı ve İslamcı bir düşünceye sahip olduğunu ifade etmiştir (Kösoğlu, 2008: 237). Osmanlı hanedan ve hilafetine de tartışmasız son derece bağlıdır. Peki, Enver Paşa Türkçülüğe karşıdır? Hayır. Açıkça olmasa da Türk ocaklarına ve mensuplarına yardım etmiştir ve Türkçülüğü İslamcılık içinde, onun bir unsuru olarak düşündüğünü savunmuştur (Kösoğlu, 2008: 238).

Kösoğlu Enver Paşa'nın Anadolu'dan ayrıldıktan sonra Almanya'ya orada Rusya'ya gittiğini belirtilmiştir. Rusya'da iken Anadolu'ya geçmesi ihtimaline karşı Ankara hükümetinin Moskova ile irtibat kurduğunu ve Enver beyin faaliyetlerini yakından takip ettiğini ifade etmiştir. Enver Paşa'nın Türkistan'daki Müslümanların bir araya toplama amacı ile gitmiştir. Burada ki mücadeleleri hakkında detaylı bilgiler vermiştir (Kösoğlu, 2008).

Kösoğlu; Enver Paşa'yı *Yenilgi Kabul Etmeyen Neslin Bayraktarı* olarak tanımlamaktadır. Kösoğlu'nun bu tanımlaması Enver Paşa'ya getirilen eleştirilere yüzeysel manada bir cevaptan ibaret değildir. Kişisel olarak Enver Paşa, güçlü bir imanı, iyi bir seciyesi ve temiz ahalklı bir Osmanlı'dır. Bu özellikleri Enver beyi gerilimi yüksek bir kişi olmasını sağlar. Kösoğlu'na göre, gerilimi yüksek olan Enver Paşa, kişisel hırsların ötesinde milli, dini, insani emellere bağlı kalarak kişisel hırslarının olmadığı savunmaktadır. Ancak yaratılış ve eğitimle gelen ahlaki şekillenmenin bu gerilimi kişisel ihtiraslar haline dönüştürebileceğini ve bunun örnekleri olduğunu belirtmiştir. Ama Enver Paşa bu kategoride değildir. Çünkü hayatı kişisel ihtirasları çerçevesinde gelişmemiştir. Askeri liseden itibaren, Osmanlı devletinin kötü gidişatı durdurmak için mücadele etmiştir. Turancılık idealini gerçekleştirmek amacıyla Türkistan'a gitmiş ve idealleri uğruna şehit olmuş bir insandır. Enver Paşa'nın askeri liseden itibaren başlayan idealistliği kendinden sonraki nesiller için birer örnek oluşturacak niteliktedir. Bu bağlamda Kösoğlu onu bir yenilgi kabul etmeyen nesilleri bayraktarı olarak kabul etmiştir.

4.2 TARİH EĞİTİMİ HAKKINDA GÖRÜŞLERİ

Kösoğlu milliyetçi muhafazakâr bir kimliği ile eserlerinde Tarih Eğitimi hakkında ifade ettiği düşünceler vardır. Söz konusu düşüncelerini Tarih Eğitimi perspektifinde yer vererek eleştirel bir bakış açısıyla ele almaya çalışacağız.

Kösoğlu *Tarih Eğitimi* hakkında doğrudan etkilendiği ve görüşlerini benimsediği mütefekkirler vardır. Bunların başında; Osman Turan, Ziya Gökalp ve İbrahim Kafesoğlu'nu ilk sıralarda sayabiliriz. Kösoğlu söz konusu milliyetçi aydınların tarih eğitimi üzerine düşüncelerini benimsemiştir. Kösoğlu'nun tarih eğitimi hakkında görüş ve düşünceleri ilk olarak *Türk Milliyetçiliği ve Osmanlı* isimli eserinin Tarih Şuuru bölümünde doğrudan Osman Turan'ın düşüncelerine yer vermiştir; Turan; Tarih bir şuur haline getirilmedikçe, yer altında ki madenler gibidir, der. Tabi ki işlenmeyen madenin kimseye bir faydası olmaz düşüncesini savunmaktadır. Turan'a göre iyi bir tarih eğitimi "Türküm" dediği zaman ferdi, iki-üç bin yıllık bir şuur genişlemesi görüldüğünü belirtmektedir.

Kösoğlu bu noktada Ziya Gökalp ile Osman Turan'ın tarih eğitiminde ortak noktasının; bireylere kendine güvenini yitiren toplumun her alanında güven ve kimlik duygusunu kazandırması olarak tanımlamaktadır (Kösoğlu, 2013: 84, 85).

Kösoğlu farklı bir eserinde Tarih Eğitimi hakkında ayrı bir bölüm ayırarak detaylı bir şekilde incelemiştir. Kösoğlu bölümün başlangıcında "*Büyük tarihçilerimiz Osman Turan ve İbrahim Kafesoğlu'nun aziz ruhlarına minnetle*" ifadesiyle başlamıştır (Kösoğlu, 2013: 209). Bu düşüncesinin nedeni olarak Osman Turan ve İbrahim Kafesoğlu'nun; Türk milletinin tarihi boyunca temsil ettiği milli, İslami ve insani yüce değerleri ve bu değerlerin tarihimiz içindeki yansımalarını vurguladıklarını ve bu değerlerin en başında adalet, merhamet, insana saygı, Allah'ın ismini yüceltmek gibi Türk kültür ve medeniyetinin temellerini oluşturan vasıflar sayılabilir. Buradaki açıklamasının yanı sıra *Türk Milliyetçiliği ve Osmanlı* adlı eserinde Osman Turan'ın "*tarih bir şuur haline getirilmedikçe yer altında ki madenler gibidir.*" Madenler işlenmedikçe bir değeri olamayacağı ve tarihin gelecek nesiller için bir güç kaynağı olacağı belirtilmiştir (Kösoğlu, 2013: 210).

Kösoğlu; yukarıda bahsedilen değerlerin İslami olduğu kadar da insani yani evrensel değerler olduğunun altını çizer. Bu değerlerin Türk tarih ve kültürü içinde

gerçekleştirilince milli olduklarını ifade eder. Bu düşüncenin temelinde nizam-ı âlem düşüncesi bulunmaktadır. Burada nizam-ı âlem düşüncesi sadece Türk kültür ve tarihine has bir durum değildir. Çünkü dünyaya düzen verme düşüncesi diğer medeniyetlerde de karşımıza çıkmaktadır. İşte bu noktada gerek Osman Turan'ın gerekse İbrahim Kafesoğlu'nun bu değer ve ülkülerin Türk tarihinde çok önemli yerleri olduğunu bu yüzden de tarihimizi yapan, yönlendiren unsurlardan sayılmaları gerektiğini vurgularlar (Kösoğlu, 2013: 210, 211).

Kösoğlu, tarih eğitimini iki soru ile irdelediği görülmüştür. Bu soruların genel çerçevesi; tarihi anlatımın nasıl olması ve tarih eğitiminin amacını sorgulamaya açmaktadır:

- 1) Tarihi olayları, olguları, onların gerçekliğine en uygun biçimde anlatan ve yorumlayan tarih anlayışı hangisidir?
- 2) Bir milletin tarihi o milletin çocuklarına nasıl anlatılmalıdır? Bu soruda iki aşamalıdır Tarih eğitiminin amacı nedir? Başarılı bir tarih eğitiminin tekniği nedir?

Kösoğlu birinci soru üzerinde ne tarihçilerin ne de tarih felsefesi yahut kültür tarihçilerin uzlaşmaya varabildikleri bir anlayış yoktur. Biz de de, batıda da en yaygın olanı tarihi maddecilik veya onun etkilediği görüşlerdir. Son yıllarda tarihi birkaç yüz yıllık uzun dönemlerdeki değişimleri anlamlandırarak yorumlamaya dayanan *Analiz Okulu* biraz daha moda gibi görünmektedir (Kösoğlu, 2013: 212). Kösoğlu her ne kadar bu konu hakkında tartışmaya girmek istemese dahi şu açıklamalara yer vermiştir:

Ancak diyalektik ve kalıplaşmış sınıf söylemini bir yana bırakarak, milletlerini grupların, toplumsal sınıfların, hatta fertlerin inançları bazen o güçte olur ki bütün çıkar ilişki ve çatışmalarını bozarak, eylem belirleyici konuma yükselir. Bu durumlarda o insanların isteklendirme gücü ve yönünü dikkate almadan hiçbir tarihi açıklama yapılamaz; yapılırsa gerçeğe uymaz. Bu zamanlar inancın coşkun yaşandığı zamanlardır (Kösoğlu, 2013: 212).”

Kösoğlu bu açıklamalarının akabinde işin içine “inanç” girince tarih yorumcusunun işinin zor olduğunu ve karmaşıklaştığını belirtmektedir. Zira her ne kadar toplumlar, gruplar veya fertler arasında ki ilişkilerin izlemek, değişimleri gözlemlemenin mümkün olabileceğini ama inanç temelinde ki değişimleri izlemek ve gözlemenin kolay olmadığını belirtmektedir. Kösoğlu bu değişmelerin çok uzun dönemlerde gerçekleşen yavaş oluşumlar olduğunun altını çizmektedir (Kösoğlu, 2013: 212). Kösoğlu'nun ifade ettiği “inanç” etkisi, onun, tarihçiliği hakkında fikir edinmemize

olanak sağlamaktadır. Zira daha önce de ifade ettiğimiz üzere Kösoğlu'nun *Tarih Nedir? ,Tarihi Nasıl Öğretilmeliyiz ve Tarih Eğitiminin Amacı Nedir?* Soruları bizi teolojik bir tarih yazımı düşüncesine götürdüğünü söyleyebiliriz.

4.2.1 Tarih Eğitiminin Amacı

Kösoğlu ele aldığı ikinci soru; *Tarihi Çocuklarımıza Nasıl Öğretmeliyiz?* ve *Tarih Eğitiminin Amacı nedir? En iyi tekniği hangisidir?* Soruları ile incelemeye başlamıştır. Kösoğlu daha önce de değindiği üzere Osman Turan'ın bilinmeyen tarihin yer altındaki madenler gibi olduğu ifadesinden hareketle; bilinmeyen tarihin kimseye faydası olmayacağını bundan dolayı bilmek ve anlatmak zorunda olduğumuzu belirtmektedir. Peki, bu anlatım nasıl olacaktır? (Kösoğlu: 2013: 213).

Kösoğlu nesnel tarihçiliği bir nevi eleştirir şekilde şu sözlerle incelemeye almıştır:

Son yıllarda, tarih eğitimi konusunda modalaştırılmaya çalışılan bazı söylemler var. Bunlar bizim tarihimiz de olsa nesnel olarak öğretilmesi gerektiğini savunuyorlar. Tarihin hikâyelerini, kahramanlık yahut fedakârlık destanlarını değil, heyecan ve manevi değerlerinden soyutlanmış, sebep-netice ilişkilerini anlamaya dayalı, böylece tarihten ders alınmasına yarayacak bir eğitimin gereği üzerinde ısrarla duruyorlar. İlk başta doğru imiş gibi duran bu teze yakından bakmakta yarar vardır (Kösoğlu, 2013: 213).

Kösoğlu bu açıklama sonrasında sondaj niteliğinde şu soruyu sormaktadır; *tarihte objektiflik nedir?* Mezkûr soru ile tarihi belgelerinin görmezlikten gelinemeyeceği, uydurma, hayali, belgeler kullanılmayacağı tartışma dışı olduğunu ve belgelerin ne ölçüler içinde güvenilir olduğuna dair teknik bilgileri Ziya Gökalp, Zeki Velidi Togan ve Fuat Köprülü gibi büyük tarihçilerimiz tarafından işlendiğini belirtmiştir (Kösoğlu, 2013: 214). Kösoğlu; nesnellığın; tarihi olaylara yaklaşımımızda aranması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra Tarihi anlamak yahut anlatmak için zorunlu bir tarih felsefesine yahut anlayışına sahip olunması gerektiğini aksi takdirde tarihi belgelerin ve bulguların hiçbir yorum yapılmaksızın toplanması ve okuyucu önüne konulmasının bir tarih değil, belki belge ve bulgu arşivi olabileceğini ifade etmektedir (Kösoğlu, 2013: 214). Kösoğlu yukarıda temas ettiği; sadece belge ve bulgulardan hareketle bir tarihçilik değil başta inanç olmak üzere toplumun dinamiklerinde yer etmiş olan soyut kavramların da dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Kösoğlu böyle bir yaklaşımla, nesnel bir tarihçilik yapılabileceğini en azından bunun kurumsal imkânının olabileceğini ifade etmektedir (Kösoğlu, 2013: 214).

Kösoğlu sondaj niteliğinde ikinci sorusu ise *Tarih Eğitiminin Amacı Nedir?* Sorusu dile getirmiştir. Kösoğlu, öğrencinin gerçekçi temellere dayalı bir tarih bilgisi ve yorum gücü kazanarak, sebep-netice ilgilerini kavrayacak ve bundan günümüz ve geleceğimiz için ilkeler çıkaracak yani ibret alacak. Bu tuntuaraklı cümlelerin eğitimi de geçerli olabileceğine ve hele de gerçekleşebileceğine inanabilir misiniz? Sorusu ile tartışmaya başlamıştır. Kösoğlu öncelikle günümüzde ki tarihçilerin ancak ilgilendiği alanı anlamaya ve yorumlamaya çalıştığını eğer ibret alabilecek ise sadece o alandan alabileceğinin altını çizmektedir. Kösoğlu şöyle devam etmektedir;

Elbet teki hiç değilse bir milletin tarihini bütünüyle kavramaya ve yorumlaya çalışmak da, tarihçilerin elden bırakmadıkları bir tutumdur. Ancak dikkat edilsin ki her durumda uzman tarihçilerden söz ediyoruz; yani ömrünü belgelere ve bulgular arasında araştırıp düşünmekle geçirmiş yeteneklerden; ortaokul öğrencilerinden değil (Kösoğlu, 2013: 215).

Kösoğlu tarih eğitiminin amacının ortaokul öğrencilerine ibret almak için değil başta hariciye çalışanları olmak üzere devlet adamlarının ibret alması üzerine öğretilmesi gerektiğini savunmaktadır. Kösoğlu hiçbir eğitimcinin bir öğrenciden böyle bir kavrayış beklememesi gerektiğini altını çizmektedir. Kösoğlu tarihten ibret alınmayacak mı? Sorusunu sorarak ne zaman ve nasıl sorularını yöneltmiştir. Kösoğlu'na göre ibret alması gerekenler öncelikle hariciyecilerin sonrasında sorumluluk yüklenmiş devlet adamlarının alması gerektiği yönündedir. Kösoğlu; devlet adamı konumunda olanların yapacağı şeyin çevrelerinde ihtiyaç duydukları her an ve tarihin her alanında ibretlik anekdotlar anlatacak tarihçiler bulundurmaları gerektiği yönündedir (Kösoğlu, 2013: 215, 216).

Kösoğlu Tartışmasına şu soru ile devam etmektedir; *Tarih derslerinin eğitimdeki yeri ve anlamı nedir?* Sorunun cevabının tarih derslerinin nasıl verilmesin de olduğunu belirtmektedir. Kösoğlu, bu noktada milli tarihin eğitimi, çocuklarımızın kişilik kazanması ve milli kimlik şuuru kavuşması için verildiğini belirtir (Kösoğlu, 2013: 215). Bunun yanı sıra tarih eğitiminin bireyin sosyalleşmesinde ve kimlik oluşumu sürecinde etkisini şu cümleler ile açıklamaktadır;

Kişilik kazanmada-sosyalleşme sürecinde örnek insanlarla özdeşleşme olgusunun önemini bütün eğitimciler ve psikologlar vurgulamaktadır. Öğrenci tarihi şahsiyetlerden yakınlık duyduklarıyla kendisine heyecan verenlerle özdeşleşmeye çalışarak kimliğini bulacaktır. Öyleyse tarih eğitimi, bu duygusal bütünleşmeyi, ortaklaşalığı kuracak biçimde verilmelidir. Yine tarih kahramanlıkları anlatmalı ve onları örnek kişilik yönleriyle vermelidir ki, bu kahramanlarla özdeşleşmeye çalışan çocuklarımız sağlam, milli, insani ve İslami değerleri kişiliğinin oluşumuna katmış, çağdaş insanlar olabilsinler (Kösoğlu, 2013: 216).

Kösoğlu yukarıda görüleceği üzere tarih eğitiminin amaçlarından bir olarak kimlik ve kişilik oluşturma olarak yorumlamıştır. Kösoğlu'nun bu düşüncesinin şekillenmesinde Ziya Gökalp'in yadsınamaz etkisi vardır. Kösoğlu Ziya Gökalp'in fikir dünyasını incelediği eserinde şu cümlelere yer vermektedir; Gökalp tabii ilimlerin öğrenimi için felsefenin, kültürel ilimler için de toplumbiliminin öğretilmesinin zorunluluğunu savunur. Tarih ve coğrafya gibi derslerin sırf milli eğitim açısından verilmesi gerektiği söyler (Kösoğlu, 2013: 205).

Gökalp; Durkayam'a dayanarak tarihi ikiye ayırır; nesne/şen'i tarih-millî tarih. Nesne/Şen'i tarih; varlıkları olduğu gibi görmeye çalışır. Bundan muvaffak olmak için vesikaları inceden inceye tetkik eder. Vesikaları ve abideleri kontrol eder (Gökalp, 2017: 78). Gökalp her vakıanın sebebini kanununda aramaya çalıştığını altını çizer. Şen'i tarihin ilmi tarih olduğunun belirtmektedir. Gökalp; her iki tarih çeşidinin de faydeli olduğunun altını çizer ve şen'i yani nesnel tarihe millî tarihin serbest usullerinin sokulmaması lazım geldiğini belirtmektedir (Gökalp, 2017: 79). Gökalp'in ifadesinden hareketle Kösoğlu başka bir eserinde şüphesiz ki tarih yazımının gerçekçi olması lazım geldiğini belirtmektedir. Hem kendi tarihine hem insanlık gereçlerine uygun düşmeyen sadece hayal edilen bir geleceği temellendirebilmek için tarihin yeniden inşası, insanlık içinde millet içinde ürkütücü sonuçlar doğurabileceğini belirtmektedir (Kösoğlu, 2013: 105).

Ancak Kösoğlu ilmi tarihçiliğin vurgusunu yaptıktan sonra şu ifadeleri onun tarihçilik hakkında fikir dünyasını anlamamız için bir uyarı niteliğindedir;

Ancak tarihçi gerçeklere sadık kalmakla birlikte olayların seçiminde, sıralanmasında, vurgulamalarında tercihler yapmaya mecburdur. Tarihçiliği geçmişe ayna tutmak şeklinde anlayan bir yazarın bile karşı karşıya olduğu bir mecburiyettir bu. Tarihi bir kültür ve şuur kaynağı olarak düşünenler için ise, tarih gerçeklerini özel vurgulamalar ile anlatmak tabiidir. Böylece ibret alınır ve geleceğe ışık tutar (Kösoğlu, 2013: 106).

Kösoğlu; tarihimizin insanlığın yaşadığı her güzel değeri temsil eden bol kahramanlara zengin eylem çeşitlerine sahip olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra inancın, korkusuzluğun, adaletin, merhametin ve sevginin aklımıza gelebilecek bütün insani değerlerin son yıllarda zaman zaman hamaset düşmanlığı bu bağlamda tarihimizin insanlığın yaşadığı her güzel değerlere ait örnekler olduğunu böylece genç insanın duygusal ortaklık kurarak kendini özdeşleştirebileceği imkânların mevcut olduğunu belirtmektedir (Kösoğlu, 2013: 217).

Kösoğlu bu noktada şu uyarıda bulunmaktadır; Burada belki olayın yahut kişinin gerçeklikle ilişkisini koparacak ölçüde mübalağalı anlatımlardan uzak durmak gerektiğini söyleyebiliriz; bu çocuğun gerçeklik duygusunu zedeleyebilir, gerçekle uyumunu zorlaştırabilir (Kösoğlu, 2013: 218).

Kösoğlu'nun tarih eğitiminin ikinci amacı olarak diğer amacı ile bağlantılı olarak çocuklarımıza tarih şuuru ve gelecek için güven duygusunu kazandırmak olduğunu belirtmektedir (Kösoğlu, 2013: 218). Kösoğlu milli kimlik şuuru ve oluşumunun temel öğelerinden biri olarak tarih eğitimini işaret etmektedir;

Tarih Eğitimi almakla genç insanın nereden geldiğini kim olduğunu ve bir ölçüde onu Türk yapan birikimi öğrenecektir. Kösoğlu yukarıda yapmış olduğu uyarıyı burada tekraren dile getirmektedir; Ancak bu kadarı da yeterli değildi. Tarih öyle anlatılmalıdır ki öğrenci mensup olduğu, öğrendiği millete duygusal olarak bağlansın, onu sevsin, ona inansın ve güvensin, geleceğine de korkusuz baksın ve kuşkusuz baksın. Bu güven, sadece milli çerçevede değil, kişilik oluşumu ve başarıları açısından da son derece önemlidir. Arkasında zengin bir tarihin, büyük bir geçmişin birikimini duyan insan, geleceğe de o güven içinde bakar (Kösoğlu, 2013: 218).

Kösoğlu başka bir eserinde Osman Turan'dan hareketle; iyi bir tarih eğitimi “*Türküm*” dediği zaman ferdi; iki –üç bin yıl yıllık bir şuuru genişlemesine götürdüğünü kendisini uzun ve büyük birikimin bir parçası ve sahibi gibi hissettireceğinin altını çizer (Kösoğlu, 2013: 85, 86).

4.2.2 Kösoğlu'nun Eserlerinde Gerçeklik Algısı

Kösoğlu'nun; tarihe yön veren olaylar veya olgular hakkında sadece belgelere dayalı bir tarih değerlendirmesine karşı bir savunuda bulunmaktadır. Kösoğlu “*tarihi gerçeklik salt gerçeklik değildir*” iddiası ile gerçekliğin bizim duruşumuza ve bakışımıza göre bir renge bir gerçekliğe bürüneceğini belirtmektedir (Kösoğlu, 2013: 213).

Kösoğlu “inancın” biz tespit etsek etmesek de, onun, bir gerçeklik olarak tarihi etkilemeye devam edeceğini belirtmektedir. Kösoğlu'nun gerçeklik düşüncesi günümüzde de kabul gören Tarihiçilikle tam anlamı ile örtüşmemektedir.

Yukarıda da izah ettiğimiz üzere Ranke'nin ortaya attığı “*Gerçekte Ne oldu?*” sorusuna cevap vermek için *gerçeklik geleneği tarih kuramı* ile tarihi edebiyattan ayırmış ve ayrı bir disiplin olmasını sağlamıştır (Opperman, 2006: 36). Ranke'ye göre tarihte etkili olan güçleri soyut terimlerle tanımlama olanağı yoktur, onlar ancak

gözlenerik, onların varlığına ilişkin bir sempati geliştirilerek tanınabilirler (Tekeli, 1998: 67).

Kösoğlu inanç çerçevesinde bir tarihçilik bağlamında *tarihi gerçeklik salt gerçeklik değildir* önermesini ileri sürmektedir. Bu bağlamda Kösoğlu'nun etkilendiği düşündüğümüz; İslam Epistemolojisini kısaca izah etmek fikir verici nitelikte olacaktır. İslam epistemolojisinin temel anlamda Kur'an ve sünnetin emrettikleri ile geçmişin tevârüs edilen geleneksel kaidelerin sentezlenmesi suretiyle inşâ edildiği söylenebilir. İslâmi ilimlerin bilgi nesnesini ve dolayısıyla epistemolojinin çekirdeğini –göz tanıklığı dışındaki sözler anlamına gelen- haber oluşturmaktadır. Hz. Muhammed 'in hadisleri de birer haber olarak kabul edilmekteydi. Nitekim kullanımda kısmi farklılıklar olmakla beraber haber kelâm, tefsir, fıkıh, hadis ve ahbâr/târih gibi erken dönem İslâmi ilimlerinin ortak yapıtaşını oluşturmaktaydı (Özcan, 2014: 150). İslâm tarih yazarları geçmişin haberlerini ele alırken kısaca değinilen İslâmi epistemolojinin kurallarına büyük ölçüde uymaktadırlar. Özellikle verilen bilgilerin Kur'an'a ve sünnetle aktarılan birtakım tarihsel vakalara aykırı olmaması bu kuralların başında gelmektedir. Anılan kurallar saklı kalmakla birlikte tarihçilerin büyük kısmı tarihin/ahbârın eğlendirici yanını gerçekliğinin önüne geçirmişlerdir. Onlar haberin epistemolojisi bağlamında sıkı şartları olan âhâd/müfted haberi gevşek bir şekilde kullanmakta sakınca görmeyerek kimi zaman akla ve mantığa aykırı efsanevi bilgileri herhangi bir eleştiriye tabi tutmadan okurlarına nakledebilmişlerdir (Özcan, 2014: 154).

Kösoğlu'nun eserlerinde epistemolojik olarak benzer durumlar gözlenebilir. Kösoğlu'nun eserlerinde akla ve mantığa aykırı efsanevi anlatılar karşımıza çıkmamakla birlikte; Özcan'ın işaret ettiği ikinci nokta olan; Kur'an ayetleri, Hz. Muhammed 'in hadislerine yer verilmesi karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Kösoğlu; "*Tarihi hayatı bütününi sadece Allah'ın bilebileceği düşüncesi*" (Kösoğlu, 2008)." onun İslam tarihçiliği düşüncesinden etkilendiğini söyleyebiliriz. Bu iddiamızı destekler nitelikte diğer bir tespitimiz ise; İstanbul'un fethinin *Kitap Şuuru* adlı eserinde popüler bir üslupla anlattığı gözlemlenmiştir. Fethin Tarihi isimli yazısında meşhur hadis-i şerife yer vermiştir; "*İstanbul elbet bir gün fetih edilecektir. O'nu feth eden emir ne güzel emir, o asker ne güzel askerdir*"(Kösoğlu,1994: 17). Eserinde hadis-i şerife yer vermesi ve buranın *Beldetün tâyyibetün*" yahut *Ehl-i İslâm itdi İstanbul'u feth* olarak tanımlaması birer tespit niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz.

Kösoğlu'nun benzer bir şekilde hikmet vurgusu yaptığı tespit edilmiştir; "...*hikâyelerimizde, masallarımızda ve destanlarımızda hep siyah ve beyaz yani iyinin tam iyi, kötünün tam kötü oluşundaki*", eğitim hikmetini düşünebiliriz (Kösoğlu,2013: 217) Bu noktada; Kösoğlu soyut kavramlara yer vererek bir hikmet arayışı vardır. Bunların yanı sıra günümüzde Uçar *Tarih Felsefesi* (2012) adlı eserinde tarihin iki tanımı olduğunu belirtmektedir. Birincisi; eski devirlerde olup bitmiş işler, "eski efsaneler" diyerek tarihe itibar etmemek, ikincisi de Kur'an'daki tavrı benimsemek; tarihi hadiselerin sebeplerini anlamaya çalışarak ve tarihi bir ma'nada yorumlayarak ondan istifade etmeye çalışmak. Bu ikinci ma'na da tarih, geçmiş devirlerde olup bitmiş hadiselerden ibaret değildir; bugünü anlamak ve istikbali düşünmek hususunda da bize yardımcı olur (Uçar, 2012: 14).

Bunun yanı sıra Kösoğlu'nun gerçeklik üzerine özellikle üzerinde durduğu diğer bir nokta; Tarih anlatımı yapılırken ; "...*belki olayın yahut kişinin gerçeklikle ilişkisini koparacak ölçüde mübalağalı anlatımdan*" uzak durması gerektiğini belirtmektedir (Kösoğlu, 2013: 217). Zira böyle bir anlatım çocuğun gerçeklik duygusunu zedeleyebileceği ve gerçekle uyumunu zorlaştırabileceğini ifade etmektedir.

4.2.3 Kösoğlu'nun Eserlerinde İbret Alma Düşüncesi ve Temelleri

Kösoğlu tarih eğitiminin verilmesinde ki amaçlardan biri olarak; geçmişten *ibret alınması* gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda Kösoğlu'nun fikir dünyasını anlayabilmek adına tarih yazımında *ibret alma* düşüncesinin çıkış noktası nedir ve Kösoğlu'nu nasıl etkilediğini izah etmeye çalışacağız.

İslam tarih yazımında yukarıda izah ettiğimiz üzere bir bilginin *gerçek* olarak kabul edilmesi için öncelikle Kur'an ve Sünnetten kaynak alması gerekmektedir. Bu düşünce erken dönem İslam Tarih yazımında karşımıza çıkmaktadır. İslam dünyasında önce hadis, tefsir, fıkıh sonra hadis usulü, tefsir usulü, fıkıh usulü meydana gelmiştir. Aynen bunun gibi önce tarih ilmi sonra da tarih usulü meydana gelmiştir. Tarih usulünün kurucusu İbn Haldun'dur (Haldun,1982: 98).

İbn Haldun *El-İber* adıyla yazdığı umumi tarihinde takip edeceği usulü anlatmak için bu tarihe bir giriş (*Mukaddime*) yazmakla işe başlamış, fakat daha çalışmaları içtimai ve siyasi hadiselerin sistemli bir izahını yapma, bu suretle yeni bir ilim kurma istikametine inkişaf etmiştir. İbn Haldun *Mukaddimenin* hemen başında önceki

tarihçilere yönelik eleştirilerde bulunmuş ve bu sorunu çözmek için yeni bir bilim kurmanın yoluna girmiştir (Yıldız: 2010: 30). Bunun yanı sıra tarih disiplini bugünkü anlamda olay ve olguların arasında ki ilişkiler bağlamında El Hasan El Mesudi örneği olmasının yanı sıra İbn Haldun'a kadar İslam Tarih yazımında bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdı. İbn Haldun'a göre, el-Vâkıdî ve el-Mes'ûdî'nin tarihlerinde bir takım hatalar olsa dahi onların; ahbârdaki rakipsizliği ve tasnif yöntemlerinin yeterliliği teslim edilmiştir ve izlerinden gidilmiştir (Özcan, 2014: 139). İbn Haldun eserinin çoğu yerinde olumlu yönde eleştiriler de bulunmuştur. Özcan; İbn Haldun ve El Mesudi'nin ahbâr tanımlarının örtüştüğünün altını çizer. Özcan, *“her iki yazar için tarih/ahbârın hem cahile hem âlime hitap ediyor olması; bu yönüyle duyan herkesin eğlenceli bulup hoşnut kalması söz konusudur.”* Bu bağlamda İbn Haldun'un tarihi batini ve zahiri olarak tasnif ettiği özelliklerinin hemen hemen tamamının el-Mes'ûdî'nin ahbâr faziletleri biçiminde ortaya koyduğunu ifade etmiştir (Özcan, 2014: 141).

İbn Haldun'u kendinden öncekilerden ayıran en önemli farklardan birisi tarihsel zaman bilincinin farklı olmasıdır. Orta çağ Hristiyan, Yahudi ve İslamiyet tarih teolojisinin benimsediği çizgisel tarih anlayışını benimsemişlerdir. Orta çağ tarih teolojisinde Hristiyan, Yahudi tarih anlayışları; yaradılıştan kıyamete kadar olan sürecin tanrısal bir plana göre düzenlendiği inancı vardır. Her üç semavi dinde de fiziksel zaman kavramı yanında sadece insan ve insanlığa (Hristiyanlıkta: “totus humanum”, İslamiyet'te: “beşeriyet”) özgü bir tarihsel zaman bilinci geliştirdiği anlaşılabilir. Kısaca İslamiyet'in de açık veya örtük, çizgisel bir tarih anlayışına dayalı tarih teolojisine sahip olduğu söylenebilir (Özlem, 1996: 31). İslamiyet te aynı diğer dinlerde olduğu gibi belli bir “sona” doğru gitmekte olduğuna dair haber vermektedir. Burada Augustis ile ortaya çıkan tanrısal güdümlü tarihsel belirlenimcilik anlayışının İslami versiyonu karşımıza çıkmaktadır. Tarihin tanrı tarafından saptanmış ve vahye inan için geçmişi ve geleceği açıkça bilinebilir bir düzeni vardır. İslam tarih yazıcıları geçmişteki olayları bu öyle bir teolojisi kapsamında yorumlamışlardır. Böyle bir tarih yazıcılığında pratik işlev ise tarihsel olaylardan dinsel, ahlaksal dersler alınması ve kıssadan hisse alınması üzerine kuruludur (Özlem, 1996: 28).

İbn Haldun tarih yazıcılığını hikâye etme, anlatma (narrative) etkinliğinden çıkarıp onu izah etme açıklama etkinliğine dönüştürme olanağını “umrân ilmi”nde bulunmaktadır. Umrân ilmi tarihsel olayları hikâye etmenin ötesinde, onların nasıl ve

neden meydana geldiklerini açıklamakla görevli olması gereken tarihçinin başvuracağı temel bilimdir (Özlem, 1996: 29, 30). Özlem; İbn Haldun'un tarihçiliği nakil yoluyla hikâyeye eden "zahiri" tarihçilikten kurtarıp, aynı olayları nedenleriyle açıklayacak "batini" tarihçiliğe yükseltmek ancak felsefeye temellendirilmiş böyle bir "umrân ilmi" ile mümkün olduğunun altını çizmektedir (Özlem, 1996: 30). Umrân sadece bir olguyu ve süreci ifade etmenin yanı sıra aynı zamanda bu olgunun oluşturduğu alanı inceleyen bir ilime karşılık gelmesidir. Sadece bir uygarlığı değil, asabiyeti, uygarlığa geçişi, onun gelişimini ve değişimini içermektedir (Durak ve Tortuk, 2016: 361).

İbn Haldun "*suyun suya benzemesinden daha çok geçmiş geleceğe ve hale benzer*" ifadesinde geçmişin bugüne suyun suya benzemesinden daha fazla benzemesi ilkesi günümüz de ne oluyo ve yaşanıyorsa geçmişte de buna benzer şeylerin yaşanabileceğini ifade etmektedir. Tarih; Haldun'un bu yaklaşımı doğrultusunda mitolojik ve fantastik olgu ve olayların yaşandığı bir süreç olmaktan çıkarılıp hayal olmayan gerçekçi bir incelemenin bilimsel bir metodolojinin uygulanması gereken bir alana çevrilmektedir (Durak ve Tortuk, 2016: 362). İbn Haldun'un; homojen tarih anlayışı, tarihe yaklaşırken onu bugün ve gelecek açısından değerlendirmeye bağlı kılmanın gerekliliğine yapılan bir vurgusunun yanı sıra geçmiş, efsanelerle bezenerek insana bugünün koşullarından tümüyle ayrı bir dünya tasavvur ettirmeye yatkındır. Bu yüzden geçmişe ilişkin rivayetleri bugün ile karşılaştırmak ve ondan bugüne ilişkin ibretler almak gerekir. Bu anlamda tarihten *ibret almak*, geçmişten hareketle bugünü öğrenmek ve bugünün sorunları bağlamında geçmişe yönelmek demektir (Yıldız, 2010: 32). Bunların yanı sıra Kur'an'a göre geçmiş kendisinden ibret alınması için yönelinen bir alandır. Tarihe ibret gözüyle bakmayanlar tekerrürlerle karşılaşmak zorundadır (Durak ve Tortuk, 2016: 352).

Bu bağlamda Kösoğlu'nun tarih eğitiminde ibret alma vurgusunda öncelikle şu ifadeleri dikkat çekicidir; Günümüzde, uzman tarihçi, ancak ilgilendiği alanı anlamaya ve yorumlamaya çalışmaktadır; eğer ibret alınabilecekse, ancak o alandan alabilecektir (Kösoğlu, 2013: 214). Kösoğlu; ortaokul öğrencilerinden bir milletin tarihini bütünüyle kavramaya ve yorumlamaya çalışabilecek ve buradan ibret alabilecek kişilerin uzman tarihçiler olduğunu ve bir ortaokul öğrencisinden hiçbir eğitimcinin böyle bir kavrayış beklememesi gerektiğini savunmaktadır.

Kösoğlu "*Peki tarihten ibret alınmayacak mı, tarih bilgileri bir işimize yaramayacak mı?*" Sorusu ile ibret alması gereken diğer bir grubun ise hariciyecilerin ve devlet

adamlarının olduğunu belirtmektedir. “*Hariciyecilerin, tarihçilerden daha uzman ve ayrıntılarda çok daha ileri bilgi sahibi olmaları*” gerektiğini belirtmiştir (Kösoğlu, 2013: 215). Kösoğlu; yaşanan bir hadiseyi aktarmıştır; “Bir zaman, Birleşmiş Milletler toplantısında temsilcimiz Fransızlara yaptığı bir tarihi hatırlatma hem yüreklerimize su serpmiş, güvenimizi tazelemiş hem de Fransa’yı susturmuştu. Milletler arası açık-gizli ilişkilerin tamamı bir tarih zemini üzerinde gelişir; o ilişkileri yürütenlerin bu zemini çok, çok iyi bilmeleri, ayrıntılarına kadar bilmeleri açıktır (Kösoğlu, 2013: 215).

4.3 MİLLİ TARİH YANSIMALARI NASILDIR?

Bu bölümde Nevzat Kösoğlu'nun eserlerinde *Milli Tarih Yansımasının Nasıl* olduğunu inceleyeceğiz.

Kösoğlu millet-tarih ilişkisini *Tarih Şuurunun* temellerini oluşturduğunu belirtmiştir. Kösoğlu tarih şuuru bu ilişkiyi şu şekilde yorumlamaktadır;

Millet, tarih içinde oluşan bir toplumsal yapıdır ve belli dönemlerde kendi üzerinde ki algısını yeniler. Bu bilinçlenmeden sonra tarih, bu şuuru besleyen ve imanı pekiştiren bir işlev yapmaya başlar. Buna tarih şuuru diyoruz. Şimdi yine bir takım çevrelerce hafife alınmaya ve reddedilmeye çalışılan *resmi tarih* bu şuuru kazandırmaya çalışır. Bu tarih anlatımı, en geniş ve keskin ifadesiyle gelecek hakkında ki tasavvurlarımıza ülkülerimize ve beklentilerimize göre tarihin anlatılmasıdır. Buna Ziya Gökalp *milli tarihçilik* der, işaret ettiğim çevreler, resmi tarihin kurgulanması derler. Kullanılan kurgu kelimesinde ki dilcilerin tuzak dedikleri, “yapaylık” çağrışımına dikkat çekelim. *Milli tarihçilik*, eğitim açısından çocuklarımızın sosyalleşme sürecinde kişilik ve kimliklerinin oluşmasında ve toplumun ortak bir tarih hafızasına sahip kılınmasında son derece önemli ve zorunlu bir tarih eğitim tarzıdır. Tarih şuuru, millet kavramına ve milliyetçilik duygusuna büyük bir derinlik kazandırır. Bu şuuru canlı olan bir insan “ben Türküm” dediği zaman büyük bir tarihi ve güven verici bir medeniyeti arkasında hisseder (Kösoğlu, 2009, s. 43).

Kösoğlu'na göre milliyetçilik toplumsal açıdan millet aşamasında ki topluluğun tarihi/kültürel gerçekliğini idrak edip isimlendirmesinden doğan ruhi bir gerilim olarak değerlendirilmektedir. Kösoğlu ruhi gerilimin bir şuurulanma ve bir inanç hamlesi olduğunu, gerilimi yaratanın ise bu iman olduğunun belirtmektedir (Kösoğlu, 2009: 34, 35). Farklı bir eserinde ise; milliyetçiliğin “*milletinden yana olmak*” olarak kabul etmiştir. Bu bütün milliyetçiler için böyledir. Kösoğlu; İbn Haldun'un asabiye kavramından hareketle toplumsal bir gerilim olarak kabul etmektedir. Milliyetçiliğin tarihsel bir olur olduğunu belirten Kösoğlu; tezahür biçimleri ve şiddeti zamanlara ve içinde bulunan durumlara göre değişir. Gizilgüç olarak var olan bu toplumsal gerilimin ortaya çıkışı, toplumun içinde bulunduğu yapıya göre olur demektedir (Kösoğlu, 2013: 43, 44).

Güngör, milliyetçilerin; millet denilen topluluğun belli bir tarih süreci içinde oluştuğunu iddia ettiklerini belirtmektedir. Bu topluluğun sahip olduğu, onu başkalarından ayırt eden özellikler uzun bir tarih içinde gelişmiş ve yerleşmiştir. Güngör millet ve tarih arasında ki ilişkinin milliyetçilik için iki bakımdan önem taşıdığını belirtmektedir. Bunlardan ilki tarihin millet hayatında objektif bir önemi olduğunu ifade etmiştir. Güngör bizim pek çok şeyimizle birlikte eskiden bugüne geldiğimizi bu gerçeği her zaman her kese ispat etmenin mümkün olduğunu

belirtmiştir (Güngör, 2010: 78). Güngör millet için asıl önemli olanın subjektif manasının olduğunu belirtmektedir:

Fakat tarihin millet için asıl önemi subjektif manadır. Bir milletin insanları çok eskilere dayanan ortak bir tarih içinde olmasalar bile kendilerini ortak bir tarihe sahip görebilirler veya gerçekten eski bir tarihi birlikte yaşamış gruplar kendilerini birbirlerinden ayrı sayabilirler. Biz bu ikinci manada millet-tarih ilişkisine “tarih şuuru” diyoruz. Tarih şuuru, millet fertlerinin kendi tarihleri hakkında düşünceleridir. Bu düşünce bazen gerçek tarihe uygun olabilir, bazen olmayabilir. Fakat millet fertlerinin milli şuur sahibi olmaları gerçek tarih ortaklığından daha çok bu tarih şuurunun herkeste büyük çoğunlukta bulunmasına bağlıdır. Bu yüzden tarih şuuru tarih birliğinden ve eskiliğinden daha önemlidir (Güngör, 2010: 78, 79).

Güngör, bugünkü manada milli tarih anlayışının milliyetçilik düşüncesinin doğuşu ve gelişmesiyle birlikte yani 18 yüzyılın başından itibaren ortaya çıktığını belirtmiştir;

Dinin yanında dil ve soy birliği, özellikle dil birliği önemli sayıldığı ölçüde milli tarih hem zaman hem mekân içinde genişlemiştir. Millet kökleri hem daha eskiye dayandığı hem de yaşadığı halde dili konuşanların soy birliğine sahip buldukları üzerinde durulmuştur. Milliyetçilik cerayanlarının dil ve tarih araştırmalarıyla bir arada gelişmesinin başlıca sebebi budur. Biz de Türkçülük’le Türkoloji birlikte ilerlemiştir. Tarihi ve dili hem eski, hem zengin olan milletlerde milliyetçiler her şeyden önce bu varlığı milletin önüne sermeye, onu bu hazinelerden haberdar etmeye çalışmışlardır (Güngör, 2010: 81).

19. yüzyıl hem tarihçilerin asrı olmasının yanı sıra aynı zamanda millet milliyetçilerin asrı olarak kabul görmektedir. Çok uluslu imparatorluklar parçalanmış veya parçalanması hızlanmıştır. Ancak bilimsel kültürel anlamda çalışmalar hızlanmıştır. Osmanlı’nın özelinde ise Tanzimat ve Islahat Fermanları ile toplumu “*Osmanlı Kimliği*” altında bir arada tutmak ve dağılmayı engellemek için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Osmanlı’da Tanzimat döneminde Osmanlıcılık fikri çerçevesinde bir kimlik oluşturma birincil amaç olduğu söylenebilir.

Tanzimat dönemi tarih anlayışı için bir dönüm noktası niteliğindedir. Tanzimat’a kadar geçen sürede egemen olan dinsel tarih anlayışı yerini hanedan tarih anlayışına bırakmıştır. Böylece Osmanlı kimliği oluşturma düşüncesi vardır. Bu anlayışın temelinde çeşitli halkları; cins, mezhep ayrıntısı gözetmeksizin birleştirmek ve devletin parçalanmasını engellemek düşüncesi vardır. Milli tarihin ilk belirtileri Tanzimat döneminde karşımıza çıkmaktadır (Vurgun, 2016: 43). Bu dönemin önde gelen tarihçileri Ahmed Cevdet Paşa, Namık Kemal, Ahmed Vefik Paşa ve Süleyman Paşaları sayabiliriz. Vurgun’un (2016: 44); tespitinden hareketle Milli tarihin ilk belirtisi Namık Kemal Osmanlıcılık ülküsüne dayanan tarih anlayışının yanında Türkçülüğe dönük tarih çalışmalarında da gündeme gelmeye başladığı görülmektedir

(Arıkan, 1985: 1587). Bunun yanı sıra Ahmed Vefik Paşa Osmanlı tarihine yeni bir yaklaşımla eğilmiş hem de bilimsel Türkçülüğün kurucularından biri olmuştur. Ahmed Vefik paşanın okullarda okutmak üzere yazdığı *Fezlek-i Tarihi Osmani* eseri (Arıkan, 1985: 1588) ve 1863'te basılan "*Hikmet-i Tarih*" adlı eserinde ilk defa Türk tarihinin Osmanlılardan başlamadığını ve bütün Türk kavimlerini kapsaması gerektiğini ileri sürmüştür (Oral, 2006: 84). Bunun yanı sıra Atsız (2017: 213) dikkat çektiği üzere; Süleyman Paşa'nın İslam Öncesi Türklere ait bir bölümü de inceleyen *Tarihi Âlemi* yayınlamıştır. Milli Tarih'in oluşumu sürecinde diğer bir katkısı ise Necip Asım'ın kaleme aldığı *Türk Tarihi* adlı eseri yazmıştır (Arıkan, 1985: 1588). Necip Asım söz konusu eseriyle "*bütün Türk tarihi yazarı olmak*" şerefine nail olan ilk Türk tarihçidir (Oral, 2006: 85).

Tanzimat döneminin dikkat çekici bir diğer örneği ise; 1869 tarihinde *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi* yayınlanacaktır. Nizamnamenin öngördüğü üzere dört yıllık Sıbyan okullarına "*Muhtasar Tarih-i Osmani*" ve *Tarih-i Osmani*" isimli tarih derslerini konulmuştur. Tarih ders kitabı şartnamesinde vatan sevgisine dayanan husus ve konulara özel bir önem verilmesini kitabın hikâye yolunda yazılması, "muhakemeye girilmiyip" iyi hareketlerin övülmesi ve kötü hareketlerin de yerilmesi önerilmektedir (Safran, 1999: 485).

II. Meşrutiyetin ilanı ile beraber herkes çözümün eğitim sayesinde olacağına bütün kesimler hem fikirdir. Dönemin önde gelen tarih eğitimcilerinden Satı beyin *Tarih Tedrisinin Usul-ü Esasiye* adlı makalesi dönemin tarihçilik düşüncesini anlamak açısından önemlidir. Söz konusu makalesinde Tarihin en önemli faydasının; Vatan duyguların artırılmasıdır. Yani Vatan sevgisinin yükseltilmesi ve millete hizmet etme isteğinin artırılması olarak belirtmektedir (Dönmez ve Oruç, 2006: 41, 46). Bunun yanı sıra Satı Bey dönemin Milli tarih düşüncesinin oluşumunda Ahmet Refik'in etkisine dikkat çekmektedir; Ahmet Refik beyin "*Küçük Tarihi Osmani*" si ile Ahmet Rasim beyin "*Osmanlı Tarihi*" adlı eserlerinin *Milli ve Vatani Tarihin* yolunu açmıştır (Dönmez ve Oruç, 2006: 47).

Meşrutiyetin ilanı ile Türkçü aydınların İstanbul'a gelmesi Türk Ocakları ve Türk Yurdu dergisi aracılığıyla Necip Asım'ın nezdinde biriken birikim sonraki nesillere aktarılmasında etkili olan kurumlardır. Dönemin en önemli yayın organı olan Türk Ocakları sayesinde Milli Tarihçilik popülerlik kazanmıştır. Diğer taraftan İttihat Terakki'nin 1912 den itibaren eğitim anlayışında etkili olması ve "*milli tarihimizi ve*

milli dilimizi yeni nesle öğretmek” olarak belirlemesi Milli tarih düşüncesinin gelişmesine katkı sağlamıştır (Vurgun, 2006).

Çalen (2013); Milli tarih yazımında söz konusu ikilemi ilmi bir gaye ile tarih yazımı diğerini ise milli bir gaye uğruna çarpıtılması olarak iki sınıfta ayırmaktadır. Vurgun (2016); yapmış oldukları çalışmalarda meşrutiyet döneminde şu noktaya temas etmektedirler; II. Meşrutiyet dönemi ilmi tarih arayışları ile milli tarih arayışlarının kesiştiği bir zaman dilimi olmuş ve dönemin aydınları milli tarih –ilmi tarih ikilemiyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak milli tarih konusunda ki kavrayışlarını gittikçe açığa kavuşturarak bilhassa Balkan Savaşlarının yenilgisiyle bir senteze varmak istemişlerdir (Vurgun, 2016: 63).

Milli tarih düşüncesinin oluşumunda; Ahmet Refik, M. Fuat Köprülü, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, M. Halil İnanç, Hüseyin Hüsameddin, Hüseyin Nihal Atsız v Hilmi Ziya Ülken ’in katkıları vardır. Bu bağlamda Kösoğlu’nun milli tarih düşüncesine nasıl etkisi olduğu incelenecektir.

Ahmet Refik’e göre tarih; vatanına ve milletine bağlı insanlar yetiştirmek için oldukça önemli bir araçtır. Bu aracı etkili bir şekilde kullanmak için halkla aynı dili kullanmak gerektiğini vurgulamıştır (Üstün, 2004: 33). Ahmet Refik; Türk pay-i tahtının hiçbir devirde bu derece yâd ellere geçerek sahibinin utancından yüzü kızarmış bir durumda olduğunu belirttikten sonra; Türk’ün ıstıraplı ruhunu teselli edecek uğradığı felaketlerin sebeplerini tarihe dayanarak açıklayacak bir milli tarih yazılması gerektiğini savunmaktadır. Ahmet Refik; *“Türkü uyandırmak, ona tarihini anlatmak mazisinden alacağı kuvvetle istikbâli te’min etmenin mümkün olabileceğine onu ikna etmenin”* tarihçinin en önemli vazifesi olduğunu belirtmektedir (Akbayrak, 2012: 209, 210). Çalen ise Ahmed Refik’in tarihin ilmi mahiyetine ısrarla vurgu yaptığını, bu mahiyet dışındaki her yaklaşımın tarihi gerçeklerin tahrif edilmesine ve tarihin ilmi mahiyetini kaybetmesi olarak yorumladığını ifade etmektedir (Çalen 2013).

Hüseyin Hüsameddin ise; Bütün dünyada ki milletlerin benzer çalışmalar yaptıklarını ama bizde Türkçüler tarafından yapılması bir ayıp olarak görülmesini eleştirmiştir. Hüsameddin bey; Türkçülerin bu çalışmalarının gayesi olarak; *“bütün medeni milletlerin vücuda getirdikleri âsar-ı ilmîye ve millîyeyi örnek tutarak Türklerin liyâkat-ı medeniyesini bütün âsar-ı mevcudiyesiyle isbât etmek, Türklerin tarihini, dilini, ilini, erenlerini kendilerine bildirmek ve öğretmek”* olduğunu ifade etmektedir.

Milli Tarihçilik düşüncesinin temellerini atılmasında şüphesiz ilk akla isimlerden olan bir Yusuf Akçura'dır. Akçura; 1904'te kaleme aldığı *Üç Tarzı Siyaset* adlı eseriyle fikri ve siyasi tartışmalara girmiştir (Vurgun, 2016: 64). *Üç Tarzı Siyaset* adlı makalesinde; *“bugün ekseri Türkler mazilerini unutmuş bir halde bulunuyorlar”* ifadelerine yer vermiştir (Georgeon, 1999: 80). Akçura bu ifadeleri ile milli tarihin inşasının gerekçesini ve ona olan ihtiyacı dile getirmiştir (Vurgun, 2016: 64). Akçura; Osmanlılık ülküsünün öldüğünü Türklerin birleşmesi gerektiğini belirtmiştir. *Üç Tarzı Siyaset*'te Türklerin tarihsel geçmişlerini ele alırken Cahun'un tezlerinden kuşkuyla yaklaşmıştır. Daha sonra 1910'da *milli tarih* üzerine gerçek bir manifesto sayılan Cengiz Han konusunda bir konferans vermiştir (Georgeon, 1999: 81). Akçura; Osmanlı tarihçiliğine kaynak noktasında eleştirilerde bulunmuştur. Ona göre tarih tamamen milli olmalı ve milliyetçi bakış açısıyla araştırılarak yazılmalıdır: *“Biz kendimize, kavmimize, ırkımıza, yabancıların gözümüze taktığı gözlükle bakıyoruz. Eğer Türklerin mazisini olduğu gibi görmek istersek yabancıların taktığı gözlüğü kırıp atarak, vakaya öz Türk gözlüğümüzle bakmalıyız.”* Bunun yanı sıra Akçura Tanzimat sonrasında etki eden Fransız kültürünü eleştirmiş bu kültürün etkisi, siyaset, edebiyat, gibi bütün alanları etkisi altına aldığını; milli tarih düşüncesini bütünüyle çarpıtan bir tarih ve eğitim anlayışının egemen olduğunu belirtmiştir (Vurgun, 2016: 64).

Fuat Köprülü II. Meşrutiyet döneminin milli tarih konusuna ehemmiyet atfeden bir tarihçi olarak karşımıza çıkmaktadır. Köprülü'de Milli Tarih'in kaçınılmaz bir süreç olarak kendisini göstermektedir (Vurgun, 2016: 65, 66). Köprülü 1913'te Türk Yurdu'nda yayınladığı makalede milli tarihin ihmal edilen bir mesele olduğunu vurgulamış, milli tarih, milli duygu ve heyecan konusunda yakın zamanlara gelinceye kadar aydınların ve dönemin entelektüellerinin bu konuda yabancı kaldıklarını belirtmiştir (Vurgun, 2016: 66). Köprülü milli tarihin meçhul kalmaması için hükümetin, kurtuluş ve yükselişimizi yalnız ilim ve irfandan beklediğimizi dosta düşmana gösterecek bir “milli tarih müessesesi” oluşturulması gerektiğini savunmuştur (Akbayrak, 2012: 214). Köprülü; ikinci Meşrutiyet'in ilanından beri, bu konuda yeterli çaba gösterilmediğini belirtmiştir.

Mazisi olmayan milletlerin kendilerine sahte bir mazi uydurmaya çalıştıkları böyle bir sırada, mefâhir-i askeriye değil bu kadar mefâhir-i medeniye ile dolu bir maziye bu derece lâkayd ile telakki edişimiz ne hazin bir manzaradır (Akbayrak, 2012: 216).

Aynı zamanda Köprülü farklı bir makalesinde; Tarihin cansız maddeleri üst üste koymak olmadığını, eski devrin muhtelif unsurlarını yerli yerine koyarak geçmiş hayatı mazide olduğu gibi belirtmiştir (Köprülü, 2011: 148). Köprülü ayrıca Milli bir tarih yazımı için *Milli Tarih Akademisi*'nin varlığına ihtiyaç olduğunu, milli bir tarih yazımının ancak milli tarih akademisi ile olabileceğini belirtmektedir (Oral, 2006: 152).

Yinanç; müverrihlerimiz önceden beri Türklerde hanedan değişince devletin isminin de değişeceğini hâlbuki sadece hanedanın değiştiğini başka bir şeyin değişmediğini belirtmiştir. Ayrıca müverrihlerimizin aynı düşünce ve zihniyetten hareketle milli tarihimizde külli bir cildin oluşturmadığını ve devlete müşterek bir isim verilmediğini belirtmektedir (Yinanç, 2017).

Atsız ise On beş ve On altıncı yüzyılda bizde Türk tarihinin Oğuz Handan başlayıp, Selçuklu tarihinden Osmanlıya geçildiğini belirtmiştir. Ama Hoca Saadettin ile sadece Osmanlı Tarihi ile başladığını daha önceki Türklerden az veya çok yabancı milletler gibi bahsedildiğine dair serzenişte bulunmuştur. Atsız Türklerin ayrı ayrı devletler gibi kurup sonra yıkılmışlar gibi bir algı oluştuğunu bu durumun da Türkleri istikrarsız gibi gösterdiğini belirtmektedir (Atsız, 2017).

Ülken ise; Güngör gibi iki türlü tarih anlayışı olduğunu belirtmektedir. Birisinin; eski çağlara ve yaşanıp bitmiş medeniyetlere ait soğuk, zihince bir bakıştan ibaret olan tarihtir. Bunun sayesinde biz kendimizle ilişkisi kalmamış âlemlerin hayatı hakkında fikir ediniriz. İkicisi ise romantik tarih şuurudur. İnsan bu görüşle bizimle hiçbir ilişkisi kalmamış hayatların basit alametlerinden ibaret olan vakalara bakmaz. Bugünkü hayatımızı teşkil eden, ona canlılığını veren asıl kuvvetler ve kaynaklara bakar (Ülken, 2017: 234, 235). Ülken bu romantik tarih şuurunun çevrileceği ve milli kültür denilen şekli kazandıracığı içtimai kuvvetin de temeli ve sınırları vatan olan bu içtimai şuur olduğunu belirtmektedir. Ülken tarih şuru tanımında milli tarihin önemine dikkat çekmektedir; kendi varlığımızın köklerini tanımak ve bugünkü hayatımızın potansiyelini aydınlatmak olduğuna göre memleketin tarihi kadar şimdiki halini de bütün incelikleriyle bilmemiz gerektiğinin altını çizmektedir (Ülken, 2017: 240).

Milli tarihçilik düşüncesine katkı sağlayan diğer bir Türk düşünürü Ziya Gökalp'tir. Ziya Gökalp; milli tarihe gelince pedagojiktir. Çocuklara kendi vatanlarını sevdirmek ve tanıtmak için en iyi vasıta onlara atalarının faziletlerini, kahramanlıklarını, milletin

şanlı şerefli sergüzeştlerini öğretmektir. Çocuklara istikbal için verilecek mefkûre tarih vasıtasıyla daha iyi telkin edilebilir. Mefkûre ağacının kökleri mazinin ne kadar derin noktalarına inebilirse istikbaldeki çiçekleri ve yemişleri de o derece feyzli olur. Alman müverrihlerden bir “*Tarih maziyi bilmek ilmi değil istikbali yamak sanattır*” derdi. Tarihinin bu nevini ötekinden ayırmak için “*Milli Tarih*” adı verilir. Görülüyor ki milli tarih mahiyetçe bir sanattır. Pedagojik, terbiyevi bir sanattır. Bunun vazifesi çocuklara dedelerinin mefahirini, milletin şanlarını, vatanını şereflerini öğretmektedir (Gökalp, 2017: 80).

Bu bağlamda Kösoğlu’nun eserlerinde milli tarih yansımasını ele alabiliriz. Kösoğlu’nun eserlerinde Milli tarih yansıması *Eğitim* alanında karşımıza çıkmaktadır. Kösoğlu “;*Tarih derslerinin eğitimde ki yeri ve anlamı nedir?*” sorusu ile milli tarih düşüncesi hakkında ki görüşlerini ifade etmiştir. Kösoğlu; milli tarih eğitiminin, çocuklarımızın kişilik kazanması ve millik kimlik şuuruna kavuşması için verilmesi gerektiğini savunur (Kösoğlu, 2013: 217).

Yani hem öğrencinin sosyalleşme sürecinin bir parçası hem de milli kimlik şuurunun oluşmasının yoludur. Kişilik kazanmada-sosyalleşme sürecinde örnek insanlarla özdeşleşme olgusunun önemini bütün eğitimciler ve psikologlar vurgulamaktadır. Öğrenci tarihi şahsiyetlerden yakınlık duyduklarıyla kendisine heyecan verenlerle özdeşleşmeye çalışarak kişiliğini bulacaktır. Öyleyse tarih eğitimi bu duygusal bütünleşmeyi, ortaklığı kuracak biçimde verilmelidir (Kösoğlu, 2013: 217).

Kösoğlu aynı eserinde, milli tarih öğretiminde dikkat edilmesi gereken bir başka husus olarak; başka milletlerin tarihlerinde kahraman veya yeni örnekler aramamıza gerek olmadığını, tarihimizin insanlığın yaşadığı her güzel değeri temsil eden bol kahramanlara ve zengin eylem çeşitlerine sahip olduğunu belirtmiştir (Kösoğlu, 2013: 216, 217).

Kösoğlu farklı bir eserinde ise milli tarihi şu ifadeler ile anlatmaktadır; Tarih bilgilerinin nesnel gerçeğe sadık olması gerekmektedir. Ama her halükarda bardağın boş ve dolu tarafını gören bir göz olduğunu, hele konunun eğitim ve kimlik olduğu zaman görmek istediğine göre bakmak, hem gerekli, hem tabii olduğunu belirtmektedir. Bu noktada; gerçeğe sırt dönülmeyeceğini, her ülkenin tarihçisinin, kendi tarihinin kültürel malzemesini görmek istediği gibi yahut gelecek tasavvuruna göre göreceğini ve göstermeye devam edeceğini belirtmektedir. Bu tarih yazım şeklinin Gökalp’inde ifade ettiği gibi milli tarihçilik olduğunu belirtmiştir (Kösoğlu, 1996: 83).

Kösoğlu geniş okumuş kesimlerde, milli olmaktan kaçınılamayacağı, milli olanın tarihi olandan bağımsız düşünölmeyeceğini ve tarihi bir yük olarak görmek yerine ona dayanarak hayatın bütün alanlarında ondan güç alınabileceğini belirtmiştir (Kösoğlu, 2012: 427). Bu bağlamda Kösoğlu için milli tarih bir *şuurdur*. Tarih anlamlı bir bütün olarak görölebildiği zaman tarih şuurı kazanılmıştır demektir. Milli tarih şuurı da millete ait tarihi basit olaylardan ibaret olmayıp, bugünü açıklayan ve gelecek hakkında ipuçları veren anlamlı bir bütün olarak görmektedir. Tarih şuurı derken; burada ki şuur bilgiden çok duyu olarak anlamak gerektiğini belirtmektedir. Bu duygu sayesinde ferdin; milli tarih ile arasında bir özdeşlik kuracağını geçmişini görerek kişiliğini oluşturacağını belirtmiştir (Kösoğlu, 2002: 182, 183).

Göröldüğü gibi Kösoğlu'nun milli tarih düşüncesi öncelikle Eğitim alanındadır. Özellikle edebiyat, coğrafya ve tarih gibi derslerin okutularak toplumda bir şuur oluşturulması böylece milli bir terbiye edinmesi birincil amacıdır. Bu düşünce bizi doğrudan Ziya Gökalp'in düşünceleriyle örtüştüğü söylenebilir. Bunun yanı sıra şuur oluşturma düşüncesi ise Güngör'ün ifade ettiğı “*tarihin millet için asıl ifade ettiğı sübjektif*” manadan etkilendiğı ve bunun da milli tarih eğitimi ile olacağını belirtmiştir. Diğer taraftan Kösoğlu; ilmi yönden tarihçiliğı reddetmemektedir. Ancak; her ülkenin tarihçisinin kendi tarihinin kültürel malzemesini örmek istediğı gibi yahut gelecek tasavvuruna göre göreceğini bu bağlamda ise bizim de aynı hassasiyeti göstermemiz gerektiğini vurgulamaktadır.

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1 SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada Popüler tarihçilik bağlamında Nevzat Kösoğlu'nun eserlerinde *Tarih, Tarih Eğitimi ve Milli Tarihçiliğin Nasıl Yansıdığına* dair görüşleri incelenmiştir.

Tarih, akademik olarak bir disiplin haline gelmesiyle beraber popüler anlamda tarihçilikte gelişme göstermiştir. Öncelikle sözlü kültür içinde yaşayan Popüler Tarih; teknolojinin gelişmesiyle beraber dergi, roman, TV programları, dizi, film, gazete ve internet siteleriyle ailemizin içinde yer almıştır ve yer almaya devam etmektedir.

Popüler tarih veya popüler tarihçilik; “*geçmişte insanla ilgili olayları ele alan fakat kendi tarzıyla inşa eden bir anlatı, yazım, gösterme ve tarihe dair bilginin yaygın görünümü olarak tanımlamaktadır*” (Özcan, 2011: 21).

Acun ise, Popüler Tarih, tarih yazıcılığının popüler olan türüdür. Tarihe popüler bir yaklaşım perspektifinde; geniş hedef kitesini hedef alır. Rivayetçi bir üslupla kişileri ve detayları canlı bir biçimde vurgular (WEB2, 2016).

Popüler tarih/tarihçilik ürünlerinin yazılmasında/oluşturulmasında iki önemli amaç yer almaktadır. Bunlardan ilki ekonomik gaye ile yazılan eserlerdir. Diğerisi ise ideolojik amaçlar doğrultusunda yazılan eserlerdir. İdeolojik amaçla kaleme alınan eserler; toplumun iç dinamiklerini canlı tutarak kolektif bir bilinç oluşturmayı amaçlamış; müellifin savunduğu görüşler üzerinden kaleme alınmıştır. Popüler Tarih eserlerinin ana konuları aşk, ihanet, kahramanlık, entrika, gibi konular başlıcalarıdır.

Akademik tarih popüler tarihi besler niteliktedir. Birbiriyle kesin çizgilerle ayrılmıştır. Acun popüler ve akademik tarih farklarını şu şekilde izah etmektedir; akademik eserlerde yer alan atıf ve eser sonunda liste halinde verilen bibliyografya yoktur. Akademik eserlerde orijinal bir konu çalışılması amaçlanır iken popüler tarih

eserlerinde ilgi çeken ve merak uyandıran her konu ele alınabilir. Akademik eserlerde giriş, gelişme, literatür, sonuç gibi başlıklar vardır ancak popüler tarih çalışmalarında yer almaz. Bunların yanı sıra renkli kitap kapakları ve çarpıcı başlıklar ile okuyucunun alması özendirilir ama akademik eserlerde böyle bir durum söz konusu değildir (WEB2, 2016).

Nevzat Kösoğlu'nun eserlerini biçimsel olarak incelediğimizde; popüler tarih ürünlerinin özelliklerini taşıdığını söyleyebiliriz. Ancak Şehit Enver Paşa isimli eserinde kaynakları belirtmiş ama bibliyografyaya yer vermemiştir.

Diğer taraftan herhangi bir dipnot göstermemiştir. Kendisine neden gösterilmediği sorulduğunda ise;

Akademik kariyere sahip bazı arkadaşlarımız, o kitapta çok enteresan bilgilere rastladıklarını, fakat kaynak göstermediğim için, onları kullanmadıklarını, değerlendiremediklerini söylediler. Akademisyenler doğru da söylüyor. Şu mânâda: Kaynak göstermemişim. Alıntılar vardı; nereden aldığım bellidir. Ben bir kitabı aldığım vakit önce ön sözüne bakarım ve okurum; kitap için yol gösterici olur. Ben de kitabın ön sözünde bir şey söylüyorum. Ben de diyorum ki bu kitap malûm ve muteber kaynaklara dayanarak yazılmıştır.

Kösoğlu eserlerinde geçen bilgilerin elinin altında olan; Hammer, Uzunçarşılı ve Cevdet Paşanın eserlerinden alındığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra eserlerinde geçen bilgilerin orijinal bilgi aramak yerine yorum ve bakış açısı aramaları gerektiğini iddia etmektedir. Buradan hareketle Kösoğlu'nun eserlerinde “bir bakış açısı” yani “şuur” oluşturma amacı söz konusudur.

Kösoğlu *şuur* oluşturma amacı doğrultusunda kaleme aldığı eserlerinde şuur oluşturma amacı içindedir. Kösoğlu için *şuur; tarih düşüncesidir*. Toplumda vatanına ve milletine sadık bireylerin yetiştirilebilmesi için milli tarih Şuurunu oluşturulmasını savunmuştur. Bu doğrultuda kaleme aldığı eserlerinde milli şuurun oluşumunda İbn Haldun'un *Tavırlar Nazariyesi* çerçevesinde sistemleştirmiş. İbn Haldun *Tavırlar Nazariyesi; zaferi istibdat ve infirad, ferağlık, kanaat ve sulh, israf ve tebzir* olarak beş bölümde sınıflamıştır. Kösoğlu ise *Kültürün Kanunları Tarihin Kanunlarıdır* ifadesinden hareketle tarihi; *kuruluş, olgunlaşma, durgunluk ve soğuma* olarak sınıflamıştır. Kösoğlu bu sınıflamasını Türk tarihinin geneli bağlamında ele almış olup, Selçuklu dönemine kadar gelen süreci kuruluş, Kanuni'ni dönemine kadar olgunlaşma, Viyana bozgunu ile soğumanın başlangıcı olarak kabul etmektedir.

Türk tarihinin tamamını ele almış ancak Müslümanlık öncesi dönemi detaylı olarak incelememiştir. Tarihte tartışılan konulara temas ederek kendi üslubu ile cevaplar

vermiştir. Kösoğlu için önemli olan nokta dipnot kullanmak veya kaynak göstermek değildir. Onun için önemli olan diğer bir nokta ise, üslup tur. Kendine yöneltilen dipnot kullanmadığına dair yöneltilen eleştirilere ithafen;

Bir de üslup dikkatim var. Ama ön sözde, buradaki üslûba dikkat edin denilmez ki! Okuyan görecektir. Bu üslûp çalışmasında ilk Osmanlı tarihlerini ve sonrakileri bol miktarda kullandım. Dipnot alışkanlığı olanlar, bunları özgün bilgiler zannedip kaynak arıyor. Ben dil lezzetini verebilmek için almışım o pasajları. Dede korkut ağzının yansımasını, o menakıp yahut gazavatname havasını kitaba getirmek üzere almışım; sonra da o üslûbu kendi kalemimle devam ettirmeye çalışmışım (Çakır, 2010: 341).

Kösoğlu'nun bu ifadelerinde amacını açık olarak belirtmektedir. Onun düşünce dünyasında ekonomik bir eser yazayım ve bundan maddi bir kazanç sağlayayım düşüncesi yoktur. İdeolojik olarak değerlendiremeyeceğimiz şekilde, toplumda bir bilinç oluşturmak ve bunu anlatırken üslubunu eski kroniklerde veya Tevarih-i Ali Osman eserlerinde olduğu gibi aktarmak istemiştir.

Kösoğlu'nun eserlerinde ki alıntılar detaylı olarak incelediğimizde durum net olarak ortaya çıkmaktadır. Kendi ifadesinde de belirttiği üzere Hammer, Uzunçarşılı, Cevdet Paşa tarihlerinin yanı sıra; Anna Kommena, Süryani Mihail, Aşıkpaşazade, Oruç Bey, Düstürname, Tacüt Tevarih, Naima Tarihi gibi incelediği dönemlerin birincil kaynaklarından doğrudan alıntılar yapmıştır ancak dipnot göstermemiştir. Onun eserlerini okurken sadece tarihi bir olayın; nerede, neden ve nasıl cereyan etmesinin dışında, eserin müellifinin bakış açısını okumak ayrı bir haz katmaktadır. Bunun yanı sıra araştırma inceleme eserlerden Osman Turan, Bahattin Ögel, Zeki Velidi Togan'ın eserlerinden ve düşüncelerinden doğrudan etkilenmiştir. Kösoğlu için özellikle Osman Turan'ın *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi* isimli eseri başvuru niteliğindedir.

Eserlerinde açmış olduğu çarpıcı başlıklarda bu düşüncesini pekiştirir niteliktedir. Örneğin I. Murad Han'ın *Kosova Savaşında duasını* başlık olarak yer vermiştir. Bunun yanı sıra konu sonlarında akademik eserlerde görülmeyen kendi tanımlamaları da vardır. En çarpıcı örneklerinden birisi Fatih Sultan Mehmed döneminde; Çandarlı Halil Paşa'nın idamı sonrasında *Türk Partisi kaybetti* ifadesi esasında Türk devlet geleneğinde bir dönemde sona erdiğinin göstergesi niteliğindedir.

Kösoğlu, tarihimizde tartışmalı konulara temas etmiştir. Ancak keskin bir dil kullanmadığı ve yorumlamalara açık bir şekilde neticelendirmediği gözlenmiştir. Bu durumun en çarpıcı örnekleri Sultan II. Abdülhamid ve Sultan Vahdeddin konularıdır. Sultan II. Abdülhamid konusunda *Ulu Hakan ve Kızıl Sultan* kavramına dahi yer

vermemiştir. Kanaatimizce Sultan II. Abdülhamid'e karşı olan hayranlığından dolayı belkide tartışılmaya değer olarak görmediğinden kaynaklanabilir.

Kösoğlu benzer hayranlığı ise Enver Paşa hakkında kaleme aldığı eserde karşımıza çıkmaktadır. Enver Paşa hakkında doğru veya haklılığı tartışılabilir konuların günümüzde dahi tartışıldığına işaret ettikten sonra bu tartışmaları devam ettiren kesimin Milli Mücadeleyi yapanlar değil, onların ardından laf üretenler olduğunu belirtmiştir. Şehit Enver Paşa isimli hacimli eseri; Enver Paşa'ya yöneltilen eleştirilere cevaben bir araştırma inceleme eseridir. *Yenilgi Kabul Etmeyen Neslin Bayraktarı* ifadesi dahi onun Enver Paşa'ya karşı olan hislerinin bir tecümesidir.

Kösoğlu'nun eserlerinde akademik kurallar çerçevesinde kaleme almaması, akademik bir amaç gütmeyerek tarihi bilgilere yer vermesi yazdığı bilgilerin gerçek olup olmadığına dair şüpheleri de beraberinde getirmektedir. Bilindiği üzere post-modern kuram teorisyenleri; kültürel ve öznel görünümde ortaya çıkan gerçek, sürekli olarak bozulan ve yeniden kurulan bir kavramdır. Tarihyazımında olguların eldeki kanıtsal belgelerin niteliği her zaman sorunsaldır. Zira eldeki belgesel kaynakların nasıl kullanıldığına dikkat çekilir. Anlatı içinde nesnellikleri sorgulanır çünkü yorum kaçınılmaz olarak anlatıyı biçimlendirmektedir (Opperman, 2006: 41). Bu ve diğer eleştiriler Kösoğlu'nun eserlerinde gerçeklik düşüncesinin ayrıca tartışılmasına neden olmaktadır. Post Modernist teorisyenlerin getirdiği bu eleştiriler Akademik bir amaç doğrultusunda yazılan eserler üzerinedir. Dolayısıyla Kösoğlu böyle bir amaç doğrultusunda yazmadığını baştan belirtmektedir.

Kösoğlu'nun zihin dünyasında ki tarih anlayışı her ne kadar beş farklı tanımla ortaya çıksa dahi hepsi aynı kaynaktan beslendiğini söyleyebiliriz. Tarihin ibret alınması gereken bir alan olması, daha iyi bir gelecek inşa etme düşüncesi ve tarihi/hayatı bütünüyle sadece Allah bilir söylemleri; Uçar'ın eserinde yer verdiği; ikinci ma'na da tarih, geçmiş devirlerde olup bitmiş hadiselerden ibaret değildir; bugünü anlamak ve istikbali düşünmek hususunda da bize yardımcı olur düşüncesinin tezahürüdür (Uçar, 2012). Bunun yanı sıra aynı düşüncenin *gerçeklik* boyutunda tespit ettiğimiz bir nokta ise, Kösoğlu'nun *tarihi gerçeklik salt gerçeklik değildir* iddiasıdır. Kösoğlu'na göre "inancın" biz tespit etsek veya etmesek de bir gerçeklik olarak tarihi etkilediği düşüncesidir.

Kösoğlu, eserlerinde alıntılar şeklinde yer vermiş olduğu anlatılar popüler tarihçiliğin birer örneği olarak kabul edilebilir. Kösoğlu bu anlatıları tarihçilik düşüncesinin oluşumunda birer araç olarak yer verdiğini söyleyebiliriz.

Kösoğlu tarih eğitimi düşüncesinde Ziya Gökalp ve Osman Turan'dan etkilendiği tespit edilmiştir. Tarih eğitiminin amaçlarından biri olarak kimlik ve kişilik oluşturmak olduğunu savunmaktadır. Osman Turan'ın “*tarih bir şuur haline getirilmedikçe yer altındaki madenler gibidir*” ifadesini kendisine rehber olarak kabul ettiği ve Tarih Eğitiminin erken yaşlardan itibaren başlaması gerektiğini savunmaktadır. Gökalp; milli tarih vasıtasıyla, çocuklara atalarının faziletlerini, kahramanlıklarını, milletin şan ve şerefini, istikbali için verilecek mefkûrenin öğretilebileceğini savunmaktadır. Kösoğlu ise tarih eğitimi alan genç insanın nereden geldiğini kim olduğunu ve bir ölçüde onu *Türk* yapan birikimi öğreneceğini savunmaktadır. Ancak bu kadarı da yeterli değildir.

Kösoğlu'na göre tarih öyle bir anlatılmalıdır ki öğrenci mensub olduğu, millete duygusal olarak bağlansın onu sevsin ona inansın ve güvensin. Milli tarih bir *şuurdur*. Tarihi milli bir pencereden anlamlı bir bütün olarak görülebilmesi için Milli tarih eğitiminin alınmasını savunmaktadır. Böylece tarih anlamlı bir bütün olarak görülebileceği, bugünü açıklayan ve gelecek hakkında ipuçları veren bir meziyet haline geleceğini savunmaktadır. Kösoğlu; milli tarih düşüncesinin temelinde Eğitim yer almaktadır. Özellikle edebiyat, coğrafya ve tarih gibi derslerin okutularak toplumda bir şuur oluşturulması böylece milli bir terbiye edinmesi birincil amacdır. Bu düşünce bizi doğrudan Ziya Gökalp'in düşünceleriyle örtüştüğü söylenebilir. Bunun yanı sıra şuur oluşturma düşüncesi ise Güngör'ün ifade ettiği “*tarihin millet için asıl ifade ettiği sübjektif*” manadan etkilendiği ve bunun da *Milli Tarih Eğitimi* ile olacağını belirtmiştir.

Nevzat Kösoğlu; milliyetçi camianın çalışkan ağabeyi idi. 1960'lı yıllarda İstanbul'a hukuk tahsili için gelmiş ve Marmara kıraathanesinin müdavimlerinden olmuştur. Dönemin mütefekkirlerini yakından tanıma ve takip etme fırsatı bulmuş, onların düşüncelerinden doğrudan etkilenecek kendisi bir mütefekkir olmuştur. Eğitime çok büyük bir ehemmiyet vermiş; Türk Yurdu Okullarının kurulmasında aktif rol oynamıştır. Bir dava adamı olan Kösoğlu, *Vatan Kurtarma Mücadelesinde* 1980'e kadar siyaset içinde aktif olarak bulunmuş sonrasında ise kalemiyle ön saflarda yer

almıştır. Türk Kültür dünyasına yeni bir soluk getirme ve yeni heyecanlar yaratma gayreti ile Türk Milletine yılmadan hizmet etmiştir.

5.2 ÖNERİLER

1. Popüler Tarihçilik hakkında sadece Ahmet Özcan'ın eseri vardır. Popüler Tarihçilik alanında kuramsal alt yapısı üzerine yeni çalışmalar yapılması gerekmektedir. Popüler Tarihçilik? Popüler Tarihçi Kimdir? Popüler Tarihin sınırlılıkları nelerdir? Türünden sorulara tamin edici cevaplar bulunması gerekmektedir.
2. Popüler Tarih teknoloji ile paralel gelişen bir alandır. İnter disiplinler bakış açısıyla yapılan ve yayınlanan projeler (radyo, film, dizi, belgesel) yüksek lisans ve doktora düzeyinde çalışmaların yapılabilir.
3. Milliyetçilikle Tarih arasında sıkı bir bağ vardır. Bu bağlamda kendini milliyetçi veya muhafazakâr olarak tanımlayan dergi, roman, gazete gibi edebi ürünler üzerine popüler tarihçilik bakış açısıyla çalışmalar yapılabilir.
4. Literatürümüzde Dünya'da Popüler Tarih ve Tarihçilik üzerine çalışma yok denecek kadar azdır. Bu alanda çalışılma yapılması büyük bir boşluğu dolduracak olup yeni çalışmalara ufuk açıcı olabilir.
5. Eserleriyle geniş kitlelere hitap etmiş olan mütefekkirler Popüler Tarihçilik bağlamında çalışılabilir. Örneğin Kemal Tahir, Atilla İlhan.

KAYNAKÇA

- Afyoncu, E. (2009). *Sokullu Mehmed Paşa*, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, C 37, 2009, 354-357, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Akbayrak, H. (2012). *Milletin Tarihinden Ulusun Tarihine Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Yazımı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Akçura, Y. (2011). Tarih Yazmak ve Okutmak Usullerine Dair. *Milli Tarihin İnşası* A. Şimşek, ve A. Satan (Editörler), İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Akşin, S. (1980). *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat Terakki*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Akşin, S. (2006). 1839'da İdeolojik Ortam ve Osmanlı Devletinin Uluslararası Durumu., *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* . H. İnalçık, ve M. Seyitdanlıoğlu (Editörler). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Aktay, Y. (2010). *Tarih Bozumu, Tarih Sosyolojisi Denemeleri*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Anlı, Ö. F. (2012). Postmodern Dünyada Tarih Yazmak. *Bilim ve Ütopya* (217), 23-32.
- Anonim, (1986). *Moğolların Gizli Tarihi*. (A. Temir, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Argunşah, H. (2002). Tarihi Romanda Post-Modern Arayışlar. *İlmi Araştırmalar*, 17-27.
- Argunşah, H. (2007). *Tarih ve Roman*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Arı, K. (2010). Tarih Yazımında İdeolojiler, Mitler ve Önyargılar. M. ÖZ içinde, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu* (s. 849-863). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Arı,K. (2019). <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=454517> adresinden 10 Nisan 2019 tarihinde erişildi.
- Arıkan, Z. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyete Tarihçilik, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, 6, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Arıkan, Z. (2009). *İttihat ve Terakki'de On Sene 1.cilt İttihat ve Terakki Neydi?* İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Artun, E. (2005). Halk Biliminde Bazı Terim ve Kavramlar. E. Artun içinde, *Türk Halkbilimi* (s. 45, 61). İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Atay, F. R. (1999). *Çankaya*. İstanbul: Yeni Gün Haber Yayıncılık.
- Atik, K. (2001). *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âli Osman*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Atsız, H. N. (1958). *Türk Ülküsü*. Baysan Yayınları
- Atsız, H. N. (1970). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Atsız, H. N. (1992). *Türk Edebiyat Tarihi*. İstanbul: Baysan Yayınları.
- Atsız, H. N. (1992). *Türk Ülküsü*. İstanbul: Baysan Yayınları.
- Atsız, H. N. (2011). *Üç Osmanlı Tarihi*. (Çev. H. N. Atsız) İstanbul: Ötügen.
- Atsız, H. N. (2017). Türk Tarihine Bakışımız Nasıl Olmalıdır? *Milli Tarihin İnşas A. Şimşek ve A. Satan (Editörler)*, 213-223. İstanbul: Yazıgen Yayıncılık.
- Ayan, D. (2005). Tarihin Sinemalaştırılması ve Reimagitaon/Şimdileştirme Kavramı. T. T. Kurumu , 9-13 Eylül 2002 XIV. *Türk Tarih Kongresi* . içinde III, s. 409-418. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Azarkan, E. (2003). İbn Haldun'un Devlet Görüşü (Yönetimler Döngüsü). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Balcı, A. (2006). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler* (6 b.). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Bardakçı, M. (1998). *Şahbaba Osmanoğulları'nın son hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin'in hayatı, hatıraları ve özel mektupları*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Barthold, W. (2006). *Türk-Moğol Ulusları Tarihi*. (Çev: H. Eren,) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bayram, C. (2014). Bir Ülkücü Uçmağa Vardım, *Nevzat Kösoğlu'nun Ardından* (s. 315). Ankara: Ötügen Yayınevi.

- Berger, S. (2012). Professional and Popular Historians 1800-1900-2000. B. Korte, & S. Paletschek içinde, *Popular History Now and Then* 13-31. Bielefeld: Transaction Publisher.
- Bey, K. (1993). *Koçi Bey Risalesi*. (Çev: Z. Danışman) Ankara: Devlet Kitapları.
- Bilis, A. E. (2013). Popüler Televizyon Dizilerinden Muhteşem Yüzyıl Dizisi Örneğinde Tarihin Yapısökümü . *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 19-38.
- Bolay, S. H. (2014). Nevzat Kösoğlu'nun Tefekkür Dünyası, *Nevzat Kösoğlu'nun Ardından* (s. 17-57). Ankara: Ötügen Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (2000). *Yüz Soruda Türk Halk Edebiyatı (Türk Halk Bilimi I)*. İstanbul: Koç Kültür Sanat Yayınları.
- Breisach, E. (2009). *Tarihyazını*. (Çev: H. Kocaoluk) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Busbecq, O. G. (2005). *Türk Mektupları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Celaledin, M. (1974). *Divan*. (Çev: A. Gölpınar) İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri.
- Celal-zâde, M. (1990). *Celal-zâde Selim-Name*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Çakır, O. (2010). *Hatıralar Yahut Bir Vatan Kurtarma Hikayesi*. İstanbul: Ötügen .
- Çalen, M. K. (2013). *II. Meşrutiyet Dönemi Tarih Düşüncesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çatak, M. (2009). *Dünder Taşer'in Fikir Hayatı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, H., ve Ekşi, H. (2008). Söylem Analizi. *Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27, 99-117
- Çetin, A. (2016). *Tarihten Tefekküre; Nurettin Topçu, Erol Güngör, Nevzat Kösoğlu'nda Tarih*. Ankara: Ötügen Yayıncılık.
- Çetin, N. (2006). *Bir Tarihçi ve Aydın Olarak Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hayatı Eserleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

- Çetindaş, D. (2006). *Popüler Tarihi Romanlar ve M.Turhan Tan Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetinsaya, G. (2014). II. Abdülhamid Dönemi Dış Politika. *II. Abdülhamid Dönemi*. 141, 150. İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi Kültür Yayınları.
- Danişmet, İ. H. (1979). *Tarihi Hakiketler*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Demir, Ö. ve Çencen, N. (2015). Tarih Sinema Etkileşiminin Popüler Kültürdeki Yeri. *Kafkas Üniversitesi, e- Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13-18.
- Demiriş, B. (2012). <https://semrabayraktar.blogspot.com.tr/2012/12/antik-cagda-tarih-yazmak.html>, *Prometheus*, Nisan 1, 2017 tarihinde erişildi
- Demiryürek, M. (2003). *Tanzimattan Cumhuriyete Bir Osmanlı'nın Aydını Abdurrahman Şeref Efendi*. Ankara: Phoenix Yayınları
- Doğan, Â. (1991). *1923-1938 Arasında Yayınlanan Dergiler Anadolu, Kadro, Ülkü, Fikir Hareketleri, Aydabir Üzerinde Bir Çalışma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doruk, A. (1987). Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hayatı ve Eserleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi Prof.Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı*, 1-31.
- Dönmez, C., ve Oruç , Ş. (2006). *II. Meşrutiyet Dönemi Tarih Öğretimi (Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuasına Göre)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Dukas. (1956). *Bizans Tarihi*. (Çev: V. Mirmiroğlu.) İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Durak, N., Tortuk, B. B. (2016). İbn Haldun'un Felsefesinde Zaman ve Tarih Tsavvuru. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 22, 349-367.
- Durgun, F. (2016). Avrupa Tarihçiliğinde Popüler Tarih Alanları. *Tarih Yazımı Çalıştayları-IV ; Türkiye'de Popüler Tarih*. Kocaeli.
- Durgun, F. (2016). Türkiye'de Selçuklu Tarihçiliği ve Osman Turan., *Türk Tarihçileri* A.Şimşek (Editör). 139-153. Ankara: Pegem Yayınları.
- Durmaz, E. (2006). *Popüler Tarih Derciliğinin Gelişiminde Hayat Mecmuasının Yeri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

- Efendi, H. S. (1979). *Tacü't Tevarih 4*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları .
- El-Cahız. (2002). *El-Cehiz ve Türklerin Faziletleri*. (Çev:R. Şeşen) İstanbul: İsar Yayınları.
- Emecen, F. M. (1994). Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya , *Osmanlı Devleti ve Tarihi*. İstanbul: Yıldız Matbaacılık Yayınları.
- Emecen, F. M. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Engin, V. (2008). *Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul'u*. İstanbul: Yeditepe Yayınlar.
- En-Narşahi, E. B. (2013). *Târîh-i Buhârâ*. (Çev: E. Göksu,) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Erbaş, M. A. (2011). *Bir Cumhuriyet Kurumu Olarak TRT ve Tarih Belgeselciliği (1978-2008)*. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarih Enstitüsü.
- Erdemir, F. (2011). Postmodern Sinemada Kahramanın Dönüşümü. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 21-40.
- Ergin, M. (2003). *Orhon Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Engin, V. (2011). *II. Abdülhamid ve Dış Politika*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Erkan, Ü. (2014). *Türk Yurdu Dergisinde Milliyetçilik*. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkılıç, S. A. (2005). Kurmaca Filmler Üzerinden Sinema ve Tarih İlişkisine Bakış. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi 2*, 71-87.
- Erol, K. (2012). Tarih-Edebiyat İlişkisi ve Tarihi Romanların Tarih Öğretimine Katkısı. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 59-70.
- Ersal, A. (2012). *Türkiye'de Ulus Devlet ve Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan, Erol Güngör*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ersanlı, B. (2009). *İktidar ve Tarih Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929-1937)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Et-Taberî, E. C. (1983). *Tarih El-Ümem Ve'l Müluk/ Tarih-i Taberi*. İstanbul: Elif Ofset.

- Fayda, M., ve Küçükkaşçı, M. S. (2011). Ortaçağ İslam Dünyasında Arapça Tarih Yazımı. *Türkiye'de Tarih Yazım V*. Ergin, A. Şimşek (Editörler) , 69-105). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ. (2016). *Sözün Eşiğinde* (2 b.). İstanbul: Papersense Yayınları.
- Ferro, M. (2017). *Sinema ve Tarih* (1 b.). (Çev: H. Demir) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Gazavat-ı Hayreddin Paşa*. (1979). İstanbul: Tercüman.
- Gazavat-ı Hayreddin Paşa* (Cilt II). (1979). İstanbul: Tercüman Gazatesi.
- Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken.
- Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi* (5 b.). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Georgeon, F. (1999). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)* (3 b.). (Çev: A. Er.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gökalp, Z. (2017). Tarih İlim mi? Yoksa Sanat mı? *Milli Tarihin İnşası*, A. Şimşek ve A. Satan (Editörler). s. 79-80. İstanbul: Yazıgen Yayınları.
- Göztepe, T. M. (1969). *Osmanoğullarının Son Padişahı*. İstanbul: Sebil Yayınları.
- Gümüšoğlu, F. (2003). *Kemalist Toplum Modelinde Ülkü Dergisinin Yeri*.
Yayımlanmamış Doktora Tezi. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günaydın, A. N. (1999). *(Türkiye'de Tarih Mecmuaları) Cumhuriyet Dönemi Tarih Mecmualar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güngör, E. (2010). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik* . İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- Gürgür, N. (2014). Önsöz Yerine (Özel Sayı). *Nevzat Kösoğlu'nun Ardından*
Ankara: Ötüken Yayıncılık.
- Haldun, İ. (1982). *Mukaddime*. C1. (Çev: S. Uludağ,) İstanbul: Dergah Yayınları.
- Hammer, J. V. (1998). Büyük Osmanlı Tarihi. C4. *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üç Dal Neşriyat.

- Hammer, J. V. (1998). Büyük Osmanlı Tarihi. C5. *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üçdal Neşriyat.
- Hammer, J. V. (2003). Büyük Osmanlı Tarihi. C1. *Yıldırım Beyazıd Dönemi*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Hammer, J. V. (2010). Büyük Osmanlı Tarihi. C. İstanbul: Milliyet Gazatesi.
- Hanioğlu, M. (1989). *Kendi Mektularında Enver Paşa* . İstanbul : Derin Yayınları.
- Haydn, T. (2015). History Magazines in the UK. S. Popp, J. Schumann, & M. Hannig içinde, *Commercialised History: Popular History Magazines in Europe* (s. 275-295). Bern: Peter Lang.
- History Today*. (2017). History Today: <http://www.historytoday.com/about-us>
- Hunkan, Ö. S. (2007). *Türk Hakanlığı Karahanlılar (766-1212)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Huyugüzel, Ö. (2000). Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Halkevlerini Rolü. *Halkevlerinin 70. Yıldönümünü Anma Programı*. 391-400).
- Iggers, G. (2016). *Bilimsel Nesnelikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*. (Çev: G. Ç. Güven.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İmançer, D. (2003). Çağdaş Kimliğin Yapılanma Süreci ve Televizyon. *Doğu- Batı Düşünce Dergisi*,23, 233-252.
- İmber, C. (2000). İlk Dönem Osmanlı Tarihinin Kaynakları. O. Özel, ve M. Öz (Editör), *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- İnalcık, H. (1954). *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar* . Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnalcık, H. (2000). Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu. O. Özel, ve M. Öz (Editörler) *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- İnalcık, H. (2002). Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu. *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İnalcık, H. (2006). Tanzimat Nedir? *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı*. H. İnalcık, ve M. S. Danloğlu (Editörler). Ankara: Phoenix Yayınları.

- İnalcık, H. (2009). Osmanlı Devletinde Uc (Serhadler). *Doğu Batı Makaleler II* s. 45-61. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İnalcık, H. (2010). *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*. İstanbul: İsam Yayınları.
- İnalcık, H. (2010). *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*. İstanbul: İsam Yayınları.
- İnalcık, H. (2010). Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Problemi, *Doğu Batı Makaleler I* s. 121-139. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İnalcık, H. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi 1*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- İnalcık, H., ve Arı, B. (2011). Klasik Dönem Osmanlı Tarihçiliği. *Türkiye'de Tarih Yazımı V*. Ergin ve A. Şimşek içinde, s. 107-136. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- İnönü, İ. (2006). *Hatıralar*. Ankara: 2006.
- Jaeger, S. (2015). Popular Historical Writing From a narratological perspective. S. Popp, J. Schumann ve M. Hannig, *Commercialised History: Popular History Magazines İn Europe* s. 113-147. Bern: Peter Lang.
- Kafesoğlu, İ. (1985). *Türk İslam Sentezi*. İstanbul : Aydınlar Ocağı Yayınlar
- Kafesoğlu, İ. (1987). *Türk Bozkır Kültürü*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.
- Kafesoğlu, İ. (1999). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Karabekir, K. (2009). *İttihat ve Terakki Cemiyeti*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karal, E. Z. (2000). *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*. C8. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karal, E. Z. (2007). *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*. C 5. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri Kavramlar-İlkeler-Teknikler*, Ankara: Nobel Yayınları.

- Kırmızı, A. (2014). Sultan II. Abdülhamid'in Kişiliğinde Süreklilik ve Kopuş. *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*. Ç. Yılmaz (Editör), s. 21-34. İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (2010). *Çerçeve -2*. İstanbul: Ötügen.
- Kısakürek, N. F. (2013). *Sultan Vahidüddin*. İstanbul: Büyükdoğu Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. (2010). *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna TRT öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri*. İstanbul: İletişim.
- Koloğlu, O. (2005). *Avrupa'nın Kıskaçında Abdülhamit*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Komnena, A. (1996). *Alexiad Anadolu ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Döneminin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*. (Çev: B. Umar). İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Kongar, E. (1977). *Felsefe Kurumu Seminerleri "Yaygın Tarihçilik"*. Ankara: Felsefe Kurumu.
- Konyalı, İ. H., ve Atsız, N. Ç. (1949). *Osmanlı Sultanları Tarihi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Korte, B., & Paletschek, S. (2012). Nineteenth-Century Magazines and Historical Cultures In Britain and Germany. B. Korte, & S. Paletschek içinde, *Popular History Now and Then International Perspectives* (s. 73-123). Bielefeld: Transaction Publishers.
- Köken, N. (2014). *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923-1960)*. Ankara: Üç S Basım.
- Köprülü, F. (2011). Bizde Milli Tarih Yazılabili mi? *Milli Tarih İnşası*, A. Şimşek, & A. Satan (Editörler). İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Köprülü, F. (2011). Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında. *Milli Tarihin İnşası* A. Şimşek, & A. Satan (Editörler). İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Köprülü, M. (1978). Ahmed Yesevi. *İslam Ansiklopedisi, 1*. Milli Eğitim Basımevi.
- Köprülü, M. F. (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (11 b.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kösoğlu, N. (1994). *Kitap Şuuru*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.

- Kösoğlu, N. (1996). *Türk Kimliği ve Türk Dünyası*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (1997). *Milli Kültür ve Kimlik* (3. b.). İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2001). Erol Güngör ve Tarih. *Türk Yurdu*, 165, 13-15.
- Kösoğlu, N. (2002). *Küreselleşme ve Milli Hayat*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2008). *Şehit Enver Paşa*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2009). İslam Medeniyeti ve Temel Unsurları: Türkiye'ye/ Günümüze Yansımaları. *Aramızdan Ayrılışının 40.Yılında Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu* . Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Kösoğlu, N. (2009). *Milliyetçilikte Yeni Arayışlar Yahya Kemal Hayatı Düşüncesi Dünyası*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2010). *Dünder Taşer*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2010). *Galip Erdem*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2010). *Millet Meclisinde ve Askeri Mahkemede Tarihe Konuşmalar*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2011). *Peyami Bey Hayatı ve Düşüncesi Dünyası*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2012). *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler Tarihin Türk Asırları* . C2. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2012). *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler Zirvede Yüzyıl ve Gündönümü*. C3, İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2012). *Türk Dünyası ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler Kültür, Tarih ve Türk Tarihi*. C1. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2012). *Türk Dünyası ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler Zor ve Yoğun Bir Yüzyıl*. C4. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2013). *Bediüzzaman Said Nursi* (4.Baskı). İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2013). *Geçmiş Zaman Peşinde Yahut Vaizin Söyledikleri* (2. Baskı). İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2013). *Hukuka Bağlılık Açısından Eski Türkler'de İslam'da ve Osmanlı'da Devlet* (3. Baskı). İstanbul: Ötügen Neşriyat.

- Kösoğlu, N. (2013). *Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2013). *Türk Milliyetçiliği ve Osmanlı*. İstanbul: Ötügen.
- Kösoğlu, N. (2013). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp* (3.Baskı). İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2013). *Türk Olmak Yada Olmamak Milli Kültür Mozaik Kültür ve Etnisite* (3.Baskı). İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Köymen, M. A. (1986). Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşme Meselesi. *Selçuk Dergisi*(1), 21-35.
- Küçük, C. (2006). Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi ve Tanzimat. *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. H. İnalcık, & M. S. Danlıoğlu (Editörler), s. 375-386. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Küçük, O. N. (2003). Mevlana'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları I-II. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*.
- Kütükoğlu, B. (1994). *Makaleler*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Kütükoğlu, M. (2007). *Tarih Araştırmalarında Usûl* (8.baskı). İstanbul: Elif Kitabevi.
- Lokmacı, S. (2015). *Solak-zade Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkiti*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lyotard, J. (1997). *Postmodern Durum*. (Çev: A. Çiğdem) Ankara: Vadi Yayınları.
- Mercan, İ. H. (2003). Türk Tarihinin Kaynaklarından Olan Menakıbnâme ve Gazavatnameler hakkında. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 107-131.
- Merçil, E. (1989). *Gazneliler Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Merey, Z. (2014). Dünyada ve Türkiye'de Tarih Eğitiminin Tarihsel Gelişimi., *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri* Mustafa Safran (Editör). s. 29-39. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Mihail (1944). *Süryani Patrik Mihalin Vakainamesi*. (Çev: H. D. Andreasyan) Türk Diyanet Vakfı.

- Morrison, C. (2005). *Haçlılar*. Ankara: Dost Yayınevi.
- Munslow, A. (2000). *Tarihin Yapısökümü*. (Çev: A. Yılmaz) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Naima, M. (2007). *Tarih-i Naima*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ocak, A. Y. (2014). *Ortaçağ Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri Makaleler Araştırmalar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Okay, M. (1996). Gökalp Ziya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C14.s. 124-128. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Opperman, S. (2006). *Postmodern Tarih Kuramı Tarihyazımı, Yeni Tarihselcilik ve Roman*. Ankara: Phonenix Yayınevi.
- Oral, M. (2002). *İmparatorluktan Ulusal Devlete Türkiye'de Tarih Anlayışı (1908-1937)*. Ankara: Ankara Üniversitesi .
- Oral, M. (2006). *Türkiye'de Romantik Tarihçilik*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Ortaylı, İ. (2006). Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu. *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* H. İnalçık, & M. Seyitdanlıoğlu (Editör) s. 283-317. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat .
- Ortaylı, İ. (2013). Tarih'i Romana Dair. *II. Milletlerarası Tarihi Roman ve Romanda Tarih Sempozyumu*. İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Ortaylı, İ. (2018). II. Abdülhamid., *Osmanoğulları ve Aydınların Anlatımıyla II. Abdülhamid* , M. Tosun (Editör) s. 174-179. İstanbul: Akademi Yayınları.
- Ögel, B. (1979). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. Ankara: Kömen Yayın ve Dağıtım.
- Ögel, B. (1989). *Türk Mitolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öksüz, H. (2005). *Cumhuriyet'ten Günümüze Popüler Tarih Dergileri*.
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları.

- Özakman, T. (1998). *Vahidettin M.Kemal ve Milli Mücadele, Yalanlar, Yanlışlar, Yutturmacalar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özbalcı, M. (2014). Nevzat Kösoğlu : Seçkin Bir Kültür ve Fikir Adamı. *Nevzat Kösoğlu'nun Ardından* s. 264-277. Ankara: Ötügen .
- Özbek, N. (2004). Modernite, Tarih ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi Tarihçiliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Litaretür Dergisi*, 2 (1), 71-90.
- Özbek, N. (2006). Osmanlı İmparatorluğun'da Sosyal Yardım Uygulamaları. *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* H. İnalçık, & M. S. Danlıoğlu (Editörler) s. 401-424. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Özcan, A. (2011). Muhafazakar Tarihçiliğin Popüler Yüzü ,İnanmıyorum Bana Öğretilen Tarihe! *Doğu Batı*,58, 243-276.
- Özcan, A. (2011). *Türkiye'de Popüler Tarihçilik 1908-1960*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özcan, A. (2012, Mart). Milliyetçilik ve Popüler Tarih. *Türk Yurdu* (295), 559-567.
- Özcan, A. (2017). 1960-1970'lerde Popüler Tarihçilik. *Türkiye'de Tarih Eğitimi A. Şimşek* (Editör).s. 243-251. Ankara: Pegem Akademi
- Özcan, A. (2017). 1990'larda Popüler Tarihçilik. *Türkiye'de Tarih Eğitimi A. Şimşek* (Editör). s. 299-304 . Ankara: Pegem Akademi
- Özcan, A. (2017). 2000 'lerde Popüler Tarihçilik , *Türkiye'de Tarih Eğitimi A. Şimşek* (Editör). s. 384-392. Ankara: Pegem Akademi.
- Özcan, E. S. (2014). *İslam Tarihyazımında Gerçeklik ve El Mes'udi* . Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Özçelik, A. (2015). *Bir Münevverin Zihin Dünyası Ahmet Midhat Efendi Romanlarında Modernleşme Olgusu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özlem, D. (1996). *Tarih Felsefesi* (2 b.). İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Öztaş, S. (2007). *Tarih Öğretimi ve Filmler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Öztaş, S. (2011). Tarih Sinema İlişkisi ve Sinema Filmlerinin Tarih Derslerinde Kullanımının Önemi. *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler*. M. Öz (Editör). Ankara: Türk Tarih Kurumu, 800-805.
- Öztuna, Y. (2008). *II. Abdülhamid Zamanı ve Şahsiyeti*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Özyalçın, E. T. (2017). *Türk milliyetçiliğinin çağdaş düşünürü Nevzat Kösoğlu hayatı ve fikirleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özyetkin, A. M. (2016). Nevzat Kösoğlu. *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi, Ek II*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Paletschek, S. (2011). Introduction: Why Analyse Popular Historiographies? S. Paletschek içinde, *Popular Historiographies in the 19th and 20th Centuries Volume 4* Oxford, New York: Berghahn Books. 1-21.
- Paletschek, S. (2011). Popular Presentations of History in the Nineteenth Century: The Example of Die Gartenlaube. S. Paletschek içinde, *Popular Historiographies In the 19th and 20th Centuries Vol 4*. Oxford, New York : Berghahn Books. 34-54)
- Peçevi, İ. (1981). *Peçevi Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Rıfat, M. (2000). *Türkiye İnkılabının İçyüzü*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Safran, M., & Şimşek, A. (2011). Tarihyazımında Bir Sorun: Anlatı. *Türkiye'de Tarihyazımı* . V. Engin, ve A. Şimşek (Editör). İstanbul: Yeditepe.315-330
- Sakaoğlu, N. (1991). *Osmanlı Eğitim Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarıay, E. (2012). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Bir Mütefekkir Olarak Necip Asım: Hayatı ve Eserleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıay, Y. (1993). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

- Sarup, M. (1995). *Post Yapısalcılık ve Post Modernizm*. (Çev: A. Güçlü,) Ankara: Ark Yayınevi.
- Sertkaya, O. F. (2014). Kür Şad Adının Etimolojisi veya Türk Tarihinde Kür Şad Adlı Bir Kişi Varmıdır? *Gazi Türkiyat*, 4, 1-10.
- Sevim, A., & Merçil, E. (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sezen, L. (2012). Prof. Dr. Mümtaz Turhan'ın Milli Kültür ve Halk Kültürü İle İlgili Görüş ve Öneriler. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 147-154.
- Sjöland, M. (2015). The use of history in popular history magazines. A theoretical approach. S. Popp, J. Schumann, & M. Hannig içinde, *Commercialised History: Popular History Magazines In Europe*. Frankfurt: Internationaler Verlag der Wissenschaften Frankfurt am Main. 223-239)
- Subaşı, M. İ. (2014). Nevzat Kösoğlu: Ülküsünü Kur'an'la Anlatan Adam! M. İ. Subaşı içinde, *Nevzat Kösoğlu'nun Ardından*. Ankara: Ötüken Yayınevi.
- Susam, A. (2015). *Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sümer, F. (1983). *Türkler'de Atçılık ve Binicilik*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Şeşen, R. (1998). *Müslümanlarda Tarih- Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul: İsar Vakfı Yayınları.
- Şimşek, A. (2011). ZiyaGökalp-Mümtaz Turhan-Erol Güngör Çizgisinde Milliyetçi Tarih Görüşü. *Türk Yurdu* 284, 70-80.
- Şimşek, A., & Alaslan, F. (2014). Milliyetçi Tarihten Milli Tarihe, Çatışmacı Eğitimden Barışçı Eğitime Doğru Türkiye'de Tarih Ders Kitapları. *Akademik Bakış Dergisi*, 172-190.
- Taşagül, A. (1999). *Göktürkler II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Taşagül, A. (2003). *Göktürkler I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Taşdemir, S. (2000). *Türkiye'de Tarih Bilinci Oluşmasında Halkevlerinin Rolü*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih Enstitüsü .

- Tekeli, İ. (1998). Tarihyazımında Kuram ve Dilin Kullanımı Üzerine. *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek* İ. Tekeli (Editör). İstanbul: Dost Kitapevi. 63-74)
- Temir, A. (2002). Türkler Ansiklopedisi. *Moğol (Veya Türk-Moğol) Hanlığı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Thorp, R. (2015). Popular history magazines and history. *Historical Encounters: A Journal of historical consciousness, historical cultures, and history education* (2,1), 102-112.
- Togan, Z. V. (1970). *Çengiz Han (1155-1227)*. İstanbul Üniversitesi Ders Notları.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*. İstanbul: Enderun Kitapevi.
- Toksoy, N. (2007). *Halkevleri -Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*. Ankara: Orion Yayınevi.
- Topal, N. (1998). *Osman Turan'ın Hayatı ve Eserleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Toprak, Z. (2017). Yavuz Selim Karakışla'nın Ardından Mikro-Tarihten Popüler Tarihe. *Toplumsal Tarih*,s. 14-15.
- Tunaya, T. Z. (1989). *Türkiye'de Siyasal Partiler; İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular ve İslamiyet*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu Yayınları.
- Turan, O. (1999). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi C1*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (2003). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turhan, M. (1987). *Kültür Değişmeleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Tursunbey. (1977). *Fatih'in Tarihi Târîh-i Ebu'l Feth*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Uçar, Ş. (2010). *Varlığın Anlamı*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Uçar, Ş. (2012). *Tarih Felsefesi Yazıları*. İstanbul: Şule Yayınları.

- Unat, F. R., ve Köymen, M. A. (1949). *Kitâb-ı Cihan-Nümâ (Neşri Tarihi)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uygun, İ. (2014). *Cumhuriyet Dönemi Tarihi Romanları 1923-1946 : "Eski" Kahramanların Yeni Söylemler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1986). *Çandarlı Vezir Ailesi* (2. Baskı.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi* , (5. Baskı), C1. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1989). *Osmanlı Tarihi*, C3. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ülken, H. Z. (2017). Tarih Şuuru ve Vatan. *Milli Tarihin İnşası*. A. Şimşek, & A. Satan (Editörler), Yazıgen Yayınları.
- Üstün, E. (2004). *Ahmet Refik Altınay'ın Hayatı, Eserleri ve Tarih Eğitimiindeki Yeri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vurgun, A. (2016). *Milli Tarih Nedir?* İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.
- WEB1, (2018). <http://www.genelturktarihi.net/prof-dr-ibrahim-kafesoglu> adresinden Şubat 2018 tarihinde erişilmiştir.
- WEB2, (2016). <http://www.tarihyazimi.org/video/tarihyazimi-calistaylari-iv-turkiye-de-populer-tarih> Şubat 2018 tarihinde erişilmiştir.
- Yakıt, İ. (2014). Nevzat Kösoğlu'nun Vefatına Tarihtir, *Nevzat Kösoğlu'nun Ardından*, s. 11-14. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Yıldırım, A., ve Şimşek , H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (8 Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, H. (2005). Postmodernizm Nedir? *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Yıldız, H. D. (1999). Türklerin İslamiyeti Kabulü. *Müslüman Türk Devletleri Tarihi (Osmanlılar Hariç)* İ. Kafesoğlu, H. D. Yıldız, & E. Merçil (Editörler). s. 27-73. İstanbul: İsar Vakfı Yayınları.

- Yıldız, M. (2010). İbn Haldun'un Tarihselci Devlet Kuramı. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* ,10, 25-55.
- Yılmaz, H. R. (2012). Nevzat Kösoğlu ile Söyleşi: En Geniş Manasında Ülkücülük Kendi Nefsini Aşma Cehdidir. *Türk Yurdu*, 290-295.
- Yılmaz, K. (2013). Postmodernist Tarih Yaklaşımı: Postmodernizmin Tarih Eğitimi İçin Doğurguları. *Pamukkale Eğitim Fakültesi Dergisi*, 197-209.
- Yinanç, M. H. (2017). Milli Tarihimizin İnşası, *Milli Tairihin İnşası*. A. Şimşek, & A. Satan (Editörler) Yazıgen Yayınları.

EKLER

EK.1 NEVZAT KÖSOĞLU'NUN ESERLERİ

ÖZGEÇMİŞ VE İLETİŞİM BİLGİSİ

Emrah Avcı, 1986 yılında Amasya ili Taşova ilçesinde doğdu. 2011 yılında Sakarya Üniversitesi Tarih bölümünden mezun oldu. 2012 yılında Sakarya Üniversitesi Tarih Eğitimi Yüksek Lisans Eğitimine başladı. Özel bir kurumda kısa bir süre Tarih öğretmenliği yaptı. 2014 yılından beri İstanbul Şehir Üniversitesi idari kadrosunda Müdür Yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

İletişim: e.eavci05@gmail.com